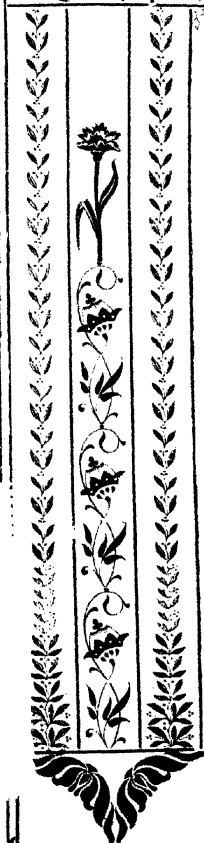

“ મે ગુ સી - સી રી ઝ.”

સોઝ મઝ દેશાઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૬૨૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મિલ્કિત ૨૭૫૧

વિષય ૮૬૨૨

ગુરુજી ! આપના ચરણે !

જે નિશાળોમાં “ મા-આપની સેવા ” વીશે ઉત્તમ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, તે શાળાઓના આગળ થઈ ગયેલા મા-આપ તુલ્ય માસ્ટરોના બલી યાદમાં !

જે શાળાઓમાં હાલ “ મા-આપની સેવા ” વિષે ઉમદા યોદ્ધા અને અસરકારક ઉપદેશ આપવામાં આવે છે, તે શાળાઓના હાલના ગુરુ શિક્ષકોને બલી દુવા હોજી !

મા-આપની સેવા શિખવીને બચ્ચાંઓને મીનાઈ તથા ગેતીને લગતા ઉત્તમ સમયકે આપીને જે ગુરુઓ અજ્ઞાન બાળકોને જ્ઞાનવાન બનાવે છે તેઓ આખી જગત ઉપર નહીં વર્ણવી શકાય એવા ઉપકારો કરે છે.

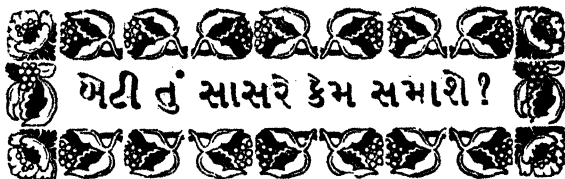
એવા મા-આપ જેવા શિક્ષકો આ પુસ્તક પોતાના શિષ્યોને અવારનવાર વાંચી સંભળાવી શુદ્ધ સંસારનું બચ્ચાંઓને ભાન કરાવશે, તેઓ ઉપર જગતના લોકોના આશિર્વાદ ઉતરશે.

કેળવણી ખાતાઓ સ્થાપીને, જ્ઞાન મંદિરો બાંધીને જેઓએ બચ્ચાંને પોતાના માતૃ પિતા તરફ ભક્તિભાવ રાખનારાં બનાવ્યાં છે તેઓનાં અશોદ્ધોને અમારી નેમાજ હોજી !

જે દીકરાંઓ પોતાનાં મા-આપની સેવા કરતાં હશે, અને હવે પછી આ કેતાબ વાંચ્યાથી જેઓ મા-આપ તરફ બંદેસાંની બતાવી તેમની આજ્ઞા ઉઠાવી, નીમકહલાલ રહી, તેમનાં ઘડપણના, અશક્તિના અને નબળા વખતે તેમની સેવા ચાકરી કરી પોતાનાં મા-આપને સંતોષીને ખુશાલ બનાવશે, તેમનું ખુદા હમેશાં ભલું કરશે. મા-આપ વખાં છાકાંનું મુશ્કર કલ્યાણ કરો ! મા-આપની સેવાનું જ્ઞાન ફેલાવનારાં સર્વનું પ્રભુ શુભ અને સાફ કરો !

સવનો દાસ,

D. in the Diamonds.

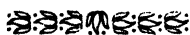

બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ?

(ખીજી આવૃત્તિ.)

૧૧૬ પાનાનું આ પુસ્તક દરેક સાસરે સિધારતી કન્યાઓને વંચાવ્યા અને ગોખાવ્યા પછી સાસરે મોકલવાથી દરેક સંસાર સુખી નિવડશે એમ જણાયાથી, તેની ૧લી આવૃત્તિ દોઢ માસમાં ખપી જવાથી મુદ્રારા સાથે ખીજી આવૃત્તિ છપાવવામાં આવી છે. સુંદર પુઠાં, સુંદર ટાઇપ, સુંદર કાગળ, અને સુંદર બાઇન્ડીંગ સાથનું આ પુસ્તક જે રૂ. ૧-૦-૦ ની કિંમતનું છે તે ઘર બેઠાં માત્ર ૧૨ આનામાં (વીં પીં સાથે) પહોંચાડવામાં આવશે. ખીજી આવૃત્તિ ઘણી સુંદર છપાઇ છે, માટે જરૂર તમારી દીકરીઓને લગ્ન પ્રસંગે આ ભેટ આપાને સાસરે મોકલવા બહામણ કહે' છું. એમાત્રજેસ બાગમાં બેસલેટની મોંઘી ભેટ આપવાના અખાડા કરીને આ ભેટ આપશે તો ભવિષ્યમાં તેને એક ભોમિયાની ગરજ સારશે.

❧ મહારા દીકરાને ! ❧

(રચનાર-શ્રી ૦ મં દેશાઈ.)

સંસારનો ઉભર ઓળંગવા જતી દીકરીઓને “ બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ? ” જેવું પુસ્તક ઉપયોગી છે, તેવુંજ સંસારની શાળામાં દાખલ થતા દીકરાને ઉપયોગી આ પુસ્તક છે. દીકરાને સાચો સંસારી ગ્રહસ્થ બનાવવો હોય તો તેને પરણતી વેળાએ નવી કે જુની ખાણના હીરાની વિંટી આપવાનો અર્થ નહીં કરતાં માત્ર ૧૨ આનામાં મળતું આ ઘરેણું તેને ભેટ આપશે તો તે પૂરો પાકો પુરૂષ બની શકશે. સેંકડો મનરંજક ને મનહર દાખલા પૂરાવા સાથે, આજની વિધાને કબુલ કરવું પડે એવી રીતે ન્હાની વાર્તાઓ, કવેતો, પ્રલોકો, દુહાઓ, ધર્મનાં ફરમાનો, ઉમદા કહેવતો, વિગેરે નવું નવું બાણવાનું મળે એવાં ગમત સાથે જ્ઞાન આપનારાં આ પુસ્તકની અકેક નકલ, તમારા જેટલા દીકરા હોય તેઓને માટે જરૂર ખરીદ કરી તેમને કિંમતી વારસા લેખે જરૂર ભેટ આપજો. ઘર બેઠાં આ સુંદર બાઇન્ડીંગ સાથનું રૂ. ૧-૦-૦ નું પુસ્તક પહેલાંથી ઘરાક યનારાનેજ માત્ર ૧૨ આનામાં મળશે.

મા-બાપની સેવા.

રચનાર,
શૌ. મ. દેશાઈ.

કેમ કરી માબાપ તમારો વહુ હું ઉપકાર;
શુભન નથી મુજ પાસ માનવા ઘટતો તમ આકાર.
ગર્ભવાસ નવ માસ રહી માતાએ પાથું રકત;
દુઃખ સોસીને દીધો મુજને માનવનો અવતાર.
થોડી મુજની ખિમારીથી પામ્યા તમે બહુ દુઃખ;
ધીર ધરી આરામ ન કીધો ખમી ખરચનો માર.
દીધું ભોજન સાફ સોભું પેટે વાસી ખાઈ;
શીતલ ભોંયપર પડી સેજ મુજ કાજ સહુ તૈયાર.
દરદી નબળાં લુલાં પણ પ્રીતે પાઠ્યાં ફરજદ;
ખાંપણને ખુબસુરતી લેખી કમી કીધો નહીં ખાર.
કરજ કરીને દુઃખડાં દેખે મુજ કેળવણી કાજ;
પેટે પાટા ખાંધીને શીખવે આ સંસારી સાર.
અંત સમે ધન માલ આયતા આપી છોડે પ્રાણ;
જે જમાવ કોધાં નીશદીન બહુ ઉચકી દુઃખના ભાર.
ભ્રમ સગાં ને બીજાં ચલાશે કમુ ગરજ ને કાજ;
સાચ નિભાવે માતપીતા તો ભુટો આ સંસાર.
ખૂરાં ફરજંદોથી પામી અપજશ ને અપમાન;
તેનાં પણ દુઃખમાં દુઃખ દેખી રહે ભર બેભાર.
જે માબાપને નમે તે પેટ ભરીને જમે ફિરોજ;
જે દીલ દુઃખવે તેનો અત્તે થશે દોજખે ઠાર.

નવસારી.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦

ધ. સ. ૧૯૨૦

પ્રગટ કરનાર—મી. શૌરાબજી મંચરજી દેશાઈ, ૬૦ રેશન રોડ, —નવસારી.

શા. ખુબચંદ અમીચંદના ધી સુરત જૈન કોલેજ પ્રિંટીંગ પ્રેસ (આંચ) કલ્પીઠ બનરમાં
પ્રમુદચંદ નરભોરામ બ્યાસે બાપુ.

મરણ—મુખધ.

રૈજ ૨૨, માહ ૧,
ય. સ. ૧૨૮૮.

તા. ૨ અક્ટોબર
ઈ. સ. ૧૯૧૮

દીનશાહ.

બરજેરજ.

નસરવાનજ.

હોરમસજ.

રેસ્તમજ.

નસરવાનજ.

નવરૈજજ.

નસરવાનજ.

જીવનજ.

નાનામાહ

રેસ્તમજ.

જન્મ—

બીલીમોરા.

રૈજ ૨૪, માહ ૧,
ય. સ. ૧૨૭૦

તા. ૬ અક્ટોબર
ઈ. સ. ૧૯૦૦.

વિધાપાઠ ગ્રંથાલય
મુદ્રાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૦૬૨૭

શ્રી.

અપાઉમ્ અહુરમઝદ.

મહારા બહાલા બેટા

દીનશાહ બરજેરજ મેગુસીની

અશો યાદમાં સંસારને ઉપયોગી અને જીવાન છોકરા
છોકરીઓને અગત્યની અને નીતિ ધર્મનું સાચું
શિક્ષણ આજની વિદ્યાને અનુસરતી રીતે
આપનારી કેતાબોની સીરીઝની આ

ત્રીજી માળા

મા—માપની સેવા બબવાનારા મહારા સપુત બેટાને
અર્પણ થાય છે, તે માળા તે અશો આત્માના
ગુણ લક્ષણને બરાબર બંધ બેસતી
રીતે પહેરાવી શકાય.

દરેક કુટુંબના સંસાર સુખી નિવડે તો ખુદ તરફની
ફરજે સંપૂર્ણપણે અદા કરવાને, અને શાંતિથી
આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરવાને દરેક મનુષ્યને સગવડ
મળી શકે. નીતિ ધર્મના પાઠોના પગથિયાં
શિવાય આત્મજ્ઞાન મેળવવાનાં શાંતિના
સ્થળે પહોંચાય નહીં; સગમ
“ મેગુસી સીરીઝ ” ના

દરેક મણકા તે પગથિયાંઓ પસાર કરવામાં ટેકારૂપ
થઈ પડશે તો મહારા બેટાની જીવન—ઈચ્છા પાર
પડવાથી મહેને સતોષ મળશે, અને તેના પવિત્ર
આત્માને હમેશની શાંતિ મળશે.

બરજેરજ નસરવાનજ મેગુસી.

બેહસ્તનશીન
દીનશાહ અરબેરહ મેગુસી.

અનુભવ-સંદેશ.

આપણે “ મા બા છે ” ભણ્યે છિયે ત્યારથી મા-બાપનું “ કહ્યું ” કરવાનું, તેમને માન આપવાનું, તેમની આજ્ઞા પાળવાનું, ઘડપણે તેમની સેવા આકરી ઉઠાવવાનું, અને છેવટે તેમના મુઠા પછી તેમના આત્માની ઉન્નતિ થાય એટલા સારૂ, જેના તેના ધર્મે ફરમાવેલાં ક્રિયા કરી તેમના રૂવાનની ખુશનુહી કરવાનું શિક્ષણ આપણે મેળવ્યે છિયે ખરાં, પરંતુ તે પ્રમાણે આપણે જીવાનીના મદમાં અમત્ત કરતાં નથી. જીવાનીમાં મેં પણ મ્હારાં મા-બાપના ઘણાક હુકમો ઉપાધ્યા હતા; તેમનું કિતકારી “ કહ્યું ” માન્યું નોતું; પરંતુ અનુભવથી મ્હારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ છે, કે જીવાન વયમાં આપણને સમજ પડતી નથી, જેથી તેમનું “ કહ્યું ” નહીં માનીને આપણે મોટપણે હાડછેડ અને હાડમાર થઇએ છિયે. બારીક અવલોકન કરીને મેં એજ સાર કાઢ્યો છે કે, જેમ મા-બાપના આશિર્વાદ તેમનાં બચ્ચાંને ફળે છે, તેમ તેઓના શ્રાપ પણ તેમનાં બચ્ચાંને નડે છે. મા બાપની આજ્ઞામાં રહેવું, અને તેમનો દરજ્જો જાળવીને તેમની સાથે મર્યાદા, મજાજી, અને વિવેકથી વર્તવાથી તેમના આત્માની ખુશાલી આપણને ગુપ્ત રીતે કલ્યાણકારી નિવડે છે.

મા-બાપ તરફનો અદમ-મલાજો અમારાં “ દેશાઈ ખાંદાન ” માં કેટલો બધો કડક હતો, તેની નોંધો આ ૨૦ મી સદીના લોકોને જો જણાવવામાં આવે તો તે માત્ર ગપસપની હસાહસ જેવુંજ લાગે છે. મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છે, કે અમારાં મા-બાપનો હુકમ, એ અમને “ પાઠશાહી ફરમાન ” જેવડોજ અનિવાર્ય જણાતો હતો. મ્હારાથી કિંવા મ્હારા ભાઈઓથી, માંદગી જેવા અનિવાર્ય સખખ શિવાય, અમારા પિતાજી સમક્ષ અમારાથી કદી પણ ખેસી શકાતું નોતું !

સંવત ૧૯૫૬ માં જીવલેણ બિમારીથી હું પટકાર્ય પડ્યા પછી નવજીવન મેળવવા પામ્યો ત્યારે મ્હારાં માતાજીએ મ્હારા પાસે બે કબુલાત કરાવી હતી. એક એ હતી કે; “ આપણી દીનના દશતુરજી સાથે દુશ્મનાઈ નહીં રાખતાં એખલાસ રાખવો. ” અને બીજી એ હતી કે; “ ધંબારમાં ત્હારે કદી પણ હજમત કરાવવી નહીં ! ” પહેલી શરત મ્હને અશક્ય લાગી હતી, પરંતુ માતાનાં વચન મિથ્યા થતાં નથી. અશક્ય જણાતી વાત પ્રજાએ સહેજે શક્ય બનાવી દીધી. બીજી શરત વાંચનારને હસવા જેવી જણાયે, પરંતુ જેવો માતાની

જેવી માન્યતા, માનાપિતાની જે આજ્ઞામાં માન્યતા હોય તે આજ્ઞામાં તેમનાં બન્યાનું સુખ સમાયેલું હું માનું છું. અમારાં દેસાઈ કુટુંબનો અસલ “ખાંદાની પોશાક” ૨૦ મી સદીમાં ચલાવી લેવાય એવો નહીં હતો. ડગલીને બદલે ડમરો, જોડાને બદલે છુટ, તુમાનને બદલે પાટલુન, અને હાથે ખાંધેલી પાઘડીને બદલે બંધરી પાઘડી પહેરવી, એ વાતો અસલી વિચારના વડીલોને મનથી તો, જેમ જુના વિચારના મોહમેદનોના મનથી કોન્સ્ટેન્ટીનોપલમાંથી ખીલાફત ઉઠાવીને એશિયા ખંડમાં મૂકવા જેટલી, ઉચ્ચપાયેલ કરાવનારી લાગતી હોવાથી, અમારા પિતાજીની આજ્ઞાનો ભંગ એટલા ઉપરથીજ થયો, કે એ અસલી પોશાકમાં મેં ફેટલોક ફેરફાર કરીને અવજા કરી ! અનુભવથી જણાયું છે, કે મા-બાપની સહેજ અવજામાં અસુખ સમાયું છે.

એક લેખક કિંવા એક વક્તા પ્રત્યે જે વાંચનારાં કે શ્રોતાજનો ગુણબુદિ ધરાવતા નહીં હશે તો તેમની કહેલી વાતોની તેમને કાંઈએ અસર થવાનો નથી. માટે મ્હારાં આ પુસ્તકમાં જે જે વાતો મેં કહી છે તે તે સત્યજ કહી છે એમ જ્યાં સૂધી અંતઃકરણ પૂર્વક તમે માનશો નહીં, તથા શંકા લઈ જશો તો તમને મ્હારાં કહેલાં એક પણ વાક્યની અસર થવાની નથી. જે તમને મ્હારા પ્રત્યે ગુણબુદિ થાય તો મ્હારું આ સત્ય વચન છે કે; “ મા-બાપની સેવા તમે જરૂર બબાવજો ! મા-બાપનું કહ્યું તમે જરૂર માન્ય રાખજો ! મા-બાપની આજ્ઞા એ ગુરૂ-આજ્ઞા છે એમજ તમે સમજજો ! ”

છેવટે, મ્હારાં પુસ્તકોને જાહેરમાં લાવવામાં મને ઉત્તેજન આપનારા મ્હારા અંગિક મિત્રો, બાઈશ્રી દીનશાહ મેહેરવાન ઈરાની, તથા બાઈશ્રી રૂશતમજી બેજનજી રાનજીનો હું આ પુસ્તક માટે પણ ખાસ આભાર માનું છું. તેમજ આ પુસ્તક માટે પણ મદદ કરનારા શેઠ બરજેરજી નસરવાનજી મેશુસીનો હું ઉપકાર માનું છું.

મા-બાપની સેવા.

૧ લી આજ્ઞા.

“A poor father served by thee shall make thee rich;
A sick mother helped by thee shall make thee strong;
Thou shalt be served thyself by every sense
Of service which thou renderest.”

મા-બાપની સેવા બજાવવાનું કાંઈ કારણ !

મા-બાપની સેવા બજાવવાની દરેક દીકરા દીકરોને માથે ફરજ શા માટે આવી પડી છે, તે પ્રથમ બહુ શિવાય સેવા બજાવવાનો ઉમંગ રહેજ નહીં. મા-બાપની સેવા બજાવવાનું કામ ફરજીયાત છે કે મરજીયાત છે, તેનો પ્રથમ તો ઠરાવ થવો જોઈએ. ઇતિહાસના હાખલાઓ ઉપરથી સહેજમાં જણાશે કે ઘણાંક હિંદુ દીકરા દીકરીઓ કરતાં ઘણાંક પારસી બેટા બેટીઓ મા-બાપની સેવા બજાવવામાં ઘણાં પછાત હોય છે. ક'ંઈ કારણ ? જ્યાં સુધી પારસી લોકો આંધળાં ચક્રોન અને તામ્રબીથી ઢોરવાઈ ન જતાં પૂર્વજન્મ અને પૂનર્જન્મના સિદ્ધાંતોને અંગિકાર કરશે નહીં ત્યાં સુધી, મા-બાપની સેવા દીકરા દીકરીઓએ શા સારૂ બજાવવી, તથા મા-બાપે બેટા બેટીઓની સેવા શા સારૂ નહીં બજાવવી, તેનો કુદ્રતી છાપ તેમના જીગરના તકતા ઉપર ઉઠે કેતરી શકાશે નહીં. અશો જરથોસ્તના પવિત્ર ગાથામાં ગાયું છે કે;

વીરુપાઓ સ્તોઈ હુજતયો યાઓ ઝી આઓંહરે, યાઓસ્થા હેન્તી,
યાઓસ્થા મઝહા બવધન્તી, ધરહી હીશ મઓપે આબક્ષીહા.

બોહુ ઉસ્થા મનંઘહા ક્ષત્રા અપાયા ઉસ્તા તનૂમ (હા. ૩૩. ક ૧૦ મો.)

ઓ અહુરમઝદ ! મજ પ્રત્યેના ત્હાસ પ્રેમભાવને લઈને, પૂર્વજન્મમાં જે સુખાકારી ભરેલી સ્થિતિ માણસોના ભોગવવામાં આવતી હતી, તેમજ આ જન્મમાં જે સુખવાસી જીવંતી ભોગવવામાં આવે છે, અને આપડે પુનઃજન્મમાં જે સુખી જીવન ભોગવવામાં આવશે, તે સર્વ સુખભરી સ્થિતિ તું મને આપ ! અને મ્હારી મનસ્વી મજબુત કર, મ્હારૂં ક્ષત્ર દ્રઢ કર, મ્હારી શક્તિને તું કૌવત આપ,

મહારાં શરીરનું બળ આઘાત રહેવા પામે એવી તું બક્ષિશ કર ! પ્રસ્તાવનામાં આ વાત કહેવાનું કારણ એ છે, કે જગતમાં જન્મેલાં સર્વ મનુષ્યો આગલી જન્મગી-ઓનાં રૂણ, સર્વ સંબંધ કર્તા મનુષ્યો સાથે ધરાવે છે. રૂણ એટલે કરજ. આપણે જેને “લેણા દેણી” કહે છિયે તેનો અર્થ એટલોજ છે, કે એક માણસ પૂર્વજન્મ-માં બીજા માણસોનો “લેણદાર” હોય છે, તો બીજો માણસ વળી ત્રીજા માણસોનો “લેણદાર” હોય છે. જે કરજ આપણે આગલી જન્મગીમાં કીધું હોય તે ચાલુ જન્મમાં ફેડ્યા વિના રહેવાય નહીં. અને આ જન્મમાં જેમનું કરજ કીધું તે આવતા જન્મમાં અદા કરવુંજ પડે. કોઈ મા-બાપો આગલા ભવે દીકરા દીકરીનાં કરજદાર હોય છે, તો આ ભવમાં તેમનાં છોકરાં તે મા-બાપો ઉપરનું પોતાનું માગતું લેણું લેવા સાફ તેમની કુખે જન્મ ધરે છે, અને મા-બાપનીજ પાસે સેવા ને વેઠ કરાવ્યા કરે છે. કોઈ દીકરા દીકરી પોતાનાં મા-બાપનાં આગલા ભવના લેણદાર હોય છે તો મા-બાપની સેવા ને વેઠ કર્યાજ કરે છે. આ અરસપરસનો એક જાતનો વેપાર છે.

૨ જી આજ્ઞા.

શ્રવણે આંધળાં મા-બાપની સેવા કાં કરી ?

આજ્ઞાણ કુળમાં જન્મેલો મા-બાપવળો દીકરો શ્રવણ અયોધ્યાના રાજા હશરથની રાજકારકીર્તિમાં થઈ ગયો છે. તેના બાપનું નામ શાન્તનુ રૂપિ, અને માતાનું નામ જ્ઞાનવતી હતું. એ બેડું બહુ ધાર્મિક હતું, પરંતુ એક પણ ફરજાંદ વગર તેઓ ટળવળતાં હતાં. ઈશ્વર કૃપાથી તેમને પેટે શ્રવણનો જન્મ થયાથી તેમને બેહુલ ખુશાલી થઈ. શ્રવણ જન્મવા પહેલાં જ્ઞાનવતી બહુ ઉદાસ રહેતી હોવાથી, એક દિવસે તેણીને ઉદાસીનું કારણ પુછતાં તેણી દુઃખી દિલે બોલી કે, “જે અભાગ્યાપણના કારણથી મને કલ્યાંત થાય છે, તે દુઃખ તમને પણ મહારા જેવુંજ લાગવું તો બેઠએ. અરેરે ! સંતાન વગર જીવવું શા ખપવું ? જેને માત્ર એક પણ ફરજાંદ પ્રભુએ આપ્યું નથી તેનું જીવવું કિંવા નહીં જીવવું સૌ સરખુંજ છે. જે અભાગણી સ્ત્રીને પોતાનાં બહાલાં બાળકને પારણામાં પોઠાડી મિઠાં મધુર હાલરડાં ગાવાનો વહાવો ન મળે, માતાને બેઠને આનંદની હરેરમાં ઉછાળા મારતાં બાળકને કેડે બેસાડી ચુમીઓ ને બોકીઓ લેવાનું ના મળે, તેવી સ્ત્રીના જન્મને ધિક્કાર છે !” આવી સ્ત્રીને પુત્રની પ્રાપ્તિ થવી એ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરતાં વધુ મનહર છે. પુત્રને પાળી પોષી મોટો કર્યો, વિદ્યા અભ્યાસ કરાવી સવ વિષયમાં કેળવીને કુશળ અને જ્ઞાની કર્યો. આ માતા જેવી ધાર્મિક, કથાગુ, ક્ષમાવાન, શિયળવંત, સહનશીલ, અને શુણ્ણવંતી હતી તેવાજ

શુભો! અવશ્યમાં ઉતરેલા હોવાથી તે મા-બાપની સેવા કરવામાં આ જમાનાને એક ઉત્તમ આદર્શ રૂપ, એક ઉમદા નમુનો આપી ગયો છે. શાયર કહે છે કે;

પસન્દીદેહતરઃ કસ ઝે ફરઝંદ નીસ્ત,
ચુ પયવંદે ફરઝંદ પયવન્દ નીસ્ત.

પેટનાં ફરઝંદ કરતાં વધારે ખ્યારૂં કેઈ હોતું નથી. દીકરા દીકરીના સગપણ જેવું બીજું કેઈ પણ સગપણ ચઢતું નથી. વળી પ્રીરદુશી બીજો પણ ઉભરો કંઠે છે કે:—

જવાની ન માન્દસ્તો ફરઝંદ નીસ્ત,
બ ગેતી ચુ ફરઝંદ પયવન્દ નીસ્ત.

મહારી જવાની પણ રહી નથી અને ફરઝંદ પણ થયું નથી, અને આ દુન્યામાં તો બેટા બેટીના જેવી સગાઈ કે દીકરા દીકરીના જેવું સુંદર જોડાણ એકે નથી. અવશ્યતું પણ માત પિતા સાથનું જોડાણ એવું હતું, કે તે પોતાનાં મા-બાપનેજ ઈશ્વર સમજીને તેમની પરમ ભક્તિથી રાત દહાડો સેવા કર્યો જતો હતો. મા-બાપની સેવાને ઈશ્વરની ભક્તિ રૂપેજ તે ગણતો. મા-બાપની સેવાનાં મહત્ત્વ વિષે તેણે એકવાર પોતાની સ્ત્રી સ્વામિત્રીને કહ્યું હતું કે:—“પ્રિયા! જે માતાએ આ દેહના રક્ષણ સારૂ અસાધારણ દુઃખો વેઠ્યાં છે, મહારે લીધે બેઠક કપ્પથી તેણી હર્ષ ખમીને કપ્પાઇને હેરાન પરેશાન થઇ છે, જેણીએ મહારી બાળ પણુની અજ્ઞાન અવસ્થાની મહારી ખોટી હઠ, અવિવેક અને અનેક પ્રકારે મેં તેણીને આપેલા કંટાળાને સહન કરીને મને ઉછેરી ઉધારી મહારૂં રક્ષણ કર્યું, તેમની વૃદ્ધાવસ્થાની બદલાયલી તેમની પ્રકૃતિનાં વાંકાં ચુકાં એક બે વેણુ પણ જો હું સહન ન કરું ત્યારે તો તેણીએ મહારા જેવા નાલાયકનો નવ મહિના અમથોજ ભાર વહોા કહેવાયને? પ્રિયે! તું સત્ય બાણુજે, કે પુત્રને પોતાના મા-બાપ સમાન બીજી કેઈ છાયા નથી. માત પિતાના જેવી બીજી કેઈ ગતિ નથી. જબ લગ અંકુશ શિશ પર, તબ લગ નિર્મળ દેહ; તુલસી અંકુર બાહિરે, સિર પર ડારત બેહ. મા બાપના જેવું રક્ષણ કરનારૂં બીજું કેઈ નથી. મા-બાપના જેવું ઉંચું તીર્થ કે પર્વ કેઈ નથી. વૃદ્ધ મા-બાપો ગમે એવાં કડવાં વેણુ કહે તો તેમને બાળક જેવાં નિર્દોષ સમજી તેમનો પડયો બોલ ઉચકવો જોઈએ. બાળકની પ્રકૃતિ જેમં તેના માય બાપ સાચવે છે, તેમ માય બાપની પ્રકૃતિ ઘડપણના વખતમાં તેમનાં સંતાનોએ સાચવવી એજ બચ્ચાનો ધર્મ છે.

“પુત્ર કરે જો પાપ, પિતા તે પુણ્યજ બણે;
પુત્ર કંઈ દે દુઃખ, પિતા તે સુખ પ્રમાણે.

પુત્ર કરે જો હાથ, પિતા તે લાભજ ભેજે;

પુત્ર વદે જો જુદા, પિતા તે દિવસ સત્યજ પેજે.

અવગુણ અસંખ્યધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાક છે;

શા ગુણ એશીકળ ડીછયે, પૂજું પિતાનો પાડ છે. "

ભાઈઓ સાંભળો ! હવે શ્રવણનાં મા-બાપ અને બેઉ આંખે આંધળાં થયાં. આ વેળાએ દીકરાએ, મા-બાપની સેવા કેમ બજાવી તે જાણ્યો. શત દિવસ અંધ મા-બાપની સેવા તો બજાવતો પણ વળી મા-બાપની આવી હાલતમાં એવી ઇચ્છા થઈ કે; "દીકરા ! અમોને બધી જાત્રા કરાવ ! અમોને સઘળાં તીર્થ કરાવી લાવ !" મા-બાપની આ અગવડ આજ્ઞા તેણે કેમ ઉઠાવી ? અને મા-બાપને કાવડમાં બેસાડીને એ કાવડ પોતાની આંધ ઉપર મૂકીને તીર્થ યાત્રા કરાવવાને આખાં હિંદુસ્થાનમાં બાર વરસ વેર શ્રવણ કૂર્યો હતો ! ઘરડાં, અશક્ત, અને અપંગ માબાપની સેકડો કોશ જેટલા લાંબા માર્ગમાં સેવા ચાકરી ઉઠાવવી, તેમનો બાર એકલે બલે ઉઠાવવો, અને વળી પોતાનાં અને તેમના પેટનું પોષણ કરવું, એક ગામથી બીજે ગામ રખડવું, એમ બાર બાર વર્ષ વેર ભટકવું, એના જેવી માબાપની સેવા કરવાનો હાથલો જગતના ઇતિહાસમાં બીજે મળશે નહીં. શ્રવણ જ્યારે પોતાનાં માબાપને કાવડમાં બેસાડી તીર્થ યાત્રા કરાવતો કરાવતો કાશી બનારસમાં જઈ ચઢ્યો, અને એક પરમહંસે તેને આમ કરવાનું કારણ પુછ્યું ત્યારે તે નીચલો સવૈયો બોલ્યો:—

માત પિતા પદ સો સખ તીરથ, માત પિતા નવ જ્ઞાતિ નિધી હૈ;
માત પિતા ગુર, માત પિતા સૂર, માત પિતા વ્રત દાન વિધી હૈ;
માત પિતા પદ મ્હપતર, અર માત પિતા પદ-રેનું રિધી હૈ;
સાધન સિદ્ધિ ન-શોધત હો કહુ, મેરે તો માત પિતા સુ સિધિ હૈ.

એજ પરમહંસે આવા અપંગ માબાપની આવી ઉગ્ર સેવા છોડી દેવાને જ્યારે જણાવ્યું ત્યારે શ્રવણે બીજે સવૈયો ગાયો:—

પ્રવ ગળી ધરણીજ દળે, કદી સૂર્ય ઉગે જમ પશ્ચિમ પાસે,
મરે ડગે ધરતી પરથી, કદી સાગરથી મરિયાદ મૂકારે;
આધિ અને વળી વ્યાધિ તર્જી, ઉપાધિ વધી બલે પ્રાણજ જારે;
તોપણ માત પિતા ન સુકું, મુજ વ્રત યનાર હરે લમ થારે.

કાશીથી નિકળેલો શ્રવણ અયોધ્યા પાસેનાં એક જંગલમાં આવ્યો, જ્યાં માબાપને તરસ લાગવાથી કાવડ ઉતારીને સૂર્ય નદીમાં શતની વેળાએ પાણી લેવા ગયો. બનાવ એવો બન્યો, કે રાજા દશરથ એ દિવસે શિકાર કરવા ગયેલા, પરંતુ શિકાર ન મળવાથી ગાડ ઉપર ચઢીને શિકારની શોધ કરતા ફરતા.

અવલે પોતાનું કમંડળ નદીનાં પાણીમાં ઝોલ્યું. તેનો અવાજ દશરથે સાંભળ્યો. તેમણે જાણ્યું કે, જંગલી હાથી નદીમાં પાણી પીએ છે, તે ઉપરથી શખ્હની નિશાન ધરીને શખ્હવેધી બાણ માર્યું. આ બાણ આબાહ અવલને વાગ્યો. બાણ વાગ્યાથી અવલ બાપડો ચીસ ખાઈને લોચ ઉપર પડ્યો. ચીસો પાડવાથી દશરથને જાણ્યું કે આ તો કોઈ માણસ મૂઝો ! જેથી તુર્ત નીચે ઉતરી ત્યાં ગયો તો તીરથી વિધાએલો અવલ દુઃખથી રડતો હતો. રાજાએ પુછતાં તે બોલ્યો:—“હું તપસ્વી છું. મહારાં વૃદ્ધ ને અધ માળાપને અહિંથી થોડક છેટે એક કાવઠમાં બેસાડેલાં છે. તેઓ ઘણાં તરસ્યાં છે. તેમને સાડું હું પાણી લેવા આણ્યો હતો. હું તમારાં બાણથી મરી જઈ છું. હવે મહારાં અપંગ માતપિતાની શી વલે થશે ! હાય હાય ! મને મરવાની જરાએ ચિંતા નથી, પરંતુ હવે મહારાં મા-બાપની સેવા આકરી કેણુ કરશે ? તેમણું શું થશે, તેનીજ મને પ્રીતર થાય છે. ગમે તે થશે પણ તેમને પાણી પાછું તરસ છિપાવો મહેરબાન !” એક પ્રાણીએ મારવાથી પ્રહસ્યાનો મોટો દોષ લાગશે એમ સમજીને દશરથ બહુ રાજા લાગ્યો. અવલે રાજાને ધીરજ આપી શોક પોક નહીં કરવા કહી જણાવ્યું કે; મને મરવા ભાગી બીક નથી, મહારાં માબાપની તમે સંભાળ લેજો ! રાજાએ કહ્યું; આ પાપના બદલામાં મને તમે મરતાં મરતાં કાંઈ આપ આપો, કે હું પાપથી મુક્ત થાઉં. અવલે પોતાના ત્યાગી ધર્મ પ્રમાણે આપ આપવાની ના પાડી, મગર રાજાએ ઘણી હઠ લીધાથી આપ દીધો કે; “જ્યારે તમારું મોત આવે ત્યારે જે બાણથી મહારાં જીવ જાય છે, તેજ બાણથી તમારો પણ પ્રાણ જશે !” આટલું બોલી અવલ મરણ પાગ્યો. કવિ કહે છે;

“સુચરે સુપંથ પ્રતિ વખતે પ્રબોધ આપે,
ચિત્રમાં પવિત્ર ચિત્ર પાડે ચતુરાઈનું;
જીવ મથા લગી જલ કરે ન જીવાઈનું;
સ્વાસ્થ્ય તણને સુખ દુઃખમાં સહાય કરે;
સુખથી વહે ન કશું, વાઙ્મય વડાઈનું;
પાપથી જાવાની મહા તાપને મહાડનાર,
સપ્ત મિલાપ સુખ સર્વથા સવાઈનું.”

હવે દશરથ રાજા પેલું પાણીનું કમંડળ પાણીથી ભરી પેલાં આંધળાં ડોસા ડોસી કરે લઈ ગયો, અને પોતાને હાથે અભણપણે અવલનું ખૂન કર્યાના જમાચાર કહી તેમની બહુજ માફી માગવા લાગ્યો. અરેરે ! પેલાં મહા દુઃખી-ઓનાં રૂદન ને કકળાટનો હવે શું પાર ! કહ્યામાં આવી શકે નહીં. તેમના અધાપાની આંખ, ઘડપણની લાકડી, અને આ સંસાર આગર તરી જવાનું નાવ, તેજ જ્યારે બર દરિયામાં અંતરિયાળ મૂકીને ડુબી ગયું, ત્યારે તેમની તરસ તો

જ્યાંની ત્યાં રહી ગઈ, ને ઉપલી ભયાનક ખખર સાંભળીને તેમનું જીગર ચિરાઈ ગયાર્થી તેઓ તત્કાળ મરી ગયાં! મરતાં મરતાં કાંઈ આપ હઈ જવા દશરથે તેમને વિનંતિ કરી, પરંતુ તે અંધ માળાપે આપ દીધા નહીં. દશરથે જ્યારે ઘણાજ કાલાવાકા કીધા ત્યારે આપ આપ્યો કે; “જે પ્રમાણે પુત્ર વિયોગથી અમે મરીએ છિયે, તેજ પ્રમાણે તમારું માત પણ પુત્ર વિયોગથીજ થશે!” ખરેખર, રામના વિયોગથી તેમના પિતા, એ દશરથ રાજા, એકદમ મરણ પામ્યા હતા. પેલા અંધ રૂપિ અને અંધ રૂપિ પતિન સ્વર્ગમાં જઈને પોતાના વહાલા દિકરા શ્રવણને મળ્યાં. અને એવી કહેતી છે, કે સ્વર્ગમાં દેવોએ આ માત પિતા તથા પુત્રને આ પૃથ્વીના લોકો સર્વદા જીએ તેવી રીતે મકર રાશીમાં સ્થાન આપ્યું. અને મૂખ્ય તારાનું નામ શ્રવણ નક્ષત્ર પાડ્યું. અને શ્રવણ નક્ષત્ર પાસે પુનઃ અંદ્ર આવે તે મહિનાનું નામ શ્રાવણ રાખ્યું, અને તે મહિના પવિત્ર ઠરાવ્યો. શ્રવણે માત પિતાની કરેલી ઉત્તમ સેવાનો બદલો ધૃધિર તરફથી મળી ચુક્યો. માતપિતા પ્રત્યેની શ્રવણની સેવા ભક્તિને ધન્ય છે! મા-બાપની સેવા ચાકરી કરવામાં પછાત પડેલાં અભાગ્યાં પુત્રો પુત્રીને આ દ્રષ્ટાંત બસ છે. મા-બાપની સેવા હિંદુઓમાં વિશેષ પદ લોગવે છે, તે શ્રવણનાજ દાખલા ઉપરથી. શ્રવણના ચેલાઓએ એક જુદી ન્યાત સ્થાપી કાપડી-પંથના નામથી એક પંથ સ્થાપ્યો છે. તે કાપડીઓ એકાદ ભગવું વસ્ત્ર રાખે છે, ભિક્ષા માગે છે, અને માબાપની સેવા કરવાનો ઉપદેશ ગાતા પ્રેરે છે. જેમ શ્રવણના માબાપનો વિરહનો અગ્નિ, પાછાં શ્રવણને તેઓ મળ્યાં ત્યારેજ શાંત થયો, તેમજ કાપડીઓ શ્રવણ ગુરૂના વિરહને લીધે તેને પાછાં મળવાનાજ રાગો ગાયા કરે છે.

જીજવે ઓર ન શ્રદ્ધ અગન, બિન પ્રિયદ રસન તોય;

સમ તખતે કહું નિજ દિસા, સુનિ વાકી ઘટિ હોય. (ક્યારામ)

વિરહ રૂપી અગ્નિને ઓળવવાને પોતાનાં પ્રિયનાં દર્શન રૂપી પાણી વિના બીજું કોઈ જળ સમર્થ નથી. પરંતુ આ દુઃખ કાંઈક ઘટાડવાને એક ઉપાય છે. તે એ કે આપણને પોતાને જીદાર્થના તાપનું જેવું દુઃખ હોય તેવીજ તરેહનું દુઃખ આપણાં વહાલાંને પણ થાય છે, એવું જ્યારે આપણે સાંભળ્યે, ત્યારે આપણું દુઃખ કંઈક ઘટે, પણ બાકીનું સઘળું તો તેના મેલાપથીજ ઘટે.

૩ જ આજ્ઞા.

“વિક્રમે મા-બાપનું કરજ માંડી નહીં વાદ્યું!”

પરમાર્થ કરવો એ દરેક માણસનું કર્તવ્ય છે, કેમકે જે કોઈ બીજાનો રૂણી એટલે કરજદાર ન હોય એવો કોઈ પણ માણસ નથી. દરેક માણસ સીધી કે આડકત્રી રીતે કુટુંબનો, સમાજનો, દેશનો અને જગતનો રૂણી છે, અને એ

કરજ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ફેડવું એ પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે. એ કરજ ફેડવાનો મુખ્ય ઉપાય પરોપકાર કરવો એજ છે. ઉજ્જનના પરદુઃખ ભંજન (વિક્રમ રાજ) એ પોતાની પ્રજાને મનુષ્યના કરજમાંથી મુક્ત કીધી હતી. તેના ભંડારમાં અણુટ ખજાનો હતો. એણે વિચાર કીધો કે, માણસને માથે કરજ જેવું મોટું દુઃખ કોઈ નથી. એ કરજ ચાર પ્રકારના છે. ૧-દેવરૂણ; ૨-પિતૃરૂણ; ૩-રૂષિરૂણ; ૪-મનુષ્ય રૂણ. પરમેશ્વરની બદ્ધગી કરવી, ભજન કિર્તન કરવું, વગેરે ધર્મના કામો કરવાથી પરમેશ્વરનાં કરજ ટળે છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધારણ કરી, બન્યાં છોકરાં પેદા કરીને મા-બાપની સેવા કરવાથી તથા તેમના મુત્ર બાદ તેમના બાજ રોજ-ગાર તથા શ્રાધ તર્પણ કરવાથી પિતૃરૂણ યાને મા-બાપના કરજથી મુક્ત થવાય છે. ધર્મ શાસ્ત્ર ભણવાથી રૂષિરૂણ યાને ગુરૂનાં કરજ વળે છે. અને લોકો પાસેથી ઉધાર ઉછીનું લીધું હોય તે આ જન્મમાં અદા કરવાથી મનુષ્ય રૂણમાંથી, કરજથી, મુક્ત થવાય છે. મનુષ્ય રૂણમાંથી છોડવવાને વિક્રમે એવો ઠંઢેરો બહાર પાડ્યો, કે આશો વદ અમાસ પહેલાં લોકોએ પોત પોતાનું કરજ પતાવી દેવું. જેમનામાં પોતાનું દેવું પતાવી દેવાની શક્તિ ના હોય, તેમણે પોતાના દેવાંને આંકડો દરબારમાં રજુ કરી તેટલાં નાણાં સરકારી ત્રીજેરીમાંથી લઈ જવાં, અને જેનું કોઈનું માગતું લેણું હોય તે તેને ચુકતે કરવું. આ ઠંઢેરાનો અમલ થવાથી સૌ લોક ન-કરજા બન્યાં અને બીજે દિવસે પરદુઃખ ભંજન વિક્રમાદિત્યનો નવોજ સંવત કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે ચાલુ થયો, જેનો હાલ ૧૯૭૫ સને ચાલે છે. એટલામાં એક વૃદ્ધ ડોસા ડોસીએ પોતાના નાફરમાન બેટાને શિખવીને વિક્રમની આગળ મોકલ્યો, કે મહારાજ ! મહારા માત પિતા કહે છે કે, વિક્રમની સઘળી ત્રીજેરી ખરચાય તોએ અમારા દીકરાએ અમારું કરેલું કરજ ફિટાડી શકાતું નથી, તો મને કાંઈ વિશેષ આલો ! ” વિક્રમ કહે; “હે બેટા ! મા-બાપનું દીકરા ઉપરનું કરજ તો વિક્રમ પોતે વેચાય તોએ ફેડી ના શકાય, એ કરજ તો મા બાપની સેવા દીકરા દીકરી ફેડે ત્યારેજ ફેડાય ! જા, ત્હારાં માતપિતાની તુંજ સેવા ચાકરી કર ! ”

તત્કૃતં યત્ર કેનાપિ તદ્-તં યત્ર કેનચિન્ ।

તત્સાધિતમસાધ્યં યદ્ વિક્રમાર્કેણ મૂમુજા ॥

જે કોઈ રાજાએ કશું ન હતું, અને જે કોઈ રાજાએ લીધું ન હતું, તથા અસાધ્ય સમજીને કોઈ પણ રાજાએ જે સાધ્યું ન હતું, તે વિક્રમ મહીપતિએ કશું છે, લીધું છે અને સાધ્યું છે, પરંતુ મા-બાપના ઉપકારનું કરજ તો જે તે દીકરા દીકરીઓએજ તેમની સેવા ચાકરી કરીને, તેમની આજ્ઞા પાળીને અદા કરવું

એકમ; (૧) જો રાજા પછી પિતૃશ્રુ તો આદ્ય થઈ ન શકે. જગતમાં હરિ-
જનના પુત્ર એ પ્રકારના છે. કેટલાક નિંદાનારા છે, ને કેટલાક નિંદાનારા છે.
તેમાં એક પિતાના ધનના લેનારા છે, ને બીજા શ્રુના લેનારા છે. મા-બાપની
અને પ્રભુની સેવા ચાકરી કરનારા તો નમન અને સ્તુતિના કરનારા પુણ્યશ્રુપી
ધન લે છે, અને બીજા નાકરમાની કરનારા નિમકહરામ પુત્ર તો પાપ શ્રુપી કરજ
લે છે. મા-બાપ તો નિર્મલ રહે, હરીજન તો સદા નિર્લેપ રહે. કવિ કહે;

હરિ જનકે સુત શિષિ જગ, બંદક નિંદા સકત;
લે ધન સુકત રૂ પાપ રૂન, સદા અમલ હે ભકત.

મા-બાપના આપણા ઉપર કેટલા કેટલા ઉપકારો છે તે પિંજન કરવાની
ધણી જરૂર નથી. પહેલી ચોપડીના પહેલા પાઠથીજ તે તો આપણે બધાં આંખો
છિયે, પરંતુ મા-બાપની સેવા શક્તિય રીતે કરવાની ફરજ વિષે સમજાવવાની
જરૂર છે. આપણા મા-બાપ સાથે આપણું ઘણા કાળથી લેણું દેણું ચાલતું આવે
છે. આ વિષયમાં મા-બાપની સેવા વિષેજ કહેવાનું હોવાથી મા-બાપે પુત્રો તથા
પુત્રીઓ પ્રત્યે બજાવવાની સેવા વિષે વર્ણન કરવાનું નથી, બાકી મા-બાપ જેટલે
ફરજને અને જેવી રીતે પોતાનાં બાળકોને ઉધારે, ઉછેરે, કેળવે, અને દુન્યાના
વહેવારમાં રાખે તેટલેજ ફરજને બચ્ચાં મોટપણે મા-બાપની તાબેદારી ઉઠાવે છે.
માટે મા-બાપે દીકરાં દીકરીની સેવા મેળવવી હોય તો તેમને પ્રથમથીજ “ લાક
ઘેલાં ” કરી મેલવાં નહીં. ગાયને પેટે વડૂ શાં જન્મે ? તમે જેવાં હો તેવો
તમારો બ્યાર. તજે કસ્તુરી તો કપૂ નહિ ખવાસ; પુરાં ચીથરાંમાં ભલે રાખ પાસ.
જેવું મુળ તેવું થડ થવાનું. સિંહના પેટમાં સાબર ન પાકે; સિંહનાં બચ્ચાં
સિંહજ પાકે. જો કે વારંવાર બને છે કે, કેટલાંક છોકરાં નંદન અંદનની પેઠે
મુગધી આપવાજ પેદા થાય છે, ને કેટલાંક બાળકની પેઠે વર્તન કરીને કુળના
હુછેદ અને પાયમાલી કરવાજ પેટે પેદા પડે છે. શોભીતી અંબાડીવાળા હાથી
ઉપર તો મૂર્ખ લોકો પશુ ચઢે છે. નટ કે રામશગર પશુ પાનનાં બિડાં આવે
છે, ને રાજા રાણી પશુ તાંબુલ વગેરે આવે છે. હાથી કે કીડી પશુ પેટ તો ભરે
છે. ચાલી કે કબુતર પશુ મોટા મહેલોમાં તો વસે છે. પરંતુ એમાંના કોઈની
સ્તુતિ તો તેજ બેટા બેટીઓની થાય છે, કે જેઓ પોતાના મા-બાપને નહીં
ફેડાય એવો મોટો ઉપકાર તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવીને તેમની આજ્ઞા પાળીને
વાળે છે. જે ના ફરમાન નિમકહરામ દીકરા દીકરી મા-બાપનું ફરજ ફેડતાં
નથી તેમને સો વાર ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે.

“ માત તણા ઉપકાર બરાબર, અન્ય નહીં ઉપકારજ એકે;
માત તણી મમતાની બરાબર અન્ય તણી મમ કોણ લેખે ? ”

માત તણા ઉપકારની કિંમત, રાજ તણી રિધિથી અવધી છે;
માત તણી મમતા તણી કિંમતથી, અવધી! અવધી! અવધી છે!”

મા-આપની સેવા.

(૫)

“Even when parents are ill-tempered and unreasonable, they should be treated with respect and forbearance by their children.”—Chambers’.

૪ થી આજ્ઞા.

માતાનાં એક રાતનાં કળોની કિંમત કેટલી?

બધા શાસ્ત્રકારોએ લખ્યું છે, કે પરમાત્માએ માણસોની રૂઠાંની પાક મકાનમાં ભરી મૂકેલી છે. જગતમાં જન્મ લેતી વખતે પુરુષની પીઠમાંથી પાણીનું એક ટીપું સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનમાં, ઓરતના રેહુમમાં પ્રવેશ કરે છે. ૪૦ દિવસમાં તેને લોહી પહોંચે છે. ત્યારે સ્ત્રીને ૪૦ પ્રકારની વેદના થાય છે. બીજા ૪૦ દિવસ માં માંસનો લોચો થાય છે ત્યારે ૧૬૦૦ ગણી પીડાકારી થાય છે. ત્રીજા ૪૦ દિવસમાં હાડકાં બંધાઈને હાથ પગ તૈયાર થતી વેળાની ક્રિયા વખતે ૨૫૬૦ દુઃખો પડે છે. અને ચોથાં ચાલીસાંની આખરે એ ફરસતાઓની મારફતે પરમાત્મા તે લોચામાં રૂઢ મૂકાવે છે. ત્યાર પછી માતાના દુઃખોનો પાર રહેતો નથી. આપના બુદ્ધિમાં, એક ન્હાના સરખા કતરામાં છેક સાત સાત પેઢીના ગુણદોષ, સારી માઠી ખસલત, ચાલાકી, બુદ્ધિ, ખાંદાંની, રીતભાત, ચાલ ચલણ, રોગ-રાઈ, આદત, ખોડ આપણુ એ સઘળું ભરેલું હોય છે. શારીરિક કે માનસિક બધાં તત્વોનું બંધારણ પેલાં પાણી સરખાં ટીપાંમાં ઠોણ બણે કેવી રીતે સમાયેલું હોય છે. ચોર આપના બુદ્ધિમાં સાત સાત પેઢીનું ચોરીનું લક્ષણ બંધાયેલું હોય છે. ધર્મી આપના બુદ્ધિમાં કંઈ પેઢીઓથી ધર્મના અંશનું સત્ત્વ બંધાયેલું હોય છે. પરમાત્માના ગેબી બળનામાં રૂઢોનો કાંઈ ટોટો નથી, પરંતુ બાળકનો ચહેરો તથા તેના શરીરનો રંગ માતાના કળાં આપને નુકાબલે બધું આપે છે. જનનવરો માં પણ અંમજ છે. સુંદર ઉંચી તોખમના ઘોડાના પગમાં પાડી નીચી પાડી હોય તોએ દેખાવહાર આવે છે. દાડડિયા આપના બેટાઓ દાડડિયા જન્મે છે. પરંતુ

બાપનું બુદ્ધ પોષવાનું જે પાત્ર તે માતાનું ઉદર છે. જ્યાં બુદ્ધ પોષવાની જગ્યા તે જગ્યા સ્વચ્છ ન હોય તો ગમે એવું ઉત્તમ બુદ્ધ ખરાબ થાય છે. એક ગ્રહસ્થને પેટે ૬ છોકરા ને ૩ છોકરી હતી, તે સઘળાંમાં માતાનો ખડિનો રોગ ઉતરેલો હોવાથી સઘળાં ખડીથીજ મરણ પામ્યાં હતાં. કહેવાનો સાર એ છે, કે આપણા જન્મ વિષે જેટલી જવાબદારી બાપની ઉપર છે તેટલીજ માતાની ઉપર છે. કેટલાકા એવું એક ચાર્વાકિ સિદ્ધાંત કહી મા બાપની સેવામાંથી છટકવા માગે છે, કે મા બાપે પોતાની ઇચ્છાથી લગ્ન કર્યાં અને તેનું જે પરિણામ આવ્યું તે માટે પરિણામ કાંઈ જવાબદાર રહેતું નથી. પરંતુ આ મઝદકી મત ને ચાર્વાકિ સિદ્ધાંત કહેવાય. મા બાપ પોતાનાં બાળકોને કેટલાં સંભાળે છે, તેમને માટે શું શું કરે છે, તેને થકી અપવાસ, તેની બળવણીને ખાતર ખોરાકની પહરેઝી, તેને માટે ઉઝગરા, તેને માટે વૃતો, માનતાઓ, ભયો, અને કેથે ફરવા હરવાની બંધી વગેરે વેઠીને જે જે ઉપકારો બાપ કે મા કરે છે તેને હિકમત લગાવીને અપકારમાં બદલી વાળનારાં બેટાબેટીઓ કહિ સુખી થશે નહીં. અકેકી રાતે બાળકે બિછાના ઉપર અઘમૂત કરી માતાને માટે પોઠવાની જગા પણ નથી રાખી એવી માતા, પલંગની ઇસ ઉપર આખી રાત પડી રહી બાળકને ઠેરી પથારીએ પોઠાવે છે તે માતાના ઉપકાર વાળવાની ફીકરાંની ફરજ તર્કશાસ્ત્રની રૂએ પણ શું ના પાડી શકાશે! નહિજ. આ ઉપરથી કવિ કહે છે કે,

“ પૂત ન સેવત માત પિતા પદ, પુત કપુત તેં જન્મ ધર્યો કાં ?

પૂતને પ્રેમ ન માત પિતા પદ, પુત કપુત જીવ્યો જનમી કાં ?

પૂત જે માત પિતા ન ભજ્યો તવ, પુત ન પથર પેટ પડ્યો કાં ?

પૂત ન સેવત માત પિતા તવ, ફાયટ ભાર વઘો જનની કાં ?

માતાના આવા ઉપકારોથી લીન થયેલા શિકંદર બાદશાહ જ્યારે એશિયા ખંડમાં યુધ્ધ ચલાવતો હતો, ત્યારે શિકંદરની માતા ઝોલીખ્યાસ રાજ્યકારભારમાં માથાં મારતી હોવાથી કંટાળીને, પ્રધાને શિકંદર ઉપર ફરિયાદ લખી મોકલી, કે રાજ્ય પ્રકરણી કામમાં, મેસેદોનિયાના કામમાં, માથું નહિં મારવાને તમારી માતાને સૂચવવું. શિકંદરે ગુસ્સાથી પ્રધાનને પત્ર લખ્યો કે; “ખબરદાર! મહારાથી આમ કહિ થઇ શકશે નહીં. યાદ રાખજો પ્રધાન! મહારી માનું એક આંસુ આવાં એક હબાર પત્રોને ઘોઇ નાખવાને શક્તિવાન છે!” પિતા પ્રત્યેના એવાજ ઉપકારોથી વધુ તદલીન થઇને પોલંડનો રાજા પોલેસલ પોતાના પિતાજીની છબી પોતાના ગળામાં હમેશ પહેરતો હતો. તે લાકીટનેજ સર્વથી કિમતી ધરેણું તે ગણતો હતો. કોઇ પણ કામ આરંભતાં પહેલાં તે છત્રીને રાજા નમન કરતો, ને કહેતો કે; “પિતાજી! આપની અણુને ઝાંખ લાગે એવું કૃત્ય મહારે હાથથી ના કરાવશો! હું પ્રભુનો ને તમારો કરજદાર છું, માટે હું બન્નેને નમું છું!”

નેમખ્યા મહી; ઇંપૂછ્યા મહી, શ્વા મઝદા અહુરા! હે પરવરદેગારાં અમે ત્હારાં દેણુદાર કરજદાર છિયે તેથીજ તને અમે ઘણું નમીએ છીએ. પરવરસી કરનાર બન્ને આપને નમવાની અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાની આપણી ફરજ છે. દુષ્ટ આપના યુદ્ધમાં યુન્યાહી ન હશે તો તેનો પુત્ર તેને નમશે નહીં; આ એક બાળીતી કહેવત છે. ટરકી જેનરલ જમાલપાશાની આજ્ઞાથી જ્યારે આરમીન્યનોની અને આરબોની કતલ દુરકી લોકો ચલાવતા હતા ત્યારે, તે કતલ ચલાવી જોઈને તે ખુશ ખુશ થતો સીંગાર પીતો હતો! પાછળથી એનું કારણ એ જણાયું છે કે, ટરકીના સુલતાન મેહમુદના વખતમાં જે આસામી જલ્લાદનું, ગળાં ફાંસવાનું, ને ગરદન વહેરવાનું કામ બજાવતો હતો, તેનોજ એ જમાલપાશા પૌત્ર થતો હોવાથી તેના યુનમાં, તેનાં લોહીમાં, ફૂરપણે લોહી પીવાની ઘાતકી યુન્યાહ તેના બપાવાથી ઓધે ઉતરી આવેલી હતી. વળી એથી ઉલટ અસ્ફુદિઆર જેવો બાદશાહી યુનનો શાહબદો રૂશતમ પહેલવાનના હાથ ઉપર કાવત્રાંથી માર્યો ગયો ત્યારે રૂશતમ ઉપર વેર ન લેવાનેજ તેણે મરતી વખતે પણ કહ્યું હતું.

હમી દારતાન ઝઠ તેહમતન બર ;

કે અર મુશક રીઝદ નરીઝદશ ખૂ. (શાહનામું.)

કસ્તુરી ગમે ત્યાં વેરવીએર કાં ન થઈબય તોએ પણ તેની સુગંધ કદિ જતી રહેતી નથી. તેમજ અમીરી અસીલ ખાંદાંનનો ખવાસ પડતી ખરતી હાલતમાં પણ જતો રહેતો નથી. માટે હે બંધુઓ! તમારાં યુનની યુન્યાહ પરખવાની કસોટી તમારા ખવાસથી બતાવો. તમારાં મા-આપની સાથે ભુંડાઈ ન કરો, પણ ગુલામની પેઠે વર્તો. તેહમુરુપ નામામાં કહ્યું છે કે; ઇરાનના પાદશાહ ફેરેદુને, પોતાના નઠારા નાલાયક બેટાઓ એલમ અને તુરની નાફરમાની અને સરકસી વધી પડી ત્યારે, એક પત્ર લખ્યો હતો કે; “ જે શખ્સ પોતાનાં મા આપ સાથે ભુંડાઈ કરે તે પોતાનાં ફરજંદોથી કદિ પણ ભલાઈ નહિ પામે. જે કોઈ પોતાનાં મા આપને માન નહીં આપે તે શખ્સ પોતાના બેટા બેટીઓ તરફથી માન નહીં પામે. જે કોઈ કે પોતાના ભાઈઓ સાથે દુશમની, અઢાવત, અને કુસંપ કરે તે શખ્સ ભાઈના દરબજાને લાયકનો નથી. વઝીરોનો અંત ક્યારે આવે, કે જ્યારે તેઓ અભિમાન રાખે અને બીજાં સર્વને કશા હિસાબમાં નહીં લેખે. અરં ઓ દુન્યાના લોકો! યાદ રાખજો, કે આ જમાનો જે છે તે તમારી કરણીનું હકતર છે. એ હકતરમાં નેક કામો અને ભદ્રી કરણીનાજ લેખો લખી રાખો. એ લેખ આ જેહાનમાં ને તેજેહાંનમાં કામ આવશે.” નહાતું બાળક જેનામાં પોતાની મેળે બેસવા ઉઠવા કે ખાવાપીવાની શક્તિ નથી, તેવા બાળકને તેના માતૃપિતા જે તત્વના બળથી ઉછેરે છે, રમાડે છે, અતિ પ્રસન્નતાથી પોતાના સુખને લોગે તેને સુખી કરે છે,

તૈમજ જે તત્વના બળથી એક બાપ ભારે પરિશ્રમથી લેગા કરેલા પૈસા પોતાના પુત્રને કેળવવામાં, પરણાવવામાં, અને તેની ઉન્નતિ કરવામાં ખરચી નાંખે છે, જે તત્વ પશુ પક્ષી, કીટ કીડા કે જાનવર માત્રમાં થોડે કે ઘણે અંશે વ્યાપેલું છે તે કુદ્રતિ પ્યાર નામનું (નર્દોષ તત્વ દરેક માણસનો એક સદૃશુષ્ણ છે. આવા અખંડ પ્રેમને લીધે એક રાજા કહે છે કે; “હું સઘળાં ઉપર સત્તા લોગવું છું.” એક ધર્મગુરુ કહે છે કે; “હું સઘળા માટે ખંદગી કરું છું.” એક ધારા શાસ્ત્રી કહે છે કે; “હું સઘળાં તરફથી વક્રીલાત કરું છું.” એક સિપાહી કહે છે કે; “હું સઘળા માટે લડું છું.” એક મનુર કહે છે કે; “હું સઘળાં માટે તન તાવી નાખું છું.” પણ મા બાપ કહે છે કે; “અમે અમારાં ફરજંદો સાડું સઘળું કર્યું છિયે.” આમ સઘળાં પ્રેમને લઈનેજ એક બીજાં માટે કાર્ય કરી રહ્યાં છે, તો પછી ફરજંદો શું એકલાંજ નિમકહરામી અને નાફરમાની કરવાનો ઇન્કારો લઈ આવ્યાં છે? પ્રેમ અને પ્યારના તત્વ ઉપરજ પોતાના આશ્રિત કુટુંબ ને નિભાવવાની જેવી મા બાપની ફરજ છે, તેવી ઘડપણે દિકરા દીકરીઓની પણ મા બાપની સેવા બળવવાની ફરજ છે. ત્યારે જેવી ખુદા તરફ બળવવાની આપણી ફરજ તેવીજ મા બાપના તરફની ફરજ સમજવી.

“જેણે માત તાત તણે પ્રેમરસ પીધો નહીં,
પ્રશુ તણે પ્રેમરસ પીધો તે શા કામનો ?
પ્રસન્ન કર્યાં ન માત તાતને પૂજન કરી,
રહ્યો ન આ દેહ પછી કોડી તણા કામનો;
મેળવ્યો ન કાલ માત તાત તણે ભક્તી ભાતે,
કામનો ન ભાવ મલ્યો જગત તમામનો;
માત તાત પ્રસન્ન કર્યાં ન તેણે મેળવ્યો ન,
જગતમાં છવી લાભ કુટીરે બદામનો.”

લૉર્ડ લૉંગફેલે પોતાની માતા વિષે એક વેળા કહ્યું હતું; કે; “તરાબુનાં એક પલ્લામાં મ્હારી માવતરને મુકો ને બીજાં પલ્લામાં આખી પ્રથવીને મુકો તો મ્હારી બહાલી માયવાળું પલ્લું જરૂર નીચે બેસશે; ને આખા જગતનું પલ્લું ઉંચે ચડી જશે!” અર્થાત, એક સલુકના દીકરાનો માતૃભક્તિ વાશે કેવડી ઉંચી પ્રીતિ હોવી જોઈએ તે આ ઉપરથી સહેલથી સમજી શકાય છે.

૫ મી આજ્ઞા.

પગનું ખાસડું પગમાં શોભે, માથે નહીં શોભે.

હોમ્યોપથી વિદ્યા કહેછે, કે રોગના મૂળને તેજ રોગના મૂળથી મારી શકાય. જ્યારે એલોપથીની વિદ્યા કહેછે, કે રોગને તેના ઉતારથી, ઝેરને

તેના પાવઝેરથીજ મારી શકાય. માળાપની સેવા મોટપણે ફરજદો ઉઠાવે ને બુઢાપામાં તેઓ તેમની આજ્ઞા માને તેને સારૂ તો ઉપલી બન્ને વિદ્યા જરૂરની છે. હુબ મત્રિથી રાબનો, કુસંગથી યતિનો અને લાડ લડાબ્યાથી પુત્રનો નાશ થાય છે. એવા લાડીલા પુત્રો, એવાં લાડબેલાં બચ્ચાંઓ નીતિ સંબધી કાંઈ મોટા ગુનાહ કરે છે તોપણ માયામાં આંધળાં થએલાં માતપિતાથી તેમને શિક્ષા કરી શકાતી નથી, તેમણે ઠપકો સરખો પણ આપી શકાતો નથી, જેનું પારણામ એ આવેછે કે; ધીમે ધીમે તે બચ્ચાં હઠીલાં, મનસ્વીપણે જે ગમે તે કામ કરનારાં, ઉદ્વત, અને દુર્ગુણીજ બનતાં જાય છે. માટે માળાપે તો ઘરમાં વાઘ અને બહાર તો બકરી જેવાં રહેવું. હૃદયનો પ્રેમ મોહમાયા રૂપમાં ફેરવાઈને મોહાંધતાના સ્વરૂપમાં બદલાય છે, તે વખતે માણસોએ બહુજ સાવધ રહેવું જોઈએ. પ્રેમરૂપી તલવાર એવી છે, કે જો તેનો સદુપયોગ થાય તો સેંકડોનું રક્ષણ કરે, અને દુર ઉપયોગ થાય તો આપણો પોતાનો અને સેંકડો નિરપરાધીઓનો પણ નાશ કરે છે. માટે હે બાપો! પગમાંનું ખાસડું પગમાં રાખો. રોમના કેટલાક શહેનશાહો બચપણમાં સારા હતા, પણ ગાદીએ બેઠા પછીઃધનના લાડે અને અધિકારના મદથી તેઓ બ્રહ્મ થયા. મકેડોને પાંખ આવી તે મરવાનીજ નિશાની નેપોલ્યન બોનાપાર્ટ પહેલાં બલો હતો પણ વિનાશ કાળ આવ્યો ત્યારે તેને ગર્વ સુઝ પડ્યો. વળી કવિ વર્ડસવર્થ, અને હેનરી માર્ગ્રીન એ બન્ને નાનપણમાં ખરાબ સ્વભાવના, ચિડાઉ, ઉદાસિન, અને શેકમય હતા. બન્ને જરા જરામાં ઉશકેરાઈને કામ વધારી મેલતા હતા. ઉમરે તેમને ડાહ્યા બનાવ્યા અને આખરે તાબેદાર બેટા તરીકે સુખી કેમ થવું તેનો ઘડો પોતાનાજ અનુભવથી બીજાઓને આપ્યો, કે બચ્ચાંને લાડ-બેલાં કરવાથી મા બાપો તેમનું ભવિષ્યનું અણુહિત કરે છે. જેવું મા બાપ છોકરાંને આપે તેવું તેઓ લે છે. દુનિયાનો એજ કાયદો છે, કે જેવો માલ તેવું મૂલ. શાયર વદે છે કે;

“ હમે દુનીયા જીસકા નામ મીઆં, યહ જોર તરેદકી બસતી હમે;
જો મેંધોકું યહ મેંલી હય, જોર સસતોંકુ યેહ સસતી હમે,
ઇહાં હરદમ અધડે ઉડતે હમે, હર આન અદાલત બસતી હમે;
ગર મસ્ત કરે તો મસ્તી હમે, જોર પસ્ત કરે તો પસ્તી હમે.
કુછ દેર નહીં, અંધેર નહીં, ઇતસાફ જોર અદલત પરસ્તી હમે;
જીસ હાય કરો છસ હાય મીલે, ઇહાં સે દા દસ્ત બદસ્તી હમે. ”

મુંબઈ શહેરના કેટલાક એવા હાબલા બનેલા છે, કે એક શીટર બાપે ભારે પરિશ્રમ લઈને પસીનો પાડી પાઈ પાઈ ભેગી કરી પોતાના પુત્રને શિખવ્યો કેળવ્યો; એક બાવરથી જેવા પિતાએ ગધાવઈત્રું કરીને મેળવેલો પસો પોતાના દિકરાને ડોકટર બનાવવા પાછળ ખરચી દીધો; એક મોબેદે પોતાના દીકરાને મો-

બેઠી પેશામાં ઘાંટાં પાડી જીવ પટકીને મેળવેલી પુ'જી પોતાના દીકરાને એમ. એ. કરવા પાછળ ખરચી દીધી; એક વીસી ધરાવનારે દીકરાને ઇંગ્લંડ મોકલી ઉ'ચી કેળવણી આપી; પરંતુ અફસોસ! તે દીકરાએને બાપેજ “ બાવા—બાવા ” કીધા થી, બાપેજ તેમની ગુલામગીરી કીધાથી છકી જઇને છકેલ એમ. ડી. અને છટેલ બેરીસ્ટર બેટાએ સુખર્ષ આવીને બાપોને ખંદર ઉપરથીજ કહેવાડે છે કે; “ બાવા ! હું ઉ'ચી સોસાયટીમાં હવે ભોળાવાનો, મને મળવા ને મુલાકાત આપવા મોટ મોટિયારો આવવાના, માટે મ્હારે એટીકેટ બળવવા જુદા રહેવું જોઇએ । હું તમારા જેવા ધધાદારીનો દીકરો છું એમ મ'ડળમાં દેખડાવવું ન જોઇએ, માટે તમે મ્હારી મુલાકાતે પણ આવશો ના, મળવું હશે તો નવરે વખતે હુંજ તમને મળી જઇશ ! ” વગેરે—વગેરે. પગમાંતું ખાસડું પગમાં નહીં રાખીને “ બાવા—બાવા ” કરીને છકાવ્યાનાં એ પરિણામ. કાર્દિનલ લુક્સી, ડીફ, એકેનસાઇડ, અને કર્કંડાઇટ ખાટકી બાપોના બેટા હતા છતાં કસાઈ-પુત્રો કહેવાઇનેજ નામદારી મેળવી હતી, તે આ છકેલ ગ્રેજ્યુએટો કેમ જુદી જત હશે ! બ્રાહ્મણ પુત્ર જન્મવાથી ને મોબેદના દીકરા થઇને ઉ'ચી કેળવણી લીધાથી તો ઔર વિશેષ શોભા છે. જસ્ટીસ રાનદે અને જસ્ટીસ ટેલંગ બ્રાહ્મણના દીકરા હોવાથી કાંઈ લજ્જા પામ્યા નો'તા. મોબેદનાજ દીકરાએ જમશેદજી ટાટા, ફીરોજશા મહેતા, ને દાદાભાઈ નવરોજી હતાને ? હિંદુસ્થાનની લડાઈઓમાં નામ કાઢનારા લોર્ડ હાડિંજ, કર્નલ એડવર્ડસ, અને મેજર હોડસન એ કિસ્મિયન પાદરીઓનાજ બેટા હતા છતાં તેઓએ તો બ્રાહ્મણ-પુત્ર હોવાની લજ્જા નો'તી ધરી. આવી હલકી બુદ્ધિના ને લંગડી અકલના જે ગ્રેજ્યુએટોએ પોતાના પિતાની આખા ભવની રણેલી દોલતે સુખની ને આખરૂં દરકારની જીંદગી પ્રાપ્ત કરી, છેવટ દહાડે મા બાપનો ધિક્કાર કરી નાફરમાન ને નિમકહરામ થાય, તેમણે તો કેળવણી લીધીજ નથી એમ કહેવું જોઇએ. એવી કેળવણી ઉપર ભટ પડે !

જેણે માત તાત તણી પ્રાર્થના ન પ્રિયે ગાઇ,

પ્રભુ કેરી માથ ના જે ગાઇ તે ન ગાઇ છે;

ચાહી નહિ માત તાત તણી પુજ ચિત્ત માહી,

પ્રભુ તણી પુજ ચિત્ત ચાહી તે ન ચાહી છે;

જેણે માત તાત તણી આંતરડી ઠારી નહીં;

અ-ય તણી આંતરડી ઠારી તે ન ઠારી છે,

ચાખી ન પ્રસાદી માત તાત તણી મન કરી,

પ્રભુની પ્રસાદી ચાહી ચાખી તે ન ચાખી છે.” (ગુજરાતી કવિ.)

હે પુત્રો ! ઔર તમે ખુશી થાવ, કે તમારાં ગરીબ માબાપો તમારી અ-હતી સ્થિતિ જોઇને પોતાની આગળી નળળી પાતળી સ્થિતિ યાદ કરીને હર્ષનાં

આંધ્રુ પાડે. તેમને તમે હવે છારવો, તેમને હવે તમે ઠારવો, તો તેઓ કેટલાં બધાં ખુશી થાય ! થિન્સ માંહેલા ન્યામાંકિત યોદ્ધા છપેમિન'દાસને કોઈએ એક વેળાએ પુછ્યું કે:—“ તમારી આખી જીંદગીમાં તમને અત્યંત સંતોષ અને ખુશાલી ઉત્પન્ન કરાવનારો બનાવ કીયો બન્યો છે ? ” ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે; “ મોટી લડાઈમાં અને પ્રતેહો મળી તેની વધામણી સાંભળવાને મ્હારાં માત પિતા જીવવા પામ્યાં હતા, એ વાત મને સૌથી વધારે ખુશાલી ઉત્પન્ન કરાવનારી અને મોટામાં મોટો સંતોષ આપનારી નિવડી છે. આથી વધારે મન ગમતો ને મન માનતો એકે બનાવ મ્હારાં જીવનમાં બન્યો નથી. ” બંધુઓ ! ક્ષાતાં લુગડાંએ ને ઘરડાં મા બાપે તે કાંઈ શરમ છે ? ગરીબ સ્થિતી ને ગરીબ મા બાપે તે કાંઈ લજ્જા છે ? કવિ મીલ્ટન લાંડનના એક શ્રી કારકુનનો પુત્ર હોવાથી તેને કાંઈ લાજ લાગી ? પોપ અને સુધે જેવા કવિરાજો કાપડ વેચનારા ના દીકરા હોવાથી કાંઈ શરમાયા હતા ? ઉલટું, તેમણે પોતાની જાતિ ચંચળાઈથી ગરીબ કુટુંબનો દહાડો ફેરવ્યો હતો. પ્રોફેસર બીલ્સન તો એક ગરીબ કારિગરનો બેટો હોવામાં માન સમજતો હતો ! એકોલે જેવો મહાન લેખક, એક આક્રિકન ફેરિયા વેપારીનો દિકરો હોવાથી લજવાતો નોતો. એ સજ્જાએ પોતાનાં નસીબ તો ફેરવ્યાં, પણ પોતાનાં કુટુંબને આમળ પાડવામાં જ શોભા માની. કીત્સ એક ગરીબ ગાંધી હતો, અને સર હંફરી દેવી તો એક ગાંધીની દુકાને નોકર રહેલો હતો, તેથી કાંઈ હલકા ધંધાએ તેને ખેંચાલત લગાડી ? ધંધો માણસને લજવાતો નથી, પણ માણસ ધંધાને લજવી શકે. નીચા મા બાપતું અને નીચાં કુળતું શરમાવાનું હોતું નથી. નીચાં કે હલકાં મા બાપ તેનાં બચ્ચાંઓને તો એક રાજ રાણી કરતાં પણ વધારે મોટાં છે. પેલી પ્રાદાણી નામની શ્રીમંત ઉમરાવ ખાંદાનની, ઉંચાં કુળમાં જન્મેલી છતાં એક ગરીબ પણ ધર્માત્મા પ્રાદાણ, બિશુક પ્રાદાણનેજ પરણવામાં ઉકમાઈ લેતી હતી. પૈસેક'ગાળ બાપનો બેટો ક'ગાળ જ નિવડે એવો કાંઈ સિદ્ધાંત નથી. પેલા “કમનવિથ જેકોર્ડ”નું જીવન વાચો. તેને કેજવણી આપવા જેટલી પણ માબાપની ગુજ્જસ ન હોવાથી માબાપે તેને કોઈ કાગદીને ત્યાં ચોપડાં બાંધવાં માટે રાખ્યો હતો. જાતિ ચંચળાઈથી તેણે ભાગ્યનો ઉદય કર્યો, અને પોતાના માબાપનેજ પોતાની મુખી હાલત માટે આભારી લેખી કહેતો કે; “માબાપની મહેરબાનીથી હું સારા ધંધામાં પહેલાંથીજ મૂકાયો હતો. ” જે ઉછાંછલા ઉછંકલ બેટાઓ શીખી ભણી નામદાર થાય, પરંતુ પોતાના હલકા ધંધાના, હલકા પોષાકના, સાદા માંદા, લોલાભાલા બાપની પાસે બેસવામાં કે બાપની જોડજોડ ફરવા હરવામાં પોતાને અપમાન માનતા હોય, લજવાતા કે શરમાતા હોય તેમના જેવા દમાખોર દુશ્મનો આ ધરતી ઉપર ખીબા કોઈ હોતા નથી. ફીરદુશી એક ગમ કહે છે કે;

એ દુશમન બુવદ શુદ્ધ ફરજે બદ,
 ફરાજશ ન બાયદ કરીદન બપીશ;
 યુનીન શુદ્ધ મન મોખેદે રાસ કીશ,
 કે યુન પુરે બા સહમ મેહતર રાવદ;
 અજુબાબરા રૂઝ બદતર રાવદ.
 રહી કહ બુદાવદ સર બર કરીદ;
 અલ અંદાએહ પસ સરશ બાયદ બુરીદ.

એક નિમકહરામ દિકરો તે દિકરો નહીં પણ બાપનો દુશમન સમજવો.
 એવા ભુંડા દીકરાને વધારવો બેઠતો નથી. એ વિષે સાચા ધર્મી મોખેદે એમ
 કહ્યું છે કે; જ્યારે મા બાપને હલાકી પહોંચાડનારો એક બેટો બે લશ્કરનો સર-
 હાર થાય, કિંવા દેશમાં અગ્રેસર થઈ પડે ત્યારે તેના પિતાનો હુલાડો બરગરતે થાય
 છે. જે શુભામ પોતાના શેઠને નાકરમાન કે નિમકહરામ થાય તો તો તેનું માથું
 ધીમે ધીમે કાપીજ નાખવું બેઠએ.

મા-બાપની સેવા.

—ૐૐૐૐૐૐ—

(૩)

For parents to hope everything from the good education
 they bestow on their children is an excess of confidence;
 and it is an equally great mistake to expect nothing,
 and to neglect it." La Bruyere.

૬ થી આજ્ઞા.

નખે દુ'પી નહીં નાખશો તો કોવાડાથી પણ છેદાશે નહીં.

બાળકોનાં મન કોરાં કાગળ જેવાં હોય છે. તેના ઉપર આપણે જે લખ-
 વા ધારીએ તે લખી શકાય છે. પરંતુ એકવાર લખ્યું તે પથ્થરના લેખ જેવું
 મજબુત થઈ જાય છે, માટે બાળકનાં મનની તૃપ્તી ઉપર જે કાંઈ લેખ કોતરવો
 તે સંપૂર્ણ વિચાર કરીનેજ કોતરવો. હાલ એને નખે દુ'પી નાંખવો હોય તો
 તેમ થઈ શકે તેવો છે, પછી કોવાડાથી પણ તે છેદાવો કઠણ છે. મા બાપે
 વૃદ્ધપણમાં દીકરા દીકરી પાસે સેવા ચાકરીની ઉમેદ રાખવી હોય તો નાનપણ-
 થીજ તેમને સારી નીતિવાન અને ધર્મી કેળવણી આપવી. અધર્મિ, અનીતિની,

અવિવેકની, ને નાસ્તિક કેળવણીમાં જે બચ્ચાંને ઉ-તેજન આપ્યું તો ઘોટપણે તે બચ્ચાં મા આપને પણ ઠોકરે મારે છે, ચાબળે છે, ને ખુદના ઉપર અવિદ્યાનું બનવાથી નિમકહરામી, નાકરમાની, અને અપકાર કરવામાં તેઓ નફ્ટ ને નિષ્કુર થઈ જાય છે. એટલા માટે ઇંગ્લંડની રાણી એલીઝાબેથના વઝીર લોર્ડ બર્લેએ મરતી વેળાએ પોતાના હીકરાને પાસે-બોલાવીને એવી શિખામણ આપી હતી કે; “ત્હારાં બચ્ચાંઓને કેળવણી આપી નીતિ અને નમ્રતા સારી પેઠે શિખવજે, પરંતુ તેમના ઉપર દેખીતો કાંઈએ જુલમ કર્યા વિના તેમને જહરમાં શા-ખાશી આપજે, ને ઠપકો દેવાનો પ્રસંગ આવે તો તે ખાનગીમાં ગુપ્ત રીતે આપજે !” આમ કરશે તો ત્હારાં બચ્ચાં તને માન આપશે. શ્રીરદ્ધી કહે,

ચુ ફરજંદ બાશદ બ ફરહંગ દાર.

અમાને જે બાઝી વરૂ તંગ દાર.

હે લાઈ ! જે ત્હારે પેટે બેઠો પેલા પડ્યો હોય તો તેને સારી કેળવણીજ આપજે. અને રમત ગમત કે ચેનબાજી માટે તેને થોડોજ વખત આપજે ! લોર્ડ બ્રોમનું મત એ છે, કે એક બચ્ચું તેની ૧૮ અને ૩૦ મહિનાની ઉમર-માંજ આ દુન્યા વિષેનું સર્વથી વિશેષ જ્ઞાન મેળવે છે, તેમજ પોતાની શક્તિ-ઓ સમજી જાય છે. બીજી ચીજોના ગુણદોષ પણ સમજી જાય છે. અને પોતાની તેમજ પારકાંઓની મગજશક્તિ પામી જાય છે. એટલા માટે બચ્ચાંને જેમ લાડ-ઘેલાં બચપણથી કરવાથી માખાપને પણ નાકરમાન થઈ સંતાપે છે, તેમજ બળી તેમનાં કુમળાં મગજ ઉપર લયના અને બાયલાં હિચકારાં બનાવનારા છાપ છાપ્યાથી તેઓ સંસારના ધસારાને નાલાયક થઈ પડી માખાપને માથે પડે છે. એસીયન માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંઓને “હે નાર્સિસ આંચો ! નાર્સિસ આંચો !” એવી ધાક આપી ચુપ રાખતાં હોવાથી કંઈકંઈ બચ્ચાંઓ ફાળ ખાઈ મુઆં છે. સ્પીરિયન માતાઓ પોતાનાં રેતાં બાળકોને બંધ રાખવા સાડુ અઝકાવતી હતી કે; “જૂઓ ! જૂઓ ! પેલો રિચર્ડ ! કયેર ડી લાયન આંચો !” લાયન સિંહજ હશે એમ માનીને ઘણાં બાળકો માણસ માત્રને જોઈને બીતાં હતાં. ગૌથીક સરદાર બોહની બીક આપીને દુચ માતાઓ પોતાનાં બાળકોને “બોહ આંચો ! બોહ આંચો !” કરીને બિવાડતી હોવાથી દુચ બચ્ચાંને એક બાતની નઠારી તાપ લાગુ પડતી હતી. હિંદની માતાઓ “એ પેલો બોહુ આંચો” કરીને બોહુબળ રાજને લય આપતી હોવાથી હિંદુ બાળકો હેબતાઈ રહેલાં માલમ પડતાં હતાં. ચાહુદી માતાઓ “જેયો કે પેલો લીલીય !” એમ કહીને બાળકોને બાયલાં બનાવતી હતી. હંગેરીના રાજ એથ્યાસ. કોવાનસના લયાનક તરખાટને લીધે ટર્ક માતાઓ પોતાનાં બાળકોને છાનામાના રહેવા માટે ગભ-

રાવતી કે; ” મૂઝો રહે ! નહીં તો ત્હારું રડવું સાંભળીને મૈથ્યાસ પાછો આવશે, ચપી બા ! ” આ હેખતને લીધે કંઈક બાળકોને મુગાપણું આવ્યું, ને કંઈકના તો પ્રાણ ગયા. અંગ્રેજ માતાઓ “લુન્સફોર્ટ” ના નામથી બચ્ચાંને ઝબકાવતી, અને બાળમાં તેમજ દક્ષિણ હિંદુસ્થાનમાં માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંને ચુપ રહેવા સારૂ “ટીપુ વાઘ આવ્યો ! ” આમ કહી ગભરાવી મારતી હતી, જેથી વારંવાર પ્રભા ને પ્રભા બાયલી ને હિચકારી નિવડતી હતી. આવા ખોટા ભયથી બચ્ચાંઓ એકાએક મરણ પામતાં જણાયાં છે. તેઓ શાથી મરણ પામે છે, તેની પણ માત પિતાને ખબર પડતી નથી.

“ No brother, sister, friend, no parent nigh,
To soothe his pangs, or catch his parting sigh;
Alore, unknown the Muses' darling dies,
And with the vulgar dead unnoted lies ”

૭ મી આજ્ઞા.

પુત્રી તો પારકા ઘરને શોભાવશે !

“ પુત્રી તો પારકા ઘરને શોભાવશે ! ” એવી માન્યતાથી જેઓ પુત્રીને કેળવણી આપતા નથી, તેઓ પોતાના પ્રેમને કલંક લગાડે છે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાના કુળને પણ કલંકિત કરનારા થઈ પુત્રીઓની સેવા ચાકરીમાં નિષ્કળ બન્ય છે. પુત્રી અને પુત્ર એકજ પિતાની બે આંખો છે. માતાના હાથ પગ એ બંને છે. અને માત પિતાના પ્રેમ ઉપર એક સરખો બંનેનો હક્ક છે, છતાં આ પ્રમાણે એક વ-તું બતાવવાથી મા બાપનેજ દુઃખ થાય છે, કેળવણીના સંસ્કાર પામેલી પુત્રી સાસરામાં સુખી રહે તો માબાપને સંતાપ ઓછો. કેળવણી વિનાની પુત્રી દુઃખમાં કિવસો ગાળે તો તેનો બળાપો પણ મા બાપનેજ. નીતિ રીતિની કેળવણી વગરની પુત્રી બે દુરાચરણી નિવડે છે, તો વળી મોટો ભ્રમ મા બાપનેજ પહોંચે છે, ને કુળને કલંક લાગે છે. માટે બેઉ સરખી આંખે બેવું બેઢ્યું. જ્યારે પાત્ર હોય છે ત્યારે વિત્ત નથી હોતું, ને વિત્ત હોય છે ત્યારે પાત્ર નથી હોતું, એમ ચિંતામાં પડેલો મહુડો જેમ રૂઢન કરતો બેસે છે, તેમ ધર્મ નીતિની, સંસાર વહેવારની કેળવણી લીધા વિનાની પુત્રીની ના-ફરમાની અને માથે છેડો મુકીને ફરવાની રીતભાતથી મા બાપનેજ હાથ ચોળતાં બેસીને પસ્તાવો કરવો પડે છે. એવી છકેલ છોડીઓ જે કાંઈ કામ કરે છે તે મા બાપની ઉપરવાળી થઈનેજ કરે છે.

વળી જે મા બાપો પેટના જીભેલાં બાળકો પૈકી એક ઉપર હેત રાખી બીજા ઉપરથી મન ઉતારો કરે છે, તેઓ પણ પરિણામે હેરાન થાય છે. તવારીખમાં એવાં સત્તાપેલાં મા બાપોના ઘણા દાખલા મળે છે. ઇરાનના પાદશાહ ફરેહુને પોતાના ન્હાના બેટા એરચ પ્રત્યેના બેહુદ પ્રેમને લીધે, તેમ તેની ચંચળાઈથી ખુશી થઈને પ્રાચીન કાળથી ચલતો આવેલો વહેવારિ રવૈયો તોડ્યો. બાપના મુલા પછી વડા દિકરાને રાજગાદી ઉપર આવવાનો જે હક, તે છિન્ન લઈને પોતાના રાજ્યની વહેંચણી ગેરવાજબી રીતે કીધી; જેથી તેના ૩ દિકરાઓ તુર, સેલમ, અને એરચ વચ્ચે ભારે કળયો જામ્યો, લઢાઈઓ ચાલી, અને પાછલા જમાનાના કુચાંની વંશના પાદશાહોમાં પણ કોનો વ્યાખ્યો. આ ભુલ માટે ફરેહુને પોતાને પણ ભારે પસ્તાવો થયો હતો. પાછલા લખનારાઓ ઇરાનની મહાન લઢાઈમાં રેડાએલાં લોહીને માટે આ લલા બાપ ફરેહુન પાદશાહને બદનામ કીધા વિના રહ્યા નથી. માટે કેમ પણ બાપે જે પોતાનાં મરણ પછી પોતાનાં કુટુંબની પાયમાલી થતી અટકાવવી હોય તો પોતાના અમુક દિકરા ઉપર મોહબતથી લોભાઈને અનિષ્ટ કરવું નહીં. એરચને તેના ભાઈઓએ કાપી નાંખીને તેના બાપ ફરેહુન હજુર જ્યારે લોહીથી ઝર-ઝરતું માથું સોનાની તખકમાં મૂકીને તેના ઉપર મોકલી આપ્યું, અને એરચના શરીરના ટુકડાઓ જંગલી જનાવરોના બક્ષ સાડ પેલા બાપથી નારાજ થયેલા બેટાઓએ ફેંકી દીધા, તે વારે પેલા ગેરવાજબી વહેંચણી કરનારા બાપને એટલું બધું દુઃખ થયું હતું, કે તે ગમમાં ને ગમમાં ગીરફતાર થઈને, તમામ એશ આરામ તણ દઈને લાંબો વખત સુધી ખુદલી બોંચ ઉપર પડીને રડયા કરતો હતો; તે એટલે સુધી, કે તેની બગલ માંહેલા બાલ પણ ઘાસ જેવડા લાંબા થઈ ગયા હતા! માટે બધા બાપોએ બચ્ચાંનો પ્રેમ કાયમ રહેવા સાડ બેઉ સરખી આંખે બેવું જોઈએ. તોપણ ફરેહુન એટલો તો ડાહ્યો હતો, કે એક ખુનનો બદલો બે દિકરાના ખુન કરીને લીધો નથી.

“ સનીદો કે અર ઇરજે નેક બખત, એ આમદ બ તુર અઝ પંચે તાબે તખત;
બદ અઝ તુરો સેદમ આમદ અંદર ઝમીન, સરાસર બે ચુસ્તર્દ બી દાદો દીન.
ફરીહુન કે અઝ દદે દિલ રૂએ રાખ, બનફીન કુશાદી બરીશા દો લખ.
બ ચારીએ દાદારે નેકી દેહેશ, હમશ મેહરે દીલ હુદો હમ પરવરેશ.”

(શાહનામું)

તમો જાણો છે; કે નેક બખત એરચ ઉપર તાજ અને તખતને લીધે તુર તરફથી કેવી કેવી વિપત્તિઓ પડી ? તુર અને સેલમથીજ જગતમાં ભુ-કાઈવું બી રોપાયું; અને અન્યાય, બુલમ, તથા કીનો કપટ એમર ફેલાઈ ગયો. પાદશાહ ફરેહુન બેકે આવા નાફરમાન ને નિમકહરામ બેટાઓ ઉપર દુઃખા-

ચેલાં દિલે ધિક્કાર ને ધ્યાનત નાખતો હતો, તોપણ પરવરદેગારની બક્ષેશથી તેના દિલમાં ક્યા હતી, અને ક્યાના કામોમાંજ તે મોટો મથો હતો, જેથી પેટના જણેલા આવા નાલાયક બેટાઓ ઉપર કીનો નહીં લીધો.

૮ મી આજ્ઞા.

આપ બેટાને એક શિક્ષા પત્ર.

હે દુઃખી બાપ ! પૈસાને ખાતર દિકરાઓ તને ગાંડો ઠરાવવા માગે છે, અને તેઓ કહે છે, કે તું લાખો રૂપ્યાની દોલત દિકરાઓને નહીં આપતાં એક હલકી જાતની સ્ત્રીના વિષયને વશ થઈ તેણીને સઘળું આપી જવાનું વીલ કરે છે ! તમે બન્ને બાપ બેટાઓ અકેક કરતાં અધિક દુઃખી થઈ પડ્યા છો. હે બાપ ! તેં જો સકમાઈના પૈસા મેળવ્યા નહીં હશે તો તું આવી વેશ્યા સ્ત્રીનેજ પાપી પૈસો આપી જવા લલચાશે. હે બેટાઓ ! જો તમારા બાપને પૈસો હરામનો સમજતા હો, તો તે પૈસાની ઘણી કનવાર કરશો મા. બાપ કહે છે કે, “મેં કેવાં કેવાં કુંડા કપટ કરીને દોલત ભેગી કરી, હવે તેના ઉપર ત્રાપ મારવા સાડુ મહારા કક્ષેડા દિકરાઓ તલેખી રહ્યા છે; ને હું સોનેશિખામણ હઉં એવો હરતો કરતો છું છતાં, મને ડાકટરો પાસે ગાંડો ઠરાવવાના પ્રયત્નો કરે છે ! લાંચ્યા ડાકટરો પણ મને ગાંડો ઠરાવી વગર ગુનાહે તુરંગમાં રાખવાની સરટી-પ્રીકેટ આપે છે, અને મહારાં સગાં વહાલાંઓને પણ મળવા આવતાં બંધ કરે છે ! મહારી બાયડી, એ દુકતાઓની માય થતી મરી ગઈ ત્યારે ઘડપણમાં મહારી ચાકરી કરવા સાડુ મેં નાત્રું કરવા કીધું, તેમાં પણ નાપેકારો આડા પડ્યા, હું મહારૂં દુઃખ કોની આગળ રડું ! દીકરા થતા નિત ઉઠીને નહીં તેવી મને ગાળો ભાંડે છે, તે મહારાથી સાંભળી પણ શકાતી નથી. દિકરાઓથી દુઃખી થયેલાં બાપો એમજ સંતોષ કરે છે.

“ક્યા તાબ બર્કમેં જો મુકાબિલ હો આહુકે,
નાલેકે મેરે રદનેકી લી હમસરી ન કીધ.”

વિજળીમાં પણ ક્યાં એવો તાબ છે કે, મહારી આહ નિકળે છે તેની બરોબરી કરી શકે ! અને ગગડાટ પણ મહારા બરી કરવાના પોકારોનો મુકાબલો કેમ કરી શકે !

દિકરાઓ કહે છે કે; “લાખો રૂપ્યાની દોલત અને વડીલોપાજિત મીલકત આ ધાંબરો એક નીચ રાખને અને તેને પેટનાં છોકરાંને આપી જવા માગે છે. અમોને અને અમારાં મુવાંઓને રખડાવી જવા માગે છે. અમે પૈસે

પૈસે ફાંફાં મારી અમારાં બાળકોને એક વેરજ ખવડાવીને ગુબરો કર્યે છિયે, અને આ ચડી ગએલો બાપ થતો બાપ બાલિયામાં કંચન ખંખેરવા માગે છે. સૌ અમ દીકરાઓનોજ વાંક કાઢે છે, પરંતુ આવા બાપનો સંતાપ અમારાથી કેમ ખમી શકાય ! એને સમજાવવા પટાવવા જઈયે છિયે, તો મ્હેં ચુકીને સારાં મા-ચુસો દેખત તરેહવાર અપશબ્દો અને નાલાયક ગાળો આપે છે. અમે કરજદાર થઈ ગયા છિયે, તેની પણુ એ નાકદરને કદર આવતી નથી. રાતદિન વ્યાજ ભરતા ભરતા મરીએ છિયે, કરજના સોસારાથી સુકાઈ ઉગાધ જઈએ છીએ, હે પ્રભુ ? તું દુષ્ટ લોકો ઉપર દયા કર, ભલાં માણસો ઉપર તો તે ક્યારનીયે દયા કરેલીજ છે, કારણ કે તે તેમને ભલા સરજાવ્યા છે !” હે બાપ બેટાઓ ! જરા સાંભળો. આગલા વખતમાં પિતાનાં વચનને પુત્રો પ્રથમ સાંભળતા, પણુ હાલ તો તે વચનનું કારણ પુછવાને તેઓ તત્પર થાય છે. પરંતુ જે ઉચ્ચ ભાવના પાછી ભગૃત કરવી હોય, તો પુત્રોએ પણુ પિતાની ઉમર, ઉપકાર, અનુભવ, વિશેષ જ્ઞાન વિગેરે ધ્યાનમાં લઈ તેમનાં વચનને માન આપતાં શિખવું જોઈયે. પિતાની પુત્ર ઉપર રહેલી સત્તા કબુલ રાખવી જોઈએ. આમ જ્યારે થશે ત્યારેજ વિરોધ અને દિલસોજના અભાવને બદલે શાંતિ અને પ્રેમ તમારા ઘર સંસારમાં ફરીથી પ્રસરશે. હે બાઈઓ ! શાયર કહે છે તેમ

નીજાંને પેદર બાંધ અંદર પેસર,

રવા ન ખુવદ અર કમતર આરદ હુનર.

છોકરામાં બાપના ગુણ અને ખાસિયત હોવી જોઈએ. જે એમાં કાંઈક મી-પણુ હોય તો તે વાજબી ગણાય નહીં. બેટા બેટીઓએ પોતાના માતૃપિતા ઉપર એવું તો બહાલ અને એવો તો ખ્યાર રાખવો જોઈએ, કે જેમ નાગરવેલને હીમ પડીને બાળે છે ત્યારે તેનાં પાંદડાં ૧૦૦ ગાઉ દૂર ગયાં હોય તો ત્યાં પણુ તેઓ બળી જાય છે, તેમ બચ્ચાંઓએ માતૃપિતા પ્રત્યે તેવીજ દાઝ રાખવી જોઈએ. એસે ખ્યારે ચાહિયે, સંતતી અંખ રૂ તાત; દહિ તુસાર અહિ બેલિ પત, શત કૌસદૂ જર જાત. જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર અને ભયથી બચાવનાર એ પાંચે મુરબી પિતા ગણાય છે, પરંતુ આજે તો પુત્રો પૈસાનેજ મુરબી બાપ માની બેઠા છે, તો આવા બેટા નકલી બાપથી તેમને મુખ ક્યાંથી મળે! પ્રાપ્તિનો હુર્ષ નહીં, હાનિનો શોક નહિ, એ ધોરણે જે ભોગ્ય વસ્તુઓનું સેવન કરે છે, તેને તે ભોગ ભોગવ્યા છતાં પણુ અચળ શાંતિ મળે છે. દિકરા દિકરી, મીત્ર, સ્ત્રી, સેવકો, કુટુંબીઓ, ધન વગરના પુરૂષને છોડી દે છે, અને જે તેજ પુરૂષ ધનવાન થાય છે, તો બાપ કહીને તેનો આશરો લેવા આવે છે. આ જગતમાં ધનજ પુરૂષનો બધુ છે, પૈસાજ બેટા બેટીઓનો બાપ

છે, અને જ્યારે આ જીવ વગરની વસ્તુને મુરખી માનવા તરફ બેઠાઓ ને બેઠીઓ ખેંચાઇને મા બાપની સેવા ઉઠાવવાને બદલે, હુકમ ઉઠાવવાને બદલે, તેમને હેરાન ને દુઃખી કરે છે, ત્યારે સાત સાત વાર તેમને ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે ! કવિરાજનો કાલ છે કે;

“ સાંઘ એસે પુત્રસે, બાંઝ રહે બર નારિ,
બિગરી બેટે બાપસે, બય રહે સસુરારી.
બય રહે સસુરારી, નારીકે નામ બિહાનો,
કુલકે ધર્મ નસાય, ઐર પરિવાર નસાનો.
કહે ગિરિધર કવિરાય, માતુ ભૂખે વહિ ઠાંઈ,
અસ કપુત કયાં લયો ? બાંઝ રહતિઉં બર સાંઘ. ”

બાળકના જન્મ સમયે માત પિતા જે કલેશ ને દુઃખ સહન કરે છે, તેનો બદલો પુત્રથી સો વર્ષે પણ વાળી શકાય તેમ નથી. આમ છતાં પુત્રો જો પોતાના પિતાને ના ફરમાન થાય, તો જરૂરજ કુદ્રતનો કહેર તેમના ઉપર વરસે છે તેમાં જો વળી મોટો પુત્ર સારો હોય, તો કુળને વધારે છે, અને ખરાબ હોય તો કુળનો નાશ પણ કરે છે. મોટો દીકરો નઠારો હોય તો પોતે જે કુળમાં જન્મ્યો હોય તેનું સર્વસ્વ પણ હણી નાખે. લહ સુખ કુમારિ રૂ દુઃખ કબુ, તહુ તબિ મુચ સોચ; ખુરી તરિ રહરિ મુ સયાણુ બ્યો, સાહસ પેર કપોચ. કુમાર્ગી બેટા બેટીઓ જેઓ અવળે માર્ગે ચાલનારાં છે તે કદાપિ સુખો પામે, અને સુમાર્ગી જે સીધે રસ્તે ચાલનારાં છોકરાં છે તે કદાપિ દુઃખો પામે, તોપણ તેમણે હર્ષ કે શોક ના કરવો, કેમકે નાવમાં બેસીને નદિ કે સમુદ્રને પાર પહોંચતાં કદાપિ ખુડી બય તોચે તે ડાહ્યુંજ કહેવાય, અને વગર વિચારે સાહસ ઉઠાવીને નદિમાં વગર આધારે તરીને પેલે પાર પહોંચાય તોપણ તે મૂર્ખતાજ કહેવાય. માટે કદાપિ સમાર્ગે ચાલતાં દુઃખો પામ્યે તોચે સુમાર્ગેજ ચાલવું, પછી લલેને દુષ્ટ માર્ગે ચાલતાં સુખ થતું હોય તો તે ના કરવું ભાઈઓ ને બહેનો ! ગમે એવાં ભુડાં લાગતાં હશે તોપણ એ તમારાં બાપ ને માય છે, એટલુંજ સમજીને તેમના ઉપર પ્રેમભાવ રાખો. સિંહ અને વાઘ જેવાં ભયાનક જનાવરોને બેઈ સર્વ લોકો તેમનાથી ડરે છે, પણ તેમનાં બચ્ચાં તો તેમની આગળ નિર્ભયપણે ગમે એવા લાડ લડે છે, લાતો મારે છે, કરડે છે, આમ છતાં તે બચ્ચાંની સંભાળતો તેમનાં ફાકી ખાનારાં મા બાપજ કરે છે, કેમકે ત્યાં બાપ બચ્ચાંઓ વચ્ચે પ્રેમ રહેલો છે. ત્યાં માતા ને છોકરાં વચ્ચે ખાલેસ ખ્યાર નહેલો છે. જો બેટો બાપને ના ફરમાન હોય, તો તે પોતેજ ના ફરમાની હેખવાનો. પુત્રી માવતરને બેઈમાન નનવડી, તો તેના અમ્યાજ તેણીજ ખેંચવાની. માથે કાળચક્ર ચઢે ત્યારે ભવનચક્ર પણ ચઢે. જેવા બાપ તેવા બેટા એ પણ સાથે સાથેજ ચાલે રાખજો.

“ જે શીરી કે ખાશઠ શિકારશ પલંગ;

એ આયઠ બાજુ શીરે શર એહ બ અંગ ? ”

ચિંતાનો શિકાર કરનારો સિંહ શિવાય બીજું શું જણે? ધરિતના પાદશાહ લોખંડી પંખવાળા સિંહ હોરમજનો કુમાર પરવીઝ હતો. તેનાથી હોરમજ પ્રસન્ન થયો અને તેના માનમાં અને સમૃદ્ધિમાં ઘણા વધારો થયો. અને ખુશરૂ પાદશાહનો કુમાર શિરોચ પોતાના પિતાથી અમર્યાદ ચાલતો હતો, તેથી તેની ભાગ્યદિનતા થવાથી ધૂળમાં આળોટતો થયો હતો. હે નિર્હંથ પિતા ! ત્હારા પુત્રો સાથે અંતર પાડીને તું કદિએ સ્વર્ગે પહોંચવાનો નથી. આગલા વખતના પિતાઓ પશુ ગયા, ને પુત્રો પશુ ગયા. આજે તો પિતા અને પુત્ર વચ્ચે મોટું અંતર પડેલું જણાય છે. પિતા પોતાના પુત્ર જોડે બોલવામાં અથવા તેના તરફ પ્યાર બતાવવામાં પોતાની મોટાઈ ઘટતી હોય એમ માને છે, અને તેથી પુત્રને પોતાથી દૂર રાખે છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે પુત્ર પિતાથી ડરતો રહે છે, અને કેટલીકવાર પિતાને શત્રુ તરીકે ગણે છે. ઘણીવાર પિતાઓ સ્વાર્થનાજ વિચારમાં મશશુલ રહે છે, અને પુત્રોની જરૂરિયાતોના સંબંધમાં બેદરકાર રહે છે, અને પોતે જ્યારે જીવાનીમાં હતા, ત્યારે પોતાનામાં જે લાલસાઓ ઉત્પન્ન થતી હતી, તે તેઓ તદ્દન ભુલી જાય છે, અને પોતાના હક તથા સત્તા તરફ જેટલું ધ્યાન આપે છે એટલું તે ઉગતા છોડવાઓ ઉપર દયા રાખવામાં કિંવા પ્રેમ રાખવામાં બતાવતા નથી. આનું બેદકારક પરિણામ એ આવે છે, કે પિતાના પ્રેમ ભર્યા અને નીતિ યુક્ત સહવાસમાં ઉછરવાને બદલે, તે પુત્રો તે પ્રેમભાવ પોતાના સંભોવડિયા મિત્રોની સોબતમાં શોધે છે, અને પછી આડે રસ્તે તેઓ ઘણીવાર દોરાય છે. આમ થવાથીજ સઘળે સંસાર દુઃખમય થઈ પડ્યો છે. સઘળે સ્વાર્થી સંસાર મંડાયો છે. હે ભાઈઓ ! પૈસા પૈસા શું કરો છો, પૈસાને આગ લાગે ! મુંબઈમાં એક પારસી બાપનો આ બદેબદો બનેલો બનાવ છે, કે તેને પેટે ૪ છોકરા હતા, તેમને તે બાપે શિખવ્યા, કેળવ્યા, ધંધે રાજગારે કેરવ્યા, પરંતુ વીલમાં ન્હાના દીકરાને ફાળે કાંઈક વધારે રકમ ને વિશેષ માલ મીલકત આપીને બાપ મરી ગયો. શું કહું તમને ! સાંજે તે બાપની મરવાની છેલ્લી ઘડીનો આસ ચાલતો હતો ત્યારે ધસી ધસીને તે મરતા બાપને મારવા અકેક પછી ત્રણે દિકરાઓ તેના અંગ ઉપર ધસી જઇ તરેહ કીસમની ગાળો ભાંડવા લાગ્યા હતા ! “ અરે નખખોદ જાય ત્હારા બાપ થતાનું ! તેં તો એક આંખે બેશું ને એકજ દિકરાને નેહાલ કીધો, ને બીજાઓને નાગા કીધા ! અરે આંધળા ! તું બાપનો થતો દોજખમાં જલો ! ” વિગેરે વિગેરે. હવે એટલું તો જણે સમજ્યા, પરંતુ રાત્રિએ પેલા ભાઈઓ એટલા તો મુંબેશ ઉપર ચઢ્યા, એટલા તો ઉશકેરાઈને શૂર ઉપર ચઢ્યા, કે સંજોગીને મુકેલા મરનાર બાપનું

સુડહું એક દિકરો એક ગમથી તાણીને જમીન ઉપર રગડોળવા લાગ્યો ! વળી બીજો પગ પકડીને તે રૂવાનને ગાળો દધને ઘસડતો ઘસડતો બીજો ખુણે ઘસડી જતો ! આમ ત્રણેય દિકરાઓ તે સુએલાં શરીરને એવું તો રગડોળવા લાગ્યા, કે લોંચ આગળ લાણવા બેઠેલા મોબેદ પણ અભેખરમાં અલકાઈ ગયા ! આવા અનર્થો આ કલિયુગમાં થયા જાય છે તેનું કારણ શું ? સત્યુગમાં આવા બનાવોનો કોઈને ખ્યાલ સુદ્ધાં નોતો આવતો. સત્યુગમાં પેદા પડેલા બાપ બેટાઓના જેવું આચરણ આજે થતું નથી, તેથીજ આજનો સંસાર સંતાપિતા થઈ લાગ્યો છે. પિતા અને પુત્રના સંબંધની ઉચ્ચ લાગણીના ઉત્તમ નમુના સાડૂ દશરથ બાપ અને રામચંદ્રજી જેવા બેટાનાં દ્રઢાંત આપણાં અંતઃકરણ આગળ નિરંતર રાખવાં ઘટે છે. રામચંદ્રે દશાવેલી પિત્ર ભક્તિના અનેક પુરાવા છે. જે દિવસે રામને રાજ્યાભિષેક કરવાના સમારંભો થતા હતા, થોડાજ વખતમાં જે પુત્ર ચક્રવર્તી રાજાનું પદ પામવાનો હતો, અને સર્વ આનંદ વ્યાપી રહ્યો હતો, તેજ દિવસે દસરથ રાજાની બીજી બાથડી કુકેઈએ પોતાને પેટના પુત્ર ભરતને અયોધ્યાની ગાદી આપવા દશરથને સમજાવ્યો, ને રામને વનવાસ મોકલવાની હઠ લીધી પોતાના પિતાનું વચન ને આજ્ઞા પાળવાને સાડૂ, ચૌદ વરસ સુધી વનવાસ લોગવવાને સાડૂ રામચંદ્રજી એકે બોલે તૈયાર થયા, અને રાજ્ય વૈભવનો તથા રાજપાટનો ત્યાગ કરી દેશ પાર ગયા. આ બનાવજ તેમની પિતા તરફની ફરમાંખરદારીનું ઉત્તમ દ્રષ્ટાંત, આજના દિકરાઓએ હુમેશાં પોતાની આગળ ધરી રાખવાને પુરતું છે. હવે દશરથ જેવા માયાળુ પિતાનો વિચાર કરો. શું તે પોતાના પૂત્ર તરફ પ્રેમાળ, દિલસોજ, અને મોહબતવાળો નોતો ? હતોજ. તેનો પુત્ર-પ્રેમ અખંડ હતો, જોકે પોતાની પત્નિ કુકેઈને આપેલાં વચનને લીધે રામચંદ્રજીને વનવાસ મોકલવાની તેને જરૂર પડી હતી, તોપણ તેનું પ્રેમાળ હૃદય તો તેને તલસ્તું હતું, જેથી પુત્ર વિયોગના શોકને લીધે માત્ર એકજ રાતમાં તે માયાળુ બાપ મરણ પામ્યો હતો ! વળી ભરત જેવા ભાઈ તરફ જુઓ. રામચંદ્ર તો કૌશલ્યા માતાને પેટે જન્મેલા હતા, ને ભરત તો કુકેઈ માથેને પેટે અવતરેલો હતો, છતાં રામચંદ્ર ઉપર મા જન્મા ભાઈ કરતાંએ અધિક ખ્યાર ભરત ભાઈ ધરાવતો હોવાથી, પોતાની માથે રાજગાદી લેવા તેને યમે એટલો સમજાવ્યો, તોએ ગાદી ઉપર નહીં બેસતાં તખ્ત ઉપર રામચંદ્રજીના પહેરતા બેડા સુકીને તે મોજડીની હુમેશાં પુજા કરતો; ને કહેતો કે, ગાદી ઉપર તો ભાઈ રામ આવીનેજ બેસશે ! આવા પિતા, આવા પુત્ર, ને આવા ભાઈ આ જમાને કયાં ગયા ? શું પેલા ઇરાની બાપે એવો જવાબ નથી કહ્યો કે,

“ચુનીન દાદ પાસોખ, કે નજદ પેદર,
ગરાંમી ચુ દાનરત, ફરસોખ પેશર;

પસ અઝ મગ નામસ, બે માનદ બ જાય,
અઝીરા પેસર ખાનદશ રેહનુમાય.” (ફીરદુશી)

મુબારક બાપવખો બેટો પોતાના પિતાની આગળ પ્રાણ કરતાંએ ખ્યારો છે; તેનાથીજ મુવા પછી બાપનું નામ કાયમ રહે છે; કેમકે તે પુત્ર પોતાને રસ્તો બતાવનારા લેખે પોતાના પિતાનેજ ઓળખાવશે.

માબાપની--સેવા.

(૪)

૯ મી આજ્ઞા.

આપને માથેની પાઘડી, બેટા ! તું નહીં પહેર !

“ Look how he laughs and stretches out his arms,
And opens wide his blue eye upon thine,
To hail his father; while his little form
Flutters as winged with joy ! Talk not of pain !
The childless cherubs well might envy thee
The pleasures of a parent ! ”—Byron.

એક પાઠશાહે ક્રોધે બરાઇને પોતાનો દીકરો જે ખીજાં રાજ્યનો રાજા હતો, તેના ઉપર લખી મોકલ્યું કે; “ જો તમે મહારા ઉપર પડો તો તેના પહેલાં હું તમારા ઉપર પડીશ ! ” આ ક્રોધ જ્યારે પુત્ર-પાઠશાહ આગળ વંચાયો ત્યારે વઝીરો અમીરો સર્વ વિચારમાં પડ્યા, કે હવે એનો શો જવાબ લખવો ! ત્યાં એક ડહોા મુસ્લિમી હાજર હતો તેણે પાઠશાહને અરજ કરી કે, હુકમ હોય તો બધાંને પસંદ આવે એવો જવાબ પિતા-પાઠશાહ ઉપર હું લખી લાઉં. હુકમ મળવાથી તેણે પાઠશાહ તરફથી પિતાજી ઉપર લખ્યું કે; “ હું પથ્થર જેવો છું અને આપ કાચ જેવા છો; ગમે તો તમે મહારા ઉપર પડો કે હું તમારા ઉપર પડું, અમારે મનથી તો બન્ને વાત સરખી છે, પછી જોશો કે કોણ શિક્ષત પામે છે ! ” આ લખાણના લેઃ જૂદા જૂદા છે, પણ મૂખ્ય મર્મ એજ છે કે, આપ દિકરા ઉપર ચઢાઈ લાવી તુટી પડે, અથવા દિકરો આપ ઉપર ચઢી જઈ તેના ઉપર તુટી પડે, તોએ બન્નેને દુઃખ તો સરખુંજ પડવાનું. માટે હે કૂર બાપો ! બકરીને દોહીને કુતરીને પાવાનો વિચાર કરશો ના. ઘરનાં છોકરાં ઘટ્ટી

ચાટે ને રામજીને લાડુ, એ રીતિ બાપ બેટા બન્નેને ખરાબ કરે છે. પસો ટકો ને રાજ્યપાટ કોઈનાં રહ્યાં નથી, માટે તમારાં પેટનાં બચ્ચાંને તિરસ્કાર કરીને દિલ્લિશો તો તમેજ દિલ્લિઈ જશો. વળી બાપનું બાપપણું છિનવી લેઈ નાફરમાની કરનારા દીકરાઓ બાપને દુઃખી કરી કદિએ સુખ પામતા નથી આ કાંઈ બહેમની વાત નથી. સિધ્ધાંતની વાત છે. માટે બાપના છત્ર નીચે રહી તેમની આજ્ઞામાં રહેવું, તેમના તાબામાં રહીને ગુલામની માફકજ સેવા બજાવવાથી કુદ્રતી સુખો મળે છે. સ્ત્રી, દિકરા, ને ગુલામ કોઈવાર પણ સ્વતંત્ર હોઈ શકેજ નહિ. સર્વ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, મા બાપની આજ્ઞા માનવી અને તેમને રૂચે એવી રીતે વર્તવું, એ દિકરા દિકરીનું પહેલું ને અગત્યનું કર્તવ્ય છે. આ પ્રમાણે વર્તવાની રીતિ રૂઢી છેક છેક ધણા જુના જમાનાથી ચાલતી આવી છે, તો તેમાં કાંઈ રહસ્ય હશે ત્યારેજ કેની? મહાન શ્રીલક્ષ્મણ અને પંડિતો કરતાં તો કાંઈ આપણે મોટા થઈ ગયા નથી, મહાન પેગંબરો કે સાલેકો કરતાં કાંઈ આપણે ચઢિયાતા થયા નથી. તે મહાન પુરૂષો માત્ર પિતાને પ્રત્યક્ષ નમીને માન આપી ગયા છે, માળાપની સેવા બજાવી ગયા છે, આજ્ઞા પાળી ગયા છે, તો તેમના કહેવાને અને તેમનાં શિક્ષણોને પણ આપણે હસી કેમ કાઢયે! દેસ્વસ રાજાને એકવાર મનમાં એવું આવ્યું કે, “હવે આપણે બુઢા થયા, માટે આપણી ગાદી આપણા પુત્રને આપી માથેની ચિંતા દૂર કરીએ.” આ વિચાર જણાતાંજ તાબેદાર બેટો બોલ્યો:—“મુરખી પિતાશ્રી! હું રાજા થયા પછી પણ તમારો પુત્રજ છું એ વાત કદાચિત ભુલી જાઉં અને મ્હારે હાથે આપ મુરખીનું અપમાન થાય તે સાફ નહીં, માટે મને આપના માથાની ઉચ્ચ પાઘડી ન બેઈએ. હું રાજા થયો એમ કહેવરાવવા કરતાં હું આપનો પિતૃભક્ત બાપવખો પુત્ર કહેવરાવવામાં મોટું માન સમજું છું. આપ મને જે આજ્ઞા કરો તે માથે ચઢાવી ચાલવાને આજે હું ખડે પગે ઉભો છું, પરંતુ રાજા થયા પછી આપને મ્હારી આજ્ઞામાં રહેવું પડે, તેના કરતાં તો હું દુષ્ટ પુત્ર મુવેલો બલો!” શાહનામામાં કહ્યું છે કે;

પેદર જીન્દેહા પૂર જૂયાએ ગાહ;

અઝીન ખામતર નીઝ કારી મ ખાહ.

બાપ જીવતો જાગતો માથે બેઠેલો હોય અને તેનો દીકરો તખ્તનો તલબંગાર બને તો એ કરતાં વધારે મૂખાઈમયું બીજું કોઈ કામજ ન હોય. આ ઉપરથી લોજ રાજાના કંકણ ઉપર કેતરેલી પેટ્ટી ચાર આર્ચાઓ ચાહ આવે છે. લોજને હાથે પહેરેલાં કંકણની એક બાજુએ લખેલું હતું કે:—“અંચલ એવી સંપત્તિ છે ત્યાં સુધી ઉપકાર કરી સેવા કરો જ્યારે વિપત્તિનો ઉદય થશે ત્યારે

ઉપકાર કરવાનો ને સેવા આકરી કરવાનો અવસરજ ક્યાં આવશે?" એજ ગુજરી ની બીજી બાજુએ કોતરેલું હતું કે:—"હે ! પુણિંમના ચંદ્ર! હાથમાં સમૃદ્ધિ ને બેર હોય ત્યારેજ ભુવનોને ધવલ કરી લે, કેમકે આ જગતમાં વિધિ કોઈને પણ એકને એક સ્થિતિમાં રહેવા દેતો નથી." વળી બીજાં કાંની ઉપર લેખ હતો કે:—"હે સરોવરા! તરસાંને તૃપ્ત કરવાનો આજ અવસર છે, જળ તો પાછું મુકાઈ જશે, ને કોઈના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તો રહીજ જશે." આ પોંચીની બીજી બાજુએ લખ્યું હતું કે:—"ઉન્નતિ કરવાવાળું ભરતીનું પૂર તો થોડાજ દિવસ રહેવાનું, ને નદીનાં તટ તો મુકાઈ જવાનાં, માટે કોઈને કામ નહીં લાગ્યાનું મહા પાપ તો બવેદાનનું રહી જવાનું." આપણી પાસે જે ધન કે બળ હોય તે સૂર્ય અસ્ત થતાં પહેલાં હાજતમંદોને અપાયાં નહિં, તો તે ધન અને તે બળ કોણ બાંધી બેઠું છે, કે સવાર પડતાં કોના થશે ઉરદુ નાટકમાં ગાય છે કે;

"શાહી તો ક્યા હય? સરભી જે બય તો ગમ નહીં,

શીરંગા રાહે દુકસે મગર મય કદમ નહીં.

ના મદ્દે જરપે મરતે હય, ઔર મદ્દે નામ પર;

મીસ બય નેક નામેમે કયા ઔસે હમ નહીં?

કહે અય જવાન! સાત તેરે બ્હે સવાસ વું,

હાતમ હય નામ મેરા! મંય દિમ્મનમે કમ નહીં."

હે બંધુઓ! બાપ લેખે ઉદાર થાવ ને બેટા તરીકે પણ ઉદાર દીલવળા સમાવાન ને સહનશીલ થાવ. એકે ઉદાર દિલની જરૂરિયાત તો ફરેક માણસને છેજ, તોપણ જે માણસ કુટુંબનો વડો હોય, સમાજનો અગ્રેસર હોય, દેશનો પાઠશાહ હોય તેણે તો મોટું મન ને ઉદાર દિલ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. જે એમના મોટાં મન ન હોય તો બાપથી ઠિકરા ઠિકરીની, અગ્રેસર પ્રમુખથી સમાજના જનોની, અને પાઠશાહથી રૈયતની પ્રીતિ, સેવા આકરી, ને આજ્ઞાનો અમલ સંપાદન કરી શકતો નથી ઉદાર દિલ વગર ધરના માણસો બેદિલ થાય છે, સમાજનો તેનાથી વિરૂદ્ધ પડી બય છે, ને ઘણાની વિરૂદ્ધ લાગણીથી વ્યવસ્થા સંભળી તૂટી બય છે. મહત્તા ને વડીલપણું પણ ચાલી બય છે, તેમજ સહનશીલતાનો ગુણ, ખાસ કરીને આશ્રિત કુટુંબીઓને કે નોકર આકરને માટે, અથવા સેવા આકરી કરનારાંને વિષે નહીં બતાવવાથીજ બેદીલી, નાફરમાની ને નિમકહરામી ઉભી થાય છે. જે ડાહ્યાં ઠિકરા ઠિકરીઓમાં પણ એ ગુણ હોતો નથી, તો પોતે બબલવાનું કર્તવ્ય તેમનાથી બબલી શકાતું નથી, તેમજ મા બાપની પ્રીતિ ઠિકરાંઓ મેળવી શકતાં નથી, કે નથી નોકર આકરો સહનતા વગર ઉપરી અધિકારીની કે શેઠની પ્રીતિ સંપાદન કરી શકતાં. પછી સર્વ સ્વાર્થ અને તુંડાઈથી ભ્રષ્ટ થાય છે. ફળીરણ્યો કહ્યું છે કે;

જે તોય કાંટા જુવે, તેકા તું જો કુલ;
તેકા કુલપે ફલ હય, વાકો કાંટા સુલ.

હે બંદા ! તને કેઈ કાંટો મારે તો તું કુલ માર. ત્હારાં કુલનું તો ફળજ મળશે, ને કાંટો મારનારનેજ કાંટો તો લાગશે. ત્હારો બેટો પણ જે ત્હારી સાથે જુડઈ કરે તોએ તું તો લલાઈજ કર, કેમકે તે નાલાયકની જુડાઈનું કડવું ફળ તો તેને પોતાનાંજ ખચ્યાંએ તરફથી ચાખવાનું મળશે.

૧૦ મી આજ્ઞા.

બહાર બહાઈ ને ઘરમાં લહાઈ શા કામની ?

આપ બેટા વચ્ચે, માય ને દીકરી વચ્ચે, એક બીજાની પ્રકૃતિનો લેહ સહન ન થવાથી સામ સામે અફ્રિચ અને દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી જે કાંઈ પરસ્પર ઐક્યતા અને સંપ હોય છે તે ધીમે ધીમે તૂટવા માંડે છે, અને ઘરમાં કળખા કંકાસ ચાલુ થાય છે. સંપ તૂટે છે ત્યારે એક બીજાના મન જુદાં પડવાથી પરસ્પર એક બીજાની બદગોઈને બદબોઈ ચાલુ થાય છે. પછી ઘરની અબો બહાર પ્રસરે છે, અને પ્રતિષ્ઠા ઘટવા માંડે છે, લાજ શરમ ઘટતી જાય છે, ચારે તરફ હિણુપત થાય છે, અને થોડાજ વખતમાં તે ઘરની અને તે કુટુંબની પડતી દશા આવી જાય છે. પછી સૌ સૌના ચાવલ જુદા પાડે. સૌ સૌની ગતમાં લોટે. સૌ સૌના પેચમાં રમે. સૌ પોતાનુંજ તાણે. સૌ પોતાનીજ રોટલી પર ઇંગાર ખેંચે. સૌ સૌને મનથી ડાહ્યાં થાય. એમ એમ કરતાંજ કંકાસ વધે છે. કળખો થોડો ને ચરસ ઘણી. પછી ઘરનો વડો ગમે એવો શાણો ઢાણો હોય તોપણ ફાટેલા વોહને અટકાવવાને અસમર્થ થઈ પડી, હાથ જોડીને બેસીને તમાશા બેચા કરે છે. બોતેર ગામની જમાબંદી, ને તોતેરની લવાઈ કરે, ને ઘરમાં તો ચોટલા પિંખાય. માટે માળાપ સાથે કંકાસ ન કરો. કુટુંબી કળખાથીજ જવાન મોત નિપજે છે.

ધરખા ઉપજે અંગ, રંગ હદે ન રૂડો ચહે;

અળગો થાય ઉમંગ, કાળું મુખ કંકાસનું.

અતડો રેહ જન એહ, જે વાવે તર ઝેરના;

દેખ્યો સુખી ન દેહ, કાળું મુખ કંકાસનું.

રહે ચહેલાં મુખ દુઃખમાં દાટયાં હોય ત્યમ;

સ્વપ્ને લહે ન સુખ કાળું મોં કંકાસનું.

સંકટ આવે શિગ, એથ રહે ન અન્યની;

ન ટકે ગોળી નીર, કાળું મુખ કંકાસનું

(પ્રકાશી.)

એટલા માટે વિચારશીલ ગ્રહસ્થ બાપે પોતાનું અને કુટુંબનું હિત જાળવવું હોય તો કુટુંબની અંદર ઐક્યતાનું અને સંપત્તિ રક્ષણ કરવું. સંપત્તિનું વિનય છે. સંપ એજ બળ તથા ગૌરવ છે. સંપ હશે તો બાવલની પાલીમાં સમાઈ શકશે. સંપ હોય તો કુલ્લીમાંએ સમાઈએ. કુટુંબ કલેશથી, કુટુંબ કંઠાસથી, કુટુંબ કલહથી છિન્ન બિન્ન થઈને ઘણું પારસી ઘરો આજે સુના પડ્યાં છે. બેટા બેટી મા બાપની સેવા કરતાં તો રહ્યાં, પણ મા બાપને ત્રાહે ત્રાહે પોકરાવે છે. દિકરાંને છકાવી મેલવાથી છેવટે ફેક ફેક આંસુએ ખુણે ભરાઈને રડવું પડે છે. કહેણસરનાં દિકરાં દિકરી. ન હોવાથી આજ્ઞા પાળતાં તો રહ્યાં, પણ મા બાપના નાક કપાવે છે ને લત્યાં પિખાવે છે. માટે હે બાપ દીકરાંઓ ! હળીને મળી સજી, રહેા ખુશ ખુશાલ; રહે તન જીવાં, જાન એક મિશાલ. સિંહને ઓથે વાડ રહે, ને વાડને ઓથે સિંહ રહે. મોટાં મન રાખી, મોટાં પેટ રાખી, ઉઠાર દિલ રાખી સહનશીલતાથી જો કુટુંબી કલહ સમાવી દેવામાં નથી આવતો તો કુટુંબની પાયમાલીનોજ વખત આવી પહોંચે છે ડૉન્કીન અને ડન્કન ખાંદાંનના લોકો એટલા માટેજ પોતાના ઘરોમાં એવો મુદ્રાલેખ બચ્ચાં પાસે રખાવે છે કે; “ સહન કરનાં ને ખમતાં શિખો ! ” મા બાપે તેમજ છોકરા છોકરીએ સહનશીલતા રાખીને એક બીજાની પ્રકૃતિને સહન કરી લેવાનો ગુણ તેમનામાં ન હોય તો છેવટે સંકટો સહન કરાવવાને કુદ્રત બમણા બેરથી તેમના ઉપર મારો ચલાવે છે; જેથી જરા જરામાં અસહનશીલતા રાખવાનું પરિણામ સંકટો સહન કરવામાંજ આવે છે. પાળે તેનો ધર્મ, મારે તેની તલવાર; રડે તેનું દુઃખ ને ખમે તેનો સંસાર. ખમે તે ખાય. મા બાપ માટે આ એક મૂખ્ય મુદ્રા છે કે; “ ઝમાનેએ બા તુ ન સાઝઠ, તુ બા ઝમાનએ સાઝા. ” એટલે બની શકે તો મા બાપે દિકરા દિકરીને કરી રાખવાં, ને નહીં બને તો તેમના થઈ રહેવું.

आशंसते हि पुत्रेषु पितामाताच (भारत) ।

यशः कीर्तिमथैश्वर्यं प्रजा धर्मं तथैवच ।

तयोराशान्तु सफलायः करोति स धर्मवित् ॥

પોતાના પુત્રને જશ મળે, કીર્તિ, ઐશ્વર્ય, સંતાન, અને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય એવી આજ્ઞા મા બાપ હમેશાં કર્યા કરે છે; માટે જે દિકરા મા બાપની ઉમેદ પાર પાડે છે તે ધર્મ સમજનાર કહેવાય છે. ઇંગ્લંડના મહાન પુરૂષ સર ટૉમસ મૂરને લોર્ડ આન્સેલ્લરની પદ્ધતિ મળી હતી, અને તેના બાવાજી ત્યાંની મોટી અદાલતમાં ન્યાયાધિશ નિભાયા હતા. સર ટૉમસ મૂરનો એક એવો નિયમ હતો, કે પોતાના પિતાજી ન્યાયાસન ઉપર બેઠા હોય ત્યાં જઈને દરરોજ તેમને

યજે લાગે, પિતાજીના આશિર્વાદ લે, અને પછીજ પોતાના મહત્વના કામ ઉપર બેસે. મૂરની ખાત્રી થઈ હતી, કે પિતાજીના આશિર્વાદ મેળવ્યા વિના કોઈ પણ કામ સાફ થવાનું નથી ! માટે બેટાએ પોતાના બાપનીજ રાહ રસમ ઉપર ચાલવાથી તેને ધંધા રોજગારમાં બરકત મળે છે. શ્રીરદ્ધશી શાયરનું વચન છે:—

કે હરકુ એ કરમાનો પંદ પેદર ;
બેતાબક મરૂ હરત બદુ પેસર.

પોતાના મુરખી પિતાજીની આજ્ઞા અને સલાહથી જે પુત્ર ઉલટો માર્ગ અપભ્રમ કરે તે બેટા શેતાનની ચાલે ચાલનારો બહુગર લેખાય છે. કુદ્દતી નિયમ છે, કે મનુષ્ય માત્રની બાળવયમાં તેના મુખ સગવડ અને વૈભવના કોડ પૂરા પાડવા સાફ બચ્ચાં તરીકે જે ધણીની આગળ જવું પડતું હોય, તે ધણી પ્રત્યે પ્રેમ અને માનની લાગણી સ્વભાવિક રીતે તેને ઉભરી આવે છે. જ્યાં સુધી આપણે મા બાપ ઉપર આધાર રાખી જીવનની ગુજરવાની સ્થિતિમાં હોઈએ ત્યાં સુધીનો આ કુદ્દતી કાનુન પોતાના પૂર જોશથી અમલમાં આવી શકે છે. મગર જ્યારે આપણે મોટાં થઈએ છિયે, અને આપણે આપણું ફાડી લેવાની સ્વતંત્ર સ્થિતિએ પહોંચીએ છિયે, ત્યારે ઉપલો કાયદો પોતાના જોશમાં લગાર કરી થવા માંડે છે, અને ધીમે ધીમે બેટા બેટીઓ તરફથી માત્ર પિતા પ્રત્યે નિમકહરામી અને નાકર-માની થવા માંડે છે. આ અવગુણ દૂર કરવા માટે જુદી જુદી પ્રજાઓમાં અનેક જાતના શિખામણ રૂપી કાયદા ઠરાવવામાં આવેલા છે. ચાહુદીઓના પેગંબરે ફરમાન આપ્યું છે કે; Honour thy father and thy mother, that thy days may be long in the land. તું ત્હારાં મા બાપને માનથી નમીને ચાલ, જેથી આ દુન્યામાં તું ધણું જીવીશ. વળી નાકરમાન બેટા બેટીઓને એમના શાસ્ત્રમાં દુઃખ કહેલું છે, ને મરણ પણ વહેલું થવાનું જણાવેલું છે. ચીન દેશમાં એવો રિવાજ છે, કે બહેને દીકરો તવંગર થયો હોય, તોપણ ત્યાં એવું કદિ બનતું નથી, કે ગરીબમાં ગરીબ બાપ શ્રીમંતમાં શ્રીમંત દિકરા ઉપર હાકમી ને હુકમ નહીં ચલાવી શકતો હોય. ચીનો-બેટા બાપનો પડયો બોલ ઉપાડી લેવાને બંધાએલો હોય છે. કેમકે દિકરાની તમામ સ્થાવર જંગમ મીલકતનો માલિક પણ એકલો તેનો બાપજ હોય છે. દિકરો લાખો રૂપિયાની દોલત લેગી કાં નહીં કરે, તોએ તે વેચી સાટી નાંખવાને પણ તેનો બાપ મુખ-ત્યાર હોય છે. એટલુંજ નહીં, પણ પોતાના દિકરાનાં દિકરાંઓનો માલિક મુખ-ત્યાર પણ તેજ ગણાય છે, જેથી તે બચ્ચાંઓને મોટાબાવાને નાકરમાન થાય તો પારકા ધણીને તે છોકરાંઓ વેચી દેવાનો પણ તેમના બપાવાને હક છે ! આમ વેચાણ કરતાં તે છોકરાંના મા બાપથી કાંઈએ આડાં અવાતું નથી. મા બાપની

સેવા બબવવી અને તેમની આજ્ઞા માનવી એ નિયમ કૌં-કુસ્થસનો સ્થાપેલો છે, અને ચીનાઈ સરકારે તેને કાયદા તરીકે બહાલ રાખેલો છે. ચીનના એક મેન્ડેરીઅન કે મેલુસ્ટ્રેટ આગળ જો એક બાપ પોતાના બેટા સામે કાંઈ ફરિયાદી માંડે તો તેને સાડ બાપને કાંઈ પુરાવો કરવાની જરૂર પડતી નથી. કેમકે એક દિકરાનો અપરાધ થયા શિવાય તેનો બાપ ફરિયાદ લાવી શકેજ નહીં, એવીજ ત્યાં માન્યતા હોય છે. જો એક દિકરાએ બાપને ચિડાવ્યો હોય, મજાક મસ્કરી કરી હોય, અગર આગળ વધીને બાપને માર માર્યો હોય, તો જે જીલ્લામાં તે કૃત્ય થયું હોય તે આખો ઇલાકો પોકાર કરી ઉઠે છે કે; “બેટાએ બાપને માર્યો! હાય હાય, હવે દુન્યાની આખેરી આવી!” વળી આ મહા અપરાધની તપાસ ખુદ ચીનના શહેનશાહની રૂબરૂ ચાલતી. એટલુંજ નહિ, પણ જે વિભાગમાં આવો ગુન્હો બન્યો હોય તે લતાના સઘળા મેલુસ્ટ્રેટોને ઓદ્ધા ઉપરથી ખરતરફ કરવામાં આવે, અગર ખીલ જીલ્લામાં તેમની બહલીઓ ઠરી દેવામાં આવે; એ અર્થે, કે પોતાના જીલ્લામાં લોકોને તેઓ શિક્ષા શિક્ષણ આપતા હોવા ન જોઈએ, કે જેથી બેટા બાપને મારી શકે. વળી જે ઘરમાં આ અપરાધ બન્યો હોય તેના પાંડ પડોશીઓને ખીજે ગામ બહલી નાખવામાં આવે છે; એવા હેતુથી, કે પાડોશીનો છોકરો બગડતો બગડતો બાપને મારવા સુધીની હદે આવ્યો ત્યાં સુધી તેને ઠેકાણે લાવવાને નિષ્કાળજી વાપરવામાં તેમણે ઠપકાને પાત્ર કૃત્ય કર્યું. પછી પેલા દુષ્ટ દુકતાને કાપીને હજાર ટુકડા કરવામાં આવતા, તેના હાડકાં બાળીને ભસ્મ કરતા, તેના ઘરને જડમુળથી ઉખેડાવી કાઢતા, ને આસપાસના ઘરોને તોડાવીને જમીન દોસ્ત કરાવતા. માયમાડ ને બાપ-બડકાદુ દુષ્ટ દુકતાઓ માટે આ કાંઈ જેવી તેવી ચાનક નથી.

પછી તે જમીનમાં મીઠાંની વાવણી કરાવતા, જેથી બાપ તરફ બેટાએ ચલાવેલી નાલાયક ચાલચલણના જે કાંઈ બીયાં જમીનમાં પેવશ થએલાં હોય તેનો નાશ થાય! આ બાપ તરફના ભક્તિભાવનો આ કેવો ઉત્તમ દાખલો ચીનાઓએ આપણને પૂરો પાડ્યો છે! ચીનના એક ખેડુતને આ કાતુન જેવો લાગુ છે તેવોજ ત્યાંના શહેનશાહ સુધી સર્વ મેન્ડેરિયનોને પણ લાગુ છે. નવા વર્ષને હહાડે શહેનશાહ પોતાનાં માતૃશ્રીને ખાસ માન આપવા સાડ તેણીના મહેલમાં અઢમસર જતો, અને માતૃ સેવાની સઘળી વિચિત્ર ક્રિયામાં સામેલ થવાની સઘળા અરકાને દોલતને ફરજ પડતી હતી. શહેનશાહ પોતાના બાપના મરણ કરતાં માતાનાં મરણનું દુઃખ મોટું માનતા. માતા ગઈ એટલે મોટી આકૃત સમજવામાં આવતી. સંસાર ખોળાઈજ ગયો હોય એમ માનવામાં આવતું. કવિ પણ કહે છે કે;

“ માય વિના સુનો સંસાર, માય વિના તે શો અવતાર !
 જે બાળકની માતા ગઈ મરી, બાપની સગાઈ સાથે ઉતરી.
 જેવું આથમતા રવિનું તેજ, મા વિન એવું બાપનું હેત;
 સુરણી મરતા જેવું વછ, જળ વિષુ જેવું તલપે મછ;
 ટોળાં વછોછ જેવી મૃગલી, મા વિના દિકરી એકલી.
 લવણ વિના જેવું ફીકું અન્ન, લાવ વિના જેવું લોજન;
 કીકી વિના જેવું લોચન, મા વિન એવું બાપનું મન.
 ઘડો પુટે રઝળે ઠીકરી, મા વિના એવી દિકરી.
 ગોળ વિના મોળો કંસાર, માત વિના સુનો સંસાર. ”

મા-બાપની સેવા.

(૫)

“That mother may have been sleeping quietly for years under some yew-tree in a village church-yard hundreds of miles away; but her voice still speaks,—the old tones, choked with tears, are heard,—the hand that was wont to be laid on his head in prayer as he knelt on her lap, knocks at his heart-door, and does not knock in vain.”—Macduff.

૧૧મી આજ્ઞા.

કહે કલ્પ તમ સર્વને, કરવા આબાદાન;
 સરસ રીત તો એજ છે, દો માતાને માન.

અસલી ઇરાની લોકોમાં પણ ચીનાઓની માફક ખેડુતથી તે પાદશાહ સુધી સર્વએ માત પીતા તરફ ફરમાંબરહારી, તાબેહારી, અને નીમકહલાલી બતાવવાનું બંધારણ હતું. જ્યાં બાપ બેઠેલા હોય ત્યાં દીકરાથી બેસી શકાતું નોતું, મગર ખડે પગે અદબથી ઉભાં રહેવું પડતું હતું. આ રિવાજ નવસારીનાં જુનાં દેશાઈ દશતુરનાં ખાંઠાંનોમાં પણ છેકથી છેક વેર હતો. આ લખનાર પણ માંદગી શિવાય પોતાના પિતાજી સનમુખ કદિ બેસવા પામ્યો નથી. એટલી બધી અદબ ને મલાએ અનુભવેલો છે, કે મહારા બાપે કોઈ પણ દહાડો મને કેડપર લઈને બાળક તરીકે બોકી દઇને રમાડ્યો નથી. દેશાઈ કુટુંબમાં મર્યાદા

ને લજ્જા કુદાવી ગઈ હતી. અનન્યમનના એક અકાબર દેસાઈએ ખુરશીએ
 રૂશતમએ પોતાના ઘરના એટલા ઉપર બેસીને દાતણ કરતા હતા. એવામાં તેમનું
 બાળક જે પાછળથી અકાબર તરીકે દેસાઈએ પેશતનએ ખુરશીએ નિમાયા હતા,
 તેઓને એટલા ઉપર રમતા મૂકેલા તેમનાં માતાએ વિગેરે ઘરમાં બરાઈ જતાં તેમને લઈ
 જવાનું બુલી ગયાં, અને રમતાં રમતાં એ બાળક ઉંચા એટલા ઉપરથી હેઠળ ગમડી
 પડ્યું. લોહી નિકળ્યું, જખ્મર વાગ્યું, ને બચ્યું રડતું લોંબ ઉપર પડેલું છે, તોએ
 પિતાએ તે: “ઓ ! ઓ !” કરીને દાતણ કરતા બેસી જ રહ્યા ! મલાળે ને અદમ
 એટલી બધી નૌખતે પહોંચી હતી, કે ના તો બાપથી રોતાં બાળકને ઉંચકી
 લેવાયું, કે ના તો ઘરમાંના બેરાંઓથી મુરખીતાં દેખતાં બહાર આવીને બચ્યાંને
 લઈ જઈ શકાયું ! અંતે આતસખહેરામથી વડી દરેહમેહેરમાં જતા મોબેદ
 વારાઢાર ત્યાંથી પસાર થયા, તેમને રૂઆબમાંજ ખુરશીએ દેસાઈએ હાથની
 ઈસારત કરી, કે લોહી લુહાણ બાળકને ઘરમાં આપી આવવું. અને તે પ્રમાણે
 કરવામાં આવ્યું. બાપની બેસવાની બેઠક ઉપર મગદુર શું કે કવખતે પણ દિકરા
 બેસે ! મોહલામાં દિવસે માટીડાનો મલાળે રાખવા સારું કુટુંબનાં બેરાંથી બહાર
 તો બીલકુલ નિકળાતુંજ નહીં. બેરાં માટીડામાં હૃદયી બેહુક મલાળે ને માન
 અદમ હતાં. વડા ભાઈની આગળ નાના ભાઈઓ વટીક અદમ વાળીને ઉભા રહેતા.
 મા બાપ દેખત ધણી પોતાની ધણિયાણી સાથે એક શખ્દ પણ બોલે એ તો બનેજ
 નહીં. અરે ! કેટલીક સ્ત્રીઓ મરવા પડી હોય તેમની આગળ સસરાથી
 તો નહીંજ પણ સાસુ શિવાય ધણીથી પણ આગળ જવાતુંજ નોતું.
 છેક છેલ્લી ઘડીએ મા બાપ પોતાના દિકરાને રજા આપતાં, કે “ બરજેરની
 માયની આગળ જઈ આવ ! ” બાપડો ધણી જેવો ધણી તે ઓશિયાળે અવતારે
 થોડોક વાર મરણ ખાટલી આગળ ઉભો રહી પાછો ફરતો. ગમિ એવું જવાન
 ભોત થયું હોય તોપણ મગદુર શી, કે ધણી મોટે મોટે બાપ દેખત રહે ! અથવા
 બેરાંઓની તાકાતજ નોતી, કે બહાર બેઠેલા માટીડાઓ સાંભળે તેમ પોક મુકીને
 રડી શકે ! બાપે દિકરાને કેડ પર લઈ રમાડવો એ તો બળે મોટામાં મોટી અની-
 તિ ને કુટુંબની પડતી આવવાની નિશાની જેવું લેખાતું. અરે, એ કરતાં પણ
 બીજા મલજના પ્રતિબંધો ઘણા ઘણા હતા. લખનારના ઉપર પણ ચિત્તું છે,
 અને જાત માહિતીના અનુભવો થયા છે. જ્યારે છેક હમણા સુધી નવસારીમાં દેસાઈ
 ખાંદાંનમાં આવા મા બાપના મલાળ ને માન હતાં, ત્યારે ઈરાનના અદમ વખતે
 આગલા ઈરાનીઓમાં કેટલી અદમ આદમ ને માન મલાળે હશે તેનો ખ્યાલ કરી
 લેવો. નોશિરવાન અદૂલ પાદશાહની દરબારમાં તેનો ગાદીવારેસ બેટો હંમેશાં
 અદમ વાળીને ખસ ઉભોજ રહેતો. એકવાર રાત્રિના ઉઝગરાને લીધે, બાપની

સમક્ષ એક બે ઘંટા સુધી ખડે પગે ઉભાં રહેતાં જ્યારે પાદશાહનહાને ઉઘનો
ઝાંકે આંખો ત્યારે નોશીરવાને તેને નાકરમાન ને બેઝદખ બેટો ગણી સળ
વટીક કરી હતી ! શાહનામામાં શિક્ષા કહી છે કે;

પેસર ! પેદર ગર બ ઝીન્દાંન કુનદ;

અર્થાં બેઠ કે દુક્ષમન શુદ્ધ અફશાં કુનદ.

એવા છોકરાને તેનો બાપ કેઢખાને પૂરે તો તે બેહતર છે, મગર શત્રુઓ
તે છોકરા ઉપર કુલોનો વર્ષાદ વરસાવે તે બેહતર નથી. હીરોદોતસના કહેવા
પ્રમાણે તો એક ધરાની બેટો બાપને હેરાન કરે, સતાવે, કે મારે તો તે શુન્હાની
સળ ચીન દેશની પેઠમ ધરાનમાં પણ બારે કરવામાં આવતી. બેટાએ બાપને
મારવો અગર બાપને કાર કરવો એ અપરાધ કદિએ નહીંજ અને એવું અસલી
ધરાનીઓ દ્રઢતાથી માનતા હતા. જે કોઈ કદાચ આવા પ્રકારનો શુન્હો બનતો
તો તેઓ આમજ કહેતાં કે; “ એ અપરાધી પેલા મરનારનો છોકરો હોયજ નહીં.”
અગર તો બાપને દિકરાએ મારી નાખ્યો હોય એ વિષે તેઓ શકનીજ નજરે ભેટાં
હતાં. એક શુન્હો સાખીત થાય તો તેઓ કહેતા કે બાપ પણ તેવોજ ભુડો
હોવો બેઠએ. લલા બ્યારતું ફળ ભુડું ના હોય, એમ તેઓ યકીનથી માનતાં.

ગરશ બાર ખારસ્ત, ખુદ કેસ્તધ;

વગર પરનેયાનસ્ત, ખુદ રેસ્તધ. (શીરદુશી.)

જે તે કાંટા રૂપ ફરજંદ છે તો તે તહાર પોતાનુંજ રોપેલું બીજ છે,
અને તે ફરજંદ જે રેશમ રૂપ છે તો તે પણ તહાર પોતાનુંજ કાંટેલું રેશમ છે.
જેવું તે બીજ વચું તેવુંજ તે આગયું. સીસેરો કહી ગયો છે, કે એથન્સનો
પેલો કાહો ધારા શાસ્ત્રી જ્યારે દરેક પ્રકારના શુન્હાઓ બદલ કાયદાએ બાંધી રહ્યો
ત્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે; “ પિતૃ હબાના તથા માતાને મારી નાખવાના
અપરાધ વિષેનો કશો પણ પ્રતિબંધ તમે કાં નહીં મુક્યો વાર્ ! ” ત્યારે કાયદા
શાસ્ત્રીએ ઉત્તર દીધો કે; “ જે અપરાધ વિષે આપણે જાણતાજ ન હોઈએ, અગર
જે અપરાધ વિષે આપણે કદિએ સાંભળ્યુંજ નહીં હોય, તેવા અપરાધ વિષે કાય
દો ઘડવો અને તેની શિક્ષા કઠાવવી, એ તે શુન્હાનો અટકાવ કરવાને બદલે તે
શુન્હાને આમ ત્રણ કાર્યા બરાબર છે. ” અર્થાત, બાપને દિકરો મારી નાખે, કે
બેટો માતાને પ્રાણ લે, એવું બનવું બીલકુલ અસંભવિત માનવામાં આવતું હતું.
ફારસીમાં કહેવત કહી છે કે; “ કસી અશ્મે દીલરા બ સૂઝત ન હુજત. ” એટલે
કોઇ પોતાને હાથેજ પોતાની આંખ અને દિલ બન્નેને સાથેજ સોયાથી વિધતુ
નથી. બાપની તાબેદારી ઉઠાવવાને બદલે તેના ઉપર કીને ભરાઈને દરન દરાલી
કરનારો બેટો બુન્યાદખદો કહેવાવો નજ બેઠએ. લલો બેટો તો તેજ છે, કે જે

પોતાના પિતાશ્રીનો ધર્મ બળવે, અને પિતાશ્રી ઉપર ક્રીનો રાખી તેના દિલ ઉપર હાથ ઉગામે નહીં. શાયર કહે છે કે;

પેસર આન ખુવદ એહ કે દીને પેદર;

એગીરદ ન યાઝદ બકીને પેદર.

રોમ શહેર બધાયા પછી ૬૦૦ વર્ષ વહી ગયાં ત્યાં સુધી બાપની હત્યા કરવાનો ગુન્હા રોમનોના સાંભળવામાં પણ નોતો આવ્યો. ૬૦૦ વરસ બાદ જ્યારે પિતૃ હત્યાનો અપરાધ કરવાનો પહેલ વહેલો બનાવ બન્યો ત્યારે તે નીચ બેટાને નીચે મુજબ સજા કરવામાં આવી હતી. તેના શરીર ઉપરની તમામ ચામડી ઉતારી ત્યાં સુધી તેને જેરબન અને ચાબુકનો માર મારવામાં આવ્યો. પછી એક મોટા કોથળામાં તેને પોતાને, એક કુતરાને, એક મરઘાને, એક વાગળાને, અને એક વાંદરાને, એમ બધાંને સીરી લઈ દરિયાનાં છેક ઉંડાણમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો. એટલાજ માટે શીરદુશીએ કોલ આપ્યો છે કે;

કે ફરઝંદે બદ ગર, ખુવદ નરરે શીર; બ ખૂને પેદર હુમ ન બાશદ દલીર.

મગર દર નેહાંની, સખુન દીગરસ્ત; પઝૂંદનેરા રાજ બા માદરસ્ત.

પેસર કુ રહા કદં, રસ્મે પેદર; તો બીગાને ખાનો મ ખાનશ પેસર.

સિંહના જેવું ગમે એવું શેરમદ પણ લુંકું ફરઝંદ હોય, તોપણ તે પોતાના બાપનુંજ ખુન કરવામાં સરફરાઝી સમજતું નથી. પરંતુ ઉંડાણમાં વિચાર કીધાથી જુદીજ વાત જણાય છે. તલાસ કરનારને તો તેની માયની દામનની અને બાપની ખુન્યાદી વિષેજ શકનો ભેદ માલમ પડે છે. જે છોકરો બાપવંચો નહીં રહેતાં બાપનો માર્ગ છોડી બેસે, તો હે ભાઈ! તેને પિતાનો પુત્ર નહીં પણ કોઈ ત્રાહિતનોજ ગણી લે.

૧૨મી આજ્ઞા.

જણની જણે તો વાણુ જણુ, ભકત-દાતા-કે સૂર;
નહીંતો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવીશ નૂર.

“ માબાપની સેવા કરવી, સેવા કરવી, ” એમ અમસ્થું બેલ્યા કરવાથી તેનું ખરૂં તાત્પર્ય જુવાન બેટા બેટીઓ સમજી શકતાં નથી. જે શાસ્ત્રિય રીતે સમજવો તોજ ખરી દલીલ ઉપર તેઓ ધ્યાન આપે. છોકરાંએએ માબાપના કહ્યાસર ચાલવું એમાંજ તેમનું હિત છે, એમ પાંડિતો ને શ્રીલક્ષ્મણ સમજાવે છે; પરંતુ તે ખરૂંજ માની લેવું કે કેમ? એનો ખુલાસો એટલોજ છે, કે આજ્ઞા

ને કુટાઈ કુટાઈને પાકા થયેલા ગુરૂઓનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ મુક્યા વગર બિન
 અનુભવી જવાનોને ચાલે એમ નથી. સંસાર વહેવારમાં ગુરૂઓના ઉપર વિશ્વાસ
 મુક્યા વિના ચાલતું નથી. આપણે કાંઈ આપણા બાપ કાકાઓને જન્મથીજ
 ઓળખતાં નથી. “આ ત્હારી માય ! આ ત્હારો બાપ ! આ ત્હારો ભાઈ !
 ને આ ત્હારી ખેન,” એમ આપણને આપણા સંબંધીઓએ બચપણમાં સમ-
 જાણ્યું ને આપણે માન્યું. એ વિષે કાંઈ જાત માહિતી લેવા આપણે ગયાં નથી.
 વિશ્વાસથીજ માન્યે છીએ. વિંછીના કે સર્પના ડંશથી ભારે વેદના થાય છે, અ-
 ગ્નિને અડકવાથી દાઝી જઈએ છિયે, સોમલ કે અગ્નીષ્ઠુ ખાધથી મરી જઈએ,
 અમુક દવા પીધથી અમુક રોગ મટે, એ સૌ સૌ વાતનો જાત અનુભવ લેવા
 લોકો તે કાંઈ પ્રત્યક્ષ કરતાં નથી. જેમને તેનો અનુભવ થયો છે તેઓ કહે છે, ને
 આપણે માન્યે છિયે. માનવુંજ પડે. માળાપતું અંતઃકરણ છેકરાંનાં દુઃખદર્દ
 વખતે કેવું દુઃખી થાય છે, અને બચ્ચાંનાં કુખ સાડ કેવા કેવા ઉપાય કરવાને
 તેઓ તત્પર રહે છે. તેનું ગમે એવું વર્ણન કરીએ, પરંતુ જાત અનુભવ તો
 તેજ બચ્ચાંઓ જ્યાંસુધી માળાપ તરીકેની સ્થિતિમાં આવે નહીં ત્યાં સુધી તો થાય
 નહીં. માળાપનું મન બાળકોનાં હિત સાડ મહા સંકટો વેદવાને પણ તૈયાર
 હોય છે. પોતાને ગમે એટલું દુઃખ પડે, ગમે એટલા પૈસા ખર્ચાય, ગમે
 એટલું અપમાન થાય, પરંતુ પોતાનાં બચ્ચાંઓનું ગમે એ લોગે પણ બહુ
 થાય એમ સર્વ માળાપો ઈચ્છે છે. આ કાર્યમાં તે વખતે તેમને પોતાનાં
 મુખનો કે સ્વાર્થનો તો ખ્યાલે હોતો નથી. પેટનાં બચ્ચાંનું હિત કરવામાંજ
 તેઓ સંતોષ માની લે છે. તેમનો મોટો સ્વાર્થ એટલોજ હોય છે. માયનો મિઠો માવો
 કંઈ અજબ તરેહનો હોય છે. નેપોલ્યન બોનાપાર્ટને સેન્ટ હેલીનાના ટાપુમાં
 કેદ કરવામાં આવ્યા પછી કેટલેક વખતે માંદો પડ્યાની ખબર તેની મા
 લેતિશિયાને પડી. ઠિકરા ઉપર પડેલાં સંકટથી માતાનું દિલ ઝરઝરી ઉડ્યાથી
 ઈંગ્લંડના રાજાને તેણીએ કાકલુદી ભરી એક અરજ કરી કે; “મહારાજ ! હું નેપો-
 લ્યન બોનાપાર્ટની દુઃખચારી માતા છું. તેનો જીવ મહારાજ જીવ
 કરતાંએ મને વિશેષ વહાલો છે. પરમેશ્વર અતિ મહાન અને દયાવાન
 છે, અને આપણે સઘળાં તેના અંશની પ્રતિમા છીએ. હું તમને
 હાથ જોડીને, બોબો બોબીને માંગી લઉં છું, કે કૃપા કરીને મહારાજ
 નૂરેઅરમ બેટાને બંધનથી મુક્ત કરો. તેને દુઃખમાંથી છોડવો. મહારાજ !
 આપ પરમેશ્વરના પ્રતિનિધિ છો. મુજ અનાથની એટલી અરજ સ્વીકારો !” માતાનો
 આ કેટલો બધો પુત્ર-પ્રેમ ! ખરેખર, આપણાથી માતા ગુણને ઓશિંગણ થવાતું નથી. ઈ.
 સ. પૂ. ૪૭૭ વર્ષ પહેલાં એતનાના જવાળામુખી પવંતે ફાટીને આસપાસના સેંકડો
 આમોનો નાશ કરી મેલ્યો, ત્યારે સર્વ લોક પોતાની કિંમતી જીનસો લઇને નાસવા

લાગ્યા, તે વેળાએ એક ઘણું જ વૃદ્ધ, નાતવાન, અને જઇક ધણી ધણીઆણીનું
 બેડું નાસી જવાને અશક્ત થઇ પડેલું માલમ પડ્યું હતું. ઇશ્વર કૃપાથી એ
 બેડાંના બે મિત્ર પુત્રો નામે એનેપિયસ અને એમ્પ્રીનોમસ કરીને હતા. એ સપુ-
 તોએ કાંઇપણ દર દાગીના કે કિંમતી જનસો લઇને નાસવાને બદલે સૌથી અમુલ્ય
 વસ્તુ લેખે, એકે પોતાની માતાને અને બીજાએ પોતાના પિતાને ખાંધ પર ઉઠાવી
 લઇ દોડવા માંડ્યું ! આ બનાવને ઘણું અતિશયોક્તિ ભર્યું. રૂપ આપતાં કેમિરીઅસ
 જણાવી ગયો છે કે; “પોતાના માબાપ તરફની આવી ભક્તિથી, ઉત્તમમાં ઉત્તમ
 સેવાથી, અચંખો પમાડનારી બનફેશાનીથી ભગવાને પ્રસન્ન થઇ જવાળામૂખીની
 ભયંકર આગનાં બળતાં તે ને તેજ જગોએ અટકાવી દીધાં ! ” કહે છે કે, જે
 રસ્તેથી આ નીમકહલાલ બેટાઓ પોતાનાં મા બાપને ઉપાડીને ચાલતા હતા,
 તેટલોજ રસ્તો આગ વગર મોકળો રહ્યો હતો, બાકી આસપાસ બધે લાવાના
 બાળીને રાખ કરનારા મોજાઓ રેલની માફક પ્રસરીજ રહેલા હતા. જે માર્ગે
 આ મા-બાપવખા દિકરાઓ નાસતા હતા, તે રસ્તે ખુશનુમા હવા ફેલાઈ રહી
 હતી; અને ત્યાર પછી કંઈક જમાના વિતી ગયા તોએ, આ જગાને “પવિત્ર
 પુત્રોની ભૂમી ” (Field of the Pious)ના નામથીજ ઓળખવામાં આવે છે.
 હિંદુસ્થાનમાં જેવો સપુત શ્રવણ પુજાયો છે, તેવાજ એ પુત્રો પુજાયા છે. પિતા
 પુનિત શુદ્ધ તુલ્યને, પિતા રૂપ પરમેશ; એવું જાણી પ્રેમથી, સેવે સપુત હમેશ.
 આ કલિકાળમાં એવા સપુતો શાથી પેદા થતા નથી ? આજે તો બાપ બેટા વચ્ચે
 અંતર, મા દિકરી વચ્ચે અંતર. ભાઈ ભાઈઓ વચ્ચે અંતર, ભાઈ બહેન વચ્ચે
 અંતર. જ્યાં જુઓ ત્યાં અંતર, અંતર, ને અંતર.

“ ઇ એ શોરસ્ત કે દર દોરે કમર મી બીનમ;

હમે આફક પૂર અઝ ફેત્ત ઓ શરમી બીનમ ! ”

આ શું શોર ને ફરિયાદ છે, કે આ માહતાબના દોરમા, આ જેહાંને
 જમાનમાં મેં એવું બેચું કે, ઘેરે ઘેર ને શહેરે શહેર સઘળે ફિતના ને કળ
 આજ ભરાઈ ગયા છે !

હીચ શફકત ન બેરાદર બ બેરાદર દારદ;

હીચ મેહરી ન પેદરસ બ પેસર મી બીનમ !

ભાઇ પોતાના મા જન્યા ભાઇ ઉપર નથી મહેર રાખતો; કે એક બાપ
 પોતાના દિકરા ઉપર મમતા રાખતો અને જણાતો નથી.

ફખ્તરાંદા હમે જંગરો ગદ્દ બા માદર,

પેસરાંદા હમે બેદખાહે પેદર મી બીનમ !

છોકરીઓ પોતાની માવતરને ના 'ફરમાન થઇને ઘરમાં લરાઈ ને કળઆ કરે છે, અને દિકરાઓ પોતાના બાપનું જ ભુંડું ચાહતા જોવામાં આવે છે, એનું કારણ શું ? એમ કાંઈ ? સખળ એ છે, જવાબ એ છે, કે

ઈસ દારમેં ગઈ હય મરવતકી આંખે ડુટ;
માદુમ હય જેહાંમેં અશમે હયા પરરત.

આ સંસારના ઝગડામાં હાલે મરવત, મલાળ, અને લાજ શરમવાળી આંખો કુટી ગઈ છે. આ કલિયુગમાં શરમ લાજવાળા લોકોની આંખો પણ નાખુદ થઈ ગઈ છે. જુઓ, કે કોઈએ પણ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી આપવો એ ગૃહસ્થપણનું લક્ષણ છે, અને વિચાર કરતાં બાળકો ઉપર મા બાપના જેટલા ઉપકાર તો કોઈનાએ હોતા નથી, ત્યારે આ ઉપકાર વાળવાની તો સૌથી પહેલી ફરજ છે છતાં આ જમાનામાં તેજ ફરજને સર્વથી છેલ્લી ગણી કાઢવામાં કાં આવે છે ? મા બાપની સેવા કરવાથી, તેમની આજ્ઞા પાળવાથી તો છોકરાનું જ હિત થાય છે, અને મા બાપનો જીવ ખુશી રાખવાથી પરમેશ્વર પણ પ્રસન્ન થાય છે, આમ છતાં આપણે મા બાપનેજ કાં નાફરમાન થવું વાડું ! ધન, દોલત, માન કે કીર્તિનો ગમે ત્યારે પણ મળશે, પરંતુ ઘરડાં અશક્ત મા બાપની સેવા ચાકરી કરવાનું ક્યારે ફરી ફરીથી મળશે ? ઇંગ્લંડનો પહેલો એડવર્ડ રાજા પેલેસ્ટાઈનમાં ધર્મની લડાઈ માં જ્યારે ગુંતાયો હતો ત્યારે તેના એકના એક પુત્રના મરણની ખબર તેને મળી. આ માઠા સમાચાર સાંભળવાથી તેને સંતાપ તો થયો, પણ ગંભીરતા શમી એટલું દુઃખ તો તેણે ખમી લીધું. થોડા વખત પછી તેને પોતાના પિતાજીના મરણની ખબર પડી. આ ખબર સાંભળી તેનું કાળજી કપાઈ ગયું, ને નહાનાં બચ્ચાંની માફક ફેંક ફેંકે રડવા લાગ્યો. કેટલોક કાળ વહી ગયા પછી તેને મ્હોં લાગ્યા સ્ત્રીસીલીના રાજા ચાર્લસે પુછ્યું કે; પેટના પુત્રનું, એકપૂરા ઠીકરાનું મરણ નિપજ્યું ત્યારે આપ રડયા નોંતા ને જુઠા બાપ ગુજરી ગયા તેનો તમે એટલો બધો સંતાપ કાં કીધો હશે ? રાજાએ જવાબ દીધો; “પરમેશ્વરની મહેરબાની થશે તો મ્હારે ત્યાં બીજો દિકરો તો આપશે, પરંતુ મ્હારા બાપનું છત્ર સદાનું ગુમ થયું, તેનો હુકમ જે મને માન ઉત્તમ કરતો હતો, તે હવે મને પાછા ક્યાં મળવાનો ? ” દ્રોયના ઘેરાનો ઇતિહાસ જેમણે વાંચ્યો હશે તેમને જટ ચાહ આવશે, કે મા બાપની ભારે સેવા બજાવનાર ઇનિસને ‘Aeneas the pious’ નો, “પુણ્ય અને પવિત્ર ઇનીસ” નો, મહાન એલકાબ લોકો તરફથી આપવામાં આવ્યો હતો. એટલે કે મા-બાપની સેવા એજ પવિત્ર છે.

૧૩મી આજ્ઞા.

૧૩-માબાપના પગની નીચે બેહેસ્ત છે!

ઘરડાં વડાંથી આપણને કહેવામાં આવ્યું છે; કે “માબાપના તળિયાં નીચે બેહેસ્ત છે, દરરોજ તમે જોયા કરો, એક પણ દિવસે ત્યાં તમને સ્વર્ગ જણાશે.” એનો અર્થ એટલોજ છે, કે માબાપને તીર્થ સ્વરૂપ માનીને તેમના પગ ઉપર માથું મુકીને હરદમ તેમને નમતાં રહેવું. જેને માબાપના દરરોજ દર્શન કરવાને મળતાં હોય, તેને તીર્થ, યાત્રા, કે પવિત્ર ધામોએ ભટકવાની જરૂરજ નથી. ત્યાંજ તેનું તો યાત્રાનું સ્થળ છે. માટે હે બંધુઓ! માબાપને જે નમે તે પેટ ભરીને જમે; એ વ્યતનને મિથ્યા નહીં સમજો; માબાપને નમતા રહો, તેમની અંતઃકરણની ભરી દુવા તમને ગુપ્ત લાભો કીધા વગર રહેતી નથી. માબાપને નમતા રહો, તેમના આશિર્વાદ કળ્યા વગર રહેતા નથી.

“હયાં પછી ના ટિકે, નિચે હિ ઠપરાય;

નિચા હોય સો જર પીએ, હયાં ખાસા મય ” (કર્પર)

પાણી છે તે ઊંચી જગા ઉપર ઠરી શકતું નથી; જ્યારે તે નીચાણ કબુલ રાખે છે ત્યારેજ ઠરીને બેસે છે. તેમ જે દિકરા માબાપની આગળ વાંકા વળીને નમી પડે છે તેઓજ ઠરીને રહે છે. વાંકા વળે તો તેઓ અમૃત પી શકે, ઉભો ટટાર રહેવાથી અમૃત પી શકાય નહીં. જે કોઈ માબાપથી ઉંચો થવા માગે છે તે નીચોજ પડે છે, ને નમતાઈ રાખે છે તે સુખો થાય છે. માબાપને દુઃખી કીધાથી તેઓ જો બચ્ચાંને બદ દુવા કે શ્રાપ દે છે તો તે શ્રાપ પણ લાગ્યા વગર રહેતા નથી. માટે હે ભવ! આ મનુષ્ય જન્મ ઘણો મોઢો છે, તે તને પરવરદેગારે કૃપા કરીને ત્હારાં માત પિતાને પેટે આપ્યો છે, તો માતૃભક્તિ અને પિતૃભક્તિ કરી લેવાનો જે દાવ આપ્યો છે તેટલાં તેમને ભજ લે, ભજ લે; એ સમો વિત્યા પછી ફરિ ફરીને એવો લાગ આવવાનો નથી. લોઠાંને તાવ ગયો તે પાછો મળતો નથી. પોપોનિયસ એટીકસે પોતાની માતાના મરણ સમયે પાયદસ્ત નીકળી ત્યારે કરેલાં ભાષણમાં એવું જણાવ્યું હતું કે; “મહારી માવતર સાથે ૬૭ વર્ષ સુધી રહ્યો, પરંતુ કદે પણ તેણીના મનનું સમાધાન હું કરી શક્યો નથી.” એ એટીકસ પોતાની માતા ઉપર અતિશય બહાલ રાખનારો અને તેણીને

પુત્રનારો હતો, અને માતૃસેવા બહુજ કરનારો હતો, એમ સૌ લોકોમાં તેનું નામ કહેવત રૂપ થઈ પડેલું છતાં, તેને આવું ઉલટું વચન બોલતો સાંભળીને લોકો દિગ્ભ્રૂત થઈ ગયાં છે, એમ જોઈને તે તુર્તજ બોલી ઉઠ્યો; “કારણ કે એ ૧૭ વરસ જેટલી મુદતમાં અમારા મા દિકરા વચ્ચે એક દહાડો પણ બોલચાલ કે અણુ બનાવ બન્યો નથી, જેથી મને તેના મનનું સમાધાન કરવા જવાનો વખતજ આવ્યો નથી”. ૧૭ વર્ષની ઉમરના એક દીકરાને પોતાની માતાની સામે એક પણ વાર બોલચાલી કરવાનો પ્રસંગ ન આવે, એના જેવો પુત્રપ્રેમ ને માતૃ-સેવા બીજા હોયજ શી ? જે ઘરમાં એવા બહાલા પુત્રનો પ્રેમ નથી તે ઘર સ્મશાન સમજવું. એટલા માટે ઘરનાં આવાં સુખને સૌને માથે મુકવામાં આવ્યું છે. વીલ્મર ફ્રાંસને હાથે એક દિવસે સરકારી દસ્તાવેજ કેટો ગેરવલ્લે મુકાઈ ગયેલો જાણીને ઉતાવળે રાજા જ્યોર્જ ત્રીજાએ તેની પાસે તેજ દસ્તાવેજ માંગ્યો. વીલ્મર ફ્રાંસ આભરો ગાભરો બનીને પોતાનાં મકાનમાં ઇંતેજારીથી તે શોધતો હતો, એવામાં તેનો ન્હાનો પુત્ર રોવા લાગ્યો. રાજા જ્યોર્જ આ ગભરાટ જોયા કરતો હતો. જ્યારે બાળક ઘણુંજ રોવા લાગ્યું ત્યારે રાજા જ્યોર્જે પ્રધાન પીટને કહ્યું; “હવેજ આપણે આપણા શાંત મિત્ર વીલ્મરને મીઠાજ ખોએલો દેખીશું !” એટલામાં પાસેના ઘોરડામાં વીલ્મર મોટેથી બોલતો સંભળાયો; “આ મધુર ખ્યારો રડવાનો અવાજ સદા કાયમ રહે ! આ મધુરો રાગડો જો મ્હારા ઘરમાં હસતી ધરાવતો ન હોત, તો હમણાના જેવા ગભરાટના વખતમાં મ્હારો મીઠાજ મ્હારા કાબુમાં ના રહેત ! એ અવાજ તો મ્હારે સાડ્ બક્ષિત કરે છે !” મા બાપના પગ હેઠળ બેઠેલ છે તે તેમનાં દિકરાં માટે છે, પરંતુ મા બાપનું બેઠેલ પોતાનાં દિકરાંઓના હિદાર ઉપર હોય છે. તેમના હિદાર જેવાથી તેઓને સ્વર્ગ જેવાની ખુશાલી જેવી ખુશાલી લાગે છે. એકવાર થેમીસ્ટોકલસે કહ્યું હતું કે; “મ્હાડ્ બાળક આખી જગત ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે !” વડા વજીરે પુછ્યું કે, તે કેમ બને ? ત્યારે રાજાએ ઉત્તર વાળ્યો; “જુઓ ! મ્હારો બાળક બેટો તેની મા ઉપર હાકમી ચલાવે છે. તેની મા મ્હારી ઉપર સત્તા ને અમલ ચલાવે છે. હું એથેન્યનો ઉપર હકુમત કરું છું. એથેન્યનો ગ્રીકો ઉપર સત્તા ચલાવે છે. ગ્રીકો યુરોપ ઉપર અમલ કરે છે. અને યુરોપ આખી દુનિયા ઉપર હાકમી ચલાવે છે. ત્યારે કહો કે; મ્હારો દિકરો આખી પૃથ્વિ ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે કે નહીં ?” અર્થાત, આ દુન્યામાં માબાપ અને બેટા બેટી વિષે મોહબતની જેવી સાંકળ બેડાયલી છે, તેવી સાંકળ બીજા કોઈ પણ પ્રેમમાં હોતી નથી. શૈક્ષણીયરે એને માટે ઉત્તમ શબ્દોમાં સમાપ્તિ કરેલી છે.

“The voice of parents is the voice of Gods,
For their children they are heaven's lieutenants;
Made fathers not for common uses merely

Of procreation.....

For these are we made fathers, and for these
May challenge duty on our children's part."

મા-બાપની સેવા.

૬)

"The joys of parents are secret, and so are their griefs and fears: they cannot utter the one, they will not utter the other. Children sweeten labours, but they make misfortunes more bitter; they increase the cares of life, but they mitigate the remembrance of death."—Bacon.

મા-બાપની શિખામણુ અને તાબેદારી ઉઠાવી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું કાનાવ લોકો કહી ગયા છે તેનું ખરૂં કારણુ જોશો, તો ભવિષ્યની છાંદગીમાં તેજ બચ્ચાંઓ દુઃખી ન થાય તેટલા મટેજ છે. એક સોલજર પોતાના કમાન્ડરનો જેટલી તાબેદારીથી પડ્યો બોલ ઉપાડી લે છે, તેના ઉપરીનો હુકમ જીવ જતાં સુધીને માટે ઉપાડી લેવાને જેટલો તે બંધાયેલો છે, તેટલીજ તાબેદારીથી દરેક બેટાઓએ બાળપણથીજ પોતાના માબાપનો હુકમ પ્રાણુ જતાં સુધીને માટે ઉઠાવી માથે ચઢાવવો જોઈએ. દરેક બળક પોને પણ આ સંસારની લડાઈમાં એક સોલજર થવાનેજ ઉપર છે; અને છાંદગીની લડાઈમાં માબાપની સેવા ચાકરી કરી તેમની આજ્ઞા પાળીને સોલજરના જેવીજ બહાદુરી તેમણે બતાવવાની છે; સખખ તેણે પણ પ્રથમથીજ તાબેદારી ઉઠાવતાં શીખવું જોઈએ. જેઓ ઘણું ખમશે તેઓ ઘણું સાડું કરી શકશે, અને જેઓ તાબેદારી ઉઠાવતાં શિખશે તેઓ હુકમ કરવાનો હુન્નર ઘણો સારી રીતે શિખશે. માબાપની શિક્ષાનું શિક્ષણ એટલાજ માટે હોય છે કે બેટા બેટી સુખી થાય, અને સંકટ વિકટમાં સપડતાં બચે. માટે માબાપને સહનશીલતા ને નમ્રતાથી રિજવવાથી લાલ તો બચ્ચાંનેજ થાય છે. દયારામ કવિનો મત છે કે;

સખખ ખમી નિર્જવ ધની, કામલ વિદ્યાવંત;

જુવા જુવન તિન હય, ચૌર સખી અનંત.

જે બેટો બળવાન હોય છતાં માબાપ વિષે સહનશીલતા નાખે, માટી પદ્ધતિએ ચઢ્યો હોય છતાં અહંકાર કે અભિમાન ના કરે, વળેલો પડિત હોય તોએ માબાપ સાથે નમ્રતાથી વર્તે, એ એક માબાપવખા હકરાના ત્રણ ગુણો,

હે માળાપો! તમારાં પુત્રા પુત્રીઓ ઘણીવાર ખેંદમાન નિવડે છે, ઘણીવાર નાકરમાન, અને દુરાચરણી ને અનીતિમાન નિવડે છે, તમારા કહ્યાસરનાં હોતાં નથી, તમને બાળીને કોયલો કરે છે, તેનું કારણ જોવા જશે તો તમે જે દુધ ધવડાવો છો તેની મૂઝ્ય અસર છે. બાપના પુત્રમાં કે માતાના દુધમાં તેમનાં

ખાનદાનનું સાત સાત પેઢીનું સત્ત્વ સમાયેલું હોય છે. તમે એક ભાડુતી લોંડી કે પગારદાર આયાને તમારી બેટીને ધવાડવા આપો, તો પછી તમારા ઘરમાં એકને બદલે બે લોંડીઓ તમે જોશો. એક આયાને ઠેકાણે બે આયા ઘરમાં તળે ઉપર થતી તમે અનુભવશો.

પેસર કૂ એ રાહ પેર બોઝરદ ;

દેલીરશ એ પેશને પેર ન સ્મરદ. (શાહનામું.)

જે બેટો પોતાના બાપને બગલે ને બાપની રાહરસમથી ઉલટો ચાલે તે બેટાને બહાદુર લોકો તેના બાપના યુનથી ગણતા નથી; કેમકે તેનામાં બાપની સાત પેઢીનું ધૂણુ ધોવાયું નથી. જાડને નામેજ કળ વેચાય છે. આગલા જમાનાનો એક શ્રીક શીલમુક વારંવાર એજ કહેતો હતો કે ; “ તમારાં બચ્ચાંને શુભામના હાથમાં ઉધારવાને આપો, અને પછી તમારા ઘરમાં એકને બદલે બે શુભામો જોવામાં આવશે ! ” હાલ જમાનાની માતાઓ જેટલી છોકરાંવાળી થવાની હોંસ રાખે છે એટલી તેમને ઉછેરવા ઉધારવાની રાખતી નથી. જે બચ્ચાંને પોતાનું લુણુ ખવાડયું હોય તો તે લુણુહરામી ન થાય. જે બચ્ચાંને પોતાનું દુધ ધવાડયું હોય તો તે દુધ હરામી ન થાય. આગલા પડિતો જન્મનું સ્થાન જોઈને બચ્ચાંની પરિક્ષા નોત્તા કરતા, પરંતુ ગુણુનું ને લુણુનું સ્થાન જોઈને સુજન કે દુર્જન નિવડવાની પરિક્ષા કરતા. રેશમી વસ્ત્ર કીડામાંથી થાય છે; સોનું પત્થરમાંથી થાય છે; દુર્વાં પણુ ગાયનાં રૂવાંટીમાંથી થાય છે; ચંદ્રમા સમુદ્રમાંથી થાય છે; શ્યામ કમળ છાણુમાંથી થાય છે; અગ્નિ લાકડાંમાંથી થાય છે; મણિ સર્પની ફેણુમાંથી થાય છે; ગેરોચન ગાયના પિત્તમાંથી થાય છે. એટલે કે, ગુણુજનો પોતાના જે સત્ત્વથી પોષાય છે, તે ગુણુના ઉદયથીજ ગુણુવાન થાય છે. વિકટોર્યા રાણીએ પોતાનાં એકે એક બાળકને પોતેજ ધવાડયાં હતાં, અને હસવામાં કહેતાં કે, “તેમનામાં હું દુધ રેડતી નથી, પણ રાજગુરુ રેડું છું.” માયનું દુધ ધાવેલું હોય તોજ દંકરાં તે દુધ હલાલ કરે, નહીં તો જેટલા તંણીના ગુણો નવ માસમાં કસ રૂપે ખેંચાઈને જીવ વગરના લોચામાં એકઠા થયેલા તે ગુણોને જે ખાતર જોઈએ, તેજ જે દુર્ગુણો ખાતર હોય; તો, છોડવા પણ દુર્ગાંધી નિવડે. રૌચ્યુલસ ને રીમસ બેઉની બેટી વડને ધાત્રીને ઉધરી હતી, જેથી તેમનામાં રંક લોકોને સપડાવવાનો ને સંતાપવાનોજ ગુણુ ઉતર્યો હતો. એટલુજ નાહું; પણ તેમણે પોતાનાં અશક્ત થઈ પડેલાં માત પિતાની આપ્તમાં જતએ ભાગ લીધો નોતો; જરાએ ઘરડાં માખાપની તેમને કડર આવી નોતી ખ્યાલીઓ ખ્યાલ ગાય છે કે;

ભત ખીના નહીં ભાંત પરે, તુમ મુનના ચાતુરે;

નીચ ઉચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હય ફેરે!

કાળી ઉનકી કાંમળ લે કર, રંગમેં ડબવોઈ;
હોમર હીકમત કરોજી ઉસ પર, રંગ ચહરે નાંહી.
ખાસા રેશમી કપરા ઉસ પર, રંગ ચહરે સ્વવાઈ;
ફાટ ફુટ કર દુકડે હો જાવે, રંગ ગો કા ગોઈ.
અસીસ સે નહીં ખતા ઉસે, તે લાંના ખાતરે;
નીચ ઉંચ ફરમ્યાન તફાવત, ખડાજી હુય ફેરે !

હીવો અંધકાર અને અંધારાનું ભક્ષણ કરતો હોવાથી કાળી કાઝળને જન્મ આપે છે, તો જોકે હીપક પોતે તો ઉજળો છે, પરંતુ કાળાં ઘોર અંધારાંને ખોરાક ખાધને જીવતો હોવાથીજ તેનું ફળ મેસ રૂપે કાળું નિપજે છે. તેજ પ્રમાણે અચ્યું જેવી જાતની બાઈનું દુધ પીએ છે તેવી જાતનો ગુણ તેન માં ઉતરે છે. જ્યારે રાણી એચીખીના ઉપર પ્રજાએ જીલમ ગુજારવા માંડ્યો ને મારાઓને તેણીનો પ્રણ લેના સાડ મોકલવામાં આવ્યા, ત્યારે તેણી ગર્ભવતી હતી; જેથી મારાઓને તેણીએ કહ્યું:— “ તમે મને મારો છો, પણ મહારાં ગર્ભસ્થાન ઉપર પહેલા ફટકા લગાવો ! અંદર અઝઠા છે, તે વળી વફને ધાવશે એટલે આ દેશમાં ખેવડાં વફ્યો ઉભાઈ જશે ! ” લેદ એ હોનો, કે તેણીના પેટમાં નીરો જેવો ફુટ પાદશાહ પોષ તો હતો અને માતા મરી જશે ને તે જો જન્મવા પામશે તો દાસીને ધાવીને દાસી પુત્ર નિવડશે તો પ્રજા દુઃખી થશે; એમ કહેવાનો તેણીને હેતુ હતો. એચીખીના બચી જવા પામી, અને ખુની દુધ ધાવેલો નીરો જેવો સપુત (!) પેદા પડ્યો; જેણે પોતાની માવતરનુંજ ખુન કર્યું ! દાસી-દુધ ધાવેલા એરેસ્ટીસ અને આલકમ્યોન, એ શબ્દોએ પણ પોતાને હાથેજ પોતાની માયેનાં ખુન કર્યાં હતાં. તે વખતે રોમન માતાઓએ, છોકરાનો જન્મ આપવો એ એક પાપ, ને જન્મીને પરાઇ માતાને ધવાડવા આપવો એ બીજું પાપ, એમ સમજવા માંડ્યું, અને બેટો જન્મે, કે તેના ગળામાં નીચલા લેખ વાળું પાટિયું લટકાવી સમુદ્રમાં છોડી દેવામાં આવતો:— “ હું તને ઉછેરવાની ના પાડું છું, કે રખેને તું મોટો થઈને ત્હારી માયનેજ મારી નાખે ! ” ફરજાંદની વૃદ્ધિ થતા માટે માયો વગળાં મારે છે, પરંતુ વૃદ્ધિ તે તો દુધ પાવાથીજ થાય. જન્મ થવો એજ કાંઈ વૃદ્ધિ નથી. થેખન લોકો ફરજાંદાન ફરજાંદ રોજી મેળવીને, અને બાર બેટાના બાપ થઈને શું વાંઝયા એપીખીનોન્ડ સતા કતાં કાંઈ મા બાપની સેવા વધુ બજારી ગયા છે ? ના. નહિજ. પ્રાયમને પેટે નકામા માથે પડેલા ૫૦ પુત્રા પૈ ત્રો હતા, તથા હોમરને પેટે કાંઈએ ફરજાંદ નહીં હતું, છતાં શુદ્ધ માતા ને ધાવેલો એક હોમર પચાસ પ્રાયમેને કુદાવી ગયો છે. માટે હે માતા, તમે જીજ્ઞાસુ કંઈ લીધું તેટલું પોષવાનું કંઈ લેશો તોજ તમે આપદે દિકરાંવખાં રહેશે. તમે દાવજીને ન દો. આપાને ન આપો. પારકાં દુધની અસરથી તમે તમારા કુળનું સત્યાનાશ વાળો છો. શાયરે કહ્યું છે કે;

બ દુઝબ મ બર કુદકાનરા બ પાપ;

કે દાના ન ખાનદ તુરા પાકે રાપ.

હે મા! તું ચાલી ચલાવીને ત્હારાં બચ્ચાંઓને નરકમાં ન નાંખ. અનુભવ મેળવેલાં ઠાઠાં લોકો તને દુરંદેશ ને નેક બુદ્ધિવાળી નહીં કહેશે. ચાતક પક્ષી જેમ વર્ષાદિની ધારાને ધારણ કરે છે, તેમ સુગડ લોકો પોતાના સ્તનની ધારા જ્યારે બાળકના મોંમાં રહે છે, ચાતકીની માફક પેટનું બાળક ધરાય છે, ત્યારેજ છીપ છે તે પ્રવાતિ નક્ષત્રનાં પાણીના બુદ્ધથી ધરાઈનેજ જેમ મોતી ધારણ કરે છે, તેમ માતાનું દુધ ધાવેલાંજ મોતીની ઓખાડ ઉપર જાય છે. વળી જેમ તેજ પ્રવાતિ નક્ષત્રનું પાણી જો સર્પના મોઢાંમાં જાય છે તો ત્યાં તે ઝેર થાય છે, તેમ ઠાસીનું દુધ સુજન બાળક રૂપી છીપમાં મોતીને બદલે સર્પના મોઢાંમાં ઝેર રેડયા માફક અસર કરે છે, અને સુજન માતાનું દુધ એક ઠાસી પુત્રને પણ સર્પના સુખમાં મોતી પકવે છે. ઇગ્નિડનો રાજ ૧ લો જેમ્સ પોતાનો રાજવંશી ટેક ગુમાવી દઈને ચાકર નફરો સાથે વારંવાર બલૈયાં બલૈયાં કરવામાં મોજ માનતો. સાધારણ રૈયત વર્ગમાં બેસી ઠાઠાકીઠી કરવાનો તેને શોખ હતો. જેથી તે ઘણા હિણુવા લાગ્યો. પાછળથી ઠાઠા લોકો એવીજ તર્ક બાંધી, ને તે ખરી પડી, કે એક હલકી વેટરનું દુધ ધાવીને તે ઉધરો હતો !, જેવો આહાર એવો ઓડકાર નિકળવાનોજ. તરબુચમાંથી આગ નિકળે, ને માખણમાંથી વરાળ ના નિકળે. જેવું જે દુધ ધાવ્યો હોય તેવીજ ઓખાડ ઉપર તે જવાનો એ નક્કી. દુધની અસર કેમ કરતાં ટળતી નથી. લાટે કવેત કીધું છે કે;

લસનકી ગાંઠકું કપુરકે રસમેં, બાર પચાસકે ધોઇ મંગાઇ;

કેસરકે પુટ દેકેં અર, ચંદન ખચ્છકી છાંય સુકાઇ;

બટ મેંગરે મહિ લપેટ ધરી, એહિ બાસ કુબાસહિ આઇજ આઇ;

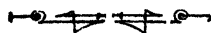
એસેહિ નીચકું નીચકી સંગત, યાદી ઉરાય કુટેવ ન જાઇ.

પારસી મા બાપોને મ્હારી બે હાથ બેડીને વિનંતિ છે, કે ફેશનને લીધે કિંવા હલકાઈ ટચાકીને લીધે, અથવા આળસાઈ કે રોઠાણુને લીધે તમે તમારી આલ ઓલાદને પર કોમના થાનમાંનું દુધ નહીં પાવ. પર કોમના આચાર વિચાર પારસી કોમથી જુદા છે, અને તે કોમોના દુધની અસર આખા ટોળામાં નહીં પસરાવો. પારકું દુધ ધાવેલાં ઢિકરાં ઢિકરીમાં ગુપ્ત રીતે એવી અસર નિપજે છે, કે મોટપણે મા બાપને તેઓ પારકાં જેવાંજ મળે છે. જેમ ઓષડનો સ્વાદ જુદાં જુદાં અનુપાનથી જુદો જુદો ગુણ બદલે છે, તેમ હૈયાનો ભાવ, ચેતનાનું સત્ત્વ જુદે જુદે સ્થાને જુદી જુદી અસરો ઉપજાવે છે. ઘણીવાર આપણને જે સુખ આપનારાં હોય તેજ દુઃખનાં દેનારાં થઇ પડે છે, તેમનો અસલ પ્રભાવ રહેતો નથી, ને અસલ નસલમાં નકલ પેઠાથી પણ ધોઈને

પાણી પીવા જેવડી મા બાપની સેવા કરવાને બદલે લાકડી કે સોટાથી માબાપની ઢિકરાઓ ખૂબ સેવા ચાકરી કરતા જણાય છે. ઢિકરાં ઢિકરી માનાં દુધ નહીં ધાબ્યાથી માના ધર્મ તણને જે પર ધર્મવાળાનું દુધ ધાબ્યું હોય તે તરફ પોતાની મનોવૃત્તિ કુદ્રતી રીતે આપોઆપ ખેંચી લે છે. પછી ધર્મ નષ્ટ થતાં આખા કુટુંબ ઉપર અધર્મનો અમલ ખેસે છે. અધર્મનો અમલ થતાં કુટુંબની સ્ત્રીઓ બ્રૂટ થાય છે. ઘરની સ્ત્રીઓ બગડતાં વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રજા વર્ણસંકર થતાંજ ટોળો કે કોમ છિન્ન ભિન્ન થઈ જાય છે. દુધથી સ્વભાવમાં પણ ફેર પડે છે. દુધનાં સિંચનથી મતિ બગડે છે કે સુધરે છે. અને જેવું દુધ ધનીને એક બાળક ઉછરીને ઉભું થયું, કે પછી સ્વભાવ કે મતિ જે પેઢી તે પેઢીજ સમજવી. પછી કવિ કહે તેમ

ખરકો તુરંગ ન નિપજે, સજે અતિસે સાજ;
કુવડ હોય ન પડમતી, કમળા અને ન બાજ.
કમળા અને ન બાજ, કાચ કંચા નવ હોવે;
મકંટ મેલેમેં દાર, જમ જંગલમેં ખોવે.
કથે શું કવિયાં જાન. ફીર સભાવ ન પડતે નરકો;
સજે અતિસે સાજ, તુરંગ ન નિપજે ખરકો.

૧૫ મી આજ્ઞા.

અકબરની દરબારમાં દુધનું પ્રબળ.

દિલ્લીના બાદશાહ અકબરે એકવાર મોટી દરબાર ભરી બધા ખાંડિયા રજપુત રાજાઓ તથા સાયાતોનો જમેડો એકઠો કર્યો હતો. તેમાં સાયાન અમરસિંહ પોતાના બાર વર્ષની વયના પુત્રને લઈ આવ્યો હતો. તે જવાનને ઢાલ તરવાર વગેરે હથિયારોથી સજ કરેલો હોવાથી મોટા શૂરવીર જેવો જણાતો હતો. આ જોઈને બાદશાહે અમરસિંહને પૂછ્યું:—“પુત્રે જેવો રજપુત સાજ સજેલો છે, તેવો રજપુત ધર્મ પણ અપત્યાર કીધો છે કે ? રજપુતની પટાબાણ સમજે એવો રજપુત લોહી ધરાવે છે કે ?” અમરસિંહ કહે:—“બાર વર્ષમાં રજપુતનો હુન્નર એણે સંપાદન કર્યો છે હુંજુર ! પરિક્ષા કરવી હોય તો હુકમનીએ માફ જીએ છે !” બાદશાહે છોકરાને આગળ બોલાવી પૂછ્યું કે; આ બેઠેલા સરદારો માંની તું કોની સાથે પટાબાણ કરીશ ? છોકરાએ સૌમાં જે મઠો સરદાર હતો,

તેના તરફ જ આંગળી બતાવી ! દરબારીઓ ચક્રિત થઈ ગયા. પટાખાણ ચાલતાં છોકરો પ્રથમ તો જરા પાછળ હટી ગયો ! પછી હિંમતથી બોલ્યો :— “ હે શૂરવીર તું સાવધ રહીને લડ, નહીં તો હું ડોકું ઉડાવીશ ! ” સરદાર હસીને કહેવા લાગ્યો ; “ બેટા ! હજી તો તારી માતાનાં ધાવેલાં દુધના દાઘા તારા હોઠ ઉપર પસરી રહ્યા છે, તું આશનાઈ મ્હારી સાથે કેમ કરીશ ! હે અમરસિંહ ! તારો બેટો મ્હારે હાથે છું દાઈ જશે. માટે એને આવો લાડ કરતાં વાર ! ” અમરસિંહ કહે ; “ તું તારાં દામ ઉપર સાવધ રહે, ગાફેલ રહીશ તો એ તને છટકાવી નાખશે ! ” અલંદ પલેઃ પટાખાણ ચાલતાં બાર વર્ષના બુચાએ બુઢાં સરદારનું ડોકું ઉડાવી દીધું, અને લોહીથી ઝરઝરતી શમશેર મ્યાનમાં ઘાલીને બાપની આગળ આવી જેવો પગે પડવા જાય છે, કે લાલચોળ આંખો કરી, છોકરા ઉપર તિરસ્કાર કરી, તેને દૂર કરી કોધાયમાન થઈ બોલ્યો :— “ તું બદમાશ મ્હારાં બુનનો નહીં હોય, અગર તારી માતાનું દુધ ધાવેલો નહીં હોય ! તે રજપુત ધર્મ કુબાડ્યો ; માટે હું તપાસ કરીને તારો પ્રાણ લઈશ ! ” બાદશાહ અને દરબારીઓ અમરસિંહ ને સમજાવવા લાગ્યા કે ; “ એમાં છોકરાનો દોષ નથી, સરદાર મગ્વાનોજ હતો તે એના હાથ ઉપર બધી સાવધગીરી રાખવા છતાં મૂવો, દિકરાને ઠપકો નહીં આપ, શાબાશી આપ ! ” અમરસિંહ કહે ; “ હુંજીર ! સરદારનું ડોકું ઉડાવ્યું તે માટે હું એનો તિરસ્કાર કરતો નથી. ડોકાં છટકાવવાં તે બુન રેડવાં એ તો રજપુતનો ધર્મજ છે. પરંતુ લડાઈમાં માથાં ઉડાવ્યા પછી તરવાર મ્યાન કરતી વખતે લોહીના દાઘા સાફ કર્યા બાદ તરવાર મ્યાન કરવી જોઈએ એવો રજપુતના ધર્મ છે, તેને બદલે એણે લોહીથી ઝરઝરતી તલવાર એમને એમ મ્યાનમાં ઘાલી ત્યારે મને શક જાય છે, કે બુનમાં કે દુધમાં કાંઈ ખામી રહી ગયેલી છે. વળી લડતી વખતે પ્રથમ તે પાછળ હટ્યો હતો, માટે મને શક જાય છે ! ” આમ કહી નાગી તરવાર સાથે પોતાની પ્રિયા આગળ જઈ બોલ્યો :— “ હે સુશીલી ! ખરેખર કહે, કે આ પુત્ર મ્હારાં બુનનો છે ? સાચે સાચું કહે, કે એણે તારાંજ દુધ ધાવેલું છે ? ફરક પડશે તો તારો પ્રાણ અખ ઘડી લઈશ ! ” રજપુતાણીએ પતિને આડા હાથ કરી લજ્જા લાવી કહ્યું ; “ એ પુત્ર તમારાં બુનથીજ છે એમ પ્રભુના કસમથી કહું છું. પરંતુ તે વરસ ઢોઢેકનો થયો હતો ત્યારે હું કેટલે બહાર ગએલી હોવાથી છોકરો ગહુજ રડયા કીધો, જેથી પાસેની વાણિયણ પડોસણે ઘરમાં આવી એને મુગો રાખવા સાફ ધવાડવા માંડ્યો. એટલામાં હું જઈ લાગી, ને વાણિયણને ધવાડતાં દીઠી ; એટલે મ્હારો મીનજ ગયો ; કે હાથ હાથ ! આ શું કયું ! તુર્તજ તેણીના હાથમાંથી એને ખુચવી લઈ ચલો સુવાડી ઈઈ છાતી અને પેટ દાખી દાખીને સઘળું દુધ ઓઠાવી કાઢ્યું, પરંતુ

વાણિયણના દુધની કંઈક કસર રહી ગયેલી હોવાથીજ થોડીક બાચલા પણાની અમર એનામાં રહી જવા પામી છે” હકીકત સાંભળી અમરસિંહ ખુશી થયો કે બુન્યાદ પણ મ્હારી છે ને દુધ પણ માયનું ખાવેલો છે, મગર જરા જેટલી નાલાયકો રજપુત પૂતમાં વાણિયણ દુધની અસરની રહી ગયેલી છે, એટલીજ કિલગીરી છે.

ગર ઉ બી હુનર શુદ્ધ અમ પેશતે મરત;

દીલે મા બરીન રાસતી બર ગવાહરત. (શીરદુશી)

એકે મ્હારે બેટો મ્હારા હુનરમાં જરા લગાર કચાશ બતાવે છે, તોપણ તે મ્હારાથીજ ઉતરેલો છે, એ વાતની સમ્યાઈ વિષે મ્હારાં કિલની હવે ખાત્રી થઈ છે. માતાના પેટમાં ગર્ભ રહ્યો ત્યારથીજ માતાના આરા માઠા વિચારની સાથે સાથેજ લોહીની અસર ગર્ભ ઉપર થાય છે, અને જન્મ દીધા પછી સારા માઠા વિચારની તે અસર લોહીમાંથી દુધમાં ઉતરે છે. ગર્ભ અવસ્થામાં બાળકની માતા એ ધર્મનાજ વિચારો કરે છે, અને ધાર્મિક કાર્યમાં મશગુલ રહે છે તો ગર્ભના મગજ ઉપર અને ગર્ભના લોહી ઉપર ધર્મનીજ છાપ પડે છે, અને એ તેજ ધાર્મિક લોહીમાંથી ઉત્તમ થએલું દુધ તે બાળક ખાવે છે તો તે બાળક ધર્મિયજ બને છે. એ માતા ઇંદ્રિયોના વિષય સુખમાં મગ્ન રહે છે, અને રાત ને દહાડો તેવાજ વિચાર કર્યા કરે છે તો તેણીના લોહી અને દુધમાં હવસ ને વિષયનુંજ તત્વ સત્ત્વ સમાયેલું હોવાથી, ગર્ભના લોહીમાં ને તેના ઓરાકમાં હવસ ને હવસજ પસરી રહેલો હોય છે; જેથી બાળક ભોગ વિલાસી નિવડે છે. એ ગર્ભિણી વિદ્યા વિલાસી હશે તો તેના લોહી અને દુધની અસર તેનાં બાળકમાં પણ વિદ્યાનો જ વિષય પ્રસારશે. સંકર કે વર્ણસંકર છોકરાં કદિપણ પોતાના માબાપ તરફ ભક્તિભાવવાળાં નિવડતાં નથી. જેનાં માતપિતા બુદ્ધી બુદ્ધી ન્યતિ જાતિના કે પર કેમના હોય છે, તેઓ વર્ણસંકર કહેવાય છે. તેમાં બે પ્રકારના ગુણબેદ હોય છે. માતા શૂદ્રી હોય તો તેણીની કંઈક અધમતા, ને બાપ બ્રાહ્મણ કે ધર્મ ગુરૂ વર્ગનો હોય છે તો તેની કંઈક ઉત્તમતા, એટલે એક પણ વર્ણમાં નહીં, તેવા છોકરા ઢાધામળી નિવડે છે, જેમનામાં કંઈક બાપ તરફનું જ્ઞાન ઉતરેલું હોય છે, ને માતા હુતોક્ષ કે વાસ્તીયોક્ષ હોવાથી કેટલુંક અજ્ઞાન પણ ઉતરેલું હોય છે. દયાશમ કરિએ તે ઉપરથી કહ્યું છે કે;

આએ અગ્યાની કિધે, નીમે પૂરત ગ્યાન;

ગુરો બુ સંકર જાનિ સે, જાન હુ ખરે અજાન.

એક શેઠને એક છોકરો હતો, તેને માટે એક ધાવ આયા રાખી હતી. છોકરાની સુખાકારી માટે ધવાડનારી પોતે પરહેઝી પાળતી હતી. ને તે છેકરો

પોતાની માતાને નહીં પણ આયાનેજ માય સમજીને પાથ કરતાં વિશેષ માયા રાખતો હતો, પરંતુ તે છોકરો એકાએક મરી ગયો ત્યારે ખરી માયને શોક થયો, મગર ધાવ આયાને કાંઈએ લાગ્યું નહીં. તેણીના મનથી તો એક છોકરો ગયો, તો બીજો છોકરો પાળવા ને ધવાડવાને મળશે, તો નોકરીનો સ્વાર્થ જળવાશે એમજ હતું; જેથી તેને દુઃખ નોતું થયું. ખડ્ડ દુઃખ તો તેની પોતાનીજ માતાને ઉપજ્યું હતું. પ્લુટાકનો દિકરો મરી ગયો ત્યારે પોતાની બાચડીની સખુરી બેહુદા બેઠને પ્લુટાકે તેણીને જણાવ્યું હતું કે; “બીજી માતાઓ પોતાનાં બહાલાંઓને પોતાની છાતીસે વળગાવીને ધવરાવતી નથી, અને પોતાનાં બાળક તો જાણે રમવાનાં રમકડાં હોય તેમ પોતાનાં બાળકને ફક્ત રમાડવા પૂરતાંજ પોતાના હાથમાં થોડોકવાર લઇને બોટી બોસા કરીને પાછાં આયાઓને સોંપી દે છે જ્યારે તું, જેણી ત્હારાં બચ્ચાંને ત્હારીજ છાતીએ ધવાડે છે, તથા તેમને ચોખું. દુધ મળે તે સાડ ખાનપાનની પહરેઝી રાખી કેટલીક વેદના ને પીડા ખમે છે, પણ જ્યારે તે બચ્ચાં મરણ પામે છે ત્યારે અસાધારણ શૌર ખડોર અને રૂદન કરે છે; તેવી તું જેવી માતાને બચ્ચાંનાં મોત વખતે ઘણુંજ લાગવું બેઠએ, તે છતાં ખુદાઈ હુકમને તું તાબે રહે છે, ને બીજાંઓની આયા ઘણું રડે છે તે માત્ર લોક જાણું કરવા થકીજ છે, એમ હું સમજી પ્રસન્ન છું.” માય બે પોતાના દિકરાને આયાને ધાવવા આપીને માબાપ વખે દિકરો મેળવવાની આશા રાખે તો તે ફ્રાકટ છે. એવાં પરાઈ ધાઇને ધાવેલાં બચ્ચાં પરાયાં જેવાંજ હોય છે. સિંહનું બચ્ચું બે બકરીનું દુધ ધાવીને ઉધરે તો સિંહનું શૂરાટન ગુમાવે છે. સિંહ-ણનું દુધ ધાવેણું બચ્ચુંજ સિંહ નિવડે છે. તેમ ગાયનાં બચ્ચાંને સિંહણનું દુધ પાવાથી તે ગાય સિંહણ થઈ શક્તી નથી. અર્થાત; દુધના ગુણ તો ઓર ઓર છે. દુધમાં દુધ તો જેની તેની માયનુંજ ઉત્તમ છે.

ગૌવનકે જાયે તેસે, ધરસે લપટ રહે,
ગધિયાં ન ગૌવ હોત, ગંગસે નલાયસે;
સિંહનકે જાયે તાકી, એરાવત આન માને,
શિયાળ ન સિંહ હોત, માટીકે ખિલાયસે;
હંસનકે જાયે વો તો, ઉનનકે મોતી ચૂંગે;
બગસા ન હંસ હોત, મોતીકે ચૂંગાયસે;
કહે મિયાં તાનસેન, સુનો શાહ અકબર,
નફા નહીં હોત કબુ, નીચકું બઢાયસે. (તાનસેન).

મામાપની--સેવા.

(૭)

"Thou art the only comfort of my age:
Like an old tree, I stand amongst the storms;
Thou art the only limb that I have left me,
My dear green branch! and how I prize thee, child,
Heaven only knows"—Lee

૧૬ મી આજ્ઞા.

એક પુત્રને માટે મામાપ શું શું કરે છે ?

પેટે પુત્ર નહીં હોય તેવું તો એકજ દુઃખ. મામાપને ધીજાં અગણિત દુઃખ પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે, પુત્ર થઇને મરી જાય તે માટે, અને માટેા થઇ નીમક હરામ નિવડે તે માટે. ગર્ભ સમયે દુઃખ; જન્મતાં કષ્ટાવાતું દુઃખ, અને મરી જાય તો અનંત દુઃખ. જ્યાં લગી માતા ગર્ભને ધારણ નહીં કરે ત્યાં લગી મામાપ બન્નેને ભારે દુઃખ થાય છે. જો ગર્ભ રહે તોએ તેમની ચિંતા મટી જતી નથી. પુત્ર થયે કે પુત્રી તેની ચિંતા રહે છેજ. વળી રખેને ગર્ભ ગળી જાય તે વીશે ફીકર રહે છે. જો નવ માસ વિતી ગયે થોડીક વધુ સુખે પુત્ર જન્મે છે તો જનતાને કષ્ટ અને જનકને ભારે દુઃખ થાય છે. સારી જગત્માં કોઈ જણનો એવો જન્મ નથી, કે જેમાં નવ ગ્રહમાંથી એક જે ગ્રહ પશુ ખગડયા નહીં હોય. તે બિગડેલા ગ્રહની ચિંતા રાત ને દહાડો માતા પિતા એકાંત બેસીને કર્યાજ કરવાના. એવી રીતે અઢાર એવાઈ ને નવ નવાઈનો દિકરો જન્મે એટલે માતા તો એવાઈ પોવાઈ જઇ એવારણા લઈ લઇને આશિષો દે છે. “મરૂં મરૂં ! દરિયામાં પાણી રહે ત્યાં લગી જીવજે, ને આંખનાં પાંપણ સાવરણી બનાવવા જેટલાં લાંબાં થાય ત્યાં સુધી અખઈ રહેજે ! બેહરામશાહના દરાન હમશેહ કરજે !” પણ માત્ર ધાવવું છોડીને બાળક ઉઠાસ થાય છે ત્યારે તેજ મામાપ રડવા લાગે છે. આમ ફીકર ચિંતામાં કેટલાક માસ વિત્યા બાદ ઝીણા ઢાંત કુટવા માંડે છે. ઢાંત કુટનાં કંઈક બાળકો મરી જાય છે, તેનો વળી ભારે શોક મામાપનેજ. એવી એવી ધારતીમાંથી દુર્બળ બાળક જીવવા પામે એ ધખાશથી ચકલે ચકલે ઉતાર મૂકે છે; મલેચ્છ, ચમાર, ચાંડાળ, અને દુબળા કોળી જેવાની પાસે પિછી

ઉજળી ન'ખાવે છે, અને ખવાળ, સૈયદ, પીર તથા ફકીરો પાસે જઈને નમે છે. તથા અધીરાં પડી પડીને હાથ જોડી જોડીને નમે છે. જેને હિંદુ કે પારસી લોકો કદિ માને નહીં તેની માનતા પુત્રને થકી કરે છે. નાના ભૂત ભૈરવને મનાવે છે, અને જોશી કે ધૂતારાના કદા મુજબ સ્મશાન ભૂમિમાં શિયાળને વટીક ખળિદાન ને લોગ ધરાવે છે ઘરમાં વાઘરીનાં ને ભૂરાનાં ડાકલાં વણે છે. અને તેને હાથ જોડતાં કે પૂજ કરતાં પણ માખાપો લાજતાં કે શરમાતાં નથી. બીજાં બહુ બહુ તાવીજો ને મંત્ર જંત્ર લખાવીને પુત્રના ગળામાં માઢળિયાં મઢાવે છે. જ્યાં એક ઇશ્વરને પુજવાનો ચાલ ત્યાં સ્વામીને નહીં એવાં એડાં ઘેલાં, પુત્રના હિતને સારૂ, તે માખાપ કાઢે છે. વળી શિતળાનું નિકળવું થાય ત્યારે તેઓ હેખતાય છે, અને સ્નાન વિગેરે ક્રિયાઓ કરવાનું પણ તણ દઇ પરમદેવ લેખે ગધેડાને માને છે! તેઓ વાગને મરડીને કહે છે કે; “હે ગધેડી માતા! મહારો પુત્ર બચાવજો! ને હું તમારા ધણી ગધેડાને ચરાવી લાઉં!” આમ બોલી ખોળામાં ચણા ધરી વિનંતિ કરી ગધેડાને ચારે છે. એવાં એવાં અગણિત દુઃખોથી માખાપ પુત્રનું પાલન કરે છે, અને બાકીનાં બીજાં હજારો દુઃખો તે મોટો થાય ત્યાં લગી વેઠે છે. પરંતુ જો પુત્રની ઉમર થોડીજ હોય છે તો તેમના શોક ને દિલગીરીનો પારજ હોતો નથી. આમ છતાં જો દિકરો જીવ્યો તો સપુત જવલેજ નિવડે. કપુત નિકળે છે તો મા ખાપના દુઃખનો પાર હોતોજ નથી. મોટો થઈ પરણાવ્યો એટલે મા ખાપ સમુ જોતોએ નથી ને પોતાની સ્ત્રીનું ભરણ પોષણ કરવા લાગે છે. જેમણે તેને ઉધાર્યો તેમને બાકી આંખે પણ દેખતો નથી. રાત્રે પલંગ પર બાયડી શિખવે કે સાસુ સસરા મને ગાળો દેછે, તો તે સાંભળી સપુત હોય તો વળી મા ખાપને જરા છેટેથી નમસ્કાર કરે, પણ કપુત હોય તો મા ખાપને તરછોડીને, ગાળો લાંડીને, ઘરમાંનું સર્વ લૂટી લઈને જુદો પડે છે, અને મા ખાપની સીડીએ પણ ચઢતો નથી. સ્ત્રીજ તેને મનથી મા ખાપ સરખી નહાલી લાગે છે. મા ખાપની સેવા ચાકરી તો આઘી રહી, પણ સ્ત્રીની સેવા ચાકરી કરી જગત્ને બતાવી આપે છે, કે કફેડાં અલાગ્યાં માત પિતાનો હું અકર્મી દિકરો છું.

કરે કિયારી કપુરહી મુગમદ બરહા બંધ;
સીંચે નીર ગુલાબસે, લહસુન તજ ન ગંધ.
લહસુન તજેત ગંધ, રૂદ્ર જે અગર સંનૂતા,
કબહુ હોદિ ગજ રાજ, કબહુ શુકરકે પુતા.
કહે ગિરધર કવિરાય, વેદ ભાષે યહ સારી,
બીજ ખોયો સો હોય, કહા રૈ દત્તમ ક્યારી! (કવિ ગિરધર.)

કેઇએ પણ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી આપવો એ માણસ બતનો ધર્મ છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી દુઃક હકીકત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે, કે દિકરા

ઢિકરી ઉપર મા બાપના ઉપકાર તો અપાર ને અપરંપાર છે; માટે તેમનાં ઘડ-
પણે કિંવા નબળી અવસ્થામાં તેમની આજ્ઞા પાળીને સેવા બળવ્યા શિવાય તે
ઉપકારનો બદલો પુત્ર પુત્રી કેવી રીતે વાળી શકે ? પરંતુ જેમ ઉપર કવિત કહ્યું
તેમ લક્ષ્મણના કથારડામાં તમે ગુલાબજળ સિંચીને કપુરનું ખાતર કાં નહીં પૂરો,
તોએ લક્ષ્મણ પોતાનો ગુણ બતાવ્યા વિના રહેતું નથી; તેજ પ્રમાણે ઢિકરા ઢિકરી
નઠરાં, નાલાયક, નીમક હુડામ, નિર્લજ ને નાકરમાન નિવડવા માટે બાપની
પુન્યાદનો ને માતાના દુધનોજ વાંક નિકળી શકશે. કવિ બાપરનની નાકર માતાએ
બાપરન પુત્રથી દુઃખજ દીકું. નાટકકાર કુટની નિર્દય માતાએ નિર્દય થએલા દીકરાથી
દુઃખજ દેખ્યું. તેની ઉડાઉ માતા બ્યારે કરજ નહીં ભરાયાથી કેદખાને ગઈ ત્યારે તેણીએ
સપુત (૧) કુટ ઉપર પત્ર લખ્યો:—“ બહાલા સોમ ! કરજને લીધે હું કેદમાં છું.
આવીને છોડાવો તમારી બહાલી માતા ઇ. કુટને. ” એના જવાબમાં પુત્રે લખ્યું:—
“ બહાલી માતા ! જેવી તું છે તેવોજ હું પણ છું. પરિણામે બહાલી માતા
તરફની ફરજનું કરજ અદા કરી મહારાં માતા પ્રત્યેનાં કરજની ફરજ અદા કર-
વાને જોકે અશક્ત છું, તો પણ જેવી મા તેવો ઢિકરો છે. લી. તમારો બહાલો દુઃખી
ઢિકરો સોમ કુટ. ” જેના તેના પુત્ર અને દુધ ઉપર ગુણ કે પ્રકૃતિ બધાય છે.
તોખમશ તાલીર એ ખરેખરી કહેવત છે. લોંડીનું દુધ ધાવેલો અમીરી ખાસ્ત્યત
કઠાયજ ધરાવે. કલેબર, લેશીરી, સપેટ, વીકટર, લેનીસ, સોલ્ટ, મેસીના, સેન્ટ
કાયર, ડી એરલોં, મ્યુરેટ, નેએ, એગેર, અને એસીરીઝ જેવા જવાં મદો
સિપાહ બચ્ચાનું પુત્ર ધરાવનારા ને સિપાહબહીઓને ધાવેલા સિપાહોએ ગમે
એવી મુલકી, વેપારી, અને ઉપાધ્યાયની પદ્ધતિઓને તરછોડીને લડાયક યોદ્ધાજ
રહેવાનું પસંદ કેમ કર્યું હશે, તે એટલા ઉપરથીજ સમજવું જોઈએ. ઘણાક
દાખલામાં તો બાપરન અને કુટની માતાઓની માફક પુત્રો કપુત નિકળ્યા તે
માટે માતાઓજ એકલી જવાબદાર કરી છે.

માતાપિતૃ: પ્રજાયન્તે પુત્રા: સાધારણા: ।

તેષાં પિતા યથા સ્વામી, તથા માતા ન સંશય: ॥

માતાને પિતાથી પુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી પુત્રો છે તે માય બાપ
બન્નેને એક સરખી વસ્તુ છે, માટે પુત્ર વિષે પિતાની જવાબદારીનું સ્વામિત્વ
છે, તેજ પ્રમાણે માતાની જવાબદારીનું પણ છેજ, એમાં સંશય નથી. જે ઢિકરા
ઢિકરીનાં મા બાપજ નથી, તે પુત્રાં પુત્રિઓએ મરેલાં મા બાપની સેવા આકરી
કેવી રીતે કરવી, અને નાનપણમાં મૂકીને મરી ગયેલાં માતા પિતાની આજ્ઞા
કે પાળવી, તે પાછળથી લખાણથી સમજાવીશ.

સારી માતા ૧૦૦ ગુરૂની ગરજ સારે.

એક પુત્ર કે પુત્રીનું લવિષ્યમાં સારી કે નહારી વર્તાણુકનું નિવડવું તે કેવળ તેની માતાનાં શિક્ષણ ઉપર આધાર રાખે છે. બચપણમાંજ બાળકોના મગજ ઉપર મૂખ્ય અસરો થાય છે, અને પહેલીજ જોગવાઈએ તે અસરોનું તેજ પ્રકાશવા માંડે છે. તેજ સમયે નવિન વિચારો ને શુભ ચારિત્રના છાપો બાળકના મગજ ઉપર ઊંડી છાપ મારે છે, જે છાપ કદિએ ભુસાતી નથી. સર વોલ્ટર સ્કોટ ન્હાનો હતો ત્યારથીજ તેની માતા તેના આગળ સ્કોટલૅન્ડ દેશના આગલા બહાદુર વીર પુરૂષોનાં પરાક્રમોની લાવણીઓ ગાતી હતી, જેની અસર તેને એવી થઈ, કે વાંચતાં લખતાં આવડે તેની અગાઉ તો તેનામાં એ જાતનાં આગલાં સાહિત્યનો શોખ વધ્યો, અને તે બચપણની છાપના પરિણામે અસલ સ્કોટીશ શીવલરીનો ખ્યાલ આપનારાં તેણે ૩૫-૪૦ નોવેલો લખી કાઢ્યાં. બચપણ તો એક આરસી છે, જેમાં પડેલાં પડેલાં ચિત્રો પાછળથી ખુલ્લી રીતે પ્રકાશે છે. બાળકની પહેલી ચીજ તેજ સર્વથી છેલ્લે મુઠી તેના મગજમાં રહે છે. હીકરામાં કામ ક્રોધ આદિનો વારસો માતાથી ઉતરે છે. ઘણુંક હર્ષ, રોગ, ને વ્યાધિ જેમ માતાના તરફથી હિકરાંને મળે છે, તેમ દુર્ગુણો પણ એધે ઉતરે છે. ખરાબ અને વઢકણ સ્વભાવની માતાઓજ પોતાનાં બાળકોને નહારાં કે વઢકણાં બનાવે છે. ખાચરન કવિ મગજનો ફાંટાબાજ હતો. કાષ્ટને ધિક્કારનારો હતો. ધિક્કારની મજા ખુત લાગણી ધરાવનારો હતો. ચિડાઉ સ્વભાવનો અને મીઝાજનો પાણ હતો. એ બધા ગુણો તેનામાં તેની માતાથીજ ઉતર્યા હતા. કેમકે તેણી પોતેજ અચોક્કસ વિચારવાળી, જરા જરામાં ઉશકેરાઈ જાય એવી, અને છૂટી હતી. પોતાનાજ હિકરાંને વારે ઘડિયે “કરૂંપો છે” એમ કહી ટાણો માર્યા કરતી. વારે ઘડિયે ચીખ્યો લઈને ખાચરનને મારવા હોડતી, અને ફાવે તો છુટોજ ફેંકતી. એક ના કહર માતાની આવી વર્તાણુકનેજ લીધે ખાચરન બાપડો દુઃખી હતો, અને માતાને નાફરમાન નિવડેલા બેટાઓના લીસ્ટમાં વગર કારણે એનું નામ રજીસ્ટર થયું. પુત્ર લેખે નાફરમાન ને નલાયક કહેવાયલો આ કવિ છેવટે બળાપો કરીને કહે છે કે:—

And thus untaught in youth my heart to tame,
My springs of life were poisoned.

મહારાં અંતઃકરણને પાંસડું ચલાવવાની મને બાળપણમાં કેળવણી નહીં મળી, તેથી મહારી જવાનીના ઝરાઓ ઝેરી થઇ પડ્યા હતા. જે માતા સદ્ગુણવાળી હશે, તે બચ્ચાંને સદ્ગુણો જ શિખવશે. પછી તેના બચ્ચાંઓ તેના પડયો બોલ ઉપાડી લેવાને આંખના એક ઈસારાનેજ પાઠશાહી. ફરમાન જેવું ગણશે. તેમના ઘરમાં નાકરમાની, નીમકહરામી, ને આજ્ઞાતું ઉલ્લંઘન કદિયે દીકામાં ન આવશે. તેણી હીરાઓ જણશે, ને હીરાને વળી પાલીશ પણ ફરશે. અને તે બેમૂલાં નંગોની બારે કિંમત થશે. મી. ટકનેલ પોતાની સ્કુલોના રિપોર્ટમાં લખે છે કે; કેટલાંક મોટાં કારખાનાઓમાં છોકરાઓને નોકરીએ રાખવા અગાઉ તેમની માતાઓની આલયલણ માટે પૂરતી તપાસ કરવામાં આવેછે, અને જે માતા સારી માલમ પડેછે તો બેઘડક તેના છોકરાને ઝટ નોકરીએ રાખી લેવામાં આવેછે. તેમના બાપોની વર્તણુકની તો કારખાનાવાળાઓ જરાપણ ઠરકાર રાખતા નથી. ” આ ઉપરથી સાળીત થાય છે, કે બચ્ચાંઓની વર્તણુકનો આધાર મૂખ્યત્વે તેમની માતાઓ ઉપર રહે છે. મોટે બચ્ચાંની સેવા લેવી હોય તો માતાઓજ બચ્ચાંને સાચવવાં જોઇએ. એવી એક માતા

કે પરવરદેગાર અઝ પેદર બેહતર અરત,

હમાન રાઝબા મહેરબાન માદર અરત.

કે જે ઉછેરી, પાળી પોષી, ઉધારીને મોટાં કરનારી આપણી પરવર-શીની કરનારી છે, તેણી આપણા બાપ કરતાં પણ ચઢિયાતી છે. ખરે આપણો લેહ ભરમ તો માતાની મહેરબાનીનોજ છે. One good mother is worth a hundred schoolmasters. એક સદ્ગુણી માતા તો એક સો મહેતાશ કે સહસ્ર શિક્ષકોની બરાબરની છે. દિકરી જે મ.યની વિરૂદ્ધ જઇને પોતાનું દીન ઇમાન તણ બેસે, દિકરી જે બાપને તરછોડીને બેગાના સાથે નિકળી જાય, અને દિકરો જે મોટો થઇને બાપની પાસે બેસવામાં પોતાનું પ્રેસ્ટીજ ઘટતું માને, તો તે દિકરા દિકરીનોજ વાંક તમે ના કાઢશો. તેના માત પિતાનેજ હોય દેજો. માતા શત્રુઃ પિતા વૈરી યેન બાલો ન પાઠિતઃ । જે માબાપોએ પોતાનાં દિકરા દિકરીને સદ્ગુણ શિખવ્યા નથી, તે બાપો અને તે માયોજ તે દિકરાં દિકરીનાં હુશમન સમજવાં. સદ્ગુણની, નીતિ ને ધર્મની કેળવણીની ખેતી કરવાથીજ કુમળાં મમ્મોની ખુદ્દિ રૂપી જમીન સારો પાક આપી શકે છે, એ ખુબ યાદ રાખજો. As is the mother so is the daughter. જેવી મા તેવી દિકરી. માતા પોતેજ જેવાં માગે એવાં બચ્ચાં નિપજવી શકે. કદ્યાસરનાં દિકરાં જોઈતાં હોય તો ના-કદ્યાસરની એટલે આજ્ઞાતું ઉલ્લંઘન કરનારી કેળવણી તમે ના આપો. મા પોતાની સેવા કરાવનારાં પુત્રાં પુત્રી ઈચ્છતિ હશે તો તેણે કદ્યાગરાં છોડુ નિપજાવવાને સાડ, સૈન્યમાં જેવી કવાયદ અપાય છે, તેવી તાબેદારીની કેળવણી

અમ્યાને આપવી. માની ઈચ્છા હોય તે, સ્વર્ગ સમી લેખાય; માટે તેના પમ તળે, આપું સ્વર્ગ દેખાય. પરંતુ મામાપજ ને પાધરાં ના હોય, તેઓજ છકેલ ને છટેલ હોય, તેઓજ ને દીન દુખાઉ-દેશ લુલાક-ને ખુદા વીસરાઈ હોય તો પછી તેમની સેવા તેજ ધોરણ ઉપર ફીકરાંઓ કરવાનાં. તેઓ નાસ્તિક ને સ્વછંદી નિકળવાનાજ. તેઓ રસ્તે ચાલતા ટેડલંગી સાથે પથુ નિકળી નાસતાં શરમાવાનાં નથી. આવાં કછોડાં ને કફોડાં દિકરા દિકરી બટ્ટે. લગાડીને એકવાર નાક લઈ ચુક્યાં, પછી કપાળ કુટવું ફેકટ. આખે-ફ એકવાર ગયું તે ગયું, પછી અફસોસ કરવામાં શો અર્થ ? એક પારસી કવિનું વચન છે કે:—

“આસ હડીને કુલ રહું તો તે ચાહીને હાંસીલ શું ?
કુલ છતે નહીં પાન મળે તો તોરા બાંધી હાંસીલ શું ?
ઝાડ છતે નહીં પાન મળે તો ઝાડો રાખો હાંસીલ શું ?
નંગ છતાં નંગ ખોલ નહીં તો તેવે જડવે હાંસીલ શું ?
આશ ગઈ રહી બચ અહીં તો તેમાં પડવે હાંસીલ શું ?
આખ ગયું બિતાબ કરી તો બાપ જીવેથી હાંસીલ શું ?”

૧૮ મી આજ્ઞા.

જીજીજીજીજીજીજી

માત પિતા સંતોષવાં, આધીન રહીને રોજ;

ત્રેમ સગાંમાં રાખવો, વધે જેમ નિજ બોધ. અમ્યાને જન્મ આપી ઉછેરવા ઉધારવા ને ઉદ્ધર કરવામાં મા બાપને જે દુઃખો ખમવાં પડે છે, અને જીવસે સંકટો વેડીને સંભાળવાં પડે છે, તેનો બદલો દકરા દિકરી ૧૦૦ વરસ સુધી સેવા ચાકરી કરે તોએ તે ઉપકારનો બદલો વાળી શકાતો નથી, એવું મનુ મહારાજનું કહેવું છે. માટે હે બંદા ! તું ત્હારાં વૃદ્ધ મા બાપને દુઃખવીશ નહીં.

પેદર પીરે સર શુદ્ધ તુ બર ના ફીટી,

એ ફીદારે પીરાન ચેરા બોગ્સેલી ? (ફીરદુશી.)

ત્હારા પિતાશ્રી ઘરડા થયા છે અને તું હજી જવાન છે, તો તું તે ખુદા બાપના ફીદાર જોવાને બદલે તેનાથી વિમુખ ના થા ! તેનાથી તું દૂર શા માટે રહે છે ? હે જીવ ! તું જ્યારે અશક્ત હતો ત્યારે ત્હારાં મા બાપ સશક્ત હતાં. જેથી જ્યારે ત્હારી પોતાની સેવા ચાકરી તુંથી થઈ શકતી નોતી ત્યારે તેઓ ત્હારી સેવા ચાકરી કરતાં હતાં. હવે જ્યારે તેઓ ઘડપણથી અશક્ત થયાં, ને તુ

સશક્ત થયો છે, ત્યારે ત્હારી ફરજ, તે અશક્તોની સેવા બળવી ત્હાડું કરજ
ભરપાઇ કરવાની આપો આપ સિદ્ધ થાય છે. તે શું તું સમજતો નથી ? તું
તેમને માહું લાગે એવા બોલ શા માટે મારે છે ?

મિઠા ઉનસે બોલીએ, સુખ ઉપજે' કહ્યુ ઝોર;

ઝોહિ વરીકરન મંત્ર હય, તણયે' બચન કઠોર. (કળીર.)

તેમની સાથે તું મિઠા બોલ બોલે, તેના જેવું તેમને સુખ આપનાડું
બીજું કંઈએ નથી. તેમના દિલ જીતવાનું વરીકરજી અને તેમને રાજી રાખવાનું
મંત્ર તે મિઠા શબ્દોજ છે. માટે તું તેમની સામા કઠોર શબ્દ નહીં ઉચ્ચાર. મા
બાપના સારા આશિર્વાદથી બચ્ચાંને શુભ સુખો પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેમની
પ્રસન્નતા વિના એક ડગલું પણ નહીં ભર. જેમને મા બાપ હોતાં નથી એવાં
સમજી થએલાં બાળકો માત પિતાના ઉપકારના આરતા કરે છે. કાંકે તેમણે આપેલી
શિખામણો કેવી કિંમતી, સુખકર અને જીવંતીને સફળ કરે એવી હોય છે !
તેમનાં જીવનમાં ભરેલો સાચો પ્રેમ ને સ્નેહ કેવો ઉમદા હોય છે ! તેમનું હેત,
પ્રીત, ને બહાલ બીજાં બધાં કરતાં કેટલું બધું ચઢિયાતું હોય છે ! બાળકની સંભાળ
લેવાની તેમની કાળજી બીજાં કરતાં કેટલી અધિક હોય છે ! પોતે દુઃખી થઈને તમને
સુખી કરવાને તેઓ કેટલો બધો આત્મલોગ આપે છે ! આ સઘળું જો તમે
વિચાર વિચાર કરીને સમજો તો તમે જરૂર કહેશો કે, મા બાપ જેટલે દરજ્જે પેટના
ઠાકવનું ભડું ધરે છે, એટલે દરજ્જે ભડું ધરનાડું બીજું કોઈજ હોતું નથી. તેમની
મિઠી નજરનો લાભ લેવાનો જેટલો લેવાય એટલો થોડો છે. મા બાપ વગરનાં
બચ્ચાંનું ખરાં દિલનું આ સ્વાથ સંસારમાં કોઈએ સગું હોતું નથી. ઇશ્વર
શિવાય તેમનો રક્ષક બેલી કોણ હોય ? માત પિતાએ આપણા ઉપર કરેલા
શુભની સીમાજ હોતી નથી. મા બાપના છત્ર હેઠળ જે શિતળતા છે તે કેં
પણ મળતી નથી. શાહનામામાં કહ્યું છે કે,

કસી ફ શવદ ઝીરે નખલે જીવંદ;

હમાં સાયે જી બાબ દારદ ગર્જંદ.

એ તો સાધારણ છે, કે કોઈ પણ મનુષ્ય એક મોટાં વૃદ્ધ ઝાડની નીચે
આશરો લે છે, તો તેના માથા ઉપરથી સૂર્યનો બળ્યાં બળ્યાં કરતો તડકો દુર
રહીને ઝાડનો છાયો તેને દુઃખમાંથી વેગળોજ રાખે છે. મા બાપની આકૃતની
વખતે જે દિકરાં પોતાની ખાંદાંની છોડતાં નથી તેમનેજ ધન્ય છે. સૂર્યનાં કિર-
ણોનો તાપ પડતાં બરફ પોતાના દેહનો વટીક ત્યાગ કરીને પોતાની શિતળતા
પણ આપી દે છે, તેમ દિકરાંઓએ પોતાનાં સુખોનું પણ મા બાપને ખાતર
બળિદાન કરવું જોઈએ. કળીરજીનો ફોલ છે કે,

ઉંચે કુલકે કારને, ખાંશ ખડયો અહંકાર;
રામ ભજન હિરદે નહીં, બદયો સખ પરિવાર.

હું ખાંદાની છું, હું ઉંચા કુળનો છું, એમ લાંબા વાંસની માફક તું ઉકમાઈ કરે છે, પરંતુ યાદ રાખજે કે એ ઉંચાપણની મોંઢેની વડાઈમાં જેમ વાંસો એકેક સાથે ઘસાઇને આખાં જંગલમાં આગ સળગાવી સઘળું બાળી મૂકે છે, તેમ ખાંદાની-ખાંદાની એમ મોટે બોલે બોલીને, ખાંદાની ગુણ નહીં બતાવતાં, કાંઈ કાર્ય કરી બહુતા નથી, એવા ખાંદાનીઓ તો આખાં કુટુંબ પરિવારનું સત્યાનાશ વાળે છે. ખાંદાની તો ક્યારે; કે પોતાનાં લેણદાર કહેતાં મા બાપનું લેણું તેમની સેવા ચાકરીથી વસુલ કરીને, તેમની આજ્ઞાનું પાલણુ કરે ત્યારે. જે દિકરા તેમના માથા ઉપર પગ સુકીને ચાલવાની ઇચ્છા કરે છે તેમને કોઈ દિવસ પણ શાંતિનાં સુખનો અનુભવ મળતો નથી. જો તમને શાંત અને સુખી જીવન ગાળવાની ઇચ્છા હોય તો તમે મા બાપ કરતાં વડાં થવાની લાલસા ન રાખતાં તેમને નમો, ને માન આપી તેમને કાળજે ટાઢક પમાડી, તમારા ઘરમાં સંપ બળવી મા બાપની તાબેદારી ઉઠાવો, નાફરમાની ને નિમકહરામીને દૂર રાખો. તમારા ઘરમાં શાંતિ ફેલાવો.

વર્ધનીત અહિ ન્માને સચોષો અસ્તુસ્તીમ, આક્ષતિશ અનાક્ષતીમ, રાષ્ટતિશ અરાઈતીમ, આર્મઈતિશ તરૌમઇતીમ, અરપુષ્પો વાક્ષ મિથ્યોખ્તેમ વાયિમ અષ્વદુજ્ઞેમ યથ અહમ્ય અમેષાઓ રપેન્ત સચોષાધ અધ્યાધ પધતિપાન વંધકુશ યસ્નાંસ્ય વહ્નાંસ્ય, વોહુ યસ્નેમ્ય વહમેમ્ય, હુબેરેતીમ્ય, ઉસ્ત-બેરેતીમ્ય, વન્ત-બેરેતીમ્ય આદરેઘાત ખાગ્ધર્યાત. મા ધવે ઇમત ન્માનેમ ; ખાથ્રવત ખરેનો ક્રઝહીત; મા ખાથ્રવધતિ ઇશતિશ, મા ખાથ્રવૌત આરન ક્રઝમન્તિશ; ખાથ્રા-દિસ્યેહે પધતિ અપોષસ્ય વંધહુયાઓ દરેધેમ હપ્મ.(તંદોરસ્તી અવસ્તાની)

આ તમારાં ઘરમાં તાબેદારી નાફરમાનીને મારજો ! સલાહ સંપ કજીઆ કંકાશને મારી હઠાવો ! પૈસાના લોભને અને બખીલાઈ કે કંજુશાઈને સખાવત અને દાન ધર્મના ઉદાર દિલથી મારી પાડજો ! તમારાં આ ઘરમાં સભ્યતા, વિવેક, મરજાદા, ને મલાજના હથિયાર વડે અહંકાર તથા તુંડાઈને જીતી દેયો ! સત્ય વચન વડે તમારી પવિત્રાઈને ખરાબ કરનારાં જીંઠાંણાંને તોડી નાખો ! એમ ક્રીધાથી તમારાં આ કખીલાવાળાં ઘરમાં સરોશ ઇંજની મારફતે ભલી ઇંજનેઓ, ભલી આરાધનાઓ, અસર કરે એવી ઇંજનેઓ અને અસરકારક આરાધનાઓ કેવી કેવી ઉત્તમ ભેટો લાવશે ! તંદોરસ્તીના હઠીઆ તથા દોરસ્તી ઉત્પન્ન કરનારાં નજરાંણાં લેવાને બધા અમશાસ્પદ સાહેબો તમારાં સંપીલાં ઘરમાં પધારશે, અને કુટુંબ કખીલાનું લાંબા કાળ સૂધી સંરક્ષણ કરશે. તાબેદારી ઉઠાવનારાં તમારાં આ ઘરમાં સુખશાંતિ, આસાનીવાળું ખેરેહ, રાહતભર્યું સુખ, અનંદ આપનારી

અક્ષલવાળાં ફરજંદો આ ઘરને છોડીને ચાલ્યાં નહીં જશે. વળી જે ચીજો દિવાસો દેનારી છે, રાહત ને શાંતિ આપનારી છે તેની, તથા અશિશવંધની લાંબી દોસ્તી આ સંપીલાં ઘરને કદિ પણ છોડી જશે નહીં. ગોલ્ડસ્મીથ કુળમાં બચ્ચાંઓને નાન-પણથીજ એવા મુદ્રાલેખવાળા પોશાક પહેરાવે છે કે, “સંપથી, એકદિવથી, તાબે-દારીથી, અને પ્રયત્નથીજ આ વંશ ક્ષાન્તુ” છે!” કવેતમાં કહ્યું છે કે,

રહે ખારા ખરસ મૂનિ, નમું ખોલે ન કુછ ખોલે;
તપે ધુતી, નહાએ ગગમે, બનમે સદા ડોલે;
દિમાલયમે બલે, પૂજા કરે, ફિર સપકોં લે;
પિતા સેવા રહે ભારી, તરાબૂમે અગર તોલે.
નિકલના હય કલિન ઇસકો બડા કડવા હય ચે મેવા;
મગર સંસારકે જપ તપસે બદ કર હય માત સેવા.

મા-બાપની સેવા.

(૮)

૧૯ મી આજ્ઞા.

“How sharper than a serpent's tooth it is
To have a thankless child.”—Shakspeare.

સુખનાં સાથી ને દુખનાં વેરી—કપુત ને કપુત્રી.

હે પુત્ર ! ત્હારા પિતાને ખરાં અંતઃકરણથી માન આપ, ને ત્હારી માતા વિષેની કાળજી તું ભુલતો ના. ત્હારે માટે તેમણે જે જે કાંઈ વેકાય એટલું વેકયું તેનો બદલો ત્હારી સેવા ચાકરીથીજ વાળી આપ. મા બાપે પાળી પોષી મોટાં કર્યાં, બચપણમાં લાડ લડાવ્યા, માગ્યું તે હાજર કરવામાં તત્પર રહ્યાં, પડયો બોલ ઉચકી લીધો, તમે જરાએ બિમાર પડ્યાં કે તેઓ ગાંઠાં થેજાં થઈ હરણકાંડ રહી વીસ વીસ રાત ઉબામરા ને ભુખમરા વેકયા, ને તમારી અજ્ઞાન ને નિરાધાર સ્થિતિની સંભાળ રાખી તમને શિખવ્યાં, તમને સફળગ્રી અને સદાચરણી કર્યાં, એટલા એટલા ઉપકારો મા બાપે કર્યાં, કે તે કદિ ન ભુલાય એવા આભારો ને એહેશાનો કીધાં, એટલુંજ નહીં પણ તમારો સંસાર આપડે મુખી કરવા સાડ સુદર સાસરાં અપાવી મોટા ખરચો કર્યાં. એવા માય બાપના પ્રેમની, શુભની, અને આભારની

ગજુત્રિ થઈ શકવા જેવી નથી, તો તેમની ઘડપણે આકરી ઉઠાવી આજ્ઞા પાળી તેમને પ્રસન્ન રાખવા જેટલું પણ રૂણ દિકરા દિકરીએ શું અઠા નજ કરવું? શું કૃતધનીજ રહેવું? તેમને સંતોષવાં, રાજી રાખવાં, અને તેમની કીર્તિ વધારવાથી તે ઘરડાં વડાંઓના મુખ ઉપર જે આનંદનો પ્રકાશ જણાય તેજ ઇશ્વરનો આનંદ, ત્યાંજ સાક્ષાત ઇશ્વરનાં દર્શન, અને ત્યાંજ સ્વર્ગનો મહિમા તમને જરૂર જણાશે. માટે માતા પિતાને સાક્ષાત દેવતા કિંવા કૃદેસ્તા માનીને સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નથી સર્વદા બાળકોએ તેમની સેવાજ કર્યા કરવી. આટલા ઉપકારો કીધા છતાં જ્યારે કછોડાં પુત્રા પુત્રી મા આપને દગ્ગો કરે છે ત્યારે તેમનાં કાળજાં કેવાં ચિરાતાં હશે? માડું પિતાને બહુ લાગે છે, પુત્ર દગ્ગો દે જ્યારે; અથવા આપત્તિ અવસરમાં, અળગો થઈ પિછકારે. પ્રિત પ્રથમ કરી પછી તરછોડે, પીડામાં પ્રતિકૂળ; ઝડ ઝડ છાતિ ત્યારે બળતી, બાણે નિકળે શૂળ. હાય! મમ પૂત્રે આ શું કર્યું! કલ્પાંતજ એમ કરે છે; નાખીને નિશ્વાસ નિરંતર, આંખે આંસુ ભરે છે. વાડ ગળે વેલાને ત્યારે, કયાં કરવી ફરિયાદી; એમ દેવને કોપ ગચ્છીને, પામે પીડ પ્રસાદી. ઘડપણુ આઠ્યું એટલે મા આપના હાથ પગ રહી જાય છે, દાંત પડવાથી ખવાતું નથી ને ખાય તો હજમ થતું નથી, આંખે દીસતું નથી, કાને સંભળાતું નથી, મેઢામાંથી લાળ પડે છે, સરૂપનું કરૂપ થઈ જાય છે, કોઈ પાસે આવીને ઉભું રહેતું નથી, દિકરાં દિકરી પ્રીત કરતાં નથી, એવી આપદા બેઢેલી સ્થિતિમાં મા આપને દિકરાં તરછોડે ત્યારે તેમને જે દુઃખ થાય છે, ને હાય મારે છે, તે જોયલાં જોવાતાં નથી કે સાંભળેલાં સંભળાતાં નથી. લોડ ઝેકન કહે તેમ તેમનાથી એકજ રીતે કુદ્રતને તાબે થવાય છે, તે એજ કે તેમને કુદ્રતને તાબે થવું પડે છે. પરંતુ તેની હાય બચ્ચાનેજ લાગે છે. તેઓ તો આપડાં ગમ ખાઈને ખુદા ખુદા કરતાં સહન કરે છે, મુગે મોઢે રામ-રામ પોકારીને દુઃખી અવસ્થા પસાર કરે છે, પરંતુ તેમના કપુતોને તેમના શ્રાપ લાગ્યા વગર રહેતા નથી.

ગમ સમાન ભોજન નહીં, જો કોઈ ગંમકો ખાય;

અમરરિખ ગમ ખાઈયાં, દુરવાસા વિરલાય. (કળીર.)

વૃદ્ધ માતા પિતાને તો ગમ ખાવોજ પડે છે. દિકરાં દિકરી અપમાન ને મશ્કરી કરે કે સંતાપે તે શાંતપણે સહન કરેજ છે, અને ઉત્તમ ખોરાકજ તેમને તો ગમ ખાયા કરવાનોજ થઈ પડે છે. અમિરીશ રાજા જેવા અસીલ પુરૂષને દુર્વાષા જેવાનાં કડવાં વચન સાંભળવાં પડ્યાં અને વળી એ રૂષિને શ્રાપ પણ મુગે મોઢે ખમવો પડ્યો, તોએ પણ બેઠે હાથ બેઠીને પોતે રાજા છતો સામે એક પણ બોલ બોલ્યો નહીં, જેથી નુકસાન તો એ રૂષિનેજ થયું, અને અમિરીશ તો સુખ શાંતિમાંજ રહ્યો. તમે તમારાં ઘરડાં મા આપનું ગમે એવું બોલવું થાય તો તે સહન કરો, સામા

થઈ વાંકે બોલ નહોં બોલો, તમે જરૂરજ મા બાપના આશિર્વાદ પામશો. પ્રિય બોલવાનું છોડશો મા. પ્રિય લાગે એવું બોલવાથી મા બાપ સંતોષ માને છે. કોયલ આપણને શું આપી દે છે, ને કાળી કાગડી આપણું શું લઈ જાય છે, કે કોયલને આપણે આહિયે છિયે, ને કાગડીને હાંક હાંક કર્યે છિયે ? મા બાપથી કાંઈ કાર્ય સાધવું હોય છે તો મિઠાં મધુર વચન બોલનાર દિકરોજ સાધી શકે છે. જેણે મા બાપને હુણ્યાં તેઓ પોતાનાં બચ્ચાંથી હિણુવાનાંજ. મા બાપના મરતી વખતના શ્રાપ લાગ્યા વગર રહેતાજ નથી. તેઓ કહી કહીને આમજ કહેશે કે, “જેવાં તે અમને દુઃખી કીધાં તેવાં તને ત્હારાં બચ્ચાં દુઃખીજ કરશે !” ચાલતાં ચલણમાં તો મા બાપની સેવા સૌ કેઇ બળવે, પરંતુ જે સપુતો હોય તેજ તેમના પડતીના, આખર અવસ્થાના વખતમાં છારવી લેવા ઉભાં રહે છે. કવિનું દ્રષ્ટાંત છે કે;

હેત નકામું હસનું, પિડા પડયે ઉડ જાય;
સાચી પ્રીત શેવાળની, જળ સાથે સુકાય.
ઝાડ શુકાણું જે સમે, ઉડયાં વાસિ રહજ;
પણ કોમળ કિશલય બધાં, સુકાણું તે સંગ.

હંસનું હેત તો નકામું. તળાવ સુકાય કે તે તો ખીજી ગમ ઉડી જાય, પણ શેવાળ જે લીલ તે તો તળાવની સાથે સાથેજ સુકાયા કરે. ઝાડ સુકાવા માડયું, કે તેમાં રહેનારાં પક્ષીઓ તો ઉડીને ચાલ્યાં જાય છે, પરંતુ તેનાં ડાખળાં પાંદડાં વગેરે જે અંગી ને સંગી કમળિયાં છે તે તો ઝાડની સાથે સાથેજ વળગી રહીને સુકાયા કરે છે. એક શ્રીમંત વેપારી પોતાના લાગીદારો સાથે છુટો પડીને ખીજે ગામ જઈ વેપાર કરવા લાગ્યો. થોડુંકમાં તેની બાયડી મરી ગયાથી તેનો દિકરો બહુ સંતાપ કરવા લાગ્યો; ત્યારે તેણે બહાલા બેટાને પસવારીને કહ્યું:- “ત્હારી માય મરી ગઈ ! નહીં પૂરી શકાય એવી આપણને ખોટ લાગી. હવે હાથમાં કાંઈ ઇલાજ નથી, પરંતુ ઇશ્વરનું બજન કરી શાંતિ પકડ, ત્હારા શિવાય હવે મને કોણ છે ? મ્હારા દોસ્તો હતા તે તો છુટા પડ્યા. તું ડાહ્યો નિવડજે, ઉદ્યોગ કરજે, હું હવે ત્હારે લાયકની ઉંચા કુળની બાયડી શોધી લાઉં !” આમ આમ કરતાં વહુ લાગ્યો, ને અરધી દોલત વર વહુને આપી દીધી, અને અરધી પોતાના મોત જીવન માટે રાખી. બેટાને પેટે એક ચાલાક નખીરો જન્મવાથી ડાસો ખુશી થયો. વરસો પસાર થયાં કેડે વહુનો અણગમો સસરા ઉપર થયો જરા જરા કરતાં બાપડા ડાસા ઉપર તેણી ભારે ભુલમ ગુભરવા લાગી. વેરે સુકી રોટી ઉપર પણ ભાટવેડા પાડવા લાગી. ઘરની આબુ રાખવા સાફ સબળું મુગે મોઢે ડાસો ખમ્યા કરતો. એક વાર પોતાનાજ દિકરાને તેની બાયડી એવું કહેતી સંબળાઈ કે; “મા ધાંખરાની સાથે એકજ ઘરમાં હું હવે રહી શકીશ નહીં !” આમ બોલી

સસરા ઉપર તરેહ કીસમનાં તોહમતો પશુ મૂકવા લાગી. કાચા કાનના ધણી થતાએ બધું ખડુંજ માની દીધું, ઘર ભુલું માંડવા તૈયાર થયો, ને ડોરાને ઘર બહાર કાઢી મૂકવા કબુલ થયો ! દિકરે કહ્યું :—“ જા બાપા ! મરશે ત્યારે મરણ કયા હું કરીશ ! ” આ આફત જોઇ ડોસો ચરચર ધુજવા લાગ્યો, અને રડતો રડતો દિકરાને કહેવા લાગ્યો ; “ મહારા પુત્ર ! મહારે માટે આવાં ભુંડાં વચન શું ત્હારે મોઢથી નિકળે ? મેં ત્હારે માટે જીવ ઉપર જોશવરી કરા પસીનો પાડીને રાત દિવસ એક ગણીને ઉદ્દોગ કરી દોલત મેળવી, તે તને આપી દીધી; તને પાળ્યો પાછાળ્યો, તેનો ઘડપણમાં શું આવો નતીજો આપીશ ? ખેર. બેટા ! તું મને ઘરમાંથી હાંકી નહીં કાઢ. હું જીવું ત્યાં સુધી તો ઘરનાં એકાદાં ખુણામાં મને પડી રહેવા દે. વિચાર કર મહારા બહાલા પુત્ર ! મેં ત્હારે ખાતર કેટ કેટલી કષ્ટિ ખેંચી છે ! હવે તો હું ત્હારેજ આશરે છું ! ”

એ ગરતે જોહાં ચું શવદ મર્દ પીર;

બ ક્ષજંદ નાઝદ કે શુદ ફરતગીર. (શાહનામુ.)

પુરૂષ જ્યારે આ દુનિયામાં જૈક થાય છે ત્યારે પોતાના દિકરા ઉપરજ લાડ કરે છે, કેમકે તેનાજ આશરા સાડ તે દિકરો તેનો હાથ જાલનારો હોય છે. આવી કાકલુદીથી પેટના દિકરાને લાગી તો આવ્યું, પરંતુ સ્ત્રીની હઠ આગળ તે નાચાર થઈ પડ્યો, અને બાપને કહે કે, તમારે ઘર બહાર નિકળવુંજ પડશે ! ઘરડો બાપ જીર જીર આંખ પાણી ભરીને કહેવા લાગ્યો ; “ તું મહારો બેટોજ મને ઘડપણમાં નહીં પાળે, ઘરના એક ખુણામાં પણ પડ્યો રહેવા ન દે, તો પછી હું બીજાઓ પાસે છતે ઘેરે આશરો માગવા કેમ જઈ ? ” પરંતુ જ્યારે પોતાનાજ ઘરમાંથી ડોસાને નિકળી જવાનો વખતજ આવ્યો ત્યારે ખુદાની બંદગી કીધી, અને પ્રાર્થના કરી કે ; “ ગમે તે બની છે પણ હે ખુદા ! મહારા આ નિમકહરામ બેટાને તું માફ કરજે ! ” આમ બોલી લાકડી લઇને, કકડતી ઠંડીમાં ઘોઢવા સાડ એકાદ જીનો ડગલો આપવા દીકરાને વિનંતિ કરી ચાલવા માંડ્યું. એટલામાં ચોરડામાંથી વહુ બોલી ઉઠી કે ; “ ડગલો બગલો કાંઈ મળશે નહીં, ચાલ્યો જા હવે વહેલો ! ” આખરે બાયડી ન જાણે તેમ પેલા સપુતે (!) પોતાના ઘોડાને ઘોઢા વવાનો એક રગ ડોસાને આપવાની પોતાના ખુચાને ઇસારત કીધી ! આ સઘળી ધાંધળ તે ચક્રાર ચક્રુશ પામી ગયેલો હોવાથી બાપના તબેલામાં જઈને એક ઉંચામાં ઉંચો રગ લઇ આવ્યો, તેના બે ટુકડા કીધા, અને અરધો ટુકડો પોતાના મોટા બાવાના દિલ પર ફેંક્યો. બાપડો ડોસો બધાંથીજ હિણુતો જોઈ બોલ્યો ; “ મને બધાંજ દિણે છે ! બધાં તો મને હડસેલે છે, પણ આ ખ્યારો મહારો પૌત્ર પણ મને અપમાન કરે છે ! અરે પરમેશ્વર ! જેવી ત્હારી ઇચ્છા ! આ સંકટ

સમયે પ્રભુ, અમને તુજ વિષુ કોણુ સંભાળે ! બ્રહ્મા લીખીત સમુ ક વ, નહીં
શક્તિ અવર કોઈની ચાલે !” કબીરજી કહી ગયા છે કે;

તાથેં કહિયે લોકાચાર, વેદ કતેજ કથે વહેવાર;
જારી બારી કરી આવે દેહ, મુવા પીછે પ્રીતિ સ્નેહા.
જીવત પિતૃકા મારે ડંગા, મુવા પિતૃ લે ધાલે ગંગ;
જીવત પિતૃકું અન્ન ન ખિલાવે, મુવા પીછે પિંડ ભરાવે.
જીવત પિતૃકું બોલે અપરાધ, મુવા પીછે દેહ સરાધ;
કહે કબીર મોહે અચરમ આવે, કૌવા ખાય પિતૃકયું પાવે !

ડોસાની દલ પિગળાવનારી કાકલુદી સાંભળી ડોસાનો દિકરો પોતાના
બુચાને ધમકાવવા લાગ્યો કે; “ મેં તને હુકમ કર્યા પ્રમાણે તોં અમલ કેમ ન
કર્યો ? આખો રગ કેમ ના આલ્યો ? ” ત્યારે ચેકુશ બોલ્યો:—“ પપા ! મેં ભુલ
તો કરી છે, પરંતુ મહારા મનમાં એક વિચાર આવ્યાથી મેં ભુલ કરી છે. મે
અરધો રગ તમારે માટે રહેવા લીધો છે, કે તમોને પણ ઘડપણમાં મહારા
મોઠા બાવાની માફક એ ટુકડો કામ લાગે ! ” જમાનો સૌને જેર કરે
છે. દિકરા દિકરીનાં સંતાપેલાં મા બાપો ! તમે એમજ સમજીને જીવ મોટો કરો, કે
બચ્ચાં છે, હોય ! પેટનાં બચ્ચાં આજે તો પીઠ પર લાત મારે છે, ને કાલે ઉડીને
પેટ પર પણ લાત મારશે. મન મોટું રાખજો, કે છોડાં કછોડાં થયાં, કાંઈ માય
બાપથી કછોડાં થવાયું ? યાદ રાખજો કે તેમનાં બચ્ચાં હહાડે વારે તેમને તમારા
કરતાં વધારે હેરાન કરશે. હવે જૂઓ. પેલા ચેકુશને ઉપલો અટકો તે નિર્દય બેટાને
એવો તો સચોટ લાગ્યો, કે તેણે એકદમ પોતાની બાયડીનેજ ઘર બહાર કાઢી મેલી,
બાપના પગ ઉપર મસ્તક મૂકીને જીર જીર રડ્યો, અને બાપને હમેશાં તાબેદાર
રહેવાનું વચન આપી પ્રભુની માફી માગી. આ ખરા બનેલા બનાવ ઉપરથી ધડો
લેવો, કે જે બચ્ચાં પોતાના મા બાપની ઘડપણે સેવા ચાકરી કરતાં તો રહ્યાં પણ
તેમને પીડે છે, તેઓને તેમનાં દિકરાં દિકરી પણ તેવાંજ નાકરમાન ને ડગાખોર
નિવડે છે. અવાજો નથી તેની લાકડીને, છુપા માથે ખાશો પિતાસે લડીને. બુરાંઓ
સજા ને લલાંઓ ઇનામો, કરો જેહવું તેવું અહિં આંજ પામો ! નાટકબાજો
ગાય છે કે

આહલે વફાસે દુન્યામેં બહેતર નહીં કોઇ,
ક્યા દુન્યાંકા હમે દીકા હસે ડર નહીં કોઈ.
ઇનસાનમેં વફાસા હમે જોહર નહીં કોઇ;
જસમેં વફા હમે ઉસકેસા તો નર નહીં કોઇ.

૨૦ મી આજ્ઞા.

પગનું ખાસડું પગમાં જ શાલે; માથે નહીં શાલે.

એક જમન પોર્ટરે પાતાના દિકરાને એટલું જ શિખવી રાખ્યું હતું કે, “ જમે એમ થાય, જીવ જતો હોય તોપણ મહારી આજ્ઞા ત્હારે પાળવી. મહારો હુકમ નહીં માનીશ તો ત્હારો પ્રાણ લઈશ ! ” આ શિક્ષણ તેને બચગીથી જ સચેટ મળેલું હોવાથી એક દિવસે બે આગગાડી એક બીજાની સામેથી આવતી હતી, તે વેળાએ પેલો પોર્ટર એક ગાડીને એક પાટા ઉપર અને બીજાને બીજા પાટા ઉપર લાવવા માટે ખસેડવાનો હાથે લઇને ઉભો હતો. તેણે સામે જોયું તો પોતાનો પેલો દિકરો સામા પાટા ઉપર રમતો હતો. પોતાનું કામ પડતું મૂકીને દિકરાને બચાવવા જાય તો ગાડી ઉધી વળી સઘળા ઉતાડ્યોના જન જાય, કેમકે બન્ને ગાડી અથડાઈ પડે છે ! છોકરાને ખસેડવાન જાય તો તે કચડાઈ જાય છે ! એવું જોઈને તે બોલ્યો; “ મહારો છોકરો મરી જશે તો દાંઈ ચિંતા નહીં, પરંતુ હજારો માણસને મરવા દઈશ નહીં, હું મહારી બન્ને ફરજ બજાવીશ ! ” આમ બોલી પાટો ખસેડવાનો ડાંડો પકડીને શેઠા અવાજથી પોતાના છોકરાને હુકમ કીધો કે; “ દિકરા ! પાટાની વચમાં સૂઈ જા-પાટાની વચ્ચે વચમાં સૂઈ જા ! ” બાપની આજ્ઞા પાળવાનું શિક્ષણ તેને મળેલું હોવાથી તુર્ત જ તે સુઈ ગયો, અને તુર્ત જ તેના ઉપરથી ગાડી રડ-સડાટ ચાલી ગઈ, અને છોકરો બચી ગયો ! આ બાપની આજ્ઞા પાળવાથી જીવ જતો પણ બચે છે. કુમળાં ઝાડને જેમ વાળીએ તેમ વળે છે; માટે દરેક બાપે જાણવું જોઈએ, કે બાળ વયથી જ બાળકોને લાઠ લડાવવા કરતાં સદ્ગુણોથી વાળી રાખવાં; કાંકે બાળપણની છાપ લુસાતી જ વધી. બાળપણમાં સંસારનું જેટલું શિક્ષણ બાળકો લે છે એટલું મોટપણે લેતાં નથી. માટે મા બાપોએ આખર અવસ્થામાં કહેણસરનાં દિકરા દિકરી બનાવવાં હોય તો હમેશાં પગમાંનું ખાસડું પગમાં રાખવું. ઉમરે પહોંચ્યા પછી મેળવેલી અછલ કરતાં નહની ઉમરે મેળવેલું શિક્ષણ તેમના જીવનમાં ચોંટી રહે છે. પુત્રનું પાંચ વર્ષ સુધી લલન પાલન કરવું; દશ વર્ષ સુધી કેળવણી આપવી, અને સોળ વર્ષનો થાય ત્યારથી તેની સાથે મિત્રની પેઠે વર્તવું. લાઠ લડાવવાથી ઘણી હાનિ થાય છે, અને કાંડો ડાળો રાખી કેળવણી આપ્યાથી ઘણો લાભ થાય છે. માટે પુત્રને તો પાંચજ વધ લાઠ લડાવવા.

विद्यागमार्थं पुत्रस्य वृत्त्यर्थं यतते चयः ।

પુત્ર સદા સાધુ શાસ્ત્રિ પ્રીતિકૃત સપિતાડ^{નંગા} ॥

પ્રીતિ રાખનારો જે બાપ પોતાના પુત્રને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવામાં તથા ધંધો રાજગાર શિખવવામાં મહેનત કરે અને સદા રૂડી શિખામણો આપે છે તે બાપ પોતાના પુત્રના કરજથી મુક્ત થય છે. વડીલોની આજ્ઞા નહીં માનતાં પોતાની મરજી મુજબ સ્વછંદપણે વર્તવું એ કાંઈ ખરી સ્વતંત્રતા નથી. બીજાને માથે પડ્યા વિના પોતાનાજ પરાક્રમ કે પુરુષાર્થથી પ્રમશ્વિકૃતપણે ઉદ્યોગ કરીને બહો પાતળો રોટલો મેળવી પોતાનું, પોતાના કુટુંબનું, અને બને તો બીજાનું પણ પોષણ કરનારા પુત્રોજ સુખી ને સ્વતંત્ર ગણાય. મા બાપ, વડીલો, કે ડાદા માણસોની આજ્ઞાને અનાદર કરીને વર્તનારા પુત્રોને સ્વતંત્ર કહેવા કરતાં સ્વછંદી કહેવા બેઠાં. જે પુત્રો પોતાનાં મા બાપની અવગણના કરી તેમને દુઃખી કરે છે તેઓ મા બાપની સેવા બબલવાનાં રૂણમાંથી મુક્ત થતા નથી. શાયરે

હમી શુદ્દ હર કસ કે હર્દે પેદર;

એ બુદ્ધમદ અર્જી બદતર આયદ પેસર.

એમ કહ્યું છે કે; જે બેટો પોતાના બાપને દુઃખી કરે છે તે બેટાના ઉપર તેનાં છોકરાં તેથી પણ વધારે દુઃખો પાડી ખરાબી કરે છે. પાંદડાંનું પાલન કરનાર રસ જ્યાં સુધી ઝાડમાં સલામત હોય છે ત્યાં સુધી પાંદડાં તે ઝાડનાં સગાં બહાલાં થઇને વળગી રહે છે, પણ જેવો રસ ખૂટ્યો કે શિયાળાની ઝકડની ઠંડીમાં ઝાડને નાશું ઉઘાડું થરથરતું મૂકીને પાંદડાં એક પછી એક ખરતાં જાય છે. એજ મુજબ મા બાપ પાસે માયા પુલ હોય છે ત્યાં સૂધી તેમનો રસ નઠારાં દિકરાં સુસ્થા કરે છે, પરંતુ જ્યારે મા બાપના ખીસાં ખાલી થવા લાગે છે ત્યારે દિકરા દિકરી બુદ્ધાં ઘર માંડવા તૈયાર થઇ જાય છે. મા બાપ જ્યારે ગરીબ હાલતમાં કે અશક્તિમાં આવે છે ત્યારેજ ખરા સપુતો અને કપુતોની પરિક્ષા થાય છે. સુખી ને સંપીલો સંસાર, વગર સ્વાર્થે કે સ્વાર્થે મા બાપની જે ઘરમાં સેવા થતી હશે ત્યાંજ જણાયે.

સ્વાર્થકા સખ કોઇ સગા, બુગ સારાહી બસ;

જો બાકે હીરદે બસે, સો તાહીકે પાસ. (કબીરવાણી.)

આ સંસાર સઘળો સ્વાર્થિ છે. સૌ કોઈ પોતાના સ્વાર્થ માટે સગાં બહાલાં થાય છે, ને સ્નેહી કહેવાડે છે, પણ જે કોઈ પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યા વગર સગાં સંબંધી થઈ દુઃખની વેળાએ અંગી થઈ મદદ કરે તેમનોજ ખ્યાર તે ખરો ખ્યાર છે. કબીરજી વળી કહે છે કે;

મુખકે સંગ હય સ્વાર્થી, દુઃખમે રહે જો દૂર;

કહે કબીર પરમારથી, દુઃખ મુખ સદા હનૂર.

મતલબી લોકો આપણાં ચાલતાં ચલણમાં અને સુખની વખતે પાસે આવીને એકઠાં મળે છે, ને સંકટની વેળાએ દુર નાસે છે, પરંતુ જે કોઈ પરમાર્થી હોય તે તો આપણાં સુખ કે દુઃખ બન્ને પ્રસંગે આપણને વળગી રહીને સહાય કરે ને ઉલટાં દુઃખને વખતેજ વધારે મદદ કરે છે. સચિવ વિનાનું રાજ્ય, હથિયાર વિનાનું લશ્કર, આંખ વિનાનું મુખ, વાદળાં વિનાનો વર્ષાદ, ઘાન વિનાનો ધન-વાન, ઘી વિનાનું ભોજન, શીળ વગરની પત્તિ, રનેહ વિનાનો સુત, પ્રતાપ વગરનો રાજા, ભક્તિ વિનાનો ચેલો, ધર્મ વિનાનો પુરુષ, તેમ સંપત્તિ વિનાનો સંસાર, અને આશા વિનાનો પુત્ર સારોએ લાગતો નથી, ને વંખણતોએ નથી. કેટલાક પુત્રો આ જમાનામાં જોવામાં આવ્યા છે, કે મા બાપે કેળવી શિખવીને મોટે ઓધે ઠેકાણે પાડ્યા પછી, હજાર બારસોનો પગાર થયા પછી, માને આટો ફળીને પોષણ કરતી બાણે છે તોએ દયા કરતા નથી. બાપને મોઝેદી કરતો જોઇને તેનાથી દૂર રહે છે. બાવા કીનખાબની ટોપી પહેરી સદરા લેગા ઉપર મિસીને ભણતા હોય તેથી સરખ્યન દિકરાને ખરાબ લાગે છે, કે ઘરે તો નેકટાઇ કાલરવાળા એટીકે-ટુઓ ભલા ભલા મુલાકાતે આવે છે, તે જોઇને દિકરા અસહી બુના જમાનાના ખખ મા બાપોને હણીને તણ બેસે છે! યૂ તુમારે મુહપે દુશમન દીન ચૈાર ઇમાનકે; ઇતને જલદી ફંદમે આ જાતે હો શયતાનકે !

નાની વયથી છોડનેા, નીતિશુ વાળો લક્ષ;
શાણું માત પિતા તણો, એજ રડો છે પક્ષ.
એજ રડો છે પક્ષ, સ્વાર્થ પરમારથ કરવા,
કરવા જીવનું હીત, વળી ભવસાગર તરવા.
પદે મણી પ્રભુરામ, ઉઠે જો શિશુ ઉજાંકગ,
માત તાતને મળે, ખચિત અપ કીર્તિનું ફળ. (કવિ મણિરામ.)

માબાપની--સેવા.

(૯)

“ Children, ay, for sooth,
They bring their own love with them when they come;
But if they come not there is peace and rest. ”

Ingelow.

૨૧ મી આજ્ઞા.

સદ્ગુણી અંતઃકરણ એજ આ જોહાનતું બેહેસ્ત છે.

ઈ. સ. ૧૭૮૩માં ન્યુયોર્કમાં ભારે ભુખમરો ચાલી સંકટ દેલાયું ત્યારે એક ઘરડાં ડોસા ડોસીને અન્ન સંધવાને બળતણ પણ મળી ન શક્યું. આથી તેમની એક બેટી અફસોસ કરતી કાંઈ પણ જોખમે મા બાપનાં દુઃખડાં ટાળવાની યુક્તિ શોધવા લાગી. એવામાં તેણીએ એક દાંતના ડોક્ટરની જાહેર ખબર વાંચી, કે જે કોઈ પોતાના ઉપરના અને હેઠળના ચાર દાંત મને ફાલી લેવા દેશે, તેને ૧૦ ગીની આપવામાં આવશે. આ ખબર વાંચીને તે દેન્ટીસ્ટને ત્યાં આ છોડી દોડી ગઈ, અને પોતાના દાંતો પાડી લઈ ઝડ ૧૦ ગીની આપવા ડોક્ટરને અરજ કરી. જવાન ખુબસુરત અબળાને આ પ્રમાણે પોતાના દાંત તુર્ત પડાવવાની એવી તે શી બિડાતી પડી હશે, તે વિષે તેણીને પુછતાં તે બોલી; “ મ્હારાં ઘરડાં મા બાપ ભુખમરાથી ટવળે છે, તેમનાં દુઃખ ઓછાં કરવા સાડ્ હું મ્હારા દાંતનું દુઃખ સહન કરવા તૈયાર છું, માટે ડોક્ટર જલ્દી કરો ! ” ડોક્ટરે આ દુઃખી પણ મા બાપની નિમકહલાલ છોડી ઉપર ફ્યા લાવી દાંત પાડ્યા વગર ઝડ ૧૦ ગીની કાઢી આપી કહ્યું; “ છોડી ! ત્હારા જેવીજ પુત્રીઓ સર્વ દુઃખી માત પિતાને પેટે પેદા પડે ! ”

તું ફરજંદ બાશદ બ આઈનો ફર;

ગેરામી બ દીલ બર ચે માદે ચે નર.

જ્યારે પેટનું બચ્ચું આવી રીતભાત અને દીકરાંના ફરજનનું હોય ત્યારે મા બાપના દિલમાં તે અતિ વ્હાણું લાગે છે, પછી તે દીકરો હોય તો શું ને દિકરી હોય તો શું ? જુનાં ને ઘરડાં મા બાપ અશકત થાય ત્યારેજ દિકરાં દિકરીની પરિક્ષા થાય. દ્રેન્ય કવિ ચાર્લસ બોડલેર હંમેશાં એકની એક જુની ટોપી પહેરતો હતો. લાગત બહુ વર્ષ લગી જે ને તે ધસાઈ પિસાઈ રહેલી ટોપી પહેરવાથી કંગાલ બિખારી જેવો દેખાતો હતો. તેનો એક દોસ્ત ટોપીના બેડાળ પણા માટે વારંવાર બોડલેરનું ધ્યાન ખેંચતો, પણ તે કોઈને ગણકારતો નહીં. આ નામાંકિત ટોપીને લીધે રસ્તે શેરીએ લોકો તેની ઠાઠા ઠીઠી કરતાં હાવાથી તેની સાથે ફરતાં હરતાં પણ તેના મિત્રનેજ નહીં પણ તેના પેટનાં દિકરાં દિકરીને પણ શરમ લાગવા માંડી. એક દિવસે તેના મિત્રે તેના બેટા દેખતાં કવિને ધમકી આપી, કે જો તું ટોપી બદલીશ નહીં તો અમે સંધાં ત્હારી જોડે બહાર ફરીશું નહીં. બોડલેર બોલ્યો; “ એ જુની ટોપી હું બદલીશ નહીં. એ ટોપી જુઠા

દોસ્તોને અને નાફરમાન બેટા બેટીઓને હાંકી કાઢે છે. ત્હારા જેવા ઘણા ખોટા સંગીઓ તથા અંગીઓને દુર કીધા છે તે એ ટોપીએજ. ત્હારી ને મ્હારાં ફર-
અંદોની નિમકહલાલીની પરિક્ષા કરવાની કસોટી તે આ ટોપીજ છે ! જુના મા બાપ
થયાં તેમને બદલી નાંખવાનો દુન્યાનો રવૈયો છે કે શું ? અત્તરની ખુબી તો
કહેશે અ-તાર; પરખશે સિપાહુ ઢાલ સમશીર કટાર. જે મા બાપને તેમનાં
બચ્ચાંએ ઠારવ્યાં નહીં તે કેઠે પણ ઠરતાં નથી. તેમજ જે બચ્ચાંને મા
બાપે છારવ્યાં નહીં તે કેઠે પણ છારવાતાં નથી. સુખનું સ્થળ તે તો તાબેદારી
વાળું શાંતિ સંપવાળું ઘરજ છે. મગર જે ઘરમાં સુલેહ, સંપ, ને પરસ્પર પ્રેમ
ઉભરાયા કરતો હોય તેજ ઘર શાંતિનું સ્થળ છે. પૈસે મહેલ બાંધ્યે, પૈસે વાડી
બંગલા કર્યે, પરંતુ જેમાં પરસ્પરનો ખ્યાર વસતો ના હોય, તેમને હવેલી,
બંગલા, કે મહેલનું નામ છાજતુંજ નથી. જે ઝુપડીમાં મા બાપ પોતાનાં છોકરાં
બચ્ચાં સાથે પ્રેમથી ને તાબેદારીથી રહેતાં હોય તેજ બંગલો કે હવેલી છે,
અને સ્વર્ગ પણ તેજ છે. દીકરાં દીકરી તો તાબેદાર, પ્રેમાળ, અને મા બાપ
વખાં હોય તોજ અવતરેલાં ભલાં, નહીં તો પેટે પેદા નહીંજ પડે તે ભલું,
અથવા જન્મીને મૂવેલાં ભલાં. કહ્યું છે, કે આઠ હાથીઓએ આ પૃથ્વિનો ભાર
ઉંચકી રાખ્યો છે, તેઓ એટલો બધો ભાર ખુશીથી સહન કરેછે, પરંતુ
નીમકહરામ ને નાફરમાન માય-મારૂં કે બાપ-બડકાટુ બેટા બેટીઓનો સો
સવાસો શેરનો ભાર પણ તેમનાથી ઉંચકી શકાતો નથી. રાજા આર્ડર્સ બીજાનો
દીકરો જેમ્સ ઇયુક ઓફ મોનમથ ઘણો રૂપાળો હતો, પરંતુ ઘણો
હુલ્લડ અને પ્રીતને અંગીઝ નિવડી બાપની સામે થયો ત્યારે બાપ બોલ્યો કે;
“ અહિંજ મને દોજખનો અનુભવ થયો, દોજખ કાંઈ બીજું નથી ! ”
ભાટે કવેત કહ્યું છે કે;

બેટા નાલાયક તજો, તજો સ્વાર્થી ચાર;
નિર્મેહી માતા તજો, તજો નિલજ્જ નાર.
તજો નિલજ્જ નાર, તજો સન્યાસી કામી;
બેટી નમક-હરામ તજો, તજો અન્યાયી સ્વામી.
ચુરૂ લાલચી તજો, તજો ચેલા અલસેટા,
પિતા અધર્મી તજો, તજો નાલાયક બેટા.

અગ્નિ જ્વાળાને પાણી ખુઝાવેછે, પણ જ્યારે પાણીજ બાળે ત્યારે તે
જ્વાળા કેમ ખુઝાય ? અંધારાનું સૂર્ય નિવારણ કરે છે, પણ જ્યારે સૂર્યજ
અંધારૂં કરે ત્યારે પછી કેમ સૂઝે ? ઝેરને અમૃત ઉતારે છે, પણ અમૃતજ
જ્યાં માર મારે ત્યાં કાણુ વારી શકે ? તાપને મટાડી અંદ્ર ટાઢક પમાડે છે,
પણ જ્યારે અંદ્રજ તપે તો પછી તે તાપને કાણુ ટાળનાર છે? મેઘ મંડળ

આ જગતને જીવાડે છે, પણ જ્યારે મેઘજ ના વરસે તો પછી જગત કેમ જીવશે ? તેમજ ઘડપણે સેવા આકરી કરવાને કામ લાગશે એમ જાણી જે બચ્યાં પાછળ તન મન ને ધન મા બાપે ખરચી નાખ્યાં, તેજ બચ્યાં નાફરમાન ને નિમકહરામ નિવડે તો પછી મા બાપથી કેમ જીવાય ? મા બાપ અશક્ત ને જીના થયાં માટે શું તેમને તણ દેવાં ! જેમ્સ રાબને વારંવાર પોતાનાં જીનાં ખૂટ મંગાવવાની ટેવ હતી. તે કહેતો કે, “ મહારા પગને જીનાં ખુટ ઘણાં બધેએતાં ને મુખદાયક લાગે છે ! ” દુન્યામાં સૌથી મોટામાં મોટું દુઃખ એજ છે, કે જેમના ઉપર આપણે સઘળો આધાર ને વિશ્વાસ મૂક્યો હોય તેજ જો બેવફા થાય. એટલા વારતે દરેક જરથોસ્તી આતસની નિયાએશ લખતાં વારંવાર પ્રાર્થના કરે છે કે;

“ તુથુષામ્ આસ્નામ્ ફ્રંઝન્તીમ, કર્ષે-રાઝામ, વ્યાખનામ, હામ-રઓધામ હુવાપામ, આંઝો બૂજિમ, હવીરામ યા મે ફ્રાધયાત ન્માનેમ્ય, વીસેમ્ય, ઝંતૂમ્ય દમ્યુમ્ય, હંધહુ સસ્તીમ્ય. ” એ અહુરમઝ્દના આતશ ! તું મને એવું ફરજંદ આપ, કે જે મહારૂં પોષણ કરનારૂં, જાતિ અકલ્પવાળું, હકત કેશવર જમીન ઉપર સત્તા ચલાવનારૂં, અનજીમનમાં બેસનારૂં, ઉધરલાવવાળું, સારી આબરૂ દરકારવાળું, સંકટમાંથી અમારો છુટકારો કરનારૂં, પહેલવાનના જેવું બળવાન, અને જે ફરજંદ મહારાં ધરને, મહારાં ખાંદાંને, મહારા કસ્બાને મહારા દેશને, તથા મહારા દેશના ધર્મની સેવા બજાવી સૌને આબાહ કરે ! પરંતુ જે ફરજંદ મા બાપની સેવા બજાવી જાણતાં નથી તે કોઈ પણ સેવા બજાવવાને નાલાયક છે. દેશ—સેવા કે જન—સેવા બજાવવાને તે અધિકારી થતાં નથી. કુલકો દીપક પુત્ર હય, મૂખકો દીપક પાન; ઘરકો દીપક અસતરી, ઘડકો દીપક પ્રાણ. શિરના કીડા શિરને ફાડે એવા પુત્ર પેદા પડેજ ના, પણ પ્રાણ ફાડવાની મા બાપની આજ્ઞા થાય ત્યારે તાબેદારીથી કહે કે,

ગર કુશી વર જર્મ બખશી, દસ્તો સર આસ્તાન;
બન્દેશ ફરમાં ચે બાશદ, હરચે ફરમાઈ બરઆન.

હે પિતાજી ! આપ મારો કે ક્ષમા કરો પણ મહારૂં માથું અને હાથ તો આપના ઉંબર ઉપરજ મૂક્યા છે, હાસની આજ્ઞા શું હોય ! આપ જેવી આજ્ઞા આપો તેવુંજ હું વર્તન કરીશ.

મિત્રદ્રોહિ કૃતપ્તચ્ચ, તથા વિશ્વાસ ઘાતક ।

ત્રયસ્તે નરકંયાંતિ, યાવ ચંદ્ર દિવાકરૌ ॥

મિત્રનો છળ કરનારો, અનેક ઉપકારો કરનારાં સુરખીઓનું છુંડું કરનારો, ને વિશ્વાસઘાતી નાફરમાન, એ ત્રણે જણ સૂર્ય ચંદ્ર તપે છે ત્યાં સુધી નરક

માંજ પડીને સળડયાં કરે છે. જે દિકરાં દિકરી મા બાપ સાથે આ જન્મમાં બેવ-
કાઈ કરી ગયાં છે તેઓ કયાં જીવનાં રહ્યાં છે ? તેઓ મરી ગયાં પણ કેઈ
સાથે બલાઈ કરી ગયાં નહીં. વે કહાં જીતે રહે, જો બેવકાઈ કર ગયે; મર
ગયો આખર ન કીસે, આસનાઈ કર ગયો. બાપ સમાન બગીચો કયાં છે ? ને
માતા જેવો મેવો; સુખ ચાહવો બેક જગતનાં, તો તન મનથી તે સેવો. તમે શોખને
ખાતર પંખીઓ ને જનાવરો પાળો છો તો શું તમારાં મા બાપને શોખને ખાતર
પણ નહીં પાળો ? અબજો અબજ ટનનો બોળો આ ધરતી મુગે મોઢે સહન કરે
છે તોએ તેને ઝાઝો બોળો જણાતો નથી, પરંતુ નિમકહરામ દિકરા દિકરીનો
બોળો તેણીને ઘણો ભારી લાગે છે. એવાં બેવકા ફરજાં વિષે,

મૃદંગ કહે ધિક હય, ધિક હય; તખ તાલ કહે કિનકું કિનકું ?

જમ હાથ પમારી કહે શુષ્કિકા, ઇનકું-ઇનકું-ઇનકું-ઇનકું !

એવાં નાફરમાન દિકરાંઓ વિષે મુરદંગ ધિક્કાર નાંખીને ધિક ધિક અવાજો
કરે છે, ને તબલાં કેને-કેને ? એવા જ્યારે અવાજ કરે છે ત્યારે ગાનારી
શુષ્કિકા આંગળી ખતાવીને નીમકહરામ બેટા બેટીઓને બતાવે છે. મેરી ડી મેડી
સીસ કેટલી કેટલી રાણીઓની અને કેટ કેટલા રાજાઓની માતા હતી, છતાં
કોલોનનાં એક કાતરિયાં ઉપર ભુખે ખ્યાસે ઘાસનાં બિછાનામાં એકલી મરણ
પામી તોએ તેના દિકરા ક્રાન્સના રાજા લુઇ ૧૩ માએ તેણીને ઝાંખીને બેઈ પણ
નોતી, અને છેલ્લે સરવાળે લુઇને ફાંકે ફાંકે રડવું પડ્યું હતું. હવે
પિતાનો પ્રેમ તો બુઓ, કે દિલ્લીનો બાદશાહ હુમાયુ મરણ ખાટલે પડ્યો.
ત્યારે તેના પિતા બાબરે અલ્લાતાલાને એવી ઇચ્છા જણાવી કે; “હે અલ્લા !
હુમાયુની ખાટલી ઉપર મને મુવાઝ, ને મહારા દિકરાને જીવતો કર !” બાપના
દીલની ઇચ્છા પરમેશ્વરે પાર પાડી. બાબર મરવા સુતો ને બેટો ટટાર થયો.
મા બાપના આશિર્વાદ પણ ફળે ને હાય કે શ્રાપ પણ નડે, માટે સેવા કરો તો
મા બાપની; આજ્ઞા પાળો તો મા બાપની.

ચુનીન શુદ્ધ દીન આવરે તાએયાં, કે ખેશ્મે પેદર જાનત આદર એયાં.

પેદર કસ પેસર હીય નાખુશ શુદ્ધત, બેદાન કાં પેસર તોખમે ખારે બદસ્ત.

મ આઝર હરગીઝ રવાને પેદર, અઝર અંદ બજુ રંજત આયદ બસર. (શાહનામું)

આમરબ લોકોના પેગંબરનું એવું ફરમાન છે, કે હે બેટા ! તારા
બાપની હાય તારા જીવને નુકશાન પુગાડશે. જો એક બાપ પોતાના પુત્રથી નારાજ
થયો હોય તો તું નહીં માનજે કે તે પુત્ર જેવું એક ભુંડું ફળ છે, તેવું જ તેનું
બીજ પણ કડવું જ નિપજશે. જો તારા પિતાશ્રીથી તારા ઉપર ગમે એવું પણ
દુઃખ પાડવામાં આવે તોએ તું તેના જીવને સંતાપી રંજા ના કરતો ! બાપની

ચાલ સામે ના જોતો પણ તેના હાલ સામે જોજે. તોખમ તજે ન તોખમી, નેક તજે ન ખવાસ; ભાગેા પણ ફૂવો જૂઓ, યુજવે સઉની ખ્યાસ. માટે જન્મ લે જગતમાં બબવો ફરજ; યુરી બસ બદીના બની બેગરજ. ગમે એવાં નાલાયક દિકરાં દિકરી હથે તોએ તેમનાં બચ્ચાંને દુઃખી થએલાં જોવા ચાહતાં નથી. પરંતુ દીકરાંઓ તો ગરજ સરી કે મા બાપ તરફની ફરજ ભુલી જાય છે. હેત નકામું હંસતું, પીડ પડવે ઉડ જાય; સચ્ચી પ્રીત તો લીલ તણી, જળ સંગાત સુકાય. ઇંગ્લાંડના રાજા હેનરી અને મેટીલ્ડાને પેટે એક પૂરા બેટા વિલ્યમ પેદા પડ્યો હતો. તે વહાણની ભયંકર સફરે જવા નિસર્થે ત્યારે મા બાપે હાલ તુર્ત નહીં જવા તેને સલાહ આપી. સલાહ માનવા વિના તે સફર ગયો ને ડુખી ગયો. આ સમાચાર સાંભળી તેનો બાપ એટલો તો ગમમાં ગીરફતાર રહ્યો, કે તે આખી જીંદગી સૂધી કદી પણ હસ્યોજ નહીં! મા બાપને ગમે એવાં કફાડાં બેટા બેટીનું લાગ્યા વગર રહેતું નથી. દુઃકમાં, એટલુંજ જણાવું છું કે, હે બેટા બેટીઓ!

તમારાથી બની શકે તેટલું મા બાપનું ભલું કરો!

તમારાથી બની શકે તેટલાં સાધનથી મા બાપની સેવા કરો!

તમારાથી બની શકે તેટલી રીતે મા બાપની ચાકરી કરો!

તમારાથી બની શકે તેટલા સ્થળમાં મા બાપની આજ્ઞા ઉઠાવો!

તમારાથી બની શકે તેટલા વખત સુધી મા બાપને નીમકહલાલ રહો!

તમારાથી બની શકે તેટલી સંખ્યામાં માબાપના ઉપકારનો બદલો વાળો!

તમારાથી બની શકે ત્યાં સુધી મા બાપને વફાદાર ને તાબેદાર રહો!

ગુલશનમેં ગુલબુદ્દોઝા તરાના બદલ ગયા, વેહ ચૌકીયાં બદલ ગઇ, યાના બદલ ગયા.

બદલ જો બેટા બાપસે ઉસકે અસરસે આજ, મેહરીલમેં મેરે સાજસે ગાના બદલ ગયા.

કયું હય તુઝે તાજુય? મતલબ હય તમાશા, મતલબહી કર રહા હય એ ઇન્દેલાબ અયસા!

૨૨ મી આજ્ઞા.

મહારી માતાની આજ્ઞા હું કબરમાંથી પણ સાંભળું છું!

“That duties must not be pressed nor beaten out of us, as the waters came out of the rock when Moses smote it with his rod; but must freely drop from us, as myrrh from the tree, or honey from the comb.”

નવાં વરસને હહાડે ઇશ્વર સ્મરણ કરીને તમે પહેલાં કેને પગે પડશો ? પ્રથમ કેને નમશો ? તમે કેની સાથે પહેલી હમાનગત લેશો ? તમે પરસ્પર પહેલું કેને સાલ સુખારક ઇચ્છશો ? માયાળુ માણને અને વહાલા પિતાળને. હહાડે વારે આપણાં છોકરાં આપણી સેવા ચાકરી ઉઠાવનારાં થાય, આપણને માન આપે, તેટલા માટે તેઓને ભલાં થવાનું શિક્ષણ માયાળુ સ્વભાવ રાખીને મા બાપે આપવાની જરૂર છે. તેમજ બચ્ચાંને સારાં કરવા યકી મા બાપે પોતે પ્રથમ સારાં શુદ્ધ અને નિરાભિમાની થવું જોઈએ. આપણે અનુભવથી જાણ્યે છીએ, કે નઠારાં મા બાપ પણ પોતાનાં છોકરાં સારાં નિવડે એવું જ ઇચ્છે છે. પોતે સારાં ન હોય તોયે પોતાના બચ્ચાં પણ સારાં ન નિવડે એવું માબાપો ચ્હાતાં નથી. જુઠાં મા બાપ પોતાના છોડુ સાચાં નિવડે એવું જ માંગે છે. દારૂડયાં કે જુગારી કિંવા રંડીબાજ માત પિતા હશે તેઓ પણ પોતાનાં દિકરા દિકરી તો મિતાહારી, સદાચરણી, અને પ્રદાયક પાળનારાં જ નિવડવાની આશા રાખે છે. ઝાડનો રસ ચુસી લેનારથી ઝાડ નરૂં ચુસાઈ જાય છે, તો પણ પોતાનું ધાવણ ધાવેલાના પ્રેમમાં તે પાછું પ્રકુલિત થાય છે, કેમકે તેજ ધાવનાર તે ઝાડને તાપના હહાડામાં પાણી પાવાની કાળજી રાખે છે. તેજ પ્રમાણે માતાનું તત્વ ધાવેલા પુત્ર ઘડપણ જેવા અતિ તાપિત દિવસોમાં તેને અન્ન પાણી આળશે એ ઉમેદથી પોતે પાઈ દીધેલાં દુધ માટે પ્રકુલિત થાય છે. જે દીકરો તાબેદાર ને ડાહ્યો હોય તેનો બાપ આનંદી દેખાય છે. એટલા માટે વડાં મા બાપના સફેદ બાલ તરફ નજર રાખીને તેમનો મલાજો અને અદબ રાખવાથી ઘણોજ વૃદ્ધ અને ઘણોજ વડો કિરતાર તમારા ઉપર પોતાની પસંદગી ઉતારશે. જેઓ વડીલોનું માન નહીં સાચવે તેઓ લાયકીવાળાં ગણાતાં નથી. તેઓને ઉઠી ઉભાં થઈ ઇજ્જત આપવી, તેમને બેસવા માટે પહેલે જગા કરી આપવી, તેમના સાથે વિવેક ને નમ્રતાથી વાતો કરવી, દરેક રીતના સલુક વાપરવાં, તેમના પ્રત્યે અવિવેક કે બેઅદબી નહીં કરવી, તેમની સામા દાંત કાઢીને હસવું નહીં, અને તેમના મોલા દરજ્જાને છાજતી ચાલ ચલાવવી, એ બધાં સપુતનાં લક્ષણો છે. આમ છતાં જે દિકરો પોતાના મા બાપ પ્રત્યે નઠારી ચાલ ચલાવે છે તે પોતે ઘડપણમાં તેવોજ નતીજો પામે છે. જે પથારી ઉપર પોતે રાતે સુવાનો છે તેજ પથારી ઉપર તે દિવસે પાણી છાંટતો કહેવાય છે. કિયાં બેટા બેટીઓને તમે એવાં દીકાં છે, કે જેમણે પોતાનાં મા બાપને રંજડયાં છતાં તેમને તેમનાં બચ્ચાંઓએ રંજડયાં નથી ? કિયાં નાફરમાન નાલાયક ને નિમકહરામ બ્યારને તમે ખુદાતાલાના તરફથી શિક્ષા પામેલાં નથી દીકાં ? એટલા માટે હે વાંચક બાઈઓ ! આજે તમારાથી જે કસુર ને નાફરમાની તમારા પિતાજી તરફ થઈ છે તેને માટે ઝટ ઉઠો ને તેમના પગ પર માથું મૂકીને માફી માગો. હે જહેનો

તમે પણ હમણાજ ઉઠાની, અને હમણાજ દરચુકરી ચાહોની ! હે દિકરા ! તું બાપનો તાબેદાર થા, કે ખીજાએ આગળ હું સરકરાળી લઉં. હે બેટા ! તું મા બાપની સેવા ઉઠાવનારો નિવડે તો હું મહારા શેઠને છાતી થોડીને કહી શકું કે, “ જોનો દિકરો તાબેદાર છે તેનો હું બાપ આઉં છું ! ” માટે હે દિકરા તું ડાહ્યો ને શાણ સલુકનો થાય તો તારા બાપ થતાના જીવરને કેવી ટાઢક થશે ! આત્મા કેટલો ખુશનુમા ને ખુશનુદ થશે ! નહીં તો “ A foolish son is the calamity of his father. ” નહારો છોકરો તેના બાપની એક મોટામાં મોટી આફત છે.

ટુંકમાં, બન્ધ્યાં વિષે માયાળુભાવ અને બહાલ કુદ્રતની પ્રેરણાનું કારણ છે; જેથી તેમની કસુરને પણ નહીં ગણકારતાં ઘણાં મા બાપો તેમને ઇજત આપીને પોતે ઇજત લેવાનો માર્ગ કરે છે. એકવાર ઇંગ્લંડના રાજા ચાર્લ્સ ૨ જાએ વિલ્યમ પેનને જ્યારે કપડો દેવાનો હતો, અને પોતાને તેના તરફથી ઇજત જોઇતી હતી, ત્યારે જે ઉમદા અખતરો તેણે અજમાવ્યો હતો, તે દરેક માબાપે પોતે પોતાનાં બન્ધ્યાં જોડે અજમાવવાની ભલામણ કરી શકાશે. એક પ્રસંગે રાજા ચાર્લ્સની દરબારમાં પોતાને માથેની ટોપ ઉતાર્યા વિના વિલ્યમ પેન ગયો હતો, ત્યારે રાજાએ સહ્યતાથી તેને કહ્યું:—“ જ્યારા જાહેબ ! આ દરબારનો એવો નિયમ છે, કે માત્ર એકજ પુરૂષ આ દરબારમાં કેવળ ઠંકાયલો રહી શકે, એટલા સાડા હુંજ પોતે મહારી ટોપી ઉતારી નાંખું છું ! ” આમ બોલી તુર્ત ટોપી માથા ઉપરથી ઉતારતાંજ પેનને ખેબલત લાગી, તેણે તુર્ત ટોપી ઉતારી, અને રાજાને સર્વદા માન આપવા લાગ્યો. માબાપે છોકરાં તરફથી માન મેળવવામાં પહેલો પ્રયોગ માયાળુપણનો છે, અને તેનાથી કામ ના સરે ત્યારે ખીજે મરતજે તેમને અમકાવીને રસ્તે ઠેકાણે લાવવાનો પ્રયોગ ઉત્તમ છે. વખતસર અમકાવશે નહીં, તો કવખતે કછેડાં છોડાં તમને અમકાવશે. એક ફકીરે શિક્ષા માંગીને પૈસાનો સારો જમાવ કીધો હતો, પરંતુ તેને પેટે દિકરો નહીં હતો. એવામાં ખુદાની ફઝલથી તેની ચોરતને હમેલ રહ્યા. ફકીરે ખુદા આગળ બંદગી કીધી કે, “ હે માલેક ! મહને જો તું છોકરાની નવાજેશ કરશે તો હું બદન ઉપરની ખીદી રહેવા દઈ જે કાંઈ માલ મતા છે તે સઘળી મહારા ફકીર કુકરા બાઈબંધોને ખત્રાડી દઈશ ! ” ખુદાએ તેની અરજ વાંચી. તેને ત્યાં પુત્ર અવતર્યો, અને તેણે આપેલાં વચન પ્રમાણે તેણે સર્વસ્વ ફકીર કુકરાને ખવાડી દીધું. ચાલી સોખ શાદી કહે છે, કે જ્યારે હું શામ શહેરની સફરથી પાછો ફર્યો ત્યારે મને જણાવવામાં આવ્યું કે બાપડો તે ફકીર તો કેહખાનામાં હાથે પગે બેડી સાથે સબડે છે ! મેં પુછ્યું કે એમ કેમ ? ત્યારે મને કહેવામાં આવ્યું કે, “ જોનો દિકરો નહારો નિકળ્યો, ઘરૂં પી છાકટો થયો, ને એક નિર્દોષ માણસનું ખુન કરવા માટે તેને ફાંસી

દઈ તેના બાપે તેને સારી કેળવણી નહીં આપવા માટે તેને બંદીબાને નાખવામાં આવ્યો છે !” ત્યારે મેં કહ્યું કે; “એમાં કોઇનો વાંક નથી, ફકીરનોજ દોષ છે, કે હાથે કરીને તેણેજ એવી બલા પરમેશ્વર પાસે માંગી લીધી, અને વળી પુત્ર પેદા થયો તો તેને સારી કેળવણી કેમ ન આપી ?”

અનાને બારદાર અએ મદે હુશિયાર;
અગર વકતે વેલાહત માર બાથંદ,
અઝાં બેહતર બ નઝદીકે ખેરદમંદ;
કે ફર્જંદાંને ના હમવાર બાથંદ. ”

અલ્યા હુશિયાર પુરૂષ ! ત્હારી સ્ત્રી નઠારાં બદકાર છોકરાં જણે તેના કરતાં તો તેણી સાપ જણે તેનેજ ડાઘા લોકો લલુ’ ગણે છે.

ઈરાનના બાદશાહ બેહરામશુર માટે ઇતિહાસમાં લેખ લખાયેલો છે કે; એક રાત્રે તેના પિતા યઝદેઝદની દરબારમાં ઉભો રહેતાં રહેતાં તે એટલો તો થાકી ગયો હતો, કે તેણે ઉભે ઉભેજ ઉઘનેા એક ઝોકો ખાધો. આટલીજ બેઅદબીને ખાતર બાપે તેને કેદખાનામાં થોડો વખત સૂધી રાખીને સજા કીધી, કે આજે રાજપુત્ર પોતાના બાપની બેઅદબી કરે છે તો કાલ ઉઠીને આખી ઇરાની રૈયત બેઅદબ થઈ પડશે. ફીદુરશી શાયરે પણ નાફરમાન બેટા બેટીઓ માટે એજ ઉપાયને વખાણ્યો છે, અને કહ્યું છે કે;

“સેયહ માર ચુ’ સર બર આરહ બે કુબ;
ઝે સુરાખ પીચાન શવહ સુએ ચુબ. ”

જ્યારે કાળો સાપ પોતાના સુરાખમાંથી બહાર આવીને ડાકું ભરવા સાડૂ માથું ઉંચકે, ત્યારે તો લાકડીએ કરીને તેનું મસ્તક લાંગવુંજ સબબર છે. મનુષ્ય લેખે જન્મ ધારણ કર્યો એ કાંઇ જેવી તેવી વાત નથી. તેમાં પણ ઘણાં વર્ષ જીવતાં રહેવું એ મોટી વાત છે; અને વળી તે જીવન, મા બાપ જીવતાં હોય ને ગુબારવું એ તો બહુજ દુર્લભ છે. અને તેઓમાં વળી ઉત્તમ વાત તો એ છે, કે મા બાપની શિખામણો સાંભળવાનો મોકકો જેને મળે તે તો વધુ ભાગ્યશાળીનાજ અખતમાં હોય છે. મગર તેજ માણસે સર્વોત્તમ જન્મ લીધેલો કહેવાય, કે જેને મા બાપની સેવા ચાકરી ઉઠાવી, શુખંડ રહી, મોટાંમાં મોટાં દેણમાંથી છૂટવાનો ઉત્તમ પ્રસંગ મળે, એટલા માટે મા બાપની સેવા બજાવવાનો ઉપાય મુખર્ દિકરા દિકરીને છેવટે સુઝે છે, પરંતુ ડાઘાં દિકરાંઓને તો તે ઉપાય પ્રારંભથીજ સુઝે છે. જે પોતાનાં સારાં આચરણ વડે પોતાનાં મા બાપને પ્રસન્ન કરે તેજ ખરાં દિકરા દિકરી. જેણી પોતાના માટીનું સાડું માંગે તેજ સ્ત્રી. અને જે ચઢતી કે પડતીમાં સમતોલ રહે એજ મિત્ર. સ્ત્રીએ જે ભાવ ભક્તિ પોતાના પતિ પ્રત્યે બતા-

વવાની છે, તેવીજ પુત્ર પુત્રી પ્રત્યે પ્રમાણસર બતાવવાની છે. એક તરફ ઠંડા ને બીજી ગમ ગરમ બાવ કલેશ વધારે છે. એક તહેવારને દિવસે વાણિયણે બાસુદી બનાવી. તેણીએ પોતાના પતિની પત્રાણી કરતાં પોતાના પુત્ર કીકાની પત્રાણીમાં વત્તી બાસુદી પિરસી, એટલે વાણિયો કોથે ભરાઈ બેઠો; “અત્તી કીકાની મા ! ત્હારો હું કે એ ? હું ઘણી કે એ પૂત ? મ્હારી પત્રાણી બાત્તી ને એની ભરેલી કેમ ?” વાણિયેણ કહે:—“હા મૂરખડાજી ! તું કાંઈ મ્હારો પુત્ર છે વાડ ? એ મ્હારો પુત્ર કે તું ?” એટલામાં કીકો બાત્તી ઉઠ્યો: “બાપા બાપા ! આ માય મ્હારી કે ત્હારી ? જે એને પેટનો દિકરો હોય તે વત્તી બાસુદી ખાય. માતાનું હેત દિકરા પર ના હોય તો કોના ઉપર હોય ?” આ વાતો થતાંમાં, પરાણો પડિત જે સાથે જમતો હતો, તેને કીકો કહે:—“કાકા કાકા ! તમે અમને પાંડિત્ય શિખવ્યાને અડધો કલાક નથી થયો, કે મા બાપે બાળકો ઉપર વિશેષ પ્રીતિ રાખવી, ને બાળકે મા બાપના કહેણસર રહેવું, ત્યારે તમારો ઉપદેશ અમારા-માંથી ક્રિયા મૂરખડાએ મન ઉપર નહીં લીધો વાડ ?” પડિત કહે:—ત્રણેવે. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે;

“માતરં પિતરં જ્ઞૈવ સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ દેવતાં ।

મત્વાગૃહી નિષેવેત સદા સર્વં પ્રયત્નતઃ ॥ ”

જે કોઈ ગ્રહસ્થ હશે તેમણે પોતાના મા બાપને સાક્ષાત પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર સ્વરૂપના માનીને દરેક રીતે હરદમ તેમની સેવા ચાકરી કરવી. એ સેવાનું કળ મળેજ છે. આપણે બાળપણમાં હોઈએ છિયે ત્યારે માવતરનો પ્રેમ જેવો પ્રેમ આપણને એકે લાગતો નથી. પરંતુ જ્યારે પરણીને માત્ર એક રાત પોતાની સ્ત્રી સાથે રહ્યા, એટલે તેણીનો પ્રેમ અધિક લાગવા માંડે છે. પરંતુ માવતરનો પ્રેમ અંતરમાં જડ ઘાલેલો હોવાથી આપણી સ્ત્રીના અંતરમાં તેવોજ પ્રેમ જડ ઘાલવા માટે તેટલાજ લાંબા વખતની જરૂર રહે છે. ઘણા બેટાઓનો અખંડ ખ્યાર પોતાની માતા તરફ હોવા છતાં ખાયડી પરણી લાવ્યા પછી તેણીના માત્ર એકજ રાત્રિના પ્રસંગથી ઘણા દિકરાઓ માતાને દુઃખી કરવા મંડી જાય છે. સો જાતિમાં અદેખાઈ એ મહા મોટું લાંછન રહે છે, જેમ અંદન જીવું થતું જાય છે તેમ તેમ તેમાં અધિક સુગંધી આવતી જાય છે, તેમજ જેમ જેમ મા બાપ વયે પહોંચે છે તેમ તેમ તેમનું હેત ને માયાળુપણું તો અધિક વધતું જાય છે. સર વોલ્ટર સ્કોટ પોતાના બાપને બહુજ માન આપતો હતો, અને બાપની સેવા ઉઠાવવામાં તેના હુકમ વિના કાંઈ પણ નહીં કરવામાં પોતાનું કલ્યાણ સમજનારો હતો. એક પ્રસંગે બારે તુફાનના પ્રસંગે તે બાપની રજા વિના કુદ્રતનો મહિમા જોવાને બહાર નિકળી પડવા માટે પાછળથી બહુ પસ્તાયો હતો. કવિ કહે છે તેમ માયની માયા કરતાં બાપની માયા પણ કાંઈ ઓછી હોતી નથી.

ગોપીચંદે માતાને રંજડીને ખાધેલું કંડવું ફળ.

ગૌડ બંગલાનો રાજા ગોપીચંદ પોતાની સાધ્વી માતા મૈનાવતી ઉપર બહુ પ્રેમ રાખતો હતો. સવારથી સાંજ સુધી તેણીની સેવા ઉઠાવતો. માતાનો પડયો બોલ બીલી લેતો. મૈનાવતી એક સતી સ્ત્રી હોવાથી પોતાના પતિ ત્રૈલોક્યચંદના મરણ કેડે આ જગત જીવનને ક્ષણભંજુર સમજી પારલૌકિક હિત સાધવાને એ સાધ્વી તત્પર હતી. સંસારની માયામાં સપડાયानે લીધે તેણી શોકાતુર હતી. એવામાં જાળંધર નામનો મહા યોગી રાજવાડામાં આવી ચઢ્યો. તેની તે સેવકી બનીને તેના ઉપદેશ લેવા લાગી. રાજમાતા આ ગુરૂના ચર્ચામાં વંદન કરતી કરતી દરબારમાં આવી. પરંતુ રાજમાતાનો આ ધાર્મિક જુસ્સો અને ભક્તિભાવ અદેખા લોકો સમજી શક્યા નહીં. એકે તેણી અતિ ધાર્મિક ને નીતિમાન હતી છતાં, ગોપીચંદની પટરાણી ઔમારાણીએ સાસુની નિંદા શરૂ કરીધી. તેણીએ પોતાના પતિરાજને સમજાવ્યો કે, મૈનાવતીના વિપરિત આચરણથી આપણને લજ્જા લાગે છે. આ જોગતાની સાથે આડો વહેવાર હોવાનું લોકો આજ મૂકી આપણને નિંદે છે. ગોપીચંદે જામી જઈ એક દિવસે સમાધિમાં બેઠેલા જાળંધરને ઉપડાવીને ઘોડાઓના તમેજા પાછળના કૂવામાં નંખાવી દઈ આખો કૂવો ઘોડાની લાઠ અને કચરાથી પૂરાવી દીધો. આ વાતની ખબર કાંઈ મૈનાવતીને પડી નહીં. તેણી સમજી કે મહારી સેવામાં કાંઈ કમીપણ જણાયાથી યોગી ચાલ્યા ગયા છે. અથી કરીને દૂધ પીને દહાડા કાઢવા લાગી, પણ મહોં પર અજાનો એક કણ પણ ના મૂક્યો. તેણી ઝડપે બેસીને મુઝાયા કરતી. ગોપીચંદને ૧૬૦૦ સ્ત્રીઓ હતી. તેના વર્ષગાંઠને દિવસે રાજવાડાના ચોકમાં આ સ્ત્રીઓ તેને અંગોળ કરાવતી દેખી મૈનાવતીએ બેઠી બેઠી સંતાપ કર્યો કે, આત્માનું અંગોળ છોડીને આ ક્ષણભંજુર દેહનું અંગોળ કરાવ્યાનું શું સાર્થક છે! આમ બોલી રડી પડી. રડવાથી નવધાર આંસુ નીચે પડ્યાં, અને તે ગરમ આંસુના ટીપાં ગોપીચંદના ગાલ ઉપર પડયાથી ગોપીચંદના ગાલ ઉપર ફેલેલા પડયા ! તપાસ કરાવતાં ગોપીચંદને જ્યારે જણાયું કે; આ તો તેની માતાના આંસુ છે, તેવોજ તે બોલી ઉઠ્યો; “ અરે શું આ મહારી વહાલી માતાનાં આંસુ ! મહારી માયાળુ માણને શોકાતુર કરાવનાર એ છે કોણ ? મારી હયાતિમાં મહારી પ્યારી માવતરને દુઃખવનાર એ છે કોણ ? ” એટલું બોલીને જેવાં તેવાં કપડાં પહેરી લઈ માતા પાસે જઈને પગે પડ્યો, અને પૂછવા લાગ્યો; “ હે માતા ! મહારો શો અપરાધ થયો ? મને કહો તો જેનો અપરાધ હશે તેનો નાશ કરીશ ! ” માતા કહે:-બેટા ! જે નાશવંત છે તેનો નાશ કરવામાં મોટાઈ શી ? નાશવંત છે તે અમર શી રીતે થાય, તેનાજ વિચારમાં હું છું. તું પ્રભુના નામનું રટણ કર ! પુત્ર

તું યોગ ગ્રહણ કરીને અમર થા ! ” આ પછી ગોપીચંદની ખાત્રી થઇ, કે આવી સાધ્વી માતા ઉપર તેણે પોતાની સ્ત્રીના કહ્યા ઉપરથી શંકા લઇ જઇ માતા તરફ મહા અપરાધ કીધો. તે પસ્તાયો, જર જર રડયો, અને પાછળથી જાગંધર યોગના બળથી પાછો કૂત્રામાંથી બહાર આવ્યો, અને ગોપીચંદ ભગવાં વસ્ત્ર પહેરી ભિક્ષા માંગવા નિકળી પડ્યો. બાઇઓ ! તમારી રત્નો અને તમારાં લાડકવાયાં કરતાં વધારે ખ્યારાં તમારાં મા બાપનેજ સમજો. તમારાં વિત્ત, ધન, ને માલમતા કરતાં પણ તમારાં મા બાપનો લોભ તમે વધારે રાખજો.

“હતો માતાનાં પેટમાં ગર્ભરૂપ, ધર્યો મહારે કાળે નિવેક ખુબ;
જરા દુઃખ ના દીધું રાખ્યાંજ રાણ, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાણ.
બહુ કષ્ટથી માણ જ્યારે રિગાતાં, દિલાસે ઉપાયે કરી સુખ સાતાં;
રડયો સુણવા રાખિ આતૂરતા છ, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાણ.
ક્યાં માણને સુખ જે સુખ માટે, નથી આપવાનું કને રોની સાટે;
સુણી જન્મ મારો કુલાઇ જતાણ, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાણ.”

આર્યાવૃતમાં સર્વ હિંદુ લોકો લગ્ન, જનોઇ; અગર ખીજ સર્વ માંગલિક પ્રસંગે પહેલી પુજા ગણપતિની કરીને શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥ થી સર્વ શુભ કાર્ય નો આરંભ એટલા માટે પણ કરે છે, કે માતૃ સેવા બળવનારાઓમાં સર્વથી ઉંચું માન ને મહત્વ ગણપતિનું ગણાયું છે. ગણેશ એ શંકરના પુત્ર છતાં પોતાના પિતાશ્રીને તે ઓળખતા નહોતા. એક દિવસે શંકરના પતિન અને ગણેશનાં માતૃશ્રી પારવતીએ, પોતાના દિકરા ગણેશને ઘરના દરવાજા ઉપર બહાર ચોકી કરવા બેસાડી, પોતે ઘરમાં ખાનગી કૃત્ય કરતાં હોવાથી દીકરાને કહી રાખ્યું હતું કે; “પુત્રે ! માતાની લાજ રાખવા માટે ત્હારે ચોકી કરવાની છે. કોઇને પણ મહારો બીજો હુકમ થતાં સૂધી ઘરમાં પેસવા દઇશ મા.” ગણપતિએ માયનો હુકમ પાળ્યો, અને પોતાના પિતાશ્રી શંકર આવી જેવા ઘરમાં પેસવા કરતા, તેવાજ તેમને પણ અટકાવ્યા ! ” શંકરે કહ્યું કે; “ત્હારું મસ્તક ઉઠાડી નાખીશ ! ” ગણપતિએ મસ્તક નીચું કરીને કહ્યું;—“માતાની આજ્ઞા આગળ આ મસ્તકની કશી કિંમતજ શી છે ? આ રહ્યું શીશ ! ” શંકરે તેનું ડોકું કાપી નાખ્યું. આ બનાવની ખબર પારવતી માતાને પડતાંજ તેમણે સત્યાગ્રહ પકડયો કે; “માતાની સેવા ઉઠવતાં જે સપુત્રે મસ્તક આપ્યું તેનું માથું જો હમણાં ને હમણાંજ નહીં ગોઠવાય તો પ્રાણ ત્યાગ કરીશ ! ” એટલામાં એક હાથી આવી લાગતાં શંકરે હાથીનું મસ્તક ઉઠાડી દઇને ગણપતિનાં ઘડ ઉપર મૂકી દઇ દીકરાને છવતો કીધો ! માતાની આજ્ઞા પાળનારા દિકરાની આજે પણ સર્વ મંગલ પ્રસંગે લોકો પુજા કરે છે. તો જે દીકરા દીકરીએ પોતાની પુજા કરાવવી હોય તેમણે પ્રથમ મા-બાપની પુજા કરતાં શિખવું જોઇએ.

કેાઈ ઠેકાણેથી મેં નીચલો ફકરો મ્હારી નોંધપોથીમાં ઉતારેલો છે. “એક મજબુત શરીરવાળી અને મજબુત મનવાળી મા, પોતાની ૧૬ વર્ષની પુત્રીને ડોઁ ફાઉલર પાસે લાવીને કહેવા લાગી કે:- “ડોક્ટર ! આ મ્હારી છોડીને કાંઈક વાંક માટે જરા પથ્રુ કહેવામાં આવે છે કે તેણી રડી પડે છે. સદા ગમગીન રહે છે, અને બધો વખત ધર્મનાં પુસ્તકોજ વાંચ્યા કરે છે, માટે આ શું દર્દ છે, અને તેનો ઉપાય કાંઈ બતાવો તો બહુ સાડું.” ડોઁ ફાઉલર મસ્તકવિદ્યામાં બહુ કુશળ હતો, જેથી તેણે તેણીની માતાનું મસ્તક તપાસ્યું, તથા ગર્ભાવસ્થામાં તેણીની મગજની સ્થિતિ કેવી હતી તે વિષે પૂછપરછ કરવાથી ડોક્ટરને માલુમ પડ્યું કે, તે માતા પોતાના મા બાપની શિખામણ અને સલાહ નહીં માનતાં એક નઠારા સ્વભાવના ધણીને ઉતાવળે પરણી નિકળી હતી. તે ધણી તેણીની સાથે નાલાયક ચાલ ચલાવતો હતો, જેથી તેણી નિરંતર ઉદાસ રહેતી, અને સારો દહાડો બાઈબલ વાંચ્યા કરતી. આવી માનસિક ઉદાસીમાં પેઢી છોડી વખતે તેણીને ગર્ભ રહ્યો હતો, અને તે કારણથી તેની આ ૧૬ વર્ષની છોડીના મગજ ઉપર માતાની છાપ રહી ગયાથીજ તેણી પોતાની માતાના જેવાં આચરણ કરે છે. આ ઉપરથી સર્વ વાંચનારાંએ વિચારી લેવું જોઈએ, કે મા બાપની પૂરેપૂરી અસર તેમના બચ્ચાંમાં પ્રથમથીજ કુદ્રતી રીતે ઉતરે છે. માટે જેઓ પોતાના મા બાપની સેવા ઉઠાવવાની આદતમાં હશે તેઓનાં બચ્ચાંને પણ ગર્ભસ્થાનમાંથીજ તેમના મા બાપની સેવા બજાવવાની અસર ઉત્પન્ન થશે. લૉડ્ રેન્ડોલ્ફ ચર્ચીલનો પુત્ર મીઁ વિન્સટન ચર્ચીલ, જેણે દાન્સવાલના હુદ્દ પ્રસંગે એક ઉત્તમ ખાતમીદાર લેખે રાજ્યની સેવા બજાવી હતી, તેનામાં પોતાના બાપની રાજ્ય સેવા બજાવવાની કુદ્રત આપોઆપ ઉતરેલી હતી. તે જ્યારે માત્ર ૧૦ વર્ષની વયનો હતો ત્યારથીજ તેને પોતાના પિતાની માફક રાજસેવા ઓઘે ઉતરેલી હોવાનું સર વિલ્યમ હાર-કોર્ટે પાર્લામેન્ટમાં જણાવ્યું હતું. અર્થાત, જે દિકરા દિકરીઓ કુદ્રતી પ્રેરણાથી પ્રેરાઈને પોતાના મા બાપનાં તાબેદાર અને હુકમ ઉઠાવનાર નિવડે છે, તેઓએ જરૂર યાદ રાખવું કે તેમનાં બચ્ચાં પણ તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવનારાંજ નિવડશે. દિકરા દિકરી સારાં, તાબેદાર, કહેણસરનાં નિવડી મા બાપની સેવા બજાવનારાં નિકળે એ હેતુથી દેશદેશનાં મા બાપ, બચ્ચાંના જન્મથીજ અનેક પ્રકારના ંહેમો પાળે છે. તુર્કિસ્તાનમાં એ કારણને લઈને પ્રત્યેક માતા પોતાનાં બાળકોને ચિઠ્ઠી દોરા અને માઢળિયાંથી નરાં ભરી નાંખે છે. એટલુંજ નહીં, પણ મંત્રેડી ગોળીઓ તેમના મસ્તકે વળગાડે છે. અને તેમનું બેઠને સ્પેન દેશમાં અમુક આડની છાલ બચ્ચાંના કપાળે ઘસે છે. સ્વીડનમાં તો બાળક પોઢ્યું હોય ત્યાં તેના માથા તળે એકાદ પુસ્તક મેળે છે, એવાં માયાળુપણાથી કે મ્હાડું બચ્ચું વિદ્યા ભણે. અને તેવીજ લાગણીથી તેને અંગોળ કરાવતી વેળાએ પાણીના હાંડામાં પેસા નાખે છે, કે તે બાળક લક્ષ્મીથી ભરપૂર થઈ જાય. આવી માતા, બે મોટપણે તે દિકરાને

મરવા કહે, તો તે મરી તો નહીં જઈ શકે, તોપણ આંખ મિચીને અરથો કલાક પડી તો રહેજ. કવિ નર્મદ કહે તેમ વળી બાપ પોતાનાં બચ્ચાંના જન્મથી કેવો હરખાઈ બચ છે કે;

“વધાઈ કહેનારને આપી ઝટ્ટ, પહેરાવી સોંચાણીને સાડી સટ્ટ;
ખરો પ્રેમ પહેલાંથી દેખાડતાજી, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાજી.
બહુ હુર્ષથી ઉઘમે જન્મ બાણે, કરાવ્યાં ગળ્યાં લોકને ગોળ ધાણે;
અરે શુણ ને રૂપ જોયા વિનાજી, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાજી.
ઘણી રીતથી પાળી પોષી ઉછેર્યો, ત્રિવેકે વધુ પ્રેમ પાશેજ ઘેર્યો;
બખરે તમે ખહાર તેડી જતાજી, વળાએ નહીં પાડ વહાલા પિતાજી.”

માતા જેવું શાસ્ત્ર કે તીર્થ બીજું એકે નથી. એ શાસ્ત્રમાંથીજ આપણે સદાચરણ, વિવેક, અને નીતિ ધર્મ શિખરે છિયે. માતાના પ્રેમ અને પ્રીતિ એ કાંઈ જુદીજ ચીજ છે. આયરીશ માતાઓ પોતાના બચ્ચાંને રખે કાંઈ ઇન્ન પહેંચે એ બીકથી પોતાના માથેના બાલ શુથીને તેનો પટો પહેરાવે છે, કે જે કાંઈ બલા આવી પડે તે માયનેજ માથે આવજે ! આવી પ્રેમાળ માય વગરનાં બચ્ચાંને જન્મ સુધી કેવો ચોળો રહી જતો હશે તેનો વિચાર કરી કરીને દિઃરાં દિકરીએ પોતાની માતાની સેવા બક્ષિત નિત ઉઠીને કરવી જોઈએ. કવિ એને માટે તો એટલે વેર તેનો મિત્ર મેસન લખી ગયો છે, કે જ્યારે જ્યારે એ કવિને તેની માતાની કોઈ વાત કરતાં તમે સાંભળો, ત્યારે ત્યારે તેણીના સ્મરણથી તેને એટલું બધું તો દુઃખ લાગી આવતું હતું કે, એક ડચકું ખાધા વગર તે કાંઈ પણ કહી શકતો ન હતો. તેની કાબેદયત ભરેલી કવિત્વ શક્તિ તેમજ તેની શાંત જીવનને માટે તે આખે આખું માન પોતાની માવતરને આપતો હતો. લાઇઓ ! તમારી માય જીવતી હોય ત્યારે મિત્રોની માયા, ને પાડોશીની ચાહ્યા સંપાદન કરવા પહેલાં તમારી માયની માયા સંપાદન કરજો. તમારા શેઠનું દિલ જીતવું હોય તો પહેલે તમારા પિતાનું દિલ જીતજો. માતા જેવો મહેરમાન અને માયાળુ શિક્ષાગુરૂ પૃથ્વી ઉપર એકે નથી. માતાના જેટલી કાળજી બાળકના સુખ માટે અને જન્મ માટે બીજાં કોઈને હોતી નથી. એટલા માટે સ્કોટલેન્ડમાં તો વાંઝણી બાઈઓ બાળક વગરનાં ખાલી પારણાને, ખાલી જોળીને પણ હિંચકા નાંખી નાંખીને બચ્ચાંથી પારણું ભરાઈ બચ એવાં ગીતો ગાયા કરે છે. હિંદુસ્થાનમાં તો ઉલટું કોઈ પણ સ્ત્રી ખાલી પારણું ઘરમાં રાખતીજ નથી, અથવા ખાલી જોળી ઘરમાં હોય તો તેને હિંચકા નાંખવામાં અપશુકન સમજે છે. દુન્યામાં માતાના જેવો મિઠો મેવો બીજો એકે નથી. દરેક બચ્ચાંને માય ને બાપ તો કોઈ પણ હોયજ હોય. પરંતુ જે કરટુટી, પોતાને પેટે બાળક હોવા માટે એક માતા કરે છે, એવી દ્રઢ ભાવના તો પિતાની પણ હોતી નથી. આવાં માયાળુ માણની સેવા ચાકરી નહીં ઉઠાવવી એના જેવું નચુણાપણું,

નાફરમાની, બેઈમાની, અને નફ્ટાઈ બીજી કોઈ હોઈ શકેજ નહીં. કેમકે જન્મ આપતી વખતનાં કષ્ટ ભોગવ્યાં એટલેથીજ તેનાં દુઃખ અટકતાં નથી.

“ નહીં એટલેથી તમે આંટખ્યાં છો, અસંખ્યાત દુઃખો પછી તો સહ્યાં છો; ક્યાં કાજ તે સાનમાં જે કહ્યાં છો, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ. ભુખે રાઉં તો થાનતું દુધ પાતાં, જમાડી પ્રેમથી પછી આપ ખાતાં; સુવાડયા વિતા દુર તો ના જતાં છો, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ. દુઃખે રાઉં તો મીઠાં ગીત ગાતાં, કિલા ભાઇ બાપુ કહી પેટ વડાતાં; વહી પ્રેમ ને ગોઠ ઉછાળતાં છો, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ. રમાડયો કરાવી બહુવાર ‘ઝા’, ‘ઝા’, બહુ વાર કહાડ્યાંજ ગૂમૂત ઝાઝાં; વહુડાવી નહીં સુગ લેશે કદાજ, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ.”

ગ્રીસ દેશની માતાઓ તો વળી બચ્ચાંને પાળણે પોઠાવ્યા આગમચ આતશ રાશન કરીને જોળીની આસપાસ ત્રણ ફેરા ફરીને બચ્ચાંને આશિષો દે છે. માતાના એવા આશિર્વાદો પામેલો બોનાપાર્ટ પોતાની ઉજ્જવળ નામાંકિત જીવન માટે જેમ પોતાની માતાના ગુણોને આભારી હતો, તેમજ ઓઝીવર કોમરને પ્રભુ પ્રત્યેનો પ્રેમ, ધૈર્ય, દરેક કામ પાછળ ધીરજ ભરી ખંત, સંસારની શાણપટ, અને સાદી જીવન એ સૌ તેની માતાની સેવામાંજ ઉતરેલાં હતાં. હોલેંડ દેશની માયો તો બચ્ચાંના પાળણમાં મૂળો તથા એક પાઉંની કાત્રી અને મીડું સુકી બધા શુકન માંગતી માંગતી હિંચકા ખવાડે છે. ટુકમાં કહે તો દીકરાં દીકરીઓ બરાબર મનમાં ઠસાવવું જોઈએ, કે જે સેવા ચાકરી મોટપણે માબાપની કીધાથી પોતાના અંતરાત્માને સુખ થાય તે ઘણા આદરમાન અને ભાવની સાથે કરવી, તેમાં જે વિપરીત કર્યું હોય તેનો તો ત્યાગજ કરવો. કેમકે,

“યં માતાપિતરૌ ક્લેશં સહેતે સંભવે નૃણાં ।

ન તસ્ય નિષ્ક્રાંતિઃ શક્યા કર્તુ વર્ષશતેરપિ ॥

બચ્ચાંના જન્મ વખતે માયબાપ જે કષ્ટ ખેંચે છે, જે કલેશ માથે ઉઠાવે છે, અને જે દુઃખો સહન કરે છે, તેનો બહલો તો સો વર્ષ પછી દીકરાં દીકરીથી વાળી શકાવાનો નથી. માટે જહેનો ને બંધુઓ ! તમારાં માબાપની સેવા ચાકરી આંખને જોરે ઉઠાવજો. તમે વિચાર કરો, કે લાકડાંના ટુકડાંને પાણી છે તે ડૂબી મરવા કાં દેતું નથી ? એટલાજ કારણે, કે જે પાણી પીને પોતે ઉધરેલું ઉધરેલું તે લાકડાંને હરદમ પોતાની છાતીની સપાટી ઉપર રાખી મેલીને ઉપકાર કરે છે. છોકરાં મોટાં થઈને, જે મા બાપે તેમને ખવાડી પીવાડીને ઉપકાર કરેલા, તેનો બહલો જો લાકડાં અને પાણીના ઉઠાહરણે પછી પાછો વાળે તો તેઓ ઉપકારીજ કહેવાય. માબાપ રૂપી પાણી દિકરાં રૂપી વહાણને કહી ડૂબવા દેશે નહીં.

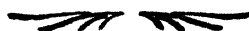
સીચા તળ તરુવર જયા, અટા તળ જયા આજ;
તારે પણ ખોલે નહીં, પ્રભુ ખાંદા શહેકી લાજ.

ઉપકાર ફેડવાને બદલે જે પુત્ર માં બાપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તે પુત્ર તો પેટે પથરો પડ્યા બરાબર છે. જે પુત્ર માં બાપનો હુકમ અર્થે મનથી આનાકાની કરીને ઉઠાવે તે કથીર છે. જે દિકરો પોતાના માં બાપના કહ્યા પ્રમાણે કામ કરી ઉઠે તે સોના તુલ્ય છે. પણ પોતાના માત્ર પિતાની માત્ર ઇચ્છા સમજી બંધને જે આજ્ઞા ઉઠાવે તે પુત્રને તો હીરો કહ્યો છે. પણ જે દિકરો પોતાના માં બાપનું ધુન કરે તેનાથી તો શેતાન પણ ડરે છે. પરંતુ

ચક્રી આન છે નાપાક ખૂને પેદર;
ન રીઝદે એ તન પાક આદેહ પેસર.

એક બુન્યાદબદ્ધો પાક દિકરો પોતાના આપ જેવા આપનું બુન કદિએ
કરશે નહીં.

મા-બાપની સેવા.

(१०)

નાકરમાન અધ્યાને માટે સ્વર્ગની રજા નથી.

He who is false to parental duty breaks a thread in the loom, and will find the flaw when he may have forgotten its cause.

૨૩ મી યાજ્ઞા.

જે જે મહા પુરુષો થયા છે તે તેમાં કેઈજ એવા જણાયા હશે, કે જેમણે પોતાના માત પિતાની આજ્ઞા પાળી ના હોય. ઘણે ભાગે બધા મહાન પુરુષોનું જીવન વૃત્તાંત વાંચતાં એમજ જણાઈ આવ્યું છે. કે તેઓએ પહેલી સેવા મા બાપની બળવી છે. મહાન અમેરિકન રાજદ્વારિ જોન રૅન્ડલ્ફ તો એટલાં સૂધી કહી ગયા છે કે; “અગર મ્હારી બાળવયની શુભ યાદદારનો મને રોકી ન રાખત તો હું ઇશ્વરની પણ અમાન્યતા કરત. મ્હારી તે અતિ બહાલી આવતર નિરંતર મને શુદ્ધ મંડિયે બેસાડીને મ્હારા બન્ને હાથો પકડીને ઇશ્વર સમ-રણ કરાવતાં બોલતી હતી કે:—“આપણો મહાન બાપ જે સ્વર્ગમાં છે તેની સેવા પહેલી કર, પછી અમારી સેવા કર!”

ખડેનો તમે જરૂર ચાહ રાખજો, કે મા બાપ તરફ હેત નહીં રાખનારા
 પુત્રો જરૂરજ નહારા ધણીઓ નિવડે છે. જે કોઈ જીવાન તેની મા અથવા ખડેન
 તરફ માયાવંતો ના હોય તો તે સારો ખાવીઠ ભાગ્યેજ નિવડશે. જે માતાને પેટે
 પરણવા લાયકની દિકરી થઈ હોય તેણે એવા મા બાપની અવગણના કરનારાને
 જજાઈ કરવોજ નહીં. નહીં તો તેની દિકરીના ભવિષ્યમાં દુઃખજ મળશે. એથી
 ઉલટું જે કોઈ જીવાન માણસ તેની મા અને ખડેનો પ્રત્યે માયાળુ અને
 હેતાળુ હશે તો એવો માણસ ઘણું કરીને ઉત્તમ ભરથાર નિવડશે. દુઃખી
 લોકોને મોટા દિવાસારૂપ જે મહાન થીઓડોર પાર્કર, તેની પિતૃભક્તિ
 ઘણીજ પ્રખળ હતી. તે પોતાના બાપવડેજ પોતાનું ઉત્તમ ચારિત્ર બંધાયેલું
 સમજતો હોવાથી, તેના બાપ જ્યારે મરી ગયા ત્યારે તેના જીવનમાં ઉંડો કારી ઘા
 લાગ્યો હતો. કુમારી કોમેટને એક પત્ર લખીને તેણે પોતાની તે વેળાની મનની
 બેચેની જણાવી હતી. તે પત્રમાં તે લખે છે કે; “ હું મારા પિતાજીને માટે
 શોક કરતો નથી, પણ હું પોતે મારે માટેજ શોક કરું છું. સ્વર્ગમાં સિધારીને
 તેમના મિત્રો, તેમની આ સંસારની ભાગ્યેજ, તેમના પૂર્વ પુરૂષો, અને છોકરાંને
 જઇને તેઓ તો મળશે. તેમની તે સુલાકાત કેવી આનંદકારક હોવી જોઈએ ? આ
 દુઃખી જગતમાં તેઓને વધુ વખત રહેવું પડ્યું તેથી તેઓ કદાચ દુઃખી થતા
 હશે, અને હમણું તેણે નિશ્ચય દેહ ત્યાગીને અમરગી મેળવી છે; જેથી તેઓ તો આનંદ
 કરતા હશે. સગડીની પાસે એકલો બેબાકજો બેસીને મને તમારો કાગળ વાંચતાં
 જણાયું કે, જાણે તેમનાં અશો નેઆંગાંનેા, મ્હારી પ્યારી માતૃશ્રી અને મ્હારા
 પિતાજીની આગમચ સ્વર્ગે ગયેલા તેમના મિત્રો તેમને ફરી ફરીને ખૂબ
 આલિંગન કરવાને માટે તેમની ચારે બાજુએ વિંટાયલાં છે. તેઓના આવકારનાં
 ગાયન અને આનંદના અવાજ હજી પણ મ્હારા કાનમાં સંભળાયા કરે છે !
 પરંતુ મેં આગળ લખ્યું છે કે, હું તેને માટે દુઃખ કરતો નથી. તેને માટે લાંબો
 શ્વાસ કાઢવાનું અથવા આંસુ પાડવાનું કંઈ કારણ નથી. તોપણ જેમના હાથથી મ્હારું
 લાલણ પાલણ થયેલું, જેમના હાથથી મેં ખાધેલું પીધેલું, તેમની પ્રાર્થનાના આશિર્વાદો
 મેં મેળવેલા, અને તેમની મ્હારે માટેની બેહદ કાળજીથી હું અનુભવમાં આવ્યો,
 હવે તેમના મરણથી જે ગમ મને લાગ્યો છે, તે હું કેમ દબાવી શકું ? હવે ઘણું
 થયું છે, અમારે પણ હવે તેમની સાથે મળવું થશે. લાંબો વખત સુધી રડીશ
 તો મ્હારાં શરીરની ખરાબી થશે; પરંતુ વખતો વખત મ્હારા પિતાજીના
 ઉપકારો ચાહ આવ્યાથી મ્હને એટલોજ શોક થાય છે, કે લાંબો વખત તેમની
 સેવા બજાવી તેમનું કરજ ફેડીને હું કૃતાર્થ થયો નહીં ! ” વળી તા. ૨૩ મી
 આગષ્ટ ૧૮૫૨ ની ડાયરીમાં તેણે લખ્યું છે કે; “ ૪૨ વર્ષ ઉપર પ્રભાતે મારા
 પિતાશ્રી પોતાના અગ્રીઆરમા છોકરાની જન્મવાની વાટ જોતા હતા, તે પ્રસંગે

તેમને જે દુઃખ થયું હતું, તે દુઃખ મને કવચિત્ પશુ યાદ કરતાં બારે ખેદ થાય છે, કે માતાની સેવા બળવી કૃતાર્થ થવાનું તો મહારાથી બન્યુંજ નથી. માતા પિતાનાં બાળકને જઠરમાં ધારણ કરે છે, અને જેને હૃદયમાં લઇને લાલણ પાલણ કરે છે તેવી એક માતાની સેવા ચાકરી ઉઠાવવાની તક તો મહને નહીંજ મળી. અફસોસ !

The path of duty is the way to glory. હે પિતા ! હે માતા !

તમે જે પુત્રને, કેટલું બધું કષ્ટ વેઠીને, પ્રતિપાલન અને ધર્મ શિક્ષા આપી હતી, તેને તમે જાણતાં નથી, કે કેટલાં માણસો શ્રાપ દે છે ! હું તમને ધન્યવાદ આપું છું. તમે મારે માટે ખરેખરાં માતૃ પિતાનું કર્તવ્ય બજાવ્યું છે ! તમે સર્વથી પહેલાં મને પરમેશ્વરના પ્રત્યે કર્તવ્યનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. તમારી આગળથી શિક્ષણ મેળવ્યું હતું, કે માણસની જીવંતી દુઃખ અથવા સુખ ભોગવવાને માટે નથી, પણ જન સમાજની સેવા કરવાને માટે છે. તમારાં મુખેથી સાંભળેલી વાતોથી આ સત્યની શિક્ષા મેં લીધી છે. તમે જે સ્વર્ગમાંથી નજર કરી બેતાં હશે તો તમને દેખાતું હશે કે, તમારા નાના છોકરામાં હજી અવગુણો ધણા રહેલા છે. મને આશા છે, કે મારાં ચારિત્રમાં તમારે મન પસંદ થોડુંક તો કાંઈ રહેલું છે. મહારા માયાળુ પિતા ! હું હજી પણ તમારી સેવા કરીશ, અને માણસ બનતું બહું કરીશ. હું તમારા ઉપકાર કેમ ભૂતીશ ? ”

વિસરે કેમ કહોજી વિસારી, માત તાત માયા જે તમારી.—અહો ! વિસરે.

બાળપણથી સંભાળ તો લીધી, કશી વાતે કસર નવ કીધી;

લીધી તસદી અમે કાજ બારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

થતાં સુખિયાં, દેખી સુખી અમને, દેખી દુઃખમાં, થતું દુઃખ તમને;

એવી મેહર સદા મન ધારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

ખાન પાન અમેને આપી, જ્ઞાનદાનથી કુમતી કાપી;

એથી છેવે અધિક આભારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

પાડ વાળિયે કેમ તમારો ? નથી આશરો કાંઈ અમારો;

તોય ગણશુ ગુણો સંભારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

કહી જમ પર રીસ બે કરતે, બચપણમાંહી વેગળાં ધરતે;

વલે થાત ખુદા શી અમારી ? અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

પણ માયાળુ માત પિતા તે, એવું કદિયે કહે ન જરા તે;

બચ્ચાં પેટનાં દિલમાં વિચારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

કયું આટલું ને જે કરે છે, હેત અડકું જે હૈયે ધરે છે;

એથી કેણ બીજાં મુખકારી ? અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.

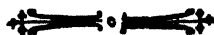
ગુણ માત પિતાનાજ બૂલે, પાપી બાળક દુઃખમાં ડૂલે;

થાય હાલત બહુ દુઃખિયારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોછી વિસારી.
હૃદયી જ્યાંદે જે લાડ લડાવ્યાં, તેથી મુખ તે મળ્યાં મન ભાવ્યાં;
એવી કુદ્રતની પ્રીતિ તે ન્યારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોછી વિસારી.
ખુશી કરવા ખુદાને ધારી, મરછી રાખીશું રાજ તમારી;
તેથી બીજું નથી લાલકારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોછી વિસારી.”

(હો. ન. લોહ.)

બાઈઓ ! માબાપના કીધેલા ગુણ તમે કેમ વિચરશો ? ખડેનો ! માતપિતા તમને કડવું કહેશે તે પણ ગુણકારી સમજીને તેમના છાયામાં, તમે તેમના ઉપકારોજ માત્ર ધ્યાનમાં લઈને શાંત રહી શકશો. અપકારી કે કૃતઘની ના થશો. બાવળના ઝાડમાં નહીં કળી શકાય એવી કાંટાની શૂળો હોય છે, પરંતુ તેની છાયામાં બેસનારને તો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. લીંબડાના પાંદડે પાંદડાં કડવાશથી ભરેલાં હોય છે, પણ તેની શિતળ છાયાના આશ્રમાં તો વટેમાર્ગીને આનંદ થાય છે. તેમ તમારું સાડું નમસ્તુ થવાને સઘળો આધાર તમને કડવા બોલ કહેનારી માતા ઉપરજ અવલંબેલો છે. બોનાપાર્ટ કહેતા કે; “ મહારામાં જે ઉમંગ, જે ખાંત, જે મહેનત, જે ગુણ, જે હિંમત, અને જે કર્તવ્ય પરાયણતા મહારામાં આવી છે, તે મહારી માતાએ ભરેલી છે. ” માતાની માયાનું પ્રબળ અને પિતાની આજ્ઞા એ બન્નેનું તોલ સરખું છે. માટે એકગમથી માતાની માયાનું જોર હોય અને પિતાની આજ્ઞા કડક હોય ત્યારે સપુતે શત્રુનાંદ થવું. ગૌતમને એકવાર એમ જણાયું કે, પોતાની સ્ત્રી અહલ્યાએ ઇંદ્રની સાથે વ્યભિચાર કર્યો છે, માટે તેમણે પોતાના પુત્ર શત્રુનાંદને આજ્ઞા કરી કે, “ હે વત્સ ! તારી માતાને મારી નાંખ ! ” પરંતુ જેમ આપણે કાંઈને કહ્યો છીએ કે, “ આ તો શત્રુનાંદ છે ! તેમ જાણે સાંભળ્યુંજ ન હોય તેમ શત્રુનાંદે તે અકાર્ય કરતાં વાર લગાડી. એટલામાં તો ગૌતમને કોપ શાંત પડ્યો, અને તેમણે અહલ્યા ઉપર ક્ષમા કરી. આવી રીતે શત્રુનાંદે પોતાની માતા તરફની ક્રુરજ માટે અકાર્ય કરવામાં વિલંબ કર્યો તે પ્રશંસા પાત્ર થઈ પડ્યો હતો. આમ કાંઈવાર માબાપ બન્નેનું મન રાખવું હોય ત્યારે વિલંબ કરેલો પણ સારો બચીને શત્રુનાંદ બહેરા થવાનો આપણામાં હજી પણ આલ છે.

૨૪ મી આજ્ઞા.

માય વિના શુનો સંસાર ! અને આપ વિના પૂરો અધિકાર !

“ As we do turn our backs
From our companion thrown into his grave,
So his familiars to his buried fortunes
Slink all away;
Leave their false vows with him
Like empty purses pick'd; and his poor self,
A dedicated beggar to the air. ”

—Shakspeare.

દિકરાઓ ! તમારી મા તે મા, ને બીજાં તે વગડાના વા. દિકરીઓ ! તમારા આપ તે આપ, ને બીજાં તે સાકર છુરીના કાપ. જગતમાં જે ઉપકારો તમારાં મા આપે ક્યાં છે તેવા ઉપકારો કરનારાં બીજાં કોઇથી ના થવાય. એટલા માટે મા આપની જેમણે સેવા ના કરી, જે દિકરા દિકરીએ નાફરમાન થઈ મા આપનો હુકમ ના ઉઠાવ્યો, જે છોકરાં કૃતઘ્ની નિવડ્યાં તે દિકરાંને કુદ્રત કદીએ ઠાર દેતી નથી. હબરો લડવૈયાઓની સામે જે જંગ બહાદુર ભેદ્યા નમણું આપતા નથી, તેજ ભેદ્યાઓ મરકટ સરીખાં મા આપને નમણું આપવા તૈયાર હોય છે. પરંતુ જે દિકરાં પોતાના આપનાં થતાં નથી તે માયના ગુણો બાજુતાં નથી, ને જગતમાં કદી પણ અપકારીજ નિવડે છે.

“ધિક્કાર તે ફરજંદને, જેથી દુઃખી મા આપ છે;
ફરજંદ નહીં તે દિલ પસંદ, પણ જેમ ઝેરી સાપ છે.

આપાલા આપ મહણે ના, તર ચુલત્યાલા કાકા કોણ મહણતો ? જે દીકરો આપને આપ નહીં કહે, તે દિકરો પાટોસીને કાકો કદી કહેશેજ નહીં. અને વહેવારમાં તમે જરૂર યાદ રાખશો, કે જે મનુષ્ય પોતાના મા-આપવખો નહીં હોય તેનો વિજ્ઞાસ રાખેથી ગળું કપાવ્યા વિના રહેતો નથી. સંસારમાં મામા-માસિય અને આપના આપ બન્ને લાગ્યા વિના રહેતા નથી. એટલા માટેજ કહેવત છે કે, “માય તે માયો ને આપ તે ખાટલાનો પાયો.” તમે તમારી માતાના એક શબ્દને રાજ્યના અનિવાર્ય હુકમ પ્રમાણે લેજો. જેનરલ જ્યોર્જ વોર્શીંગ્ટન જવાન વયમાં વહાણના મુખ્ય અધિકારી લેખે જ્યારે એકવાર દરિયાની સફરે જવા નિકળ્યો હતો ત્યારે દરેક ગોઠવણ નક્કી કરી હતી, અને તે વહાણ તેના આપોકાં ઘરની સામેજ ઉભું રહેલું હતું; વોર્શીંગ્ટનને લેવાનીજ રાહ ભેટું તે વહાણ ઉભેલું હતું; અને તે ક્યારે વહાણ ઉપર વહેલો અઢે તેની તલપાપડમાં હતો, અને જ્યારે છેલ્લાં તેની પેટી વહા-

જામાં સુકવાને સાફ નીચે ઉતારી ત્યારે વૉર્શીંગ્ટન પોતાની માતાને “ છેલ્લી સલામ ” કરવા ગયો. તે વેળાએ તેની માયાળુ માવતર દીકરાથી છુટી પડવાનાં દુઃખથી નવધાર આંસુ રેડીને રોતી બેઠેલી તેના દીઠામાં આવી !

“ સુકામાં સુવાડી બિની ભાંચ વેડી, મુતાં ભારી ભેંટી પથારી ન છેડી; ગમી જો ન પીધી તથાપી ફવા જી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી ! રમું જાલીને જો કને આસપાસ, ઉછાળી ઉંચાં પ્રેમ શૂરજ હાસ; પ્રિતે હાંન ને હોઠ સંકેચતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી ! પછી ઉપરા ઉપરી જટ જટ, બહુ બોડીથી ચુસતાં પ્રેમ ઘટ; કંઈ બહાલમાં ઉછું ના રાખતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી ! પ્રિતે ધાવતો ધાવીને મારી માથું, ઉમંગેથી હૈડું તમારું ભરાતું; સદા રનેહના રંગમાં રાજતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી ! ”

(નર્મદ.)

જે માતા પોતાની ઉપરના પ્રેમના રંગમાં સદા રાજતાં હતાં તે માતાજીને આજે આમ રડતાં દેખીને એક શબ્દ પણ તેમને કહ્યા વગર તેણે મોઢું ફેરવ્યું, અને વિચાર કીધો કે, દીકરાને છુટો પડવાથી તેણીને દુઃખ લાગ્યું છે, વળી દરિયાનો મામલો છે, અને કાંઈ કશું થયું તો તેણી ભારે દુઃખી થઈ પડશે, એટલો વિચાર કરીને માતૃભક્તિને અંદાઈ આપવા ખાતર પોતાના નોકરને બોલાવીને કહ્યું; “ બા, વહાણ ઉપર જઇને મ્હારો સામાન પાછો લાવ ! હું મ્હારી બહાલી માવતરનું દિલ તોડી નાખીને બહાર જઈ શકતો નથી ! ” દીકરાની આવી માતૃભક્તિ જોઇને તેણી બોલી:—“ જ્યોજી ! જે છોકરાં પોતાના માબાપને માન આપે છે તે છોકરાંનું કલ્યાણ કરવાનું વચન પ્રભુએ આપ્યું છે, અને મ્હારી ખાત્રી છે, કે તે પરવર બાપ ત્હારું હરહમ કલ્યાણજ કરશે ! ” અને આપણે જાણે છીએ ઇતિહાસો ઉપરથી, કે નવ નવ વેળાએ એ નર શત્રુની તોપોની સામે જઇ જઇને ઉભો રહ્યો હતો છતાં તેને એક પણ ગોળો લાગ્યો ન હતો, અને અમેરીકન લડાઈમાં તેણે પોતાનો સિકકો અંકિત કરાવ્યો. Obedience is the only satisfactory evidence of the sincerity of our profession. મા બાપમાં જો મા પોતાના મા બાપની દિકરી દેખે હુકમ ઉઠાવનારી હોય છે તોજ તે સદગુણ તેણીનાં ગર્યામાં આવે છે. ટુંકમાં માતાનું હૃદય જો એક નિશાળ છે, અને નાનું સરખું એક રાજ્ય છે, અને ત્યાં મા બાપનું રાજ્ય ચાલતું હોવાથી જે સિપાહો (દિકરા દિકરી) તેમના મા બાપ રૂપી સરદારોના હુકમને માન આપે છે, તે સિપાહો જ્યારે સરદારની પદ્ધિ ઉપર ચઢે છે, યાને મા બાપનો હરજો મેળવે છે ત્યારે તેમનું છેલ્લું છોડાનું તમામ જરૂર તેમને માન આદરમાન આપીને ફરમાવરદાર રહે છે. દિકરાં દિકરી ઉપર સ્વતંત્ર

સત્તા તેમનીજ આલે છે, કેમકે સર્વદા તે લશ્કરની પાસે ને પાસે તે મા બાપજ ઉભાં રહે છે; જેથી સ્વાભાવિક રીતે તેમનીજ પેઠે તેઓ વર્તે છે. પરંતુ જે દિકરાં મા બાપને દગાખોર નિવડે છે તેમનું કલ્યાણ પ્રભુ કરતા નથી, મગર આપોઆપ તેમનું અકલ્યાણજ થાય છે. કેમકે અવિનીત: સુતો જાત: કયં ન દહનાત્મક: ? જેઅદ્ય અને ઉદ્ધત દિકરા તેના મા બાપને બાળી નાખનારા અગ્નિના જેવો જાળ બળે એવો કેમ ન લાગે વાડું ? ખરી રીતે તો નઠારો છોકરો પોતાના બાપને માથે એક મોટો બોલે છે. તોછડી દિકરી પોતાની માતાની એક મહાન એમ છે. ફરજંદોએ પોતાનાં મા બાપ કબરમાં આનંદથી મૂકાય એવું કરવું એ ખુદાઈ ફરજ છે. મા બાપ પોતાનાં બચ્ચાંથી દુ:ખી થઈને દિલ્લીરીથી કબરવાસ થાય એના જેવો મહા કલંક બીજો એકે હોતો નથી. સ્પેન્યાર્દોમાં કહેલી છે કે:—“ Even a bad mother wishes her children to be good. ” નઠારી માતા પણ પોતાનાં છોકરાં તો સારાંજ માંગે છે. એક પિતા પોતાના પુત્રને તેમજ વહુ વાડુઓને ઉપદેશ કરવા સ્વતંત્ર છે, પરંતુ પુત્રને વેચવાને અથવા તો દાન તરીકે આપી દેવાને બાપને સત્તા નથી. શાસ્ત્રારોએ તો એટલાં વેર કહ્યું છે કે; પુત્રે પોતાના પિતાની જેટલી સ્ત્રીઓ હોય તેટલી સાથે માતાની પેઠે વર્તવા શાસ્ત્ર કહે છે. વળી બાપ મરી ગયો હોય તો તે બધી સ્ત્રીઓનું ગળા પ્રમાણે બરણ પોષણ કરવાની પણ પુત્રની ફરજ કહી છે. રાજ ટેરીયસે ઘણું મથન કીધું પણ જ્યારે તેનાથી રોમ શહેરના હરવાળા ભાંગીને અંદર દાખલ નહીંજ થવાયું, ત્યારે ત્યાંના કિલ્લાના હાકમ ટાપેંચુસની બેટી ટાપેંચાએ ટેરીયસ સાથે એવી શરત કીધી, કે “ ત્યારા સઘળા સિપાહોના ઝખ્ખાઓ ઉપર જેટલાં પણ ઘરેણાં હોય તે બધાં જો મ્હને આપી દેવાની કબુલાત તું આપે તો હું બાપને દગો દઈને, તેને નાફરમાન થઈને પણ, હું કિલ્લાના હરવાળા ઉઘાડીશ ! ” રાજએ વચન આપ્યું, અને પેટી બેમુરવત ને બેખમાન બેટીએ કિલ્લાના હરવાળા હુશમનની સામા ખુલા મૂક્યા. હવે રોમના કિલ્લામાં બધા સિપાહો જેવા દાખલ થતા બય, કે પોતાની લોખંડી ઢાલ, તરવાર ને બખતર વિગેરે ઘરેણાં (!) પેટી દગાખોર દિકરીના દિલ ઉપર ફેંકતા બય ને બોલતા બય કે; “ લે, બેખમાન બેટી ! સ્ત્રીનીસ લોકો કેવાં ઘરેણાં ધાલે છે તે જોતી જ, ને લેતી જ ! ” અર્થાત; તે ખડતળ સિપાહો પાસે તો ચકચકિત હથિયારો એજ તેમનાં ઘરેણાં હતાં. અને તે ઉંચાં (!) ઘરેણાંમાં પેટી બાપને દગો દેનારી દુકટી તો ઉલીને ઉલીજ દટાઈ ગઇ, અને તુર્ત શુંગળાઈ શુંગળાઈને મરણ પામી. રાજકુમારો પણ જગતમાં ઉત્તમ પદવી મેળવ્યા છતાં જો પોતાના પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે તો તેઓ નોકરની માફક, યથાતિ રાજના ચંદુ પુત્રોની પેઠે, અને વશ્વામિત્રના પુત્રોની પેઠે રાજ્યપદ ઉપરથી બ્રષ્ઠ થાય છે. માટે રાજપુત્રોએ પણ

સદા મન, વાણી, અને કાયાથી પિતાજીની સેવા કરવી. જે કામ કરવાથી પિતા પ્રસન્ન થાય તે કામ પંડે નિત્ય કરવું અને જે કામ ક્રીધાથી પિતા જરા પણ નારાજ થાય તે ન કરવું. જેના ઉપર પિતાનો પ્રેમ હોય તેના ઉપર પુત્રે પણ પ્રેમ રાખવો; અને જેના ઉપર બાપની અપ્રીતિ હોય તેને પુત્રે પણ પોતાનો શત્રુ ગણવો, જે બામતમાં પિતાનો મત ન હોય અથવા તો પિતાજીના વિચારથી વિરુદ્ધ હોય તો કંઈ કંઈ કરી શકવું નહીં. પિતા દ્વેષિએને લીધે અથવા તો ચાડી કરનારા લોકોના દોષને લીધે દીકરાની સાથે જે આડા ચાલી વિપરીત વર્તતા હોય તો એકાંતમાં પિતાજીને સંતોષ ન થતો હોય તો ચાડી ખાનારા, કાનાસોરી કરનારા શઠ લોકોને એકવાર બરાબર શિક્ષા કરવી. રાજ્ય, દૌલત, ધન ને ધાન્યનો ઢગલો, શરીરનાં ઘરેણાં, વિદ્વતા, બાહુબળ, સુંદર રાગ, ઉત્તમ જાત, ને ઉંચું કુળ, એ બધું પણ હોય, તોપણ જે માબાપ તરફનો બક્ષિભાવ દીકરામાં ન હોય તો અતિ ગહન એવા સંસાર કામગ્રહમાં તે દીકરાનું કલ્પિત કલ્યાણ થતું નથી. સાંખ્યોની જ્ઞેન સાંયરિયેણ, તે શું કરે લાઇ આડા; પહેલાં ખાધાં ઘર ધણી, ને પછી ખાધા ઢાંડા. જે મા બાપને હગો કરે તેને દેવ પણ હગો કરેજ. હવે બીજી બાપવખી રૌમનીજ દિકરાનું દ્રઘાંત એથી ઉલટું પણ સાંભળો. કવિ બાયરને રચેલાં કાવ્ય ચાઈલ્ડ હેરલ્ડમાં વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી એમ જણાયું છે, કે એક રૌમન બાપને રૌમના બંદીખાનામાં વગર ખોરાક પાણીએ લુખે મારી નાંખવાની સજા કરવામાં આવી હતી, ત્યારે તેની વફાદાર બેટીએ પહેરા ચોકીવાળાઓ પાસે હમેશાં પોતાની ઝડતી લેવડાવ્યા પછી બંદીખાનામાં પોતાના લુખે મરતા બાપને ધવાડી ધવાડીને જીવતો રાખ્યો હતો! એક દિકરી પોતાના બાપ થતાને પોતાનાં ચાનમાંનું દુધ પાઈ જીવાડે, એ પિતૃભક્તિ કેટલી બધી તમે કહી શકશો? તેણીનું આ કામ જાહેર થતાંજ આશ્ચર્ય! આશ્ચર્ય! પોકારી; અને તેના બાપને છુટા કરીને તેણીને સ્વાધીન કરી દેવામાં આવ્યો હતો. કવિ કહે કે;

“વક્ષ ન રક્ષકમે” તો વક્ષાદાર કોણ છે? રૌનક ન તો તાલીએ દીદાર કોણ છે?

—વક્ષ ન રક્ષકમે.

શુભ હોય શાખપે મગર ન શુભમે હોય બુ; મરવત ન મોહખતમે તો પરસ્તાર કોણ છે?

—વક્ષ ન રક્ષકમે.”

જે દિકરા દિકરી હરહમ પોતાનાં માતપિતાની સેવામાં ખડાં રહે છે, તેમનો હુકમ શીર પર ચઢાવે છે, તેમની આજ્ઞાનું કલ્પિત ઉલ્લંઘન કરતાં નથી, મા બાપને જમાડયા શિવાય જમતાં નથી, ને મા બાપ પોઢયા વિના પોતે પોઢતાં નથી, જેઓ પોતાના મા બાપનું જેમ મન ખુશ ને દિલ પ્રસન્ન રહે એવું કરે

છે, પ્રસંગે મા બાપને ખાંધ પર બેસાડી તેમનો બચાવ કરવાને તત્પર રહે છે, એ વિગેરે અનેકના ઉપાયો કરવા છતાં તેમનાથી મા બાપે કરેલા આભાર કહી ફેરવી શકાતા નથી. મા બાપનાં ઘણાં કષ્ટ પછી ઉધારેલાં બચ્ચાં જ્યારે તેમને નીમકહરામ નિવડે છે ત્યારે મા બાપની જો આજ્ઞા ભંગ થઈ નિરાશામાં તેઓ ઝુમાઈ જાય છે, તે દુઃખના ઝટકા ઘણી વેળાએ જીવલેણ પરિણામ નિપજાવે છે. ઇંગ્લેન્ડના રાજા ૮ મા હેનરીનો લોર્ડ ચાન્સેલર કંગાલ અને અનાથ માતૃપિતાને પેટે અવતર્યો હતો. ગરીબ બાપે તેને પાળી પોષી મોટો કર્યો, કેજીયો ને સંસારમાં એટલો બધો આગળ પાડ્યો, કે પ્રધાન પદ પણ તે મેળવવા પામ્યો. મગર આવો પદ્ધિદાર પદેલ બેટો બાપને એવો તો નિમકહરામ નિવડ્યો હતો, કે તેનો ગરીબ બાપ ટીકનસ એક કંગાલ લોયતળિયામાં દુઃખે પાપે દહાડા કાઢતો હતો છતાં, દીકરાને તેની જગ્યાએ કદરં આવી નહીં !

પેદર જેન્ડહો પૂર જીયાએ ગાહ, ચે ગુનહ બૂવહ નીસ્ત આઈનો રાહ.

બાપ જીવતો હોય અને તેનો બેટો તખ્તનો તરબગાર બને તે કેમ બની શકે ? એવો કેાઈ ધારો કે રીવાજ છેજ નહીં. આમ છતાં એકધો મળવાથી આ ચાન્સેલર પોતાના બાપને પાંચ પૈસે પૂછતો તો હાડવાયો, પરંતુ બાપ જીવે છે કે મરી ગયો છે તેની સુદ્ધાંત તે કપુત ઉમરાવને ખગર નોતી. કંગાલ અવસ્થા થઈ પડયાથી તેણે વારંવાર દીકરા ઉપર પૈસાની અરજી કીધી, પણ દીકરે કાંઈએ પરવા નહીં કીધી. અંતે થાકીને બાપે આસપાસના લોકોના જીના જોડા માગીને એટલે જીના જીટની દુકાન કાઢી ત્યાં એક પાટિયું લટકાવ્યું કે:- “લોર્ડ ચાન્સેલર લોર્ડ આડલીનો બાપ-હું ટીકનસ-જીના જોડા મોચીઓ કરતાં બહુ ઓછી કિંમતે સમારી આપું છું !” આ ખેબલત અને આવડી મોટી ફજેતાંથી લોર્ડ ચાન્સેલરને ભારે ચકુનમ પડવાથી, તુર્ત નાણાંની મોટી રકમ બાપ ઉપર મોકલીને પેટું નામનું પાટિયું ને દુકાનનું પાટિયું બન્ને ઉંચકાની દીધાં.

“ચાહે બાળક કે કદીક ઘરડો, માથે લલે હો પળી;

ચાહે નિલંજ કે બહાર ભમતો, છાનો ફરે તે છળી.

કુટો કે કઢપડો કુટિલ કે, રોગીજ હોયે વળી;

તોએ તે પ્રભુરૂપ માની ભજી લે, તેથી રહે તે મળી !”

માતા જેટલી પોતાનાં ધનને રહાતી નથી, માતા જેટલી પોતાનાં શરીરને રહાતી નથી, એટલી પોતાનાં બાળકોને તે અધિક રહાયે છે. માય જીએ આવતો, ને બૈરી જીએ લાવતો. ગમે એવી એક નઠારી માતા પરમશ્વરનો કોપ પોતાના ઉપર ઉતરે તેની જેટલી કનવાર કરતી નથી, એટલી કનવાર પોતાનાં બાળકો ઉપર રખે ખુદાઇ કોપ ઉતરે તેની કરે છે. વળી કહ્યું છે કે; “He

that begetteth a fool doeth it to his sorrow; and the father of a fool hath no joy." ફેરનેલ્યા જેવી મહાન માતા પોતાના દિકરાઓ માટે એટલું બધું માન ધરાવતી હતી, કે જ્યારે એક તવંગર સહીયેરે તેણીને પોતાનાં ઝવેરાતો બતાવ્યાં ત્યારે ફેરનેલ્યા તેથી ખુશ થઇ નહીં. આ ભેદ પેલી સહીએ વિચાર્યું કે ફેરનેલ્યા સોડે કાંઈ બહુજ અમુલ્ય ઝવેરાતો હશે, તેથી તેણીએ તેના ઝવેરાતો ભેગા માંગ્યા; ત્યારે હસીને તેણીએ પોતાના બેટાઓ ટૅબીયસ તથા ગાયસ બાણી આંગળી બતાવીને કહ્યું;—“ આ મ્હારાં ઉત્તમ ઝવહીરો છે. આ જમાનાના શ્રીમંતના છોડુઓ અહંકારી, નાફરમાન, અને નઠારાં લક્ષણના નિવડે છે, તેવા એ બેડ ન નિવડે તેને માટે મેં ઉત્તમ જવાહીર માફક તેમની સંભાળ રાખી છે. ગરીબ માળાપોનાં સંકટોનાં દ્રષ્ટાંતોથી મેં જોયોને ચોંકાવેલા રાખ્યા છે. હું એમને કહેતી આવી છું, કે ગરીબ લોકોનો જે વસ્તુ ઉપર હકક છે તેજ જો તેમના પાસેથી ખુચવી લેવામાં ના આવે તો તેઓ શ્રીમંતો કરતાંએ વિશેષ સુખ પ્રાપ્ત કરે ! ”

“ અહો રાત્ર જાગૃત ખડે મમર થાક મહા શક્ત;
યૌં કહ સુખે સુવે સદા બાળક માતા શક્ત. ”

માતાની માયામાં બાળક જે આસક્ત છે, તે નિરંતર એવુંજ સમજે છે, કે મ્હારી માય મ્હાડું રક્ષણ કરવા સાડ રાત ને દિવસ જાગતીજ રહે છે. બાળક પોતાની માતા વિશે આમજ માને છે, કે મ્હારી મા બહુજ બળવાન ને શક્તિવાન છે. ગમે એવું દુઃખ દર્દ થયું હોય તોએ બાળક એમજ સમજે છે, કે મ્હાડું દુઃખ મ્હારી માતા દુર કર્યા વિના રહેવાનીજ નથી. આ દ્રઢ વિશ્વાસથી બાળક નિરાંતે સુખ ચેનમાં રહીને ઉછરે છે. આવી જેને પરમેશ્વર કરતાં પણ મોટી માનેલી તેજ માતાને ઘરડે ઘડપણ કશાં લેખાંમાં જે દિકરાઓ નહીં ગણે તેમને “ કૃતદની ” નોજ એલકાળ ઘટિત છે. ઘરડાં મા બાપની મશકેરી કરી તેમને તુચ્છકારવાં, એનો અર્થ હુંકામાં એટલોજ સમજવો કે, જે ઝિછાના ઉપર રત્રે પોતે સુવાનો છે, તેજ બિછાના ઉપર સહવારમાં પોતે પાણી સીપે છે. બાંગ પીનારને જાત શી ? નાકદર બેટાને લાજ શી ? વ્યસનીને ન્યાતિભેદ હોય નહીં, ને કપુતને કુખની લાજ હોય નહીં. મા બાપનું ભુંડું ચહાયે તે પુત્ર શે'નો ? ને પીઠ પાછળ નબળું ચિતે તે મિત્ર શે'નો ? મડાં પાછળ હસવું કે પોક ? કપુત પાછળ થુ કે લોક લોક. મા બાપની સેવામાં પાડ નહીં, ને પરમાર્થ પાછળ પાપ નહીં. પીડા પમાડે તે પતિ નહીં, ને ના-કદર દીકરી સતી નહીં. જ્યારે બચ્ચાં નઠારાં ને નિષ્કુર નિવડે છે ત્યારે જે છુટછાટ ને જે લાડ, હજારો વખતની ક્ષમા આપીને મા બાપે લડાવ્યા હોય છે, તેની તેમને મુઝવણ કરાવનારી ચાંદ આવે છે, અને તે મા બાપને કડવામાં કડવો પરતાવો, ફજાંદો તરફની અપકારી

વર્તાણુક દીઠાથી, એટલો બધો થાય છે એટલો બધો બીજો કોઈ પશ્ચાતાપ કે પરિ-
તાપ આખા ભવમાં એકે હોતો નથી. રાયલ એકેડેમીના પ્રમુખ સર બેન્ઝમીન
વેસ્ટને કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે; “આટલા બધા ઉત્તમ ચિત્રકાર તમે શાથી થઈ
શક્યા?” ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે; “મહારી માતાની માત્ર એક ચુમીથી
હું આજે મહાન ચિત્રકાર થયો છું!” અર્થાત, માતાની દિકરાં તરફે કાળજી,
હેત, સારી ભાવના, અને આશિર્વાદભર્યા ઉમળકાને લીધેજ દિકરાં દિકરીનું કલ્યાણ
થએલું હોય છે. આટલું છતાં જે મા બાપો પોતાના પ્રેમના આવેશમાં ઘેલાં
બની જઈને બચ્ચાંને મારકી છગાવી છકાવીને બહેંકાટના લાડ લડાવે છે, તેજ
બચ્ચાં મોટપણે છકેલ ચઢેલ થઈ જઈને ડોસીને વાંદરી કહીને ડોસાને વાંદર
બનાવવા ચુકતાં નથી. માટે જો ઘડપણે બચ્ચાંની સેવા-ચાકરી આખવી હોય તો
દિલમાં પ્રેમ રાખી બહારથી કરડો ડોળો રાખતાં રહેવું, અને તે પ્રેમના બચ-
ગીનાજ પ્રસંગથી એ પ્રકારનું વર્તન રાખવું. લાડની વખતે લાડ ને ચાનકની
વખતે ચાનક જોઈએજ. મહાન જોદ્દા બોનાપાર્ટ ઉપર આ દુન્યામાં હુકમ કરનાર
સરહાર માત્ર એકજ હતો, જેનો પડયો બોલ તે ઉપાડી લેતો હતો, અને તે તેની માતા
હતી. બાઈઓ! જ્યારે હું ન્હાનો હતો ત્યારે મને એક ખાસ મહેતાજીની જરૂર
હતી, અને તે મહારી માતા હતી, પરંતુ મોટી ઉમરે મને એક ખાસ સલાહકાર-
ની જરૂર પડી, જે મહારી લાયકીવાળી સ્ત્રી હતી. સાઆદીનો કોલ છે કે:—

“હરકે હર ખુરદીશ અદબ ન કુનહ;

હર ખુજોર્ગી ફલાહ અઝુ બરખાસ્ત.

ચુખે તરરા ચના કે ખાહી પીચ;

ન શવહ ખુશક બ આતશ રાસ્ત.”

જે બાળકને બચપણમાં અદબ આદાબ ને વિવેક મલાજો નહીં શિખવવામાં
આવે તે મોટું થાય ત્યારે તેનામાં ખુશી અને માણસાઈ આવેજ નહીં. લીલાં
લાકડાંને તમે ચાહો તેવું વાળી શકશો, પરંતુ સુકું થયું તો અગ્નિનો તાપ દેખા-
ડ્યા શિવાય તે સીધું પાઘડું થાયજ નહીં. મહાન કવિ ફ્રેડ્રીક વૉન સ્કીલર, જે
એક જરમન બાપનો જરમન સપુત હતો, તે બાળ્યાવસ્થામાં એક દિવસ ઘરમાંથી
જતો રહેલો જણાયો હતો. એ વખતે ભારે વરસાદ અને તુફાનનો ધુમરો હતો,
એટલે તેના પિતાજીના હોંસકોસ ઉડી ગયા. જ્યારે તુફાન સમી ગયું ત્યારે
બાગમાંના એક ઝાડ ઉપરથી ધીમે ધીમે તે ઉતરી આવતો જણાયો. તુર્તજ ત્યાં
તેનો પિતા દોડી જઈ પુછવા લાગ્યો:—“બાપની આંખ! તું ઘરમાંથી શા માટે
વગર રજાએ શુભ થયો? ત્હારા બાપની આંખે એટલો વખત તે’ શા માટે અંધાપો
આયો?” “બાવાજી!” દિકરો કહે; “વિજળી ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તે

ઉચેથી નિહાળવા સાડા હું તો આ ઝાડ ઉપર ચઢ્યો હતો ! મ્હારે આવાં કામ માટે પણ આપની પરવાનગી માંગવી જોઈએ, એ હું હવે સમજ્યો છું, માફ કરો, આયંદે કરો એવી અવજ્ઞા હું નહીં કરું !” અને ત્યાર પછી એ જોડો નજીવાં કામ પણ આપની આજ્ઞા વગર નોતો કરતો. કુમળો વાંસ વાળેલો વળે. પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર કોઈ ક્રોધ કરતું નથી. તેમની કસુર મા આપો એવી રીતે દરગુજર કરે છે, કે જેવી રીતે એક દર્દી પીડાતા દરદીને દરગુજર ને દયાથી જોવામાં આવે છે. બાળક ચિડાયું હોય ત્યારે તેની માતાના હાથમાં મેળવાથીજ તેને શાંતિ થાય છે. જે બહુ કરામત બાળકની માતાના હાથમાં છે તે બીજા કોઈ પણ ઉપાયમાં હોતી નથી. માતા પાસે એવી જે વશી-કરણ મોહિની છે, તેજ માતાના હાથમાં, દિકરાં મોટાં થઇ નાફરમાન નિવડે તેને વશ કરવાની તેનામાં શક્તિ હોતી નથી. માયનો ખ્યાર તે માયજ જાણે છે. જ્યારે ફરજંદો નાફરમાન નિવડે છે ત્યારે તેજ ખ્યાર તે માતાની આંખોમાં આંસુઓ લાગ્યા કરે છે. ઇટાલિયનોમાં એવી કહેવત છે કે; “Even a wicked mother trembles to see her son wicked.” એક દુષ્ટ માતાને પણ પોતાના દિકરાને દુષ્ટ જોતાં કંપારી છુટે છે. ટુંકમાં કહીએ, તો મા આપની સેવા નહીં ઉઠાવનારાં બચ્ચાંને, તેમના જેમ પ્રથમ આશિર્વાદ ફળતા હતા, તેમ તેમના શ્રાપ પણ નડયા વિના રહેતા નથી, એ ખુબ કરીને સારી રવેશે સમજજો.

“ જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે.

સિંહણ કેડું દુધ હોય તે, સિંહણ સુતને જરે;

કનકપાત્ર પાળે સહુ, ધાતુ ફેડીને નીસરે.—પ્રેમરસ.

સક્કરખોરનું સાકર જીવન, ખરના પ્રાણજ હરે;

ક્ષારં સિંધુનું માછલડું જ્યમ, મીઠાં જળમાં મરે.—પ્રેમરસ.”

મા-આપની સેવા.

(૧૧)

“ Why we should do it? how we are obliged to do it? The conviction of parental duty implies the soundest reason, the strongest obligation, of which our nature is susceptible.”

આજ્ઞા ૨૫ મી.

માતા જાણુને પુત, જે કદી ન થાય કપુત.

ભાઈઓ! જે પુત્રો મા આપ વખા ન હોય, જે દિકરા દિકરી નાફરમાન ને નિમકહરામ હોય, તેમની સાથે ધીરધાર કરશે ના. જે દિકરા દિકરી મા આપનું 'આધેણું' નિમક પાછું આપતાં નથી તે નિમકહરામ સહેજે થશે. જે દિકરા દિકરી મા આપનો ગુણ જાણતાં નથી તે કોઈનાં પણ ગુણજાણું થનાર નથી. જેઓ મા આપનો ચઢેલો પાડ કે ઉપકાર ફેડતાં નથી તેઓ નગુણા સર્વદા હોય. જેઓ મા આપનું પવિત્ર કરજ આપવાના અખાડા કરશે તેઓ પારકાનું કરજ આપવામાં ઠીલાંજ સમજવાં. માટે જેઓ કપૂત નિરડે તેમની સાથે મા આપે તો અજાણપણે ધીરધાર કરી કહેવાય, પણ તમે કોઈ જાણી જોઈને એવા કપૂતોનો વિશ્વાસ કરશો ના. જે દિકરા મા આપની સેવા ઉઠાવનારો નથીજ એમ જાણાય તેને તમે નોકર ચાકર રાખ્યો ના. વેપારમાં ભાગ્યો પણ ના કરશો. કહ્યું છે કે:-

શ્રી હરીએ જેને સારાસાર સમજવાની શક્તિ આપી છે તે તો માતા મૂકીને કાંતા સેવા નહીં કરે. ગજ મૂકીને ગર્ધવ પર સ્વારી નહીં કરે. શક્તિને તણને શંખણીની સેવા નહાં કરે. ઘેબર મૂકીને ઢંબરનું લોજન નહીં કરે. ચિંતા-મણી મૂકી હાથને ચણોઠીનો દાર નહીં પહેરે. ચિરને તણ ચિથરાં ધારણ નહીં કરે. કેશર પડતી મૂકીને કાજળની આડ કપાળે નહીં કરે. પાલકનું રૂણ ફેડયા વગર પાલ્યનું રૂણ નહીં ફેડે. એક વેળાએ નેપોલિયન બોનાપાર્ટે પોતાની માતા ઉપર એક પત્ર લખ્યો હતો કે; “હે માતૃશ્રી! મહને કેળવણી આપવામાં જે જેહમત મહેનત કરીને મહારા ઉપર અતિશય પાડ તમે ઉઠાવ્યો છે, મહારી પછવાડે તમે જે સંભાળ લીધી છે, તેનું કરજ હું કેમ ફિટાડીશ! મહારી જાંગ ઉપર લટકતી તરવારથી અને મહારા ખિસામાં હોમર જેવા નામીયા અંધકારનો અંધ સચવાયેલો છે તેથી, અને તમારી રૂડી શિખામણોથી દુન્યામાં મહારો રસ્તો કરવાને હું જરૂર સામર્થવાન થઈશ, એવી મહને દ્રઢ આશા છે.” એટલા ઉપરથી સમજી શકજો બધી માતાઓ, કે બચ્ચાને તમે જેવી તાલીમ આપશો તેવાંજ તેઓ હઠાડે વારે તમને નમેલાં રહેશે. તમારાં બચ્ચાને સારી સોબત આપશો ને તમારી મુંદર તરખત દેશો, તેથીજ તેઓ જગતમાં નામવર થશે. એક આરબ માત્રા પોતાના દીકરાને હરદમ શિખામણુ દેતી હતી કે; “બેટા! કેયાંમતને હઠાડે તને પ્રીસ્તાઓ જરૂર એટલોજ સવાલ કરશે કે; ‘તહારી કરણી શું છે?’” તેઓ એમ

નથી પુછવાના કે; “ત્હારી માય કોણુ છે ?” ઉપલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની તૈયારી ત્હારે હમણાથીજ કરવી જરૂરની છે. એ કામમાં તું સુસ્તી ના કરતો. સ્નાદી સાહેબે બોધ દીધો છે કે;

“ જામએ કાબેરા કે મી ખુશંદ;

ઉ ન અઝ કેરમ પીલે નામી શુદ.

બા અજીઝી નીશસ્ત રૂઝી ચંદ;

લાજેરમ હમચુ ઉ ગેરાંમી શુદ. ”

જે કપડાંવડે કાબાનાં ઘરનો પડદો કરેલો છે તે કપડાંને લોકો ચુમી લે છે તે કાંઈ રેશમના કીડામાંથી નિકળવાથી તે કપડું નામવર કે સરફરાઝ થયું નથી, પરંતુ એક ઇજતવાળા આબરૂદાર સાથે કેટલાક દિવસ સુધી વસ્તુ તેથી કરીને તેની ઇજત વધી છે, ને તે કપડું પણ આબરૂમાં આવ્યું છે. પડુઆના એક ધનાઢય ગ્રહસ્થ બેપટીસ્તાને પેટે કેથેરાઇન નામની બેટી પેદા પડી હતી. તે કર્ડી પણ તાબે થાય એવી નોતી. લોકોએ મત આપ્યું હતું કે; “ બાપની તાલીમમાંજ ખામી, એટલે દીકરીને દોષ ઝાઝો કેમ કહેવાય ! ”

આકેબત ગુર્ગઝદે ગુર્ગ શવદ; ગરચે બા આદમી ખુજોર્ગ શવદ. વરૂનો જણેલો તે આખર કરતે તો વરૂજ, પછી બલેને મનુષ્યની સંગતમાં ઉધરી ઉછરીને તે વૃદ્ધ કાં નહીં થયું હોય. માણસ વરૂને ઉછેરીને મોટી વયનું કરશે ખરું પરંતુ તે ઉમ્મરનું થઈને પોતાની ખાસિયત ઉપરજ જવાનું. બાપ ભુડો હશે તો બચ્ચાં ભુડાંજ નિવડવાનાં. આટામાં લુણ સમાય પણ લુણમાં આટો ન સમાય. વળી એટલું પણ અનુભવમાં આવ્યું છે, કે એકલી માય અથવા એકલા બાપના સદ્ગુણોજ કાંઈ કામ લાગતા નથી. માતા પિતા બન્ને પોતાનાં બચ્ચાં માટે એક સરખા ગુણદોષવાળા ગુરૂઓ હોય છે, તોજ એક સરખા ગુણદોષવાળાં બચ્ચાં નિવડે છે. યમન શહેરમાં જકી નામનો એક કુળવાન ગ્રહસ્થ હતો, તે બહુ મર્યાદશીલ યાને મા બાપની આજ્ઞા પાળનારો હતો. તેણે રૂમ દેશની નૌશા નામની એક લોંડી વેચાતી લીધી, પણ તેણી બહુજ નઠારા, અમર્યાદ, અને નાફરમાન સ્વભાવની અને આકરૂં બોલનારી હતી. તોપણ યમન દેશના ચાલ પ્રમાણે તેજ સ્ત્રી સાથે તેણે બેઠા કીધા. તેણીને પેટે એક ચાલાક છોકરો થયો. તે છોકરો મોટો થયો. એક દીવસે જકીએ પોતાના છોકરાને કાંઈ કામ સોંપ્યું, ને હુકમ કર્યો કે ફલાણું કામ કરવા જા ! દિકરો વહેલો ઉઠીને બાપનો હુકમ બળવવા ચાલ્યો, પણ થોડક જઈને પાછો આવીને દીવાનખાનામાં અમર્યાદ બેસી ગયો. આ દેખાવ જોઈ હકીમે હસીને કહ્યું:—“ જકીએ તો એવું ચાહ્યું કે, એ છોકરો તેની આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરે, જકીના દિકરાએ તો બાપનો હુકમ ઉડાવ્યો, પણ નૌશા આડી પડી, ને તેણીએ તે છોકરાને તેમ કરવાને અટકાવ્યો ! ” જકીએ હસીમને કહ્યું કે, “ ત્યાં

નૌશા તો છે નહીં, તો તે અટકાવવા ક્યાં આવી ? ” હકીમ કહે:-“નૌશાતું શરીર ત્યાં નથી તો શું થયું, પણ નૌશાના અવશ્યો આ છોકરામાં હાજર છે ને ! ” વળી ઘણીવાર આમ પણ બને છે, કે પૂર્વ જન્મના સંસ્કારોને લીધે મા આપ નઠારાં હોય તોપણ દિકરા દિકરી કૂળદીપક નિવડે છે. એમાં મા આપના શુભદોષ કરતાં પૂર્વ જન્મના શુભદોષ ત્રારવાર નજરે પડે છે.

અમર ચરિત્રમાં એક વાર્તા કહી છે કે, એક રાજાને ત્યાં દીકરી અવતરી. દીકરી સવા મહિનાની થઈ ત્યારે તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યું; તે વખતે તેણી રૂઢન કરવા લાગી. જ્યારે વસ્ત્ર પાછું કાઢી નાંખ્યું ત્યારે રડતી બંધ પડી. એ પ્રમાણે સર્વદા બનતું, કે લુગડાં પહેરાવે તો આક્રંડ કરે, ને પાછાં ઉતારે તો આનંદ કરે. આમ કરતાં તો દીકરી પાંચ વરસની મોટી થઈ. થોડી સમજણ પણ આવી. પરંતુ વસ્ત્ર પહેરવાની વાત નહીં. સાત વર્ષની થઈ, નવની થઈ, અગિયારની થઈ, અને છેવટે ૧૩ વર્ષની થઈ તોપણ વસ્ત્રને દેખીનેજ ત્રાસ પામીને નાચી જાય. આ જોઈ રાણી ને રાજા બંનેને લાજ લાગવા લાગી. એક દિવસે ઉઠાસ ચહેરે એકાંતમાં પોતાની પુત્રીને પુછ્યું; “ બેટા તું લુગડાં કેમ નથી પહેરતી ? ” દીકરી કહે; “ કેના મોઢાં આગળ પહેર્યે ? ” રાજા:-“ ત્યારે અમે કેના મોઢાં આગળ પહેર્યે છિયે ? ” દિકરી:-“ તમે તમારા જેવાંનીજ આગળ પહેરો છો તો ! ” કંઈ સમજ નહીં પડી. જેથી તેણીને મહેલના એક ચોરડામાંજ રાખી, જહાજ જવાની મનાઈ કરી. છોડી એકાંત ચોરડામાં પડી રહે, કોઈ કોઈ વાર ઝડપમાં નાગી આવીને ઉભી રહે. છેવટે ૨૦ વરસની થઈ ત્યારે પાછો ખીલવાર રાજા તેણી પાસે આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો; “ બેટી ! મહારી લાજ જાય છે, મહારે નીચું જોવું પડે છે. બેટા, વસ્ત્ર પહેર ! ” દિકરી કહે; “ વાત તો ખરી પણ વસ્ત્ર શા સાડ પહેરવાં ? માત્ર અંગને લાર કરવા થકીજ ? ” રાજા કહે; “ ના દિકરી લજ્જા ઢાંકવા માટે પહેરવાં જોઈએ. ” દિકરી કહે; “ લજ્જા ને શરમ તે કેની ? માણસની કે જાનવરની ? પુરૂષની કે પથરાની ? ” રાજા કહે; “ કાં દિકરી આમ કેમ બોલે છે ? શું ત્યારે અમે બધાં માણસ નહીં ? ” દિકરી કહે; “ નહીંજ તો ! ” રાજા કહે “ નહીં; એમ કેમ ? ” એટલામાં માર્ગેથી કેઈ પરદેશી જતો જણાયો, જે સત્યવાદી, નીતિમાન, ધાર્મિક, નિષ્કામી, નિર્લોભી, નિર્ગામિમાની, અને સુરા શાંત હતો. તેને જોતાંજ દિકરી બોલી ઉઠી; “ વસ્ત્ર લાવોરે ! લુગડાં લાવોરે ! મને લાજ લાગે છે ! ” આમ બોલી જેવાં લુગડાં મળ્યાં કે તુરત પહેરી લીધાં. પછી પેલો પુરૂષ થોડેક દૂર ગયો, કે પાછાં લુગડાં ફેંકી લીધાં. રાજાએ પેલા વટે-માર્ગને વહેલી પાછો બોલાવ્યો. વટેમાર્ગને જેવો પાછો વળતો હોય કે બેટીએ પાછાં લુગડાં પહેરી લીધાં. રાજાએ તે ઉપરથી બેટીને પુછ્યું:-“ શું જગતમાં એ એકલોજ માણસ છે કે તેની લાજ કરે છે ? શું ખીલાં નહીં ? ” દિકરી કહે;

“ પિતાજી બીજા હજારો હશે, પણ મેં તો આ એકને જ લીધો. ” રાજા કહે; ત્યારે દિકરા ત્હારી નજરમાં હું કેવો દેખાઉં છું ? દિકરી:-“ હાથી. ” “ આ પ્રધાન કેવો દેખાય છે ? ” જવાબ:-“ ઉંટ. ” “ આ સેનાપતિ કેવો દેખાય છે:-” સિંહ. ” “ નગરના બીજા માણસો કેવા દેખાય છે ? ”

દિકરી કહે; ગધેડા, બિલાડા, કુતરા, બોકડા, ઉંટ, બૂંડ વગેરે.

રાજા કહે; “ બસ કર, હું સાંભળવા માંગતો નથી ! ત્હારી આંખજ કાંઈ બગડેલી છે, જેથી તને ચોખ્ખું દેખાતું નથી. શું મ્હારી આંટલી બધી રૈયતમાં કોઈજ માણસ દેખાતો નથી ? ”

દિકરી બોલી:-પિતાજી, આપણા રાજ્યમાં અશોકપૂર નામના નગરમાં કરોડો રૂપિયાનું ધન રાખનારો આશાનંદ નામનો વાણિયો છે તેને ઘેર આજ ૨૦ વરસ થયાં વિયોગ કુમારી નામની એક દિકરી ગુજરી ગઈ છે, તે દિકરીના એકાંત ઓરડામાં ચાંદીનો એક દાળડો છે, તેમાં અનંગ નામના પક્ષિની એક પાંખ છે, એ પાંખમાં એવો ગુણ છે કે, જે માણસ તેની સામે જુએ તે માણસમાં જેવા ગુણ રહેલા હોય, તેવીજ છબી તેમાં દેખાય. જેનામાં સિંહના ગુણ હોય તે આ પાંખમાં પોતાને સિંહજ દેખે, ગધેડો હોય તો તે પોતાને ગધેડોજ જુએ. ઘોડો હોય તો પોતે પોતાને તે પાંખમાં ઘોડોજ દેખે; તે પાંખ મંગાવો, પછી હું તમને દેખાડું કે માણસ કોણ કોણ છે ને જાનવર કોણ કોણ છે. રાજાએ તે અનલ પક્ષિની પાંખ મંગાવી સભામાં મૂકતાં દરબારીઓ એક પછી એક જોવા લાગ્યા તો પોતાના ચહેરાને બદલે કોઈને ઉંટ તો કોઈને હાથી દેખાય. છેવટે જે વટે-માર્ગને દેખીને દિકરીએ લજ્જા ધરી વસ્ત્ર પહેરી લીધાં હતાં, તેને જોવાને પેટ્રો પાંખ રૂપી આરસો આપતાં તો તેને એકલાનેજ માણસનો આગ્રેહુગ પોતાનો ચહેરો દેખાયો ! રાજાએ અચરત થઈને પુછ્યું:-“ દિકરી ! અમે ક્યારે માણસ થઈશું ? ” દિકરી કહે; “ સંત સંઘમાં જોડાઈ સતસંગ કરી સજ્જનોના સદ-ગુણો ધારણ કરો ત્યારે. ” રાજાએ અનેક મહાત્માઓ અને પંડિતોને દરબારમાં રાખી ઉત્તમ આચરણ કરવા માંડ્યું. પછી ઘણે વખતે તેને પેટ્રી પાંખમાં તે જેવાં રૂપનો માણસ હતો તે રૂપ દેખાયું; એટલે દિકરીએ ઝટ લુગડાં પહેરી લીધાં. કેમકે તેણીના સંસ્કારને લીધે હવે તેણીને પોતાનાં જન્મ માત્ર પિતાની મર્યાદા ઝટ આવી ગઈ.

જે દિકરા દિકરી મા બાપને પેટે જન્મ લઈ મા બપની અદમ નહીં રાખે, અને અસર્યાદિ નિવડે તથા નેક રાહ નહીં પકડે, તે કયામતને દહાડે આજાબમાં ગીવફતાશ થાય. મા બાપને નાફરમાન થવાનાં પાપને મહા પાતક કહ્યું છે; જે પાપ વિષે ખુદાએ કુરાનમાં ફરમાવ્યું છે કે;

આપનાર પ્રત્યે વાપરે છે ! તેમને મનથી આપણા જીના અને સાદા શબ્દો “ મા અને બાપ ” તો હૃદયકા લોકને વાપરવા યોગ્ય છે ! પણ કદાચ તમે કહેશો કે, મા બાપને માન અપાય એવું થવાને માટે તેઓ હાલ છે તે કરતાં વધારે લાયક થવાં જોઈએ. એ બાબતમાં હું તમારી સાથે મળતો થાઉં છું, તેઓ વધારે લાયક થવાં જ જોઈએ. બાળકને ઉછેરવાની જોખમ ભરેલી ફરજે ઉઠાવવાને ઘણાં થોડાં મા બાપો લાયક છે, એ વાત બહુ મને ખેદ થાય છે. ” હંસના ઇંડા ઉપર જ્યારે મરઘી સેવન બેસે છે ત્યારે તેની બુન્યાદ માટે હંસની માદાને વસવસો ને સંતાપ ઉપજે છે કે, હંસની બુન્યાદ જતી રહેશે. શાહનામામાં કહ્યું છે કે;

“ પેસર કુ જે રાહે પેદર બુગઝરદ;
 સીતમગારેહ આનીમશો કમ ખેરદ.
 પેદર કઝ પેસર દીય નાખુશ શુદરત;
 બેદાન કાન પેસર તોખ્મો બારે બદરત.
 મઆઝાર હરગીઝ રવાને પેદર,
 અગર ચંદ અઝુ રંજન આપદ બસર. ”

જે દિકરો પોતાના પિતાની રાહ રવેશથી દૂર જાય તેને તમેજી સીતમગાર અને નાદાન સમજી લેવો. પોતાના પેટના દિકરાથી જે બાપ રંજીત થયો હોય તે દિકરો પોતાના પિતાને મનસે એક કડવામાં કડવું ફળ જેવો લાગે છે. હે બાઈઓ ! તમે તમારા મુરખી બાપના આત્માને નાખુશ નહીં કરશો. તમારા મુરખી તમને ગમે એટલા રંજીત કરે તોજી તમે તો તેમનો જીવ રંજીત નહીં કરશો. બદનામી લેજો તમે, પણ જશ તો મા બાપનેજ અપાવજો. મહાન ચિત્રકાર બેનબમીન ક્રાંકલીન પોતાની ચિત્રકળાની ખ્યાતિ થતી ત્યારે સર્વદા એજ ઉચ્ચાર કરતો કે:—“ હું મ્હારી માયાળુ માવતરની હેતલરી એક ચૂંમીથી બનેલો ચિતારો છું ! ” જેવી રીતે સંસારના સુખનું મૂળ એક ભત્રી સ્ત્રી પોતાના ભરથારને છે, તેવીજ રીતે એક આજ્ઞાકિત બેટો પોતાના બાપને છે. સબજ તમારાં મા બાપનો તમે વિવેક રાખો, તમારાં મા બાપનો તમે ધાક રાખો. તમારાં માત પિતામાંજ તમારા પ્રમુખે ઓળખો. તુ એહદે પેદર બા રવાંત બેદાર ! તમારા પિતાજીના વચન અને આજ્ઞાને તમારા પ્રાણની માફક સાચવજો, નહીં તો તમે હડસેલો મારીને મા બાપને ખચાડેલું ધાન્ય મુખ પાછી તમનેજ તે નરક મંદને દેખાવ દેશે. તમે ભક્તિ ભાવથી મા બાપને ખચાડેલાં ધાન્યનો ઢાણો તમને સ્વર્ગમાં દસ હજાર ઢાણો જેવડો જણાશે. તમારે જો સ્વર્ગનો ઉંબર ઓળંગવો હોય તો અંદર પેક ઉ માદ ઈ ખેશ તરખગાહ ઉ ન્યેક્ષીદાર ઉ ફર્માન બર્દાર બાશ. હે વાંચનારાં ! તમે તમારાં મા બાપની આજ્ઞા સાંભળનારાં થજો. તમે તમારાં માતપિતાના આજ્ઞાકિત તાબેદાર રહેજો. તમે તમારાં મા બાપનો પડ્યો

બોલ ઉઠાવી લેનાર થયો. મા બાપનું મુઠવણ પોતાનાં ફરજ'દોના કડવાં વચન છે. મા બાપની પ્રસન્નતા ફરજ'દોનાં મધુર વેણમાં સમાઈ બીય છે. તમારી બ'હોળીમાં તમે પ્રાર્થના કરો કે; “ હે ભગવાન ! જે મા બાપે જન્મ આપી અમારું પાલણ કર્યું તેમનું તું રક્ષણ કર. અમને બસ એજ ભેટએ છે ! ”

આગલા ઇશની વડવાઓમાં આ અવશ્યનો ગુણ હતો, કે ગમે એવો ભેશવર રૂશતમ પહેલવાન પણ પોતાના બુઢા બાપ ઝાલની આગળ અદબ વાળીને ઉભો રહી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો. રૂશમત પહેલવાન જ્યારે પણ પોતાની માવતર રોઢાબે આગળ જતો ત્યારે જમીન સૂધી પોતાનું શીર ઝુંકાવીને પ્રથમ નમતો હતો. અશક્તિયારે પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પના હુકમને માન આપી, રૂશતમ જેવા બહાદુર પહેલવાન સાથે લડવા જવાની ગમે એવી પોતાની નામરજી છતાં, લડીને પોતાનો પ્રાણ બાપના હુકમને અર્પણ કર્યો હતો; અને પ્રાણ ખોવા જતી વેળાએ તે બોલ્યો હતો કે; “ પિતાજી ! હું આપનો ગુલામ ફરમાંબરદાર ચરણુરજ હોવાથી આપની ઇચ્છાને માન આપીને બઉંછું. ”

આ એક ઉત્તમ ધાર્મિક ફરમાન છે કે; “ કેા પેઢ ઉ માઢ ન ખુશનૂઢ બેઢ હુગેઝ વહેસ્ત ન વિનેઢ. ” જે દિકરા દિકરી પોતાનાં માત પિતાને નારાજ કરે છે તે દિકરા દિકરી માટે બેહેસ્તના દરવાજા સર્વદા બંધ રહે છે. મા બાપનો ખ્યાર પૈસે ખરીદાતો નથી, પણ તેમની આજ્ઞા પાળવાથી, તેમની તાબેદારી ઉઠાવવાથી, અને તેમને માન આપવાથી તેમનો પ્રેમ ખરીદાય છે. હહાડામાં ઇશ્વરની ભક્તિ પાંચ વખત અને મા બાપની ભક્તિ ત્રણ વખત કરવા દરેક શાસ્ત્રોએ ફરમાવેલું છે, માટે દરરોજ ત્રણ વાર મા બાપની તમારે ખેર આક્રિયત પૂછવી. તેમની આજ્ઞા અને ઇચ્છા જાણી લઇને તે પ્રમાણે તમોએ તેમના હુકમો અમલમાં આણવા.

લોર્ડ કેનીંગે માતૃ ભક્તિ જેવી ઉંડી લાગણીથી કરી છે તેવી થોડાજ લોર્ડોએ બતાવી છે. એની માતાને એક વાર એવી સ્થિતિમાં પોતાનાં બાળકોને ગુબરો કરવે પડ્યો હતો, કે નાટકમાં પણ એ માતાને પગારદાર રહી નટણીનું કામ બજાવવું પડ્યું હતું. આ વેળાએ કેનીંગ જગાર પાયરીએ ચઢવા લાગ્યો, ત્યારે બહુજ કાકુલીદીનાં, દીલબરીનાં, અને જાનની શીદા ગીરીનાં પત્રો તેણે માતા ઉપર લખીને વિનંતિ કરી હતી, કે હવે અમ દિકરા તમારું બધું ભરણ પોષણ કરશું, તમે હવે નાટક તખ્તા ઉપર જશે નહીં માજી ! છેવટે ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટના નાયબ લેખેનો તેનો હુકો જતો રહ્યો, ને ૮૦૦૦ રૂપ્યાનું પેન્શન બંધાયું, ત્યારે તે પેન્શન પોતાની માતા જીવે જાગે ત્યાં સુધી તેણીનેજ અઢા કરવાનું ઠરાવ્યું હતું. જે પુરૂષ કુટુંબનું ભરણ પોષણ કરતો નથી, જેણે શત્રુઓનો નાશ કર્યો નથી, અને જેણે મળેલી

વસ્તુનું રક્ષણ કર્યું નથી તેનું જીવતર વ્યર્થ છે. મા બાપનો ઉપકાર ફેડયા વગર ખુદાની બંદગી કરવી એ રક્ષણી રેતીમાં પાણી નાંખ્યા બરાબર છે. જે પુત્ર મા બાપને પડતે દહાડે પોતાના કુટુંબનાં ભરણ પોષણ માટે પ્રયત્ન કરે નહીં, તેની વિદ્યા વગેરે બધા ગુણો નકામા બાણવા, અને તે પુરુષને જીવતોજ મુએલો સમજવો. જે મા બાપને “કૃત્તાંતમ્ય આપરામ” એટલે ઘડપણની અશક્તિમાં તેમજ રક્ષણ કરનારાં દિકરા દિકરીની ઘણી હોંસ હોય છે, તે મા બાપને ભુખે મારવાં તેના કરતાં પોતેજ મરી જવું બહુ છે. કે ઉઝેમેમ ચોરેત વ્યાનયા પુશ્રેમ પિશ્રે ? કેમકે હે પરમાત્મા ! બેટાના બાપે સાદ મારતાંની સાથેજ તેને અદબ આદબથી બાપ તરફ પ્યાર બતાવતો ત્હારા શિવાય કોણે પેદા કીધો છે ?

મા—બાપની સેવા.

(૧૨)

આજ્ઞા ૨૭ મી.

મા પર પુત્ર, ઓર બાપકી છાંયા.

“ There is in all this cold and hollow world no fount
Of deep, strong, deathless love, save that within
A mother's heart.”—Hemans.

બહાલાંઓ યાદ રાખી મૂકજો, કે મા તે મા, ને બીજાં તો વગડાના વા; આવે ને જાય. જેની મા મૂઠ, તેનો તો ઓછાડ પગુ લેની ગઈ. એવી જે ખરાં દીલની માવતર તેનું માથ નામ લેતાંજ મોઢું ભરાઈ જાય.

જોન ન્યુટન એક બદફેલ ખજાસી ઉપરથી એક પવિત્ર પાદરી કેમ થઈ શક્યો ? બચગીમાં એના મા બાપ મૂઠીને મરી ગયાથી તે ખજાસી થયો, ને ઘણી નજીશ કંઠાલ જીંદગી ગુજારવા લાગ્યો. ઘણા હેરાનગતિમાં આવી પડ્યો. ત્યારે તેની પ્યારી માવતરનું તેને એકદમ સ્મરણ થયું, અને તેના હૃદય ઉપર બાણે કોઈએ પ્રકાશ કર્યો હોય, અને ત્યાં બાણે તેની માતા તેને ઉપદેશ કરતી હોય એમ ભાસ્યું; અને બાણે તેણીના ઉપદેશની અસર થવાથી તેણે એકદમ જવાબ દીધો:—“માતા ! જીવનના ત્હારા ઉપદેશ મ્હને આજે સાંભરી આવ્યા છે, હું હવે નીતિ તથા ધર્મને માર્ગે આજીવીજ લાગું છું, અને હું અનુભવસિદ્ધ ઉપદેશ લોકોને આપીશ, કે માતાનો ઉપદેશ સંકટ સમયે યાદ રાખજો ” તેજ મુજબ ધર્મી, નીતિમાન, અને તાબેદાર બેટાના બાપને મોટામાં મોટી ખુશાલી

હાય છે. તે આપ મનમાં જે મગ્ન થાય છે તે મગ્નતાનો ખુલાસો કરવાને તે મુગો બને છે. મુગો માણસ જેમ સાકરનો સ્વાદ કે ગોળનો મિઠાશ બીજને સમજાવી શકતો નથી, તેવી એક આપવાળા દીકરાના આપની હાલત હોય છે. નકારા પુત્રનો આપ પોતાનો સંતાપ પણ કહી શકતો નથી, ને કપુતનો કહેર તેની માતા પોતાના જીવમાં સમાવી દેતી હોવાથી તેણીનું હૃદય બળીને ભુંજાયા કરે છે, તે પણ કહી શકતી નથી. કહેલી છે કે, “ A foolish son is a grief to his father, and bitterness to her that bare him. ” બાઈઓ ને બહેનો ! કદાપિ તમારાં આપ માય તરફથી તમને લગાર ઓછું પડ્યું હોય, કદાપિ તમે તેમનાથી રંજા થયાં હો, તોએ તમે તેમના સાથે તોછડાઈથી વર્તશો ના. તેઓને નારાજ કરવાં ને પ્રભુને નારાજ કરવો બરાબર છે. મા આપની આજ્ઞામાં રહેનાર પુત્ર ૫૦ વર્ષ વેર સિંહ જેવો રહે છે. તેને મા આપનો છાંયો હોય ત્યાં સૂધી ૫૦ વરસ વેર કાઢીને પણ તેને ઠર હોતો નથી. માથે છત્ર જેને ૫૦ વરસ વેર હોય તે વનમાં પેસે તોએ બીહતો નથી. એકાવન, બાવન, પંચાવન, સત્તાવન, અઠાવન એ બધાં વનમાં જેમ જેમ તું ઉંડો પેસશે તેમ તેમ તે ઘાડાં વન જંગલમાં પણ માથે મા આપનું છત્ર હશે ત્યાં સુધી તને હિંમત રહેશે, ને ૬૦ વર્ષની વયે ઘણે ભાગે તે છત્ર ઉડી જાય છે ત્યારે એકસઠ, બાસઠ, ત્રેસઠ, ચોસઠ, પાંસઠ, છાસઠ, સડસઠ, અડસઠ એવી સઠ, એટલે કે મૂઠપણાની ઉમરમાં ત્યારે માથે સંસારી જંગલો આવશે, પરંતુ તે ત્યારાં મા આપની સેવા ચાકરી બળવેલી ત્યારાં બચ્ચાંઓએ દીઠીજ હશે, એટલે તેઓ ત્યાજીજ બેઠને, ત્યાજીજ અનુકરણ કરીને ત્યારી પણ સેવા ચાકરી ઉઠાવવાને તૈયાર અને પાકાં પૂરાં થયાં હશે, એટલે ત્યારે બીવાનું નથી.

“ જે દુઃખ દે મા આપને, કરીને આજ્ઞા લોપ;

તેના ઉપર થાય છે, જગજ્ઞાની કોપ. ”

બચ્ચાં નાકરમાન, નકારાં, ને મૂઠ નિવડવાથી મા આપનેજ કસંક લગાડે છે. જેમ જેમ બાળક ઉમરે વધતું જાય છે તેમ તેમ તે બદકાર નિવડતું જાય છે તો મા આપો પોતે પોતાનાંજ કર્મને માટે ઠપકો દઈ હાય મારે છે. એટલા માટે

પિત્રોર્નિદેશવર્તી યઃ પુત્રોડન્વર્થનામવાન્ ।

એષ્ટ એકસ્તુ ગુણવાન્કિ શતૈરપી નિર્ગુણૈઃ ॥

જે પુત્ર માત્ર પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે, તે પોતાના પુત્ર નામનું સાર્થક કરે છે. આવો ગુણવાન એક પુત્ર સારો, પરંતુ નિર્ગુણ સો પુત્ર પણ શા કામના ?

નેપોલ્યનની પોતાની સ્ત્રી તરફની ચાલ ચલણ એવી હતી, કે તેણીને પોતાની સગદી આગળથી ટાંકે ઠરઠરતી ઉઠાડી મેલતો, પણ પોતે ઠરઠરતી હાલતમાં હોય

તોએ પોતાની માતાને સગદી આગળ વહેલો બેસાડતો. ઘડીવારમાં પોતાના સાથી-ઓને કે હાથ ઢેડળનાઓને તુચ્છકારતો હોય એવામાં માતા આવી લાગે તો તે તુર્ત ચુપ થઈ જતો.

આપણાં ડાવેજર શહેનશાહખાનુ એલેક્ઝાંડ્રા જ્યારે પણ પોતાના પિતાજીને ઘેર ડેન્માર્ક જતાં ત્યારે ઇંગ્લંડમાં જે ડ્રેસ પોતે પહેરતાં હોય તે કાઢી મેલતાં. એમના પિતા ડેન્માર્કના રાજા ક્રિશ્ચિયન જ્યારે જીવતા હતા ત્યારે સાદા પોશાકની બહુ તરફદારી કરતા, અને જે કોઈ સાદાં વસ્ત્ર પહેરી ફરે તે બેઈ પોતે આનંદ માનતા હોવાથી પોતાના પિતાજીને ખુશ કરવા સાડાં ઇંગ્લંડના ઠાઠમાઠવાળા ડ્રેસ લ્યાંજ રહેવા દઈ, ડેન્માર્કમાં જેટલો વખત તેવજી પિયરમાં રહેતાં તેટલો વખત પોતાનો સુંદર પોશાકોનો ગમે એટલો શોખ પણ બાબુએ રાખીને, બાપને ખુશી રાખવા પોતે અતિયંત સાદાં ફરતાં. પિતૃભક્તિ માટે તેઓ પોતાની ખુશીનું બેતાં નો'તાં. એટલા માટે દરેક મા બાપ જે ખાસ દુવા માગે છે, તે માગી માગીને એજ માગે છે કે;

“ વો જઈધ્યામિ. અમવઈતીમ ફૂઝ-નીમ્ય ખાપરામ.....

નએચિશ્ય અ'ધહાઓ યાસાઈતિ ઝયાનાઈ.....

નોઈત મહરકાઈ, નોઈત અએન'ધહે નાઈત અપયતેએ ! ”

હે પરવરદેગાર ! હું એવું એક સલુકનું ફરજંદ ત્હારી પાસે માંગુ'છું, કે જે કામ બળવવામાં હિંમતવાન હોય, આવી પડતાં દુઃખોને ધૈર્ય રાખી સહન કરનાર હોય, મ્હને દુઃખ, પીડાકારી ને સંકટમાંથી ટાળનાર હોય, મ્હને ઘડપણે દુઃખ પહોંચાડનાર નહીં નિવડે, અને કશી રીતે કીનો રાખનાર નહીં નિપજે !

એક જમીનદારની વાડીમાં ફૂજોના ઝાડો ઉપરથી ફળ ચોરીને ખાવા સાડાં એક બાપના તાબેદાર પુત્રને તેના સાથીઓએ કહ્યું. દિકરો કહે:-“ મ્હારા બાપનો હુકમ નથી. ” સંગાતીઓ બોલ્યા:-“ ત્હારા બાપા ક્યાં જોવા આવે છે ? વળી તુંજ કહેતો હતો કે, મ્હારા પિતાજી બહુ માયાળુ છે, તો તું પકડાઈ આવીશ તોએ તેઓ તને કાંઈ કરશે નહીં ! ” પેલો તાબેદાર બેટો બોલ્યો:-“ મ્હારા બાપા તો મ્હને કાંઈ કરશે નહીં. પરંતુ તમને રાજી રાખવાને શું મ્હારા પિતાજીને નારાજ ને દુઃખી કરે ? જો તેઓ શ્રી મનમાં પણ દુઃખ પામશે તો મ્હારા મનને તો હજાર ગણું દુઃખ થશે ! ” આવી રીતે મા બાપની આજ્ઞા તે પરમેશ્વરનીજ આજ્ઞા, એમ જે બન્ન્યાં સમજે છે તેઓ મોટાં થઈને બહુજ સલુકના અને સદ્ગુણી નિવડે છે. નકારી રીતભાતથી ઉછરેલો દિકરો પોતાના બાપને એક કલંક છે. નકારી ઉછરેલી છાડી તેની માતાનો મોટો સંતાપ છે. મા બાપનું અખંડ હેત બન્ન્યાંઓ ઉપર હોવાથી તેઓ ગમે એવી પોતાનાં બન્ન્યાંની ભુલો, કમ્મરો, ને વાંકોની માફી આપે છે, પરંતુ વારંવારની માફી ને દરગુજરી તેજ

અચ્ચાંઓને મોટપણે દુઃખકર થઈ પડે છે, અને પાછળથી તેજ દરશુજરી માટે પસ્તાવું પડે છે. માટે પ્રથમથીજ અચ્ચાંઓએ મા બાપનું કહ્યું માન સહિત માન્ય રાખવાની જરૂર રહે છે. આખાં ઉપવનમાં સુગંધીવાળાં પુલોથી ભરેલો એકજ છેડવો આખાં ઉપવનને સુગંધમય કરે છે, તેજ પ્રમાણે આખાં ઘરમાં સદ્ગુણની સુગંધ પાથરનારો એકજ સપુત આખાં કુટુંબને આનંદમય ને રળિયામણું બનાવે છે.

કહા કપૂતકું ધન, મન કહા મુરખ સંગા;

કહા કાકડું કનક, કહા ગર્દભકું ગંગા.

કહા ખરકું અગર, કહા નિર્જીલસોં નેહા;

કહા સુમલો સેવા, કહા ધરની ખિન ગેહા.

પુનિ: કહા બહેરેશું ગાન, કહા ચોરસોં ચાતરી,

કહા રાવનશું સીઝમન, જૈસા દેવ જૈસો પાતરી.

ભાઈઓ! તમારી માતૃભક્તિ હશે તોજ તમે પિતૃભક્તિનું ગૌરવ સમજશો, અને માતા પિતાની ભક્તિ હશે તોજ ઈશ્વરને ત્યાં તમારી ભક્તિ કબુલ રહેશે. તમને જ્યાં સૂધી ઈશ્વરનાં દર્શન થયાં નથી ત્યાં સૂધી તમે મા બાપનાં દર્શનને ઈશ્વર દર્શન સમજી લ્યો. એટલાંમાં તો તેજ તમારા ખરા ભગવાન છે. પ્રત્યક્ષ દેવતા સમાન તમારૂં દેવત તેજ છે. તેમના તમે પરતંત્ર ગુલામજ સમજી લેજો.

जीवतोरस्वतन्त्रः स्याज्जरयापि समन्विताः

तयोरपि पिता भेयान्बीजप्राधान्यदर्शनात् ॥

માતા પિતા જીવતાં હોય ત્યાં સૂધી છોકરો જમે એટલો ઘરડો થયો હોય તોપણ પરતંત્ર ગણાય છે. માતા પિતામાં પણ બીજનું મૂખ્યપણું ફીકામાં આવે છે, માટે માતા કરતાં પિતા શ્રેષ્ઠ ગણી શકાય.

પિતાના અભાવમાં માતા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, ને માતાને અભાવે વડીલ ભાઈને સ્વતંત્ર ગણવો, અને મોટાઈ તો તેના ગુણ પ્રમાણેજ મળે છે. છોકરાં જે સારાં નિવડે છે તો મા બાપને મોટાઈ આપી તેમના કલંક પણ ધોઈ નાખે છે. પણ છોકરાં નાફરમાન ને નકારાં નિવડે છે તો મા બાપના ગુણોને ધોઈ નાખે છે. તમારાં છોકરાંને પપાજો ને પછી નિરંતર તેમની ડરતાં રહો. તમારાં બાળક તમને નમતાં હોય તેઓજ તમારાં ખરાં ફરજંદ છે. વખત નમંતાઈવાળાં અચ્ચાંની ગણત્રિ મનુષ્યમાં કરશો ના. તે તો ચોપગાંજ સમજશો.

अगर पुढ भरहरद पेशांनीये पील;

न मईस्त आंके हर वय मईभी नीस्त.

अनी आइम सरैस्त अज आक डारद;

अगर आंकी न आशइ आइभी नीस्त.

અગર જો તું હાથીનું મસ્તક લાંગી શકે એવો બળવાન હોય પણ ત્હારામાં માણસાઈ ના હોય તો તું કાંઈ માણસ નથી. આદમના બચ્ચાંઓનું પિંડ મટ્ટીમાંથી થએલું છે, ત્યારે તું ખાકી એટલે નમ્રતાવાળો ન થાય તો તું આદમીની બુન્યાદનો ના કહેવાય.

જો દિકરો નમ્રતાવાળો હોય, ડાહ્યો, કહેણસરનો, ને બાપવળો દિકરો હોય તેજ એક ઉત્તમ બાપ નિવડે છે. એક નાકરમાન બેટો પોતાની માતાને ધિક્કારનારો હોય છે. બાપ માયની અગવડ સમજનારી દીકરીજી માતા જીવાને લાયક બને છે. મીસ મેરી રસલ મીન્ટફર્ડ માતા લેખે સાચી નિવડી; કેમકે પુત્રી લેખે પણ સાચી નિવડીને પોતાના ભુગારી અને વ્યસની બાપને બંધીખાનેથી છોડવવા માટે મહારાણી વિક્ટોરિયાના વખતમાં એટલો બધો તો ભોગ આપ્યો હતો, કે છેવટે પોતાનાં કપડાં લત્તાં વેચ્યાં તો વેચ્યાં પણ પોતાને મળતું પેન્શન પણ ગીરવી મૂકીને પોતાના બાપને છુટો કરી કૃતાર્થ થઇ હતી. એટલા માટે દરેક બાપ અને દરેક માય પોતે ગમે એવાં ભુડાં હશે તોએ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના તો એવીજ કરે છે કે:—

“દાયાઓ મે...તુ વામ આરનામ ક્રાન્તીમ...આંજીબૂજેમ હવિરામ યા મે ક્રાધ્યાત ન્માનેમ્ય વિસેમ્ય જન્તૂમ્ય દમ્યુમ્ય દંધહુસસ્તીમ્ય !”

હે પરવરદેગાર ! તું મહને પોષણ કરનારું ફરજદ આપ ! હે માલેક ! મહને તું બલિત અક્ષલવાળો દિકરો આપ ! હે દાદાર બાપ ! મહને સંકટ કે બલામાંથી છુટકો કરે એવું છોકરું આપ ! હે સાહેબ, હું અરજ કરું છું કે મહારાં કુટુંબનું, મહારાં પાડ પડોશીઓનું, મહારા હમ વતનીઓનું બહુ કરીને અમારા દેશની સેવા બબ્બીને કીર્તિ વધારે એવાંજ ફરજદોની બહેશ અમારા ઉપર તું કર !

આજ્ઞા ૨૮ મી.

“There is no velvet so soft as a mother's lap, no rose so lovely as her smile, no path so flowery as that imprinted with her footsteps.—(Abp. Thomson.)

જવાંનીના બુસ્સામાં સેબ સાદીએ એક દિવસે પોતાની ખુદી માવતરને છંછેડી નાંખી. તેણી એક ખુણામાં જઈ બેઠી, અને આંખમાં પાણી લાવી કહેવા લાગી કે; “શું ત્હારું બચપણ તું ભુલી ગયો, કે હમણા મહારા ઉપર મોટાઈ અને સજ્જાઈ કરવા લાગ્યો દિકરા ?”

એ ખુશ ગુફત આઝી બ ફરઝ'દે ખીશ;
 ચુ દીદશ પલંગ અફગનો પીલતન.
 ગર અઝ એહેદે ખુર્દીત યાદ આમદી;
 કે ખીચારે ખુદી દર આગુશે મન.
 ન કરદી દરીન રૂઝ બર મન જફા;
 કે તુ શીર મરદી યો મન પીર ઝન.

એક ઘરડી સ્ત્રીએ પોતાનાં બેવફા ફરઝ'દને ચિત્તાને તોડી પાડનારો અને પહેલવાન પીલતન જેવો જ્યારે દીકો ત્યારે તેને અચ્છી શિખામણુ કહી હતી કે; તને બાળ્યાવસ્થાનો સમો યાદ આવતો, કે એક વાર તો તું મ્હારી ગોદમાં બીચારો જેવો હતો, ત્યારે તો તું હાલ જે શેરમદ છે અને હું ખુદી ચોરત છું, ત્યારે તું મ્હારા ઉપર આવડો બુલમ નહીં પાડતો. અરેરે ! ખહેનો ને બ'ધુઓ ! માતા જેવું પવિત્ર તીર્થ ફરી ફરી મળવાનું નથી. માય જેવો મિઠો મેવો ઘડી ઘડી મળવાનો નથી. માટે માતૃસેવા જરૂર કરી દેયો, પાછળથી પસ્તાશો નહીં.

जननी जन्मभूमिश्च जान्हवी च जनार्दन ।

जनक पंचम श्रेय जकारा पंचदुर्लभाः ॥

જનની (માતા) જન્મભૂમિ, જાનહવી (ગંગાજી), જનાર્દન (વિષ્ણુ) અને જનક (પિતા) એ પાંચ જકાર મળવા દુર્લભ છે. એક શેઠ જેટલો વાર પૈસા આપી ઉપકાર કરે તેટલો વાર સેવક તેની સેવા બળાવે છે, પણ જે વેળાએ મા બાપ તમોને બોળે બેસાડીને વગર નોકરીએ પગાર આપી તમારા ઉપર ઉપકારો કરે છે, પણ જ્યારે તમે સેવા કરવાને લાયક થાવ ત્યારે તે ઉપકારનો બદલો તમારી “ સેવા ” થી વાળી આપવાની શું તમારી ફરજ નથી ? બેકા બેકાર તમે હતા ત્યારે તમને જેમણે પગાર આપ્યો, ત્યારે હવે તે તમારું રૂણ ફેડવાની તમારી ફરજ નથી ? રામચંદ્રજીએ તો એટલાં વેર કહ્યું હતું કે; “ મ્હારા પિતાજી મને હુકમ આપે તો હું ઝેર પણ પી શકું છું; આગમાં બળી શકું છું; સમુદ્રમાં કુદકો મારી શકું છું; અને રાજપાટ સીતા વગેરે જે કંઈ કહે તે છોડી શકું છું ! ”

રાંકરે પોતાના બે પુત્રોમાં હરીફાઇ કરાવી. જનનેને કહ્યું, કે આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા તમે કરી આવો, અને જે પુત્ર પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરીને મ્હારી સમક્ષ પહેલ વહેલો આવી ઉભો રહેશે તેને હું સૂંદર સ્ત્રી સાથે પહેલાં પરણાવીશ. પિતાજીના આ વચન સાંભળતાં પેટજ એક છોકરો દુન્યાની મુસાફરી કરવા નિસરી પડ્યો. ગણપતિ તો ધીરે રહીને ઉઠ્યા, અને પોતાની માતાની આસપાસ સાત આંટા ફર્યો, ને પછી પિતાશ્રીની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કીધી, અને પછી પોતાના બાપને પગે પડી કહેવા લાગ્યા; “ પિતાશ્રી ! વચન પાળો. હું પૃથ્વી કરતાં

પણ મોટી પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યો છું! માત પિતાની આસપાસ મુસાફરી કરી આવવી તેને હું પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરતાં પણ મોટું ગણું છું. અને તે પ્રદક્ષિણા મેં હમણાંજ પૂરી કરી!” આમ થવાથી શીવે (શંકરે) બીજો ભાઈ પાછો કરે તે પહેલાંજ ગણપતિનાં લગ્ન કરી દીધાં. કહેવાનો સાર એ છે કે; સઘળાં ધર્મધામ કરતાં, સઘળી તીર્થ યાત્રા કરતાં, સર્વથી ઉત્તમ તીર્થ સેવા તે મા આપની સેવા છે. અને લગ્ન પ્રસંગે સર્વથી પહેલાં હિંદુ લોકો ગણપતિ જેવા મા આપની સેવા બળવનારા પુત્રનીજ પહેલી પુજા કરે છે.

દિકરા દિકરીના સંકટ સમયે મા આપ જેવાં આલસાં ગાભરાં કોણ બને છે? બન્ન્યાં માંદાં થઈ પીડાકારી ભોગવે છે ત્યારે મા આપ તેમની માત્ર હવાદાર ને માવજત કરીનેજ બેસી રહેતાં નથી, પણ નહીં કરવા જેવાં અનિષ્ટ કૃત્યો પણ જો કોઈ કરવા કહે તો તે પણ તેઓ કરવાને ચુકતાં નથી. સેવકા બ્રાહ્મણ, હુમંગ કે બધું બધુંએ કરતાં તેઓ લજવાતાં નથી. ૨૦-૨૫ રાતના ઉઝગરા કહો કે ૩-૫ હઠાડાનો અપવાસ રહો, જે કહો તે પોતાનાં બાળકને આરોગ્ય થાય એટલા ઉદ્દેશથી તેઓ બધું કરે છે, ને જરાએ ત્રિસામે વિશ્રાંતિ કે આરામ લીધા વગર તેઓ હુમંગ ને ઉત્સાહથી તળે ઉપર કરી રહે છે, તોએ તેમને થાક લાગતી નથી. તેઓ આખી રાત માંદા પુત્રની પથારી આગળ કેવાં ચિંતાતુર ચહેરે બેસીને બળબળાટ કરે છે તેનો તમે વિચાર કરો. તેમની પીડાકારી મટે એ ઉદ્દેશથી કેવાં વૃત્ત ને માનતા લઈ પોતે પીડાકારી ભોગવવા કેટલાં આતુર ને તત્પર હોય છે તેનો ખ્યાલ કરો, અને જેમ પેલા મા—વખા શીલસુદ્ધ બેટાએ કહ્યું હતું તેમ, “મારી મા બિમાર છે, તેના ખોરાક ઔષધને માટે બીજો કંઈ પણ ઉપાય નહીં જોઈ શક્યાથી આ મારાં કપડાં વેચવા જઈ છું!” એટલાં વેર માયની આકરી કરવાને તમે તત્પર રહો, નાફરમાન ના નિવડશો.

બેકર શહેરમાં એક બુઢાને ઘેર સાદી સાહેબ પરાણા ગયા. તે બુઢા પાસે ઘણી દોલત હતી અને એક સોહામણો દીકરો હતો. તે બુઢો એક રતે સાદીની આગળ વાત કરવા લાગ્યો કે; “મ્હને આ બુઢાલા દીકરા શિવાય બીજું ફરજંદ પેદા પડયુંજ નથી. તે પણ વળી આ જંગલમાં માનતાતું એક જાડ છે, તેની નીચે ઉભાં રહીને સૌ લોક ફરજંદ મંગવા માટે અલ્લાતાલાની બંદગી કરતાં હોવાથી મેં પણ બહુજ આજેજ બુઢા આગળ કીધી ત્યારેજ આ ફરજંદ દાદારે દીધું છે!” હવે બીજી સંહવારે તો પેલોજ છોકરો પોતાના દોસ્તો આગળ હજુસે આમ બોલતો સાદીએ સાંભળ્યો કે; “તે માનતાના જાડનો જો મને પત્તો મળે તો હું તે જાડ પાસે જઈને હમણાજ અલ્લાતાલાની બંદગી કરીને માંગું કે; મ્હારો આપ વહેલો મરી જાય!” બુઢો આપ મનમાં મઝ થાય છે કે મ્હારો દિકરો શાણો ડાહ્યો ને ચતુર છે, અને દિકરાના મનમાં કે મ્હારો આપ બુઢો ને કુખડે છે તે ક્યારે મરે!

“ મને ખબર કાઢતાં જણાયું, ” સાદી કહે છે, “ કે પેલો ખુદા બાપ પોતાના મરનાર બાપની કબર આગળ એક ઢાંકો પથ્થુ સેઝદો કરવાએ ગયો નથી ! ” તે ઉપરથી તેમણે કતએ કરી છે કે;

“ સાલહા બર તુ બેશુઝરદ કે ઝુઝર;
ન કુની શુએ તુરબતે પેદરત.
તુ બ બાએ પેદર એ કરદી ખેર;
તા હોમા અશ્મ દારી અઝ પેસરત ! ”

વર્ષો ગુજરી ગયાં પથ્થુ ત્હારા બાપની કબર આગળ તું એક પથ્થુ બાર ગયો નથી. તેં બાપની પાછળ જેવી ખેર ખેરાત ને સખાવત કરી હોય તેવીજ ત્હારી પાછળ તું ત્હારા દીકરાથી પથ્થુ ઉમેદ રાખજે. યાદ રાખજો બેટાઓ ! મા બાપ સાથે કુસંપ કર્યો તો ખુદા તમારી સાથે સંપીલા રહેશે નહીં; અને વળી જહાં સંપ તહાં સંપતિ નાના, જહાં કુસંપ તહાં વિપત્તિ નિદાના. જ્યાં સંપ છે ત્યાં નાના પ્રકારની સંપત્તિ છે. જ્યાં કુસંપ છે ત્યાં વિપત્તિઓજ છે. જ્યાં બાપ સાથે દિકરા સંપમાં હોય છે ત્યાંજ તે બ.પીકા હુન્નર શિખી શકે છે. દિકરા કુસંપ રાખતો જણાતાં કિમ્મો બાણનાર પિતા તેને કિમ્મ્યાનો હુન્નર શિખવતો નથી. એટલા માટે એક લેખકે કહ્યું છે કે;

“ એક ઠાઠા અને પ્રમાણિક બાપ પાસેથી આપણને જેટલું શીખવાનું મળે છે તેટલું એકઠા થયેલા સઘળા માસ્ટરો પાસેથી પણ મળતું નથી. બાપ પોતે એક સૌથી સરસ અને સૌથી સાચો માસ્ટર છે, જેની પાસેથીજ હમણાં આપણે સચોટ શિક્ષણ લઈએ છીએ. તે શિક્ષણ ખાલી તેના મોઢામાંથી પડતા બોલોથી નહિજ, પણ તેની દરરોજની જીવનની હીલચાલ અને અનુભવ ઉપરથી આપણે શીખીએ છીએ. ” માટેજ તમે તમારા પિતાને નમો, જે તમને નમવાને અધિકારી નથી. રાજા આકટવાસ એન્ટનિની સાથે લડાઈ કરીને પછી તેને જીત્યો. તે બળવાની વખતે તેણે એક દિવસે એન્ટનિના તરફના દુશ્મનોને સજા કરવા માટે એક સભા કરી હતી. એ સભામાં મોચાલોસ નામનો એક વૃદ્ધ આવ્યો, એ વૃદ્ધનો એક છોકરા તે વેળાએ એક ન્યાયાધીશ લેખે તે સભામાં બેઠો હતો. પુત્રે એકદમ પિતાને ત્યાં આવેલો જોઈને તેને માન પૂર્વક આલિંગન કર્યું, અને રાજાને સંબોધીને બોલ્યો, “ હે મહારાજા ! હું આપનો કર્મચારી છું, પરંતુ મારો પિતા સજાને પાત્ર થયો છે; એટલા માટે હે રાજાધિરાજ ! હું વિનય પૂર્વક વિનવું કરું છું કે; મારા પિતાને બચાવો અથવા મને પિતાની જોડે મારો મહિપતિએ તેમજ બીજા ન્યાયાધીશોએ આ સાંભળીને કયા લાવી તેના પિતાને છોડવો હતો.

એ દર્ઝંદ બાશદ પેદર શાદ દેલ;
એ થમહા બદુ દારદ આઝાદ દેલ.

અગર મેહેરબાન બાશદ ઊ બર પેદર;
બનીકી ગેરાયન્દહો દાદગર.

એક બાપ પોતાના બેટાથીજ ખુશાલ દિલનો રહે છે. અને તેનાથીજ તે સઘળી ગમગીનીથી પોતાનું દિલ મોકળું રાખે છે. અગર જો તે છોકરો પોતાના બાપ ઉપર મેહેરબાન હોય તેમજ તે નેકીનીજ ખાહેશ કરનારો અને ઇન્સાફી હોય, તોજ તે પોતાના બાપને વહાલો હોય છે.

ભાઈઓ! માતા વગર ચાલશે કે કેમ, તે તો તમે નમાયાં બચ્ચાંથી સમજી લ્યો. તમારા પિતા વગર તમારાથી ચલાવી લેવાશે કે કેમ તે તો તમે બાપ વગરનાં બચ્ચાંથી સાંભળી લ્યો. બધાં બોલે છે કે, બાપ મરજો પણ કોઈની માય ના મરજો! પરંતુ પુત્રોને બાપ વગર સંસારમાં ઘણી હાડમાની ભોગવવી પડેજ છે; અને પુત્રીઓને માય વગર હડસેલા ઘણા પડેજ છે.

“મારા દીલની તખ્તી ઉપર મારા પવિત્ર પિતાના વચ્ચનો કેટલાંક કોત-રાઈ રહ્યાં છે. તેઓ ફરમાવતા કે ‘દિકરા, તું’ જો ટુટી પડેલા, પડતીમાં આવી ગયેલા લોકો સાથે મળે તો તેમની જોડે બેઅબળ ઉદ્વન થતો ના. જો તું આ દુનિયામાં એક પણ દીલને રાજી ન કરી શકે તો ભલે, પણ એક હલકામાં હલકા આત્માને પણ તું નારાજ કરીશ નહિ.”

જેમણે નવ માસ તમારો ભાર વહ્યો, જેમણે તમને ધવાડી ખવાડી મોટાં કર્યાં, તમારાં સુખ સાડું જેમણે અનેકનાં કળેા વેડ્યાં, જેમણે તમને ઉધારી ઉછેરી સંસારના સુખ વૈભવ ભોગવવા રમતાં છોડ્યાં, તેમના ઉપકાર જો તમે ન બણો તો બીજા કોઈના પણ ઉપકાર તમે વાળશે એની જામીનગીરીજ શું છે? જેમના આભારોનો બદલો આપવાને તમારો એક આખો જન્મરો પણ સમર્થ નથી, તેમના ઉપકારો પૈકી સહેજ ભાગ પણ જો તમે નહીં ફેડો તો તમોને Obliging Nature નો ગુણજાણુનો, કોઈ પણ એલકાબ આપે તો બુદી સહ-રાધાત ને મિથ્યા બકવાદ ગણાવો જોઇએ કે નહીં, તેનો જરા તમે વિચાર કરજો.

સુએલો તેનેજ જાણુવો કે જે મા બાપને દિલુતો હોય. જે કોઇ મા બાપનો શત્રુ હોય તેની પર ભડસો રાખવો નહીં; કારણ કે તેવો માણસ ભત્રાં ભુડાં કામો સાડું મનમાં કશી ચાનક ધરાવતો નથી. મા બાપની સેવા માટે તમો જેહમત ઉઠાવશો તો તમારું તે કામ અમર રહેશે. તે કામમાં તમે તમોને પોતાને આખા આપી દો, અને તેની સાથે જે કાંઈ તમારું સર્વસ્વ હોય તે, તમારું શરીર, તમારું અગજ, તમારી બુદ્ધિ, તેમજ તમારાં મન, દિવ, અને આત્માની સઘળો શક્તિઓ તે કામમાં આપી દો, અને તેમ કરવાથી તમો જે કાંઈ આજે રોપણી વાવો છો તેનાં ફળો ભવિષ્યમાં તમેજ ભોગવશો. પિતાની ફરજ વીરો શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે;

વિજ્ઞાનમાર્થે પુત્રસ્ય વૃત્ત્યર્થે યત્તે ચ યઃ ।

પુત્રં સદા સાધુ શાસ્તિ પ્રીતિકૃત્ત્વ પિતાનુગી ॥

જે પિતા પોતાના પુત્રને વિદ્યા ભણાવવા માટે તથા તેના ભરણપોષણ માટે પ્રયત્ન કરે છે, અને પુત્રને નિત્ય સારો ઉપદેશ આપે છે તે પિતા પુત્રને વ્હાલો લાગે છે અને તે પિતા પુત્રના રૂબાંથી મુક્ત થાય છે. એક માતાનું રૂબું કેટલું બધું છે, અને એક માતાના તમે કેટલા બધા રૂબુદાર છો, તે કવિ કાઉપરે બચ્ચાં ઉપર હરણ ક્રાંદ રહેલી માતાઓ માટે હાજરડું બનાવ્યું છે તે ધ્યાનથી સાંભળવાથી સમજશો.

“ Sleep, image of thy father, sleep my boy;
No lingering hour of sorrow shall be thine;
No sigh that rends thy father's heart and mine,
Bright as his]manly sire the son shall be,
In form and soul. ”

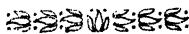
મા-આપની સેવા.

(૧૩)

“ The sacred books of the ancient Persians say—If you would be holy, instruct your children, because all the good acts they perform will be imputed to you.”—Montesquieu.

આજ્ઞા ૨૯ મી.

જે બચ્ચાંના મા-આપ તેમને વ્હાનપણમાં જ મૂકીને મરી ગયાં હોય, અને મા આપની સેવા બજાવવાની તેમને તક મળીજ ના હોય તે બચ્ચાં મા આપનું રૂબું કેમ ફેડી શકે? તે બચ્ચાં મા આપની સેવા કેમ બજાવી શકે? તેમના હિલ્લમાં તો ઓરતોજ રહી જાય. પણ નહીં; જો તે બચ્ચાં તે મા આપનો હુકમ પાળી કરે, તે ઓઝોઓના ફરોડુરોની ચક્રીનદારીથી આરાધના કરે, પોતાનાં ભક્ત મા આપને પગલે ચાલે, પોતે જે કાંઈ ભટ્ટું નામદારીનું કામ કરે તે સર્વ પોતાનાં મા આપના નામનેજ અર્પણ કરે, પોતાના નામથી દાન ધર્મ ઈત્યાદિ કરવાને બદલે તેમના નામથી ધર્મ દાન કે સખાવત કરે, વરા કરવાનો પ્રસંગ આવે તે પણ તેમના નામથી કરે, પોતાની ઉજ્જવળ કારકર્દીથી મા આપને ઉજ્જવળે, તેમનાં અધુરાં રહેલાં કામો પૂરાં કરીને તેમના આત્માનો ઉદ્ધાર કરે, તેમની

અધાવેલી અધુરી હવેલી પોતે સંપૂર્ણ કરીને તેમની વાસના-દેહને શાંતિ આપે, તેમના કરજ હોય તે અદા કરીને તેમના હાડ છોડાવે, તેમના નામ ઉપરની બદનામી કે અપજ્જનો ડાઘ ધોઈ નાંખવા જેવાં સુકૃત્યો કરી જગતમાં તેમનાં બચ્ચાં કીર્તિ મેળવીને સારેજ માગેં ચાલી યશ જશ મેળવે, અને અશો નેઆંગાનોની યાદથી ધાર્મિક ક્રિયા કામો કરીને તેમના આત્માના ઉદ્ધાર કરી તેમના પ્રગટી-કરણને આગળ વધારવાનાં ભલાં કૃત્યો કરે તો તેમણે પોતાના માત પિતાની ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવા બળવેલીજ લેખાય. કહેવત છે કે; “ બેહેસ્તમાંવાળાં રહે, ને દોજખમાંવાળાં હસે ! ” એટલે કે, સારાં મા બાપનાં ફરજંદો નઠારાં પેદા પડીને મા બાપને ભુંડું બોલાવે ત્યારે ભલાં મા બાપો બેહેસ્તમાં પણુ રહે છે, અને નઠારાં મા બાપનાં ફરજંદો ભલાં કામો કરીને મા બાપને ભલું કહેવ-ડાવે ત્યારે દોજખમાં પડેલાં મા બાપો ખુશાલ બને છે. ત્યારે બહાલાંઓ ! તમારાં મા બાપ જીવતાં હોય ત્યારે તો તેમને આમજ કહેજો કે;

તા તવાંનમ દેલત બદસ્ત આરમઃ

વર બી આઝારીમ ન યાઝામ.

વર ચુ તુતી શકર બુઅદ ખેરેસ્ત;

બાંને શીરીન ફેદાએ પરવરેસ્ત.

જ્યાં સૂધી મહારાથી બની શકશે ત્યાં સૂધી તમારાં દિલને હું નહીં દુઃખ-વીશ. અગર તમે મુને દુઃખ કે આબર દો તોએ હું તમને આબર કે દુઃખ નહીં દમશ. જો પોપટની માફક તમને ખાવાને સાકર જોઈશે તો તમારી પરવરશી કરવા થકી હું મહારો સાકર જેવો મિઠો પ્રાણુ શીદા કરીશ. બહાલાંઓ ! તમારી માતાના પ્રેમાળ અને સ્નેહના બોલો ઉપર એકવાર નજર કરો. માતાના પ્યારતું જે કરજ છે તે તો જન્માંતરમાં પણ ફેડી શકાશે નહીં. મા બાપે આપણને લાડ નાજ લગાવીને જે પ્રેમથી આપણું લાલન પાલન કરીને આપણે જ્યારે અશક્ત હતાં ત્યારે કેવી રીતે રક્ષણ કર્યું હતું, તે જ્યારે તમે મન દઈને યાદ કરશો ત્યારે શું તમારું હૈડું ભરાઈ નહીં આવશે ? માતા પિતાએ આપણાં સુખ સાડ પોતાતું એકે એક સુખ નિવાર્યું હતું તેનું તમને જ્ઞાન આવશે, અને તેમના વારંકર લીધેલા આશિષોનું તમને સ્મરણ થશે ત્યારે તેમને પજવ્યાનું તમને કેટલું બધું દુઃખ થશે!

જે જીંહે પીતુ માતકો, લિયો ન આશિરવાદ;

બ્યર્થ જન્મ તાકો ગયો, નર નહીં સોઈ નીશાદ.

માતા પિતાએ તમારે માટે કીધાં કપ્પો પોતાને માથે બેઠોરી લીધાં નથી, તેમાનું મને તમે એક પણ બતાવી શકશો ? ૩૫ વર્ષનો લઠ પુષ્ઠ થએલો એક

જાગી પહેલવાન પણ તેની માતાને મનથી તો થાનમાંનું દુધ ધાવતું એક બાળક જેવો પ્રિય છે. દિકરા બળવાન વીર પુરૂષ હોય, કિંવા માંદો, દલી, ને બળહિન હોય તોએ માયની નજરમાં તો તે એક સરખી રીતે ઠાલોજ લાગવાનો. મા બાપના સ્નેહ કે પ્રેમમાં કદિ પણ કમીપણું થતુંજ નથી.

મનુ મહારાજનું પવિત્ર વચન છે કે; જે દીકરા દીકરીથી તેમના મા બાપને અંતાપ અને કલેશ વેઠવો પડે તે દિકરા દીકરીના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત સેંકડો જન્મે પણ સંપૂર્ણ થઈ શકતું નથી. હિંદુ શાસ્ત્રોનાં આવાં ઉત્તમ વચનો સાંભળી સાંભળીને થોડાંજ હિંદુ સુજો પોતાના મા બાપનાં દુરમન થતાં હશે.

પેસર ફૂંડે એ રાહે પેદર બુગઝરદ;

સીતમગારે ખાની મશવ કમ ખેરદ.

પોતાના પિતામીની રાહ રસમથી વેગળા જનારા દીકરાને તો હું મૂર્ખ, જે અકલી, અને જીલમગાર લેખું છું. ઠાલાંઓ તમે વિચાર કરો, કે એક કપુત પેદા પડીને સર્વમાં હિંચુતો હશે ત્યારે સર્વથી પહેલું દિલ તો તેની માતાનું બળતું હશે, ને પછી તેના પિતાનું જીગર જળતું હશે. બધાંજ હડસેડો મારશે ત્યારે ગમે એવા કપુતને પણ માતાજ પેટમાં ચાંપશે. ગમે એવાં બારે તોફાનમાં પણ મા બાપના પ્રેમના મોજા ઉછળ્યા વિના રહેતા નથી. એટલા માટે જેમણે પોતાના માત પિતાને છારવ્યાં, જેમણે મા બાપને આ દુન્યામાં ઠાર લીધો, તેમણે આલોક ને પરલોક બન્નેનું સાર્થક કરી લીધુંજ સમજો. પોતાની પવિત્ર ફરજો જે મા બાપ તરફ દિકરા દિકરીએ બજાવવાની છે, તે ખરેખરી ફરજો બજાવનારનેજ તમે ડાહ્યાં કહેજો. તેમાં વળી જેણે વિદ્યા અંપાદન કીધી તેણે તો આ ફરજ બેવડી રીતે બજાવથી જોઈએ, કેમકે જે સર્વથી વિશેષ હુશિયાર હોય છે તે તો સજ્જુષી સપુત ઠાલોજ જોઈએ. એથી ઉલટું

શુકાચાર્યે કહ્યું છે, કે જે માણસના આચરણથી વડીલોની કીર્તિને કલંક લાગતો હોય તેનો ત્યાગ કરવો. કુળનો બચાવ કરવા માટે એક માણસનો લોગ આપવો પડે તો તે આપવો. મહોન્મત દુર્યોધન પાંડવોની સાથે વેર વસાવીને આખા પરિવાર સહિત નાશ પામ્યો. મૂર્ખ પુત્ર, મૂર્ખ કન્યા, કોપી સ્ત્રી, હરિ-દ્રતા, નિયતી સેવા, અને નિત્યનું કરજ આ છ વસ્તુ દુઃખકારીજ છે. એટલા માટે જેમનાથી તમને લાભ થયો તેમના શુભ તમે જાણો. મા બાપ પ્રત્યે આજેજી બતાવ્યાથી તમારી વધુ કદર થશે, અને પુઠાની મહેરબાની તમારા ઉપર જરૂરજ ઉતરશે. મા બાપની સેવા એજ તમારો ધર્મ છે, માટે એ ધર્મને છોડીને અધર્મ પકડશો મા.

યુધિષ્ઠિર રાજાએ દ્વૈતવનમાં રહીને પશુ પોતાના ધર્મને પાળ્યો, તેથી પૃથ્વીનું રાજ્ય સંપાદાન કર્યું હતું. અને નહુવે સ્વર્ગમાં રહ્યા છતાં અધર્મ પકડયો તેથી તેને રસાતળ પાતાળમાં જવું પડ્યું હતું. અધર્મથી વેન રાજાનો નાશ થયો હતો અને ધર્મનું આચરણ કીધાથી પૃથુરાજાનો ઉદય થયો હતો. મટે માત પિતા તરફના ધર્મને એક રાજાએ પશુ હિષ્ટુવો જોઈએ નહીં. મેઢાંરા પ આજરમ નીકો દારદ=વડીલો તરફ સદા માન ને અદબથી વર્તાવે.

જીવતાં જીવત હેસ્યસ રાજાએ પોતાના પુત્રને જ્યારે તખ્તનશીન કરવાનો ઇરાદો જણાવ્યો હતો, ત્યારે તેનો સપુત બોલ્યો હતો કે; “પિતાજી ! કદાચિત હું તખ્તનશીન થઈએ ખરો, પરંતુ મ્હને મોટો બય એ લાગે છે, કે રાજ્યગાદી મળતાં હું રખેને આપનો પુત્ર, આપનો દાસ, અને આપનો ગુલામ છું એ વાત વિસરી જાઉં ! રાજા લેખે મ્હારે હાથે કદાચ આપનું માન ના સચવાય તો હું રાજા કહેવડાવવા કરતાં બાપવખો આશાંકિત પૂત્ર કહેવાઉં તેજ મ્હારે માટે બહુ છે !” મા બાપની સેવા ઉઠાવવાને બદલે જે ઢિકરા ઢિકરી દયાનતી ફરજંદ લેખે તેમને દુઃખ દે, ગાળો બાંડે, મારફાડ કરે, તેમને હેરાન ને પરેસાન કરી સરગરદાન કરે, તેવાં ઝોહાકી ઢિકરાં ઢિકરી ખુદાની મહેરબાની મેળવવાનો તમામ હક્ક ખોઇ દે છે. બીજાં લોકોની દયા મેળવવાનો પશુ તેમનો હક્ક સમૂખો જતો રહે છે. જોવાં પાતકી બેટા બેટી તરફની ખુદાની મહેર જતી રહીને ઉલટો કુદરતનો કેહેર ઉતરે છે. માટે

“ મા બાપનો, ઉસ્તાદનો, વડીલ કે રાજા તણો;

માનો હુકમ, વળી સર્વથી પરમેશ્વરનો તો દશબણો. ”

એક માયના તાબેદાર બેટાએ પોતાના ઉપરીને કહ્યું હતું કે:-“ હું તમારો હુકમ તોડું છું તે ફક્ત મેં મરી માને દાડ નહીં પીતાનું વચન આપ્યું છે તેથી; કારણ કે મારો બાપ દાડ પીતાં મરી ગયો હતો. ”

એક ઝવેરીએ પોતાના બાપની ઉંઘમાં ખલલ નહીં થાય, તેટલાજ કારણે બાપની ખટલી આગળ મૂકેલી ઇસ્કોત્રીમાંના મોટો નફો આવે જોવાં રત્નો વેચવાની પશુ ધરાકોને ના પાડી હતી ! વ્હાતાંઓ ! તમે પશુ જોવાંજ થજો; નિમકહ-શમ ના થતાં. મા બાપે કરેલી બલાઇને બુસી નાખશે મા. તેમની નેકીને યાદ કરી સેવા ઉઠાવશે તો તમારા ધંધા રાજગારમાં ખરકત, અને શરીરે તંદોરસ્ત રહી જનસમાજમાં જશ મેળવીને તમે જરૂર કીર્તિવંત થશો. તેમના આશિર્વાદ લેવાને બદલે તેમના તમે આપ લેવા જેવું કંઈએ કરશો મા; નિમકહલાલ રહેજો.

હીગર હરકે બા મરદુમે નામીપાસ;
કુનદ નીકુઈ માનદ અંદર હેરાસ.
હરાં કસ કે નીકી ફરામુશ કુનદ;
ખેરદરા બે કુશદ કે બીહુશ કુનદ.

મા બાપનું 'બાપેલું' નિમકહરામ કરનારા હરામખોર કપુત સાથે કોઈ પણ લલાઈ કરશે તો તે સર્વજ્ઞ ભયમાંજ રહેશે. જે કછેડાં બચ્યાં પોતાના ઉપર થએલા ઉપકારો અને લલાઈઓ વિસરી બંધ છે તેઓ પોતાની બુદ્ધિથી બ્રહ્મ થાય છે. મૂર્ખ પુત્ર પિતાનો, દુષ્ટ વેદ રોગીનો, રક્ષણ કરનારો સ્વામી પોતાના માણુ-સોનો, ક્રોધી રાજા પ્રજાનો, ક્રોધી પ્રજા રાજાની, અને ધનાઢય છતાં કૃપણ માણુસ યાચકોનો શત્રુ થઈ પડે છે. રાજા દુષ્ટ લોકોનો, પ્રતિવ્રતા સ્ત્રી વેશ્યાની, સાધુ પુરુષ બળ પુરુષનો, ઉપદેશક મૂર્ખોનો અને મૂવાં મા બાપને વિસારી મેલનાર પોતાના માત પિતાનો શત્રુ થાય છે. મા બાપે મરતી વખતે જે કાંઈ ફરમાન કે વસિયત કયું હોય તેની અમલ બળવણી પૂરે પૂરી કરનાર પુત્રા પુત્રી રૂણ સુક્ત થઈ શકે છે. જીવતાં જીવત મા બાપની આજ્ઞા ઉઠાવનારાં બેટા બેટી ઉપર મા બાપની બેહદ પ્રસન્નતા ઉતરે છે, અને મૂચા પછી પણ તે માબાપો કહેશુસરનાં નિમકહલાલ બેટા બેટીઓ ઉપર પોતાના આશિર્વાદ ઉતારે છે.

ચુ ફર્માન પઝીર-દેહ બાશદ પેસર;
નવાઝ-દેહ બાયદ કે બાશદ પેદર.

પુત્ર પોતાના પિતાશ્રીની આજ્ઞા ઉઠાવનારોજ જ્યારે હોય છે ત્યારે બાપ પણ ઘટિત વિચારે અને પુત્ર ઉપર ઉચ્ચ બક્ષેશોનો વરસાદ વરસાવે. જરથોસ્તી ધર્મમાં કહ્યું છે કે;

કોઈ શખ્સ મરતી વેળાએ અથવા દૂર દરાઝ મુસાફરીએ જતી વેળાએ પોતાના ફરજંદને અથવા બીજાઓને જે કાંઈ વસિયત કરી બંધ અને તે વસિ-યત પ્રમાણે નહીં ચાલીને ઉલટું કબાથી જે “અંદરઝ ફરમાન” નું મહા પાપ લાગે છે, તે પાપની શુભ સજા તેના નાફરમાન બચ્યાંઓને ઘણી ભારે ખમવી પડે છે. મા બાપનાં વચનો મ્હોંમાંથી નિકળતાં જે છોકરો હુકમ ઉઠાવી લે તે તો હજી મધ્યમ કહેવાશે, પરંતુ મા બાપના કહ્યા વગર માત્ર તેમના મનના વિચારો બળી લઈ, તેમની હાજત બળી લઈ, તેમની જરૂરિયાત પિછાની લઈને જે દિકરો મનોમન સાક્ષી રૂપે તેમની સેવા ઉઠાવી લે છે, મરતાં મરતાં ઓચરા-યલી આજ્ઞા પાળે છે, તેને ઉત્તમ છોકરો ગણવા શાસ્ત્રોનું ફરમાન છે. પેત્રાંબર સદઅમે કહ્યું છે, કે જે કોઈ જવાંન્યો ઘરડાં મા બાપનું અપમાન કરે છે તેને ફરેસ્તાઓ હડસેલો મારીને બહાર કાઢે છે.

દેવો પણ સ્તુતિ કરવાથી ઝટ વશ થાય છે, ત્યારે માણસો તો સ્તુતિ કરવાથી વશ થાયજ થાય. માટેજ કોઈ પણ મનુષ્ય પ્રત્યક્ષમાં કોઈના અવગુણો ગાઈ શકતો નથી. જે દિકરો પોતાના મા બાપનું કરજ અદા કરે છે તેનું કરજ કાઢન પણ માફ કરે છે.

પ્લોની નામે એક ઉદાર પંડિતે પોતાના એક મિત્રને કરજની ખાડીમાં ડુબતો જોયાથી તેનો સઘળો વહિવટ પોતે તપાસી, તેના તમામ લેણદારોને જોલાવી, મિત્રનું કરજ શીટાડી પોતે પોતાના મિત્રને એકલો લેણદાર થયે. પરંતુ પ્લોનીનું દેણ પતવ્યા વગર પેલો મિત્ર તો મરણ પામ્યો. તે કરજદાર બાપની ડાહી દિકરી જે બાપની તંગીમાં સેવા કરતીતી, તેણી પ્લોની પાસે આવી કહેવા લાગી કરગરીને, કે “કાકાજી! આપના લેણા બદલ મ્હારા બાપની જે કાંઈ માલ મીલકત છે તે આપ કરજ પેટે લઈ લ્યો!” પરંતુ આ ઉદાર મિત્રે તે માગણી ઉપકાર સાથે ના પાડી, ઉલટી તે પુત્રી પરણી ત્યારે નાણાની મોટી રકમ પહેરામણીમાં આપી, ને કહ્યું કે, “જે દિકરી બાપનું રૂણ ફેડવા ઉભી રહી છે તેનું રૂણ ફેડવા દેવતાઓ ઉભા છે! જે દિકરો પોતાના બાપની તંગીઓ દુર કરવાની કેશેશ કરે છે, તેમાં પછી તે ક્ષતેહમંદ થાય કે ન થાય, તોપણ ખુદા તેના સઘળા ગુન્હા માફ કરે છે.”

બાળવયમાં દિકરો તો સદા મંદવાડ લોગવે, મોટો થઈને સ્ત્રિના કદા પ્રમાણે ચાલી મા બાપવખો ના રહે, લુઆઈ લફંગાઈ કરે, કેદમાં જાય, માતાને હલકી ગાળો લાંડે, પિતાને માર મારે, વાંઠી જાય, વટલી જાય, તોપણ મા બાપ દિકરા ઉપર મરી કાં શીટે છે? કેમકે તે પોતાની જાતિમાંથી ઉત્પન્ન થએલો હોવાથી જાતિ સ્નેહ જોર મારે છે. જરાયુજ એટલે ઓળમાંથી જન્મનારી, અંડજ એટલે ઇંડાંમાંથી જન્મનારી, સ્વેદજ એટલે પરસેવામાંથી જન્મનારી, અને ઉદ્ભિજ એટલે પૃથ્વીમાંથી જન્મનારી આવી ચાર જાતિ છે; અને પ્રત્યેક જાતિમાં પણ અનેક ભેદ છે. ઉત્તમ જાતિનાં મનુષ્ય નીચના સંગથી નીચ બને છે; પરંતુ જન્મથી નીચ તો નીચજ રહે છે. બ્રાહ્મણ વટલીને મધ્ય જાતિમાં જાય છે, પરંતુ શુદ્ર વૈશ્ય એ કાંઈ ક્ષત્રિય કે બ્રાહ્મણ થઈ શકતો નથી. જુઓ કે, રૂમનો ભલો શહેનશાહ ઓગસ્ટસ સીઝર મરણ પામ્યો; જેણે નજીક ૪૦ વરસો સુધી રાજપાટ લોગવ્યું હતું, તેના મરણથી આખી શહેનશાસ્ત દિલગીર થઈ હતી. પરંતુ તેની પાછળ તેનો સાવકો બેટો ટાઇબીરીઅસ તખ્તે બેઠો હતો, કે જે પોતાના બાપના કરતાં જુદાજ સ્વભાવનો બદ બરહત નિવડ્યો હતો. બુન્યાદની અસર જુદીજ છે. બીજા સેવાં ફળ થાયજ થાય.

હરિશ્ચંદ્રે અવતાર ધરીને, સન્યની આશુ વર્તાવી;
રામચંદ્રે જન્મ ધરીને, સૂર્યકુળ કીર્તિ વધરાવી;
અર્જુન ધનુષ્યધારીએ, ભૂમિ રક્ષણ કીધું પ્રેમે;
બાહુરાવની બાંધહારી છે, ત્રણે રાખ્યા નેમે.

આગલા ઇરાનીઓમાં જે એક વાત કહી નહીંજ અને એવી અશક્ય માનવામાં આવતી હતી તે એજ હતી કે; “ એક દિકરો પોતાના બાપનું ખુન કરે, એવો બનાવ દુન્યામાં કદી બનેજ નહીં ! ” જો એવો એકાદ બનાવ તેઓ સાંભળતા તો તુર્ત ડોકું ધુણાવી મન આપતા કે; “ ખુની દિકરો પોતાના બાપના હલાલ ખુનનો નહીં, પણ કોઈ હરામ ખુનિયાદનું ફરજંદ તેની માવતર લાવી હશે ! ”

ઠરખતે બર મંદ ચુન શુદ ખુલંદ;
ગર આયદ એ ગરદૂન બર બર્ગંઝંદ.
શવદ બર્ગ પેઝ મૂર્દહો બીખ સુસ્ત;
સરશ સૂએ પસ્તી ગેરાયદ નોખુસ્ત.
ચુ અઝ બાએ ગેહ બોગસલદ પાએ ખીશ;
બશાપે નવ આયીન દેહદ બાએ ખીશ.
મરગા સેપારદ ગુલો બર્ગો બાદ;
બહારી બકે દોરે રૈશન ચેરાગ.
અગર શાપે બદ ખીઝદ અઝ ખીખે નીક;
તો બા ખીખે તુંદી મયાદાર રીક.

એક ફળવંતું વૃક્ષ પૂર બહારમાં ખિટ્યું હોય છે એવામાંકાંઈ આસમાની મુલતાની તુક્ષ્ણ આવી પડે છે ત્યારે તેનાં કુમળાં પાંદડાં પણ કુમળાઈ જાય છે; અને તે ઝાડની મજબુત બાજેલી જડ પણ ઢીલી પડી જાય છે; અને પછી તે બુદ્ધ વૃક્ષ કમ્ભરમાંથી વાંકુ વળી જાય છે. પછી જ્યારે જમાનાના દોરના સપાટા ઝપાટાથી તે વૃદ્ધ વૃક્ષ મરી જાય છે ત્યારે વળી તે કોઈક બીજાં નવાં ઝાડ માટે જગો ખાલી કરી આપતુંજ જાય છે. અને વળી તે નવાં ખિલેલાંનેજ આબા બાગની રૈનક મળે છે; અને વસંતના બહારની ખુશ્મરતી પણ તેનેજ નસીએ મળે છે. મગર તે વૃદ્ધનાં ઉત્તમ મૂળમાંથી જો કોઈ સડેલો અને કોહી રહેલો પીળો ફુટે તો શાણા માણસો તે બુદ્ધ ઝાડને બદનામી આપતાં નથી.

ઢાલ શૂર સંઘ્રામમાં, અંગ સજો જયમ આપ;
સંસારી સંઘ્રામમાં, સજો ઢાલ મા બાપ.

એક ઇરાની સંપુત માટે, આગલા ઇરાનીઓમાં તે। મા બાપની સેવા, અને મા બાપની આજ્ઞા, તથા મા બાપ તરફ માન, એજ ઉત્તમ ગુણ ગણાતો હતો. મા બાપની હજુરમાં દિકરો અદબ વાળ્યા વગર ઉસો રહી શકતો નો'તો. પગ ઉપર ઉભાં રહેવા શિવાય તે મા બાપની સમક્ષ બેસી પણ શકતો નો'તો. આ ઉપરથી શાયર ફીરદુશી લખે છે કે;

ચું હંગામે રક્તન ફરાઝ આયદશ;
બફર્ઝંદ નવરૂઝ બાઝ આયદશ.
બ ગીતી બેમાનદ એ ફર્ઝંદ નામ,
કે ઈં પૂરે ઝાલસ્તો ઇન પૂરે સામ.
બફ્ર ગરદદ આરાસ્તેહ તાબે તખ્ત;
અઝાં રક્તેહ નામે બદીન માન્દેહ બખ્ત.

આ જગત્ છેડીને પરલોક સિંધારવાનો જ્યારે કોઈ ઇનશાનનો વખત આવી પહોંચે છે, ત્યારે જો તેને પેટ પૂત્ર પેદા પડેલો હોય છે તો તેને મરતી વખતે જાણે નવાં વર્ષના જેવી ખુશાલી ને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવી ખુશાલી અને આનંદ તે મરતા બાપને લાગે છે. કેમકે દરેક આદમી પોતાના ફરઝંદોથીજ પોતાનું નામ કામ આ જગતમાં કાયમ રાખી જાય છે, અને લોકો બોલે છે કે; આતો ઝાલનો દિકરો, આતો સામનો બેટો; ઇત્યાદિ. પુત્રથીજ તાજ કે તખ્તની શોભા વધે છે; અને પિતાનો વખત જ્યારે ભરાઈ ચુક્યો હોય છે ત્યારે બખ્તાવર પુત્રજ બાપની ગાદી સંપાદન કરવાને લાગ્યશાળી થાય છે.

એકવાર એક ઇંગ્લીશમેન, એક ફ્રેન્ચમેન, અને એક અમેરીકન, એક સ્ટીમર ઉપર મુસાફરી કરતા હતા, ત્યારે એક અંગ્રેજે સરકરાઝી લીધી કે; અમારાં ઇંગ્લાંડના તાજમાં બે લાખની રકમ ખર્ચાઈ છે! આ ઉપરથી ફ્રેન્ચમેન હસીને બોલ્યો; “પણ અમારાં પારીસમાં માત્ર એકજ હીરો છે, તેની એકલાનીજ એટલી તો કિંમત છે!” ત્યારે અમેરીકન બોલી ઉઠ્યો:—“ઘણું ના હસો, જે છેવટે હસે તેજ ખરો હસેલો કહેવાય. અમારે ત્યાં વૉર્સીંગ્ટન નામનો એક હીરો એટલી તો મોટી કિંમતનો છે, કે આખું અમેરીકા આપી દેવાથી પણ તે ખરીદ કરી શકાતો નથી! અમેરિકામાં એકજ સંપુત એવો પેદા પડ્યો છે, કે જેણે માતૃ-સેવાની સાથે સાથે માતૃ-ભૂમિની પણ ઉત્તમ સેવા બજાવીને અમેરિકામાં સંપુત પેદા થવાનું ઉમદા શિક્ષણ આપ્યું છે.”

મા-આપની સેવા.

(૧૪)

“ If a man would not be a stranger in his own house, he must, by every means in his power, strive to render himself agreeable to those companions of his life whom Nature hath provided, chance thrown in his way, that he has himself chosen.

આજ્ઞા ૩૦ મી.

ઘણું ભાગે આર્યાવૃત્તના હિંદુ લોકો જેટલાં માન અને ભાવથી પોતાના માત પિતાની સેવા ઉઠાવે છે, આજ્ઞા પાળે છે ! તેટલું બીજા લોકોમાં જોવામાં નહીં આવે એનો સમજ એટલોજ છે, કે બાળપણથી હાજરડાં ગાતાં ગાતાંજ હિંદુ માતાઓ પોતાનાં બાળકોના કાનમાં “ મા-આપની સેવા ” ના ગીતો ઉતારે છે. પરંતુ માતા જો બાળ્યાવસ્થામાં બાળકની રક્ષા કરે નહીં, પિતા જો પુત્રને સારી શિખામણ આપે નહીં, રાજા પોતાની પ્રજાનું ધન લુપ્તી લે, અને મા-આપની કે રાજાની પ્રજા વફાદાર ના રહે તો ડહાપણની વાત તો એજ છે કે, દરેક મનુષ્યે માતા, પિતા, શુરૂ, સ્વામી બંધુ, પુત્ર અને મિત્ર સાથે કોઈ દિવસ પણ વિરોધ કરવાનો મનમાં એક ઘડી પણ વિચાર કરવો નહીં, તથા તેમનું અપમાન કરવાનો પણ મનમાં ક્ષણભર પણ વિચાર કરવો નહીં.

उपकृतमनेन सुतरामित्यसतामस्तिन क्वचिद पेक्षा ।

होतुः स्वहस्ते माश्रितमुद्धूतोग्निर्दहत्येव ॥

દુર્જનને મન તો ફલાણાએ મહારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એની જરાએ અપેક્ષા હોતી નથી. અગ્નિ હોત્રિએ ઉત્પન્ન કરેલો ને સંભાળેલો અગ્નિ તે હોત્રિ-નંજ હાથ બાળી નાંખે છે. દુકમાં બુન્યાદબદ્ધને જરા જેટલો પણ ઉપકાર કર્યો હોય તો તે નિત્ય મોટો થઈ પડે છે, અને ખાન પૂત્રો જે બેબુન્યાદ હોય તેના ઉપર મોટો જોયો ઉપકાર કર્યો હોય તોપણ તે તેને સર્જવથી પણ નહાનો ફેંખાય છે. પાવત્ર ભૂમિ મિથિલા નગરીમાં ઈશ્વરનો મોટો સેવક કસાઈ બક્ત રહેતો હોવાનું બાણીને કૌશીક રૂપિ તેને ભેટવાને ગયા. ગામલોકને પુછ્યું કે; “ કસાઈ બક્ત ” કયાં રહે છે ? કસાઈ શેરીમાં તેમનું ઘર બતાવ્યાથી રૂપિ તે કુળિયામાં ગયા, અને ત્યાં “ કસાઈ બક્ત ” થી અધુરું જ્ઞાન સંપુર્ણ કર્યું. રૂપિએ કસાઈની સ્તુતિ કીધા પી તે બેટી ઉઠયો:- “ રૂપિજી ! આ સઘળું જ્ઞાન તો તમને અપરોક્ષ

માત્ર કહી સંભળાવ્યું, હવે નજરે નજર તમને જ્ઞાન બતાડું ! ” આમ કહીને મેડા ઉપર રૂપિને લઇ ગયો. ત્યાં તેનાં વૃદ્ધ અપંગ માત પિતા જમી રહીને ધોળાં લુગડાં ઘાલી એક પથારી ઉપર બિરાજમાન થયેલાં તેણે દીકાં. પેલા કસાઇએ મા આપના દર્શન લીધાં, તેમના ચરણે પડ્યો, સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા; એટલે વૃદ્ધ ડોસા ડોસીએ દિકરાને આશિષ દીધાં:—“ તું ઘણું જીવજે ! —અમારી સેવા તે ઇશ્વરનીજ સેવા છે. ધર્મથી નિરંતર ત્હારું રક્ષણ થશે ! ” આટલું થયા બાદ કસાઇએ રૂપિને સંબોધીને કહ્યું:—“મહારાજ ! ત્હારું દૈવત આ છે. ત્હારા દેવ આ છે. ત્હારાં શાસ્ત્ર, વેદ, યજ્ઞ, જે કહેા તે તે આજ છે. ત્હારાં બાળકો ને ત્હારી ઓશત સર્વ એમનીજ સેવામાં સોંપ્યાં છે. આ બન્ને માતા પિતાને હું ત્હારે સ્વહસ્તે અંગોળ કરાવું છું, ત્હારેજ હાથે નિત્ય જમાડું છું, એઓ અશક્ત હોવાથી એમના ઝાડા પાણી પણ હુંજ કરું છું, જેથી હું વૈભવ ભોગવવા છતાં વળી ભક્ત કહેવાડું છું, જેથી હું એમજ કહું છું કે; સર્વ ધર્મ કર્મનો સાર મા આપની સેવામાંજ છે. ” પછી કસાઈ કહેવા લાગ્યો કે;

પુદ્ગાતાલાની પેદાશમાં સર્વથી બુદ્ધગં અને પ્યાડું પ્રાણી તે મનુષ્ય છે, અને સર્વથી હીણામાં હીણું પ્રાણી તે કુતરું છે, પરંતુ દાનાવ લોકની આગળ કુતરું હક્કનું પિછાનનારું અને ગુણબાણું છે, તે એવું કે નાસીપાસ થયેલાં અને અવગુણથી ભરેલાં મનુષ્ય કરતાં તે બેહતર છે.

સગીરા લુકમએ હરગીઝ ફરામુશ;

ન ગરદદ ગર ઝની સદ નોબતશ સંગ.

વગર ઉમરી નવાઝી સેફલધરા;

બ કમતર ચીઝી આયદ બા તો દર ઝંગ.

એક કુતરે ત્હારો એક લુકમો ખાધો હોય ને તું તેને સો વખત પથરા મારે તોએ તેં ખવાડેલા રોટીના ટુકડાને તે ભુલી નહીં જાય. પરંતુ કોઈ પાણી માણસને આપી ઉમર સુધી તું નવાજતો રહે તોપણ સહેજ એણું પડયું તો ત્હારી સાથે લડવા મંડી જશે. સાકર કાંઇ શેરડી ઉપરથી કીંમત પામતી નથી. એ તો પોતેજ મીઠી છે તે ઉપરથી તેની કીંમત થાય છે. કસ્તુરી તો તેજ કે જે પોતે પોતાની ખુશબો બીજાને સુંધાવે છે, ને પોતાને તો તેની સુગંધની મજા આપતી પણ નથી, તે કસ્તુરી તો અત્તારના કહેવાથીજ કિંમત પામીને ઓળખાય છે. દરેક સપુત જાણે એક અત્તરની ખુશબોનો દાખડો છે, કે તે ચુપ રહેલો પોતાની ખુશબોનો હુન્નર દેખાડે છે. અને કપુત તો બાજીગરના ઢાલની મીસાલે બહારથી મોટે મોટે બાષણો કરે ને અંદર ભિત્તરમાં તો ખાલી છે, છતાં બકબકારો કરે છે, કે “હું વફાદાર છું, ઉપકારનો બદલો બેવડો ત્રેવડો વાળનારો છું, અને નિમકહલાલ છું ! ”

આટલું સાંભળીને કૌશીક રૂપિની એક દિવસ વધારે રહેવાની ઇચ્છા થઈ, અને સવારથી ચારોમારો જોવા લાગ્યા. કસાઈ ભક્ત વહેલો વહેલો પયારીમાંથી ઉઠીને બોલ્યો:-
 “હે પ્રભુ ! ત્હારી સેવા કરવાવાળા તો કોટિયાવધી પડેલા છે, મ્હારાં તીર્થ સ્વરૂપ માતા પિતાની સેવાની આજ્ઞા આપો !” એક ગેબી અવાજ સંભળાયો:-
 “મ્હને પહોંચ્યું !” કસાઈએ આભરો ગાભરો મા બાપની પાસે દોડી જઈ બન્નેના પગ ઉપર મસ્તક મૂકી આંસુ પાડી બન્નેના પગ આંખમાં ચાંચ્યા. પિશાબ પાણી કરાવી, દાંતણુ પાણી કરાવી, રોટલો ખવાડ્યો. તેમને ઇશ્વર ભજનો સંભળાવી પોતાને કામે વળગ્યો. પરંતુ દર અરથે કલાકે પાછો તેમની પાસે જઈ, “માણ ! કાંઈ આજ્ઞા ?” “પિતાણ ! કાંઈ હુકમ ?” આમ નમીને પૂછતો, ને બન્ને ડોસા ડોસી તેના માથા ઉપર હાથ મૂકી આશિર્વાદ આપતાં:-
 “પ્રભુ ત્હાડું કલ્યાણ કરો !” આવો ને આવો સારો દહાડો મા બાપની સેવામાં પસાર થયા કેટ રાત્રે વાળુ કરાવી તેમને પોદાડીને નીચે લોજન કરવા સાડ ઉતર્યો. કસાઈએ અંગોળ કરી થાળમાં પોતાનું લોજન કાઢ્યું, અને અરથો કલાક વિતી ગયાથી વહેલો મા બાપની આજ્ઞા પૂછવા દોડ્યો. અરથી ઉંઘમાંથી મા બોલી:-“દીકરા લગાર પાણી પા !” “હા મા” આમ કહી તેણે લોટી અજવાળીને મા બાપનું એલાહીદું રાખેલું પાણી લઇને મેડે ગયો. એટલામાં તો માતાને પાછી ઉંઘ કાઢતી દીડી; એટલે હવે કઈ વખતે ક્યારે પાછી તેણી પાણી માંગશે તે કેમ માલુમ પડે, માટે કસાઈ ભક્ત લોટી ધરીને ઉભો ઉભો તે છેક સવાર પડી, ને મા બાપ જાગી ઉઠ્યાં ત્યાં સુધી ઉભોજ રહ્યો. ખાવાનું ખાવાને ઠેકણે, આખી રાત ભૂખે તરસે ઉજાગરો, ને નવ કલાક ખડે પગે ઉભું રહેવું, એ સેવા ઘણી થઈ ગયેલી જોઈ કૌશીક રૂપિ બોલ્યો:-“આ સેવા એજ ખરી પ્રભુ સેવા છે ! જે પુત્ર માત પિતાની આજ્ઞા પાળે છે, આજ્ઞા રહિત તેમની સેવા આકરી ઉઠાવે છે, છાયાની પેઠે નિત્ય તેમને અનુસરીને અનુકુળ રહીને વર્તે છે, ધન મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, ને સર્વ વિદ્યામાં કુશળ હોય છે, તે પુત્ર માતાપિતાને પ્રેમ ઉપજાવે છે. પરંતુ જે પુત્ર માતાપિતાથી ત્રિરૂદ્ધ આચરણ કરે છે, દુર્ગુણી હોય છે, અને પૈસા આડે માર્ગે ઉઠાવે છે, તે કુપુત્ર માતા પિતાને દુઃખ કરે છે, અને તેની સેવા ભગવાન માન્ય રાખતા નથી.” આટલું બોલી રૂપિજી ચાલી ગયા. રત્ન કદાપિ છાણમાં પડે તોએ તે ચોખ્ખુંજ છે. મટ્ટી કદાપિ આકાશ ઉપર કાં નહીં જઈને આવે તોપણ તે હીણી ને હીણીજ રહેવાની. મા બાપ અશક્ત કે અપંગ હશે તોએ દીકરાંને તો હીરા મોતી તુલ્ય છે. જ્ઞાની હોય પણ કેળવણી વગરનો હોય તે હિણોજ છે. પણ મૂખને તો તે કેળવણી પણ મિથ્યા થઈ પડે છે. રાખોડી છે તે પોતાની અસલ નસલમાં તો ઉંચી છે, કેમકે અગ્નિ દેવમાંથી તે ઉત્પન્ન થઈ છે, કે જે દેવ ચારે તત્ત્વમાં

ગુલ્લંદ ફરજો ધરાવે છે, પરંતુ તે રાખોડી પોતાનામાં કંઈજ ગુણ ધરાવતી ન હોવાથી તે પણ મટોડાં બરાબર છે. માટે દરેકમાં પોતાનામાં પણ કંઈ ગુણ જોઈએ. મા બાપની અવજ્ઞા કરનારાં દીકરાં દીકરી પણ વગર ગુણની રાખોડી બરાબર છે.

મા-બાપ પ્રત્યે તમારો જેટલો પ્રેમ અને ભાવ, તેટલી તમારી સેવા અને માન વત્તાં ઓછાં જણાયે. પ્રેમ અને મોહબ્બત વગર મા-બાપનું માન રહેવું મિથ્યા છે. મા-બાપ જેમ જેમ બચ્ચાં તરફ પોતાના પ્રેમની કોથળી ખાલી કરે છે તેમ તેમ તેમની કોથળી પ્રેમે ભરાઈ જાય છે, પણ બચ્ચાં કંઈડાં નિકળે છે તો તેમના પ્રેમની કોથળી સુકાઈ જાય છે. ગમે એવી ગરીબ કે અનાથ સ્થિતિ મા-બાપની હોય છે, પરંતુ જો તેમનો બ્યાર સુધો સીધો ને સારો નિવડે છે તો તેમની સ્થિતિ રાજા રાણી કરતાં પણ વિશેષ પ્રવૃદ્ધિત રહે છે. બચ્ચાંમાં જો અંતઃકરણનો ખ્યાર અને જીગરથી સેવા બજાવવાની ભાવના હોય છે, તો આપો આપ મા બાપને તેમનાથી સુખ અને શાંતિજ અપાઈ જાય છે. જ્યારે માતાને એમ જણાય છે, કે ૧૮ વર્ષ વેર જે કષ્ટિ વેડીને, સેંકડો સંકટો ખમીને ઉધારેલું બાળક તેમના કહેણસરનું ને તાબેદાર હોય છે ત્યારે તેમના પેટને જે ટાઢક પડે છે, તે કેવળ અવર્ણનિય છે. નવ માસ સૂધી પેટમાં જે તપોટો ને ત્રાસ પડેલો તેજ ઠેકાણે તેમને શાંતિ ને ટાઢક પડે છે.

દીલકા કોઈ હામી દમે ખિસમીલ નહીં હોતા,

કમબખ્ત કલેજભી તો સામીલ નહીં હોતા.

તીર ઉસને લગાયા વહ લગા આકે જીગર પર,

કમસીનહે વહ કયા જાને યહાં દીલ નહીં હોતા.

જેવો દિલ્લીપતિ ઐયારંગઝેબ પોતાના બાપ શહાજેહાંનનો કપુત કહેવાયો, તેવોજ ઇરાન સલ્તનતમાં શીરોય ઉર્ફે કોઆદ પોતાના બાપ ખુશરો પરવીઝનો કટો શત્રુ લેખાયો છે. આયરંગઝેબની પડતી બાપ ઉપર જીલ્મ ગુજારવાથી આવી, કેમકે મરવા પડેલા બાપના ખાટજાની નીચે પાણીનો કુરજો હતો તેમાંથી ગોટ પાણી પણ તેણે મરતા બાપના ટળવળાટ છતાં પાયું નહીં. તેજ રીતિ કોઆદે વાપરીને બાપનું મસ્તક છુંદાવ્યા પછી તે સાત મહિના વેર હેરાન ને સરગરહાન થઈ થઈને મૂવો હતો. કેરા ગુમ શવહ રાહે આમુઝગાર; સઝદ ગર જશ ખીનદ અઝ ઝઝગાર. જે બચ્ચાં પોતાના વડીલ મુરખીઓએ દેખાડેલા સીધા સરખ માગે નહીં આવે તેઓ જો સંકટમાં આવી પડે, અને આકાશી ઘંટીમાં પિત્તાઈ જાય, તો તેમાં કાંઈજ ખોટું થતું નથી.

સત્યવતી જેવી રૂપધૂંદરી ઉપર જ્યારે દૈવવૃત્ત ઉદ્દેશિ બિંધમ પિતામહના પિતાજી આશક પડ્યા ત્યારે તેમના સસરાએ એવી શરત કરવાની ઇચ્છા ખતાવી, કે “તેમના મરણ પછી રાજ્યગાદી પણ સત્યવતીને પેટના દિકરાને આપવી !” આ કડક પ્રતિજ્ઞા લેવી તેને માટે કઠણ હોવાથી તેણે બાપને બહુ દિલગીર દીદા એટલે બિંધમે પોતે થઇનેજ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે; “બાપના મુખને માટે, હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું, કે રાજ્યગાદી ઉપર મ્હારો કદી પણ હુક આજથી રહેતો નથી !” આ પ્રતિજ્ઞાથી પણ સત્યવતીના બાપને સંતોષ ન થયો, કે રખેને પાછળથી હક્કઠાવા માટે લડવઠ થાય, અને બિંધમ તો કદાપિ પ્રતિજ્ઞા પાળશે, પરંતુ એને પેટે પુત્રો થશે તે કોઈ બાપનું વચન પાળવાના છે ! આ ઉપરથી પોતાના બાપને ખાતર વધારે કડક પ્રતિજ્ઞા લેતાં બિંધમ ઓઢી ઉઠ્યા કે; “મ્હારા પિતાજીને હુક ન થાય એટલા માટે હું ફરીથી પરમાત્મા સમક્ષ ઉભો રહી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, હું આખો ભવ કુંવારોજ રહીશ !” આનું નામ તે પિતૃ સેવા. આનું નામ તે પિતૃ ભક્તિ. આ પુત્રનું પ્રથમનું દૈવવૃત્ત નામ બદલીને સર્વ લોકે ધન્ય ! ધન્ય ! પોકારીને બિંધમ એટલે ભયંકર પ્રતિજ્ઞા લેનાર કહી તે દિવસથી તેનું નામ બિંધમ પાડયું. અંગ્રેજ પ્રજામાં એવા બે માતૃ-ભક્ત વીરસા થઇ ગયા છે.

પોપ કવિની માય, તેમજ કોષકાર જોનસનની માય બેઉ દિકરાઓને મ્હાની ઉમરના મૂંઝીને મરણ પામી હતીઓ, પણ આ બન્ને મહા પુરુષોનો જેટલો બધો માતાઓ પ્રત્યે ભાવ ને ભક્તિ હતી, તેટલો ભાવ કે ભક્તિ થોડાજ લોકોએ ખતાવી હશે. તેઓને માતાનું મરણ થતાંજ આંખોમાં આંસુ આવ્યા વગર રહેતાં નોતાં.

હું માયો ને બાપો ! જો તમારાં બચ્ચાં કહેણુસરનાં, આજ્ઞા ઉડાવનારાં, ને માન આપનારાં નીમકહલાલ જોવા ઇચ્છા રાખતાં હો, તો તમારાં દિકરા દીકરીને સોના રૂપાંથી લાઘતાં ના. દુષ્ટ નડારાં સંગાતીઓની સોબત કરવા દેશો ના. તેમને વાચાળ બનવા દેશો ના. તેમની ગરૂરી તોડતાં રહેજો. તેમના હાથમાંથી જુગારના પાસા ઝટ લઈ લેજો. કોઇની પણ ઠગ કે નિંદા તેમને કરવા દેશો ના. ચાકર નફરો ઉપર હાથ ચાલાડી કરવા તેમને દેશો ના. અને કોઇને પણ તેઓ ગાળ આપે તો તેમના ગાલ ઉપર તમારો તમાચો આપજો. દાનાવ લોકો કહી ગયા છે કે, વીંછુનું જન્મવું બીજાં જાનવરોની માફક નથી. વીંછુના પેટમાં બચ્ચાં રહે છે તે પોતાની માયના પેટમાંનો સઘળો માવો તથા કાળજી સર્વ ખાઇ જાય છે, ને છેવટે માવતરનું પેટ ફાડીને બહાર નિકળે છે, ને પછી જંગલમાં નાથે છે. વીંછુનાં ઘરમાં જે કાંઈ છાલતાં પડેલાં નજરે પડે છે, તે માવતરના આંતરડાં વગેરે છે. એક દાનાવે એનું કારણ એવું કહ્યું છે કે; તે માવતરે પણ બચાણુમાં

પોતાના મા બાપ સાથે એવાજ સલુક વાપર્યાં, તેથી તેનાં બચ્ચાં પણ પોતાની માય સાથે એવાજ સકાર વાપરે છે ! સાદી ટીકા કરે છે કે;

“ પેસરીરા પેદર વસીયત કર્દ;
કે અએ જવાં મદં ! યાદ ગીર ઇન પંદ;
હરકે બા એહેલે ખુદ વફા ન કુનદ;
ન શવદ દુસ્ત રૂઈ એ હોલતમંદ. ”

એક બેટાને તેના બાપે વસિયત કરી કે; “ હે જવાંન બેટા ! આ નસિય-
તને તું યાદ રાખજે, કે જેણે પોતાને જન્મ આપનારાંઓ સાથે વફાદારી નહીં
કીધી, તે કદિ પણ કોઈનો વ્હાલો કે હોલતમંદ થવાનો નથી. વીંછુને કોઈએ
પુછ્યું કે; “ ટાઢની મોસમમાં તું બહાર કેમ નથી નિકળતો ? ” ત્યારે તેણે જવાબ
દીધો કે; “ ઉનાળામાં તે વળી મ્હને શી આખર મળે છે કે ટાઢમાં બહાર નિકળું ? ”
મા બાપે કરેલા અનંત ઉપકારોનો બદલો અપકારોથી વાળનારા કૃતદની
કપુતનો કેડે પણ ઠાર થતો નથી, તેઓ પણ વીંછુજ ગણાય છે.

કુતઃ કૃતઘ્નસ્ય યશઃ કુતઃ સ્થાનં કુતઃ સુખં ।

અશ્રદ્ધેયઃ કૃતઘ્નોહિ કૃતઘ્ને નાસ્તિ નિષ્કંતિઃ ॥

કૃતઘ્નનો યશજ ક્યાં છે ? કૃતઘ્નનું વળી સ્થાન પણ ક્યાં છે ? નિમકહ-
રામ કપુતને સુખ પણ ક્યાં છે ? કૃતઘ્ની કપુતની નિષ્કૃતિજ નથી. મા બાપવખા
સપુત પાર્કરે એક ગમ લખ્યું છે કે, “ ઘણી વખતે મ્હારા સદ્ગુણોને માટે
મ્હારી પ્રસંશા અને વાખવાખી કરવામાં આવે છે, જે સદ્ગુણો ખરે ખરા તો
મારાં મા બાપના પોતાનાજ ગુણો છે ! ” એવા ગુણબળ દિકરા તરફ સર્વ જગત
પ્રેમ રાખે એમાં કાંઈજ ખોટું નથી. એથી ઉલટું

અગર જે દસ્તે બલા બર ફલક રવદ બદ ખુએ;

જે દસ્તે ખુએ બદે ખીશ દર બલા બાશદ.

અગર જે બદ ખસલતનાં દીકરા દિકરી બલાના પંખમાંથી ને બદ બદ-
લાના હાથમાંથી છુટીને કદાચ આકાશ ઉપર પણ બાય, તો ત્યાં પણ તેઓએ પોતાના
મા બાપ પ્રત્યે કરેલી નિમકહરામ બદ ખસલતના હાથે તેઓ બલામાં આવી પડ્યા
બગર રહેનાર નથી. એ સત કરીને બાણ્યે.

મા--બાપની સેવા.

(૧૫)

મા માયો—બાપ બાટનો પાયો.

“ Me, let the tender office long engage,
To rock the cradle of reposing age,
With lenient arts extend a mother's breath.
Make languor smile, and smooth the bed of death.
Explore the thought, explain the asking eye,
And keep a while one parent from the sky.”

Pope.

આજ્ઞા ૩૧ મી.

એકવાર કવિ કાળિદાસને રાજા ભોજે પ્રશ્ન કર્યો, કે પુત્રે પોતાના મા બાપની સેવા કરવા શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે, તે બેમાં સર્વથી પહેલી સેવા માતાની કરવી કે પિતાની ? ત્યારે કવિ કહે:—“ મા તે માયો, ને બાપ તે બાટલાનો પાયો. બાળકની જે સેવા એક માતા બળવી શકે તે બાપથી બળવી શકાતી નથી. સ્ત્રી જાતિમાં બાળકનો હાડો ભરવાની જે સહનશીલતા હોય છે તે પુરુષમાં હોતી નથી. માટે પ્રથમ સેવા માતાની અને બીજી સેવા પિતાની બળવવી જોઈએ.” ભોજ કહે; “ બાળકનો હાડો પૂરવાને શું બાપ સામર્થ્યવાન નથી ? ” કવિ કહે ઠીક છે, કેઈવાર આપણે અજમાવીશું. કેટલાક દિવસ પસાર થયા કેડે એક દિવસે કાળિદાસને દરબારમાં આવતાં દેર થઈ; જે ઉપરથી રાજાએ પુછ્યું:— “ હે કવિ શ્રેષ્ઠ ! આજ દરબારમાં આવતાં આટલું બધું મોડું કેમ થયું ? ” કવિ કહે:—“ મહારાજ, આપની દરબારના ભલભલા પંડિતોને હું હારમાં લાવી શકું છું, પરંતુ મહારજ બાળક આજે છેડાયું તે પતાવેલું પતકાયું નહીં. ઘણુંએ કીધું પણ જ્યાં સુધી તેની માયે આવીને છારવું નહીં ત્યાં સુધી તે મહાર હાથે સમજાવેલું સમજાયું નહીં, ને રોયાજ કીધું.” રાજા કહે:—“એમ તે કાંઈ બને ! ચાલો તમે બાળક આવ અને હું તમારો બાપ થઉં, અને તમે છેડાવ અને રડો, પછી હું તમને ઠેકાણે લાવીશ ! ” આ ઉપરથી કવિએ રડી રડીને તુફાન જગાડ્યું. એટલે ભોજ કહે; “ તને જે જોઈએ તે આણું. માંગ માંગ, પણ રડ નહીં.” કવિ કહે:—મહને તો ચણા ખાવા ભાવે છે, ઊ-ઊ-ઊ ! ”

લોજે ચણા મંગાવ્યા ને હાજર કીધા, એટલે કવિ કહે:-“મ્હને છેલી આપ, ઊ-ઊ-ઊ !” લોજે ચણાના છેલાં કાઠી દાળિયા કરી આગળ મૂક્યા; ત્યારે કવિ રાવા લાગ્યો:-“ ઊ—ઊ—ઊ ! મ્હારા ચણાનાં કેટલાં પાછાં બાંધી આપ, મ્હને તો છેલાં સાથેજ ચણા ખાવા છે ! ” લોજ કહે:-“હવે કેટલાં પાછાં કેમ જોડાય? માટે બીજું કાંઈ માંગ. ” “ ત્યારે શેરડી મંગાવીને બુકલા કરી આપો !” શેરડી મંગાવીને લોજે ગંદેરી કરીને આગળ મૂકી, તો રડવા લાગ્યો:-“ નહીં, નહીં, મ્હારી શેરડી પાછી આપી કરી આપો, ઊ—ઊ—ઊ ! ” રાતની ધીરજ હવે ખુટી ગઈ, જેથી કવિને કહ્યું; “ બચ્ચાં કંઈ આવી માંગણી કરે વાડ ? ! ” કવિ કહે:-“ મ્હારાજ ! એ કરતાંએ અગવડ ભરેલી માંગણી આજે મ્હારાં બાળકે કરવાથીજ મ્હને દરબારમાં આવતાં મોડું થયું. મેં લઈને તેનાં નાકમાંની નિંટ કાઢી ત્યારે રાવા બેઠું કે; “ મ્હારી લિંટ લાવની ! મ્હારી લિંટ લાવની !” ત્યારે મેં સમજાવ્યું કે બીજું કાંઈ માંગ. ત્યારે રાવા લાગ્યું; “મેડા પર લેંશ લાવની, મેંડા પર લેંશ લાવની !” નોકર ચાકરને લેગા કરી જેમ તેમ કરીને માળ ઉપર લેંશ મંગાવી ત્યારે કહેવા લાગ્યું; “એતું દુધ દોહી પાવની ! પાવની !” ત્યારે દુધ દોહી હાજર કર્યું તો રાવા લાગ્યું:-“ લેંશનાં આંચળમાં પાછું દુધ ઘાલને ! ઘાલને !” અંતે કંટાળીને થાકી ગયો એટલે સોટી લઈને ચમકાવી થોડાક ફટકા માર્યા, એટલે બહુજ રડવા લાગ્યું. એટલામાં તેની માવતર આવી લાગી વહેલું બાળકને લઇ છાતી સરસું દાખ્યું, અને મ્હારા ઉપર ડોળા કકડાવીને તેણીએ તબકડો કર્યો કે; “ એકજ દહાડામાં આમ બાળકથી કંટાળી ગયા, તો દરરોજ હું એને કેમ છારવીને સાથવતી હઇશ ! ” આ મ્હેણું સંભળીને હું વિચાર કરું છું એટલામાં બાળક ચૂપ થઈ જઈ માતાની કેડ પર તો લાડ કરવા લાગ્યું; ત્યારથી મેં વિચાર કર્યો, કે બાપ તે બાપજ; માયની ગરજ બાપથી સરે નહીં. માટે બેટા બેટીએ સર્વથી પહેલી સેવા પોતાની માતાનીજ બજાવવી જોઈએ. એટલાંજ કારણે પ્રખ્યાત પુરૂષ નોરમન મેકિલેયોદે પોતાના વાઢ દિવસ ઉપર પોતાનાં માયજીને લખ્યું હતું કે:-“માતૃશ્રી ! પ્રેમનો જે ઝરો અને ભલાઈનો જે વોહ કદિએ અટકી શકે નહીં એ રીતે આપનાં હૃદયમાંથી નિરંતર વહીને મ્હારાં જીવનમાં પ્રવેશ થઈ ત્યાં ઝળકાટ આપે છે, તે તમારા આભાર માટે હું જીવન પર્યંત આશિર્વાજ છું. મ્હારાં જીવનનું સુખ ને શાંતિ તે તમારા પ્રેમાળ ઉપકારોને અવલંબીને છે. આજના શુભ પ્રસંગે પ્રભુના સઘળા આશિષો આપના ઉપર ઉતરજો ! આ પ્રાર્થના કીધા શિવાય હું મ્હારી વર્ષગાંઠ ઉજવી શકતો નથી !”

“ નાસ્તિ માતૃ સમા છાયા, નાસ્તિ માતૃ સમા ગતિ ।

નાસ્તિ માતૃ સમા ત્રાણં, નાસ્તિ માતૃ સમા પ્રિયા ॥

દીકરાંને પોતાની માવતરના જેવો શિતળ છાયોં ખીજો એકે નથી. માય જેવી ગતિ છોકરાં ભેડે રાખે છે તેવી ગતિ ખીજાં કોઈથી રાખી શકાતી નથી. બાળકને પોતાની માતાજીના સંરક્ષણમાં જેવું રહેવા ગમે છે એવું ખીજાં કોઈનાં રક્ષણમાં રહેવું પસંદ નથી. બાળકને પોતાની માયના જેવું અખંડ બહાણું, અને એકદમ પ્રિય ખીજું કોઈએ હોતું નથી. માટે બહેનો ને બંધુઓ ! તમે ઉમરે પુગતાંની સાથે કોઈની પણ પવિત્ર સેવા બજાવવા ચક્રાતાં હો તો તમારી માતાની સેવા પહેલી બજાવજો. તેણીએ જ્ઞાનપણમાં તમારી કેવી કેવી સેવા બજાવો છે તેની તમને ખબર હોતી નથી, એટલા માટેજ ઉપહું દ્રષ્ટાંત તમને બતાવ્યું છે, કે તેણીએ તમારાં કેવાં કેવાં કૌતકો વેઠ્યાં હશે તેનું તમને આજે જ્ઞાન થાય. માતાજીનું બુંદું કરવાની તમે જરા કદપના પણ કરશો મા. છેવટે તમે ફજેત થઈ પસ્તાવો કરવા તૈયાર હો તોજ માતાને મોટપણે રંજાડજો. કાંકે, સર્પના ઝેરી ઢાંતો કરતાં પણ નીમકહુરામ અપકારી પુત્રના ઝેરી ઢાંતોનો ડંશ તેના માબાપને વધારે ઝટકો મારે છે. ફિલસુફ કેટોનો એક સાદો પોશાક રોમના પેલા માયમાડ પાદશાહ નીરોએ રૂપ્યા ૧૦૫૦૦૦ જેટલી કિંમતે ખરીદ કર્યો, ત્યારે એક દરબારીએ પુછ્યું કે; “ કોડીને કામનો નહીં એવો જીનો અખ પીળો પોશાક આટલી બધી કિંમતે ખરીદ કરવામાં તમને શી શોભા મળી ?” ત્યાં નીરો કહે; “ પુન્ય જીના તત્ત્વવેત્તા તરફના માનને ખાતર મેં પ્રીલસુફીની સેવા બજાવી છે !” દરબારીએ ટોંણો માર્યો:-“ જે માવતરે આપને આ શરીરનો ઉત્તમ દેહરૂપી પોશાક આપ્યો તેણીને તો આપે મારી કાઢી, તો જે અમુદ્ય પોશાક તમને જેણીએ સુક્ત આપ્યો, તેના પ્રત્યે તમે હવે શી મોટી કિંમત આપવા તૈયાર છો ?” આ ઉપરથી શેકસપીઅરે સંતાપ કર્યો છે કે;

“How sharper than a serpent's tooth it is
To have a thankless child !”

ઉપહું મહેલું નીરોને એવું તો સજડ લાગી ગયું, કે તેણે ચલાવેલી પોતાની માતા પ્રત્યેની નાલાયક ચાલ માટે ત્રણ દહાડા ને ત્રણ રાત વગર આધે પીધે રોષ રોષને એકાંત પસ્તાવામાં પસાર કીધી. માબાપની સેવા બજાવવાનો પૂર્ણ ન્યાયથી ભરેલો ઈશ્વરિ અચળ નિયમ આ લોક ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવતો હોવાથીજ અચ્યાંના ઉપરનો અગાધ પ્રેમ મા બાપનો હોય છે; અને તેજ નિયમે કરીને જેવી સેવા ચાકરી પુત્રાંપુત્રિ પોતાનાં મા બાપની બજાવે છે તેવી સેવા ચાકરી વળી તેમનાં દીકરાં દિકરી બજાવતાં આવે છે; અને જેવું કરે છે તેવુંજ પામે છે. જે દીકરાં દિકરી પોતાના મા બાપને રંજાડે છે તેમનાં અચ્યાં તેઓને પણ રંજાડવાનો કુદ્રતી કાયદોજ થઈ પડેલો. આપણે જોતાં આવ્યાં છિયે. બધાં દુઃખોમાં કપુત દીકરા દીકરી તરફનાં દુઃખો નહીં ખમાય એવાં જીનુન હોય છે. પરંતુ તેજ કપુ-

તેને તેમનાં કફોડાં બચ્ચાંઓ તરફથી તેવું જ દુઃખ પહોંચે છે, ને તે વિશેષ કાટીલ હોય છે. માળાપ જેવાં સુખ દુઃખ પોતાનાં બાળકોને આપશે તેવાં જ તેઓ મેળવશે. અને દીકરા દીકરી જેવાં સુખદુઃખ માળાપને આપશે તેવાં જ તેઓ પણ મેળવશે. એટલે દીકરા દીકરી જેવાં સુખ દુઃખ માળાપને આપશે તેવાં જ તેઓ આપીને પાછાં લઈ શકશે. એ નિયમાનુસાર છોકરાં બચ્ચાં પોતાના ઉપર જે જે સુખ શાંતિ અને આબાદી બરબાદીના આશિર્વાદ કે શ્રાપ સંતાપ લાવી મૂકે છે તે તે ઇશ્વરિ પ્રેરણાનો ગુણ હોવાથી, જેમણે પોતાનાં બચ્ચાંઓ તરફથી ઘડપણે સેવા આકરીની ઉમેદ રાખવી હોય તેમણે પ્રથમ પોતાનાં માળાપની સેવા આકરી ઉઠાવવાની કુદ્રતી જરૂર છે. મહારાણી વિકટોર્યા પોતાના પુત્ર્ય વડીલોની વાપરેલી જુની પુરાણી વસ્તુઓ બહુ સંગરતાં હતાં. સ્કોટલેન્ડની રાણી મેરી ઉપર ફ્રાન્સ દેશની પ્રજાએ જે લેસો લેટ મોકલી હતી, તે વર્ષોની જુની ખખ થઈ ગયેલી છતાં રાણીજીએ જીવની માફક બળવેલી હોવાથી, તેમનાં ફરજંદો જ્યારે તેનું કારણ પુછતાં, ત્યારે મોટાંમાય એટલોજ ઉત્તર દેતાં કે; “ વડીલોના જુના પોશાકો, તેમના ઢાલિયા, અને તેમના બાલ, ટોપી, તથા હાંતોનો સંગ્રહ તેમજ જ્યોત્ જ રાબાતોએ વાપરેલી ગાડીઓ, તરવારો, બખતરો, અને ખત પત્રો તેમણે સંગરી રાખવાનું કારણ, વડીલો તરફના માન અને પુત્ર્ય બુદ્ધિનું જ હતું.” અને વડીલો તરફનો તેમનો આવો પ્રેમ દેખી કુદ્રતી રીતે તેમનાં સર્વ બચ્ચાં તેમને મોટાંમાયનું પુરેપુરું માન આપતાં હતાં. બાઈઓ ને ખહેનો ! તમે તમારાં માના પેટમાં હતાં ત્યારથી તેણીએ તમારા થકી કેવા કરોટારા કર્યા છે, તેનો જો તમે ખ્યાલ કરો તો તેણીના ઉપકારો કદીએ તમારાથી વાળી શકાવાના નથી; તાપણ તમે તેણીનું ઘડપણ સાચવો, અને તેણીને માન આપી તેનું પુરું કરશો તો કંઈક અંશે પણ તમને બદલો વાળ્યાનો સંતોષ થશે. એક જવાન બેટો ખાઈ પીને અલમસ્ત સિંહ જેવો જોરાવર થએલો તેની માતાએ દીઠો. તે હાથીને પણ મૂકી મારે તો તેનું છઠ્ઠીનું ધાવેકું દુધ ઓકાવે એવો બળવાન તેની માતાને જણાયો. આમ થવાથી તે પોતાની માતાને પણ તમન્યા મારી હાકમાર કરવામાં સરફરાજી સમજીને પોતાને “ વાઘ ” કહેવડાવવા લાગ્યો. માય-માફ આ દિકરાએ એક દિવસે માતાને પછાડી નાંખી ત્યારે તેણી ધીમે રહીને બોલી:—“ દીકરો ! તું જ્યારે અશક્ત, નાતવાન ને તાવદાન જેવો હતો ત્યારે ત્હારા જેવા વાઘને તો હું મ્હારી કેડ પર બેસાડીને આખું ગામ ટુંઠો મારતી હતી. ચાર કોશ ઉપર રહેતા વૈદને ત્યાં ત્હાડું ઓસડ કરાવવા તને હલાવતી હલાવતી લઈ જતી હતી. તે વાત જો તું યાદ કરે તો આજે ઘરડી થએલી, અશક્ત બચ્ચું જેવું બનેલી નબળી માતાને મારફાડ કરવાને બદલે કેડ પર બેસાડીને ત્હારી વારી પ્રમાણે હવે મ્હને વૈદને ત્યાં લઈ જા, મ્હને બહુ

વાગ્યુ' છે !” પેલો નાપાક હુકતો તુર્ત રડી પડ્યો, ને જે જમણા હાથે તેણીને મારી હતી તે હાથ ઉપર પાણી છોડીને બેલ ભંડારમાં * મૂકી દઈને માતાની સેવા ચાકરી કરવા લાગ્યો.

નર્મદે ગાયુ' છે કે,

“ થયો ગર્ભરૂપે જે દહાડેથી પેટે, ઉછેર્યો મુસંભાળથી ભરિ નેટે;
જમ્યાં સાડું સાડું રહ્યાં રાજી રાજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ.
થયા પાંચ બરે અભાવે થયાજી, તિયું ખાટું ખાડું ન ખાવે મયાંજી;
કદાપી થતી રૂચી તોએ ઉંનાજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ.
થયો પૂર્ણ હું ને પડયું માથું હેઠાં, તમે દુઃખ મારે લિધે મોટ વેઠ્યાં;
અરે છક બહાં સુધી થાળિ વાળ, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ.
નહીં એટલેથા તમે આટપ્યાંજી, અસંખ્યાત દુઃખો પછી તો સહ્યાંજી;
ક્યાં કાજ તે સાનમાં જે કહ્યાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માણ.”

ગરીબ માળાપે જન્મ આપી, ઉધારી ઉછેરીને કેળવણી આપી દુન્યામાં જે બેટા બેટીને આગળ પડવાનું કરી આપ્યું હોય છે, તેજ બેટાબેટીઓ જો તેમની જઈડીના વખતપર તેમની સેવા ચાકરી નહીં બજારો બેચકા નિવડે, કૃતદંતી નિવડે અથવા મા બાપને દુઃખ દે, તેમને માટે આપણે ન્યાયની રીતે પણ શું અફસોસ નહીં કરીશું ? એથી ઉલટું જ્યારે કેટલાંક ગરીબ માળાપને પેટે જન્મ લઇ નામાંકિત અને શ્રીમંત થનારા બેટાઓને આપણે એવી વાતો કહેનારા બણ્યે છિયે, કે પોતાની બહોજલાલી, મોટાઇ, અને શ્રીમંતાઇના વખતમાં તેમને મનથી એટલોજ ખરખરો ને વટવટો રહી ગયો છે કે; “ અરે ખુદા ! મહારો આજનો દહાડો, મહારી આવી બહોજલાલી, અને મહારો આવો સારો વખત જોવા મહારાં માય બાપ નહીં જીવ્યાં ! તેઓ જો આજનો મહારો ખુલ્લું દરજ્જો દેખત તો કેટલાં બધાં હરખાઈ મલકાઈ જાત !” પરંતુ એટલું પણ તેવા સપુતે સમજવું જોઇએ, કે જે ભુવન ઉપર તે ભલાં માળાપો શાંતિમાં મુતેલાં છે તેઓ ત્યાંથી પણ તેમના સપુતની મોટાઇ દેખીને તેઓના આત્મા ખુશાક

* આગલા વખતમાં જ્યારે એક રાજા પોતાના શત્રુ રાજાને હાથે હાર પામતો, તો પોતાનો તરવાર મારવાનો જમણો હાથ નક્કામે પડેલો ગણીને તેને “ બેજ ભંડાર”ને અર્પણ કરી દેતો [પુણને માટે બેલીના પાંદડાં જે ઝોરડામાં ભરી રાખવામાં આવે તેને બેજ-ભંડાર કહે છે.] તે હાથ જુડો જેવો પાડી રાખતો. તે હાથે ખાવું પીવું કે કંઈજ કામ કરવામાં નોંવું આવવું, જેથી તે અમથો લટકતો રહેતો. જ્યારે કોઇ બીજી લડાઇ તે હાથે મારવામાં આવી જત મેળવે ત્યારેજ પાછો તે હાથનો ઉપયોગ કરતો હતો.

શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે. એટલા માટે કે, વાંચક જ્ઞેનો ને બંધુઓ ! માતૃ દેવો મય, પિતૃ દેવો મય, આચાર્ય દેવો મય: તમારાં માયજીને દેવતાજ સમજો, તમારા બાવા-જીને ઇશ્વરજ જાણો, અને તમારા ગુરુજીને પણ પ્રભુ સમાન માનો. તમારા પિતાને ખરાં જીવંતી માન આપો; પરંતુ તમારી માતાની કાળજી પ્રીતર તમે ભુલશો મા. તમારે માટે તેમણે જે કાંઈ કયું છે તેનો હજારમો હિસ્સો પણ તમારા જાણ-વામાં આવ્યો નથી, પરંતુ બીજાના કહેવાથી તમે મોટા થઈને સમજીને જાણી લો, કે તમને ઉછેરવામાં તેણીએ જે દુઃખો વેઠ્યાં છે, તેની આગળ તમે લાઈઓની નવી આવેલી પેલી તો આજ કાલની છે. “દાસત મ્હારો પરમેશ્વર, ને અસતરી મ્હારો ગુરુ; માબાપ તો ઘરડાં ઘેલાં, સેવા કેની કર?” આ મતના હયાઈન બેટાઓ ઘેરના પીરને તેલનો મલીદો ચઢાવી, પરઘેરના પીરને ઘીનો મલીદો ખવાડી નીમકહરામ થાય છે, તે વેળાએ બુઢાં માબાપને જેટલો સંતાપ થાય છે, એટલો બીજા કોઈ પણ બારેમાં ભારે દગાથી થતો નથી. માટે સપુત થવા માટે કોઈ પણ બેટા બેટીએ પોતાના માબાપના ઘડપણમાં જગો દેવો નહીં. દાદાર અહુરમઝદે અશો જરાથુસ્ત્રને પહેલું દક્ષતર એ હુકમનું આપ્યું હતું કે: “મા આઝારયોઇશ ઝરથુસ્ત્ર પો.કેરુષ્પેમ મા દુધધૂમ !” અય બલા જરથુસ્ત્ર ! ત્હારા પિતાશ્રી પૌરુશસ્પને અને ત્હારાં માતૃશ્રી દોગદોમાને જરા પણ દુઃખ દઈ આવ્યુંદે કરતો ના. માતા પિતાના દોષ પણ મનમાં ન લાવતાં, તેમની કમુરની પણ ખામી ન બતાવતાં, માન, અદબ, વિવેક અને મલાજથી મા બાપની ગેર-હાજરીમાં મનથી પણ તેમનું જરા સરખું નબળું વિચારવું નહીં. જે ફલકાં પાત્ર થોડી ઘણી કેળવણી લીધાથી છલકાઈ અધરાઈ જઈને બુઝગ વડીલોનો અંદાજો મલાજો રાખતાં નથી, અને પોતે જાણે બધું દુન્યાદારીનું શિખી સમજીને પરવારી ચૂક્યાં હોય એમ સમજીને મા બાપને ડાસો, -ડાસી; ડોકરો, -ડોકરી કે વાંદર વાંદરી કહી બેમલાજનું વર્તન ચલાવે છે, તેઓ ચાલતે દહાડે સુખી થતાં નથી, અને પાછળથી બહુજ પસ્તાવો થાય છે. મી. ઇબ્રાહીમ શુ. કાજ-લોનો ઘણાં વર્ષો ઉપર વાંચવામાં આવેલો લેખ હું હવે પછી રજુ કરી દરેક જવાનોને વિનંતિ કરું છું, કે તેઓ સવેલાએ ચેતીને ચાલે.

ઇંગ્લેન્ડની અંદરનાં એક ગામડાંના કબ્રસ્થાનમાં એક શખસ ફરતો હતો તેવામાં તેની નજર એક જીવાન પુરૂષ ઉપર પડી; જે એક હાથ એક પથ્થરનાં કટકા ઉપર મૂડી અને બીજો હાથ આકાશ તરફ ધરી બર બેબર રડતો હતો. આ પુરૂષની આવી હાલત જોઈને તે જવાનને તેણે દિગ્દાસો દીધો; જે ઉપરથી તે જીવાન પુરૂષ નીચે સુજળ બોલ્યો:—

“અરે સાહેબ ! દોષ દિવસે પશ્ચાતાપનો ચટકો તમે ખમ્યો છે ? તમે જાણો છો, કે બહ કામની જીંદગી ગુબરી આંખ ચોળીને જોવું, કે હવે વખત વહી

ગયો છે, તે કેવું લાગે છે ? એવીજ મારી હાલત છે. અને મારા સરખા જોરેમંદ માણસને ઓરત મીસાલ રડતો જુવો છે તેનું પણ કારણ એજ છે. ”

“ આ જે પથ્થર છે તેની તળે મ્હારી મરનાર માતા હંમેશની ખુશ નિંદ્રામાં પડી છે. મ્હારો માતા સરખી માતા તો થોડાંજ ફરજન્દોની હતો ! જ્યારે હું નાનો છોકરો હતો, અને મારી માતાની મીઠાશ અને હેત બરી આંખો જ્યારે મારી ઉપર વળતી હતી, તે આંખોનો ખ્યાલ વારંવાર મેં મ્હારા સ્વપનામાં આવ્યા કરે છે. મ્હારો બાપ મને નાનો મૂકીને મરો ગયો હતો, અને હું તેણીનું એકજ પુરૂં ફરજન્દ હતો. અરે ! તેણી કેવી રીતે મ્હને મ્હાતી હતી ! તેણીનો ખ્યાલ, તેણીનો સઘળો જીવ મ્હારામાંજ બસાયેલો હતો. કંગાલિયત તે વખતે અમારે ત્યાં વસતી હતી, તેથી કોઈ વખતે મારી માઠર પોતાની બુખને મારતી હતી, કે રખે મારા ખોરાકમાંથી એક નવલો કમતર થાય ! જ્યારે ઉનનાં કપડાં પેહેરીને, અમીરનાં ફરજન્દની માફક હું બહાર રમતો અને કુદતો ત્યારે મ્હારી હેતવંતી માઠર કકડતા શિયાળામાં આંગ ઉપર એક ફાટું ચિઠડું ઘાટી ઠરઠરતી હતી. અરે ! પણ જેમ જેમ હું મોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેણીની હું નાફરમાની કરતો ગયો. આળસે મ્હારામાં ઘર કીધું, અને જ્યારે મેં નિશાળ તજી ત્યારે મારા મગજમાં ફાંટો આવ્યો કે માતાની આજ્ઞા પાળવી એ તો બાયલાનું કામ છે ! તે જરા બોલતી તો હું રાતો પીળો થઈ જતો, અને મ્હારી સઘળી મોજમજલમાં મારી માઠરને એક પથ્થર સમજતો હતો; કારણકે છાકટા અને આળસુ છોકરાઓ સાથે મેં દોસ્તી રાખી હતી. ” હ્યાં તે છોકરો પાછો ડુસ્કે ડુસ્કે વળી રડવા લાગ્યો. પણ થોડો વાર રહીને પાછો બોલ્યો કે; “ એક દહાડે હું એટલો તો આજરો પડ્યો કે મરવાની અગ્નિ ઉપર આવ્યો હતો. મ્હારી માઠરે અંતિ ઘણી મ્હારી બીદમત કીધી, જેની યાદદાસ્ત કદીપણ મ્હારા દીલમાંથી વિસરાઈ જનાર નથી. હજી પણ તેણીનો થડો નરમ હાથ ગોયા મ્હારી ઉપર ફરતો લાગે છે, કે જે હાથમાં વૈદનાં વસાણાં કરતાં પણ વધારે શુભ હતો. તે વખતે મારું દીલ પિગળી ગયું હતું, અને મ્હારી માઠરને મેં સારી ચાલ ચલાવવાને ઘણાં વચનો દીધાં હતાં. આંખમાં આંસુ લાવીને મેં તેની માફી ચાહી, ત્યારે તેણીનાં મોઢાંપર ખુશાલી પથરાઈ રહી. અને હું સાંભળતો હતો, કે જેમ જેમ મને સુખકાસી થતી ગઈ તેમ તેમ તેણી ઇશ્વરના ઉપકાર માનતી ગઈ, પણ અફસોસ ! એ તો માત્ર મોતથી બીધેલાંનાંજ ફાંફાં હતાં ! પાછું મ્હારામાં કૌવત આવતાં આગલોજ રસ્તો મેં ફરીથી ધર્યો. છાકટા દોસ્તો સાથે પાછી પીડાંઓની સુલાકત લેવા લાગ્યો. આ વખતે મ્હારી માઠરને લાગેલા ગમનું ખ્યાન કોઈ સપ્નોથી ધઈ શકનાર નથી. હું ધારું છું કે મ્હારી ખરાબ ચાલથીજ તેણીનું દીલ પ્રાપ્તિ ગયું,

તેણીનાં ગાલમાંથી રતાશ ગૂમ થઈ ગયો, તેણીની નાનુક આંખોનું તેજ ઝંખ મારી ગયું, અને તેણીના મુંઢર બાલ ઉપર રૂપેરી ઢોળ ચઢવા લાગ્યો. મારા સઘળા પડોશીઓ મારી માઢરની દુખળી હાલત વીથે મને વારંવાર કહેતા, પણ હું ગુસ્સાથી કહેતો હતો કે; ખાલી ફિસિયારી ના કરો.”

“ એક રાતે હું ખૂબ દાડ પીને ઘરમાં આવ્યો, અને સવરે હું પાછો બહાર જતો હતો, એવામાં મારી માઢરે વિનંતી કંપી કે, આજનો દિવસ તું મ્હારી સાથે રહે, જો બેટા ! તારે સાડ મહીમાં મેં કાંઈ મેદયું છે, તે તુંને પસંદ પડશે; માટે આજનો દિવસ મારે ખાતર મારી આગળજ બેસ ! ” એમ મારી ફરેસ્તા ખસલતની માઢર બોલી; પણ તે દિવસે મ્હારા છાકટા છોકરા સોબતીઓ સાથે હું પીઠે પીઠે ફરનાર હતો, તેથી મેં ચટકો કરી તેણીને હડસેલી દીધાં. અંતે તેણીની આંખોમાંથી આંસુની ધારા પ્રાટવા લાગી, અને તોપણ તેણી પોતાના મધુર અવાજે બોલી કે, “ બેટા, આ ફાંની દુનિયામાં હું વધારે વખત કાઢું એમ મને લાગતું નથી, અને કદાચ આ તુંને મ્હારી છેલ્લીજ અરજ હોય ! ” અરે સાહેબ ! દોજખી જમાના ત્હારો દૈર ! ત્હારી બેડોમાં મારા હાથ થોકાયલા તે ક્યાંથી જઈ મારી હેતવંતી વ્હાલી માઢરને ગળે લાગું ! ક્યાંથી જઈ તેણીનાં પગસે માડું માથું મેલું ! હું જેવો બહાર નિકળું છું તેવામાં મારી માઢર બારણાંની વચ્ચે ઉભી અને પોતાનો નરમાસ ભર્યો હાથ મુજ પર મેલોને બોલી કે; “ બેટા, નહીં ! તું આજે થોભીજ ના ! ” ગુસ્સામાં આવી ભેરથી એક હડસેલી તેણીને મારી હું બહાર નીકળી પડ્યો. એકવાર પાછું ફરીને પણ મેં તેણીના તરફ જોયું નહીં ! માડું હેડું એટલું તો શૂન્ય મારી ગયું હતું, કે મારો હીનપસતી ભરેલી ચાલનો મને જરાપણ વસવસો થયો નહીં, અને મારા નીશાબાજ સોબતીઓના ખ્યાલમાં અને દાડની કેફમાં મારી વ્હાલો માઢરની યાદદાસ્ત સઘળી ધેવાઈ ગઈ ! થોડા વખત પછી મારા એક પડોશીએ આવી બાજુ મને ઊંઘમાંથી બાગૃત કીધો, અને તેણે મ્હને વિનંતી કીધી કે; ત્હારી મયને જીવતી જોવી હોય તો મારી સાથે ઘેર આવ ! એ પછી શું થયું તેની મને ખબર નથી. મારી નાડી ગોયા ધમકતી બંધ થઈ ગઈ હતી. જ્યારે હું પાછો હુશિયાર થયો ત્યારે અમારા પાઢરની સાથે, મરતી માઢરના ચોરડામાં હું ગયો. નહીં બે.કાય એટલી દિલગીરીથી હું તેણીની ઉપર વાંકો વળ્યો, અને તેણીનાં મોનનો પેગામ આવ્યો છે, એવું સમજીને હું રડતોજ ઉભો. મેં તેણીને બોલાવો, તેણીની માફી ચાહી, તેણીને માટેની ભક્તિમાં મ્હારો તમામ જીવ રેડયો—પણ વખત વહી ગયો હતો ! પ્રરીધી તેણીનો સાદ સાંભળવાને આ દુનિયામાં મ્હને સરજત હતી નહીં ! જેઓ તેણીના બિછાના આગળ હતા, તેઓએ તેણીમાં એકાએક ફેરફાર જોયો. તેણીએ દીલગીર પણ હેત ભરી આંખો ઉઘાડીને મ્હારી તરફ જોયું, અને

બીજા પળે તેણી જમને તાળે થઈ; તેણીની આંખો વિચાઈ ગઈ, અને આફની દુનિયામાંથી મ્હારી કદરવ તી માતા ચાલતી થઈ. આહા ! તે દેખાવ તો હું મરીશ ત્યાં લગી ભુલનાર નથી. એ બનાવ પછી મને પુરતી યાદદાસ્ત તો નથી, તોપણ મ્હને ખબર પડી કે મ્હારી ંહાલી માદર મરણ પામી, અને મેં જ તેણીનો જાન લીધો ! મ્હારી નાફરમાની ભરેલી ચાલથી તેણીનાં દુઃખને મેં વધારી દીધું, અને ગુસ્સાથી મેં જે તેણીને આંચકો માર્યો હતો, તે આંચકાથીજ મેં તેણીનાં દુઃખનો અંત પણ આણ્યો ! ઘણા હહાડા સુધી હું આ અને આવતી દુનિયા વચ્ચે ડોળતો રહ્યો. મ્હારી માદરની ઘેર ઉપર મેં કસમ લીધા, કે ફરીથી શરાબનું નામે લેઇશ નહીં, કે જે શરાબથી આજે હું આવા ફેજે પુગ્યો છું, અને આજ શરાબથી હું આ દુનિયાને અકારી કરી જમને તેડું છું, કે મારાં હૈડાનાં ડંખમાંથી જલદી હું વેગળો થાઉં. મ્હારાં ંહાલી માદરની તશવીર મારાં બિછાનાના તકીઆની નીચે મેળેત્રી છે, અને જેમ કંજુસો પોતાનું મુનું વારે ઘડીએ જોયા કરે છે, તે કરતાં પણ વધારે વખત હું તેણીની તશવીરને જોયા કરું છું. જે માન તેણીનાં જીવતાં જીવત આપવું જોઇતું હતું તે માન તેણીની નેક યાદથી હવે તશવીરને આપું છું. જે જગ્યામાં તેણી મરી ગઇ તે જગ્યામાંથી નીકળી હું ઘણા વરસ બહાર ભટક્યો છું, પણ આ મુલાકાત પાછી મારી નાનપણની જીંદગી નજર કરે છે, અને જોકે હમણાં એક નેક ઓરત અને ગુલાબ સરખાં બે બાળકોથી મારું ઘર ઘણું જ મીઠું છે, તોપણ મારી ંહાલી માદરના મોતનો ડાઘ મારાં મોતથીજ ફીટશે. હાલ મારી હાલત ઘણીજ સારી છે, પણ મારી ંહાલામાં ંહાલી માદરને એકલોજ આ દુનિયામાં જીવતી જોવા સારૂ મારી સઘળી અસ-કેઆમત આપવા પણ હું તૈયાર છું.—“ અરે ઓ લલા ગ્રહસ્થ ! તમે કોણ છો તેની મને ખબર નથી; પણ જો જીવાનીઆઓ તમારી શિખામણ માનતા હોય તો મારી આ ખરી બનેલી વાત તેમને કહેજો, અને આ દુનિયાનો મહા સાગર જો પાર કરવા માંગતા હો, જો મનની અને દીલની શાંતિ લોગવવા માંગતા હો, તો અરે લલા માણસ, કહેજો તે જીવાનીઆઓને, કે શરાબથી અને બદ સોખતીઓથી દૂર રહેજો, અને ઇશ્વરની સર્વથી પવિત્ર બખશીશ કે જે પોતાની ંહાલામાં ંહાલી માદર, તેને આદરમાન આપવાને હરદમ સાવધ રહેજો ! ઘણી ચીજો ઇશ્વર બે વખત આપે છે, પણ માદર, હેતલરી ંહાલી માદર કહી પણ બીજાવાર આપતો નથી. તો હે ભાઈ ! હે બેન ! તમારે સુખી રહેવું હોય તો મા બાપની સેવા જરૂર કરવી !

“ અગર ખર ફરાજીઓ ગર દર નેશીબ;

ન બાયદ નેહાદન સર અંદર ફેરીબ. ”

ત્હારો દહાડો અઢતો થાય, તું મોટાઈ પામે, કિંવા ત્હારી પડતી સ્થિતિ આવે, કે ગમે એ કાં નહીં થાય, તોએ તું કદિ પણ મા-બાપને દગો દેતો ના. નવી આવેલી પેલી જે સો દહાડા ત્હારા કાન કરડે તો એક દહાડો તો તને જરૂર લાગશે, પરંતુ મા બાપ ઉપરથી ત્હારો મન ઉતારો કદિએ કરીશ મા. ખુદા નહીં ખમશે. આપણે કાંઈ એકલાં આપણે પોતાનેજ માટે જન્મ લીધો નથી. પ્લેટો કહે તેમ, આપણી સરજત ઉપર સર્વથી પહેલો હક્ક આપણા માત પિતાનો છે, પછી દેશ ખેશ પોતાનો હક્ક ધરાવે છે. તમે તમારાં મા બાપની સેવા નહીં ઉઠાવો અને દેશ સેવા માટે બહાર પડો તો તે દેશ સેવા કરવાનો તમને હક્કજ પ્રાપ્ત થતો નથી. ઘેરનો વૈઠ ને ઘેરનાં ડોસા ડોસી પીડે મરે, એ રીતિ ક્રીયા દેશની ? આ થોડાંક વચનો કહી સમાપ્ત કરતાં આ જમાને-મા બાપને પણ એ બોલ કહેવાની એટલા માટેજ ફરજ છે, કે હાલ જમાને-મા બાપ પોતાનાં બચ્ચાંને લાડમાં છકાવી બકાવી દેવાનાં અનર્થ કરે છે, તેના પરિણામમાંજ વગર અમટો તોડે ઉધારેલાં બચ્ચાં ઘડ-પણમાં મા બાપને ઠોકરે મારવા શિખ્યાં છે; માટે માબાપે પણ પગમાંનો જોડો પગમાં રાખી ચિમટો મરડવાનો હક્ક ગુમાવી બેસવો જોઈતો નથી. તોપણ પારકી માય વગર કાન વિધાતા નથી. અર્થાત, ગુરૂ વગર જ્ઞાન મળતું નથી. મા-બાપ કરતાં ગુરૂનો અમળાવેલો ચિમટો સચોટ અસર કરે છે. માટેજ મહારાથી તોડાયેલા અમટા માટે મ્હને માફ કરીને પણ, જહેનો ને બંધુઓ ! તમારાં મા-બાપની સેવા બબવજે. સાદી શાયર કહી ગયા છે કે;

“ પાઠશાહી પેસર બ મકતબ દાઢ;

લોહ સીમીનશ બર કેનાર નેહાઢ.

બર સરે લોહે બ નવેસ્તે બ ઝર;

‘જોરે ઉસ્તાદ બેહ કે મેહરે પેદર. ”

એક પાઠશાહે પોતાના દીકરાને નિશાળે બણવા બેસાડ્યો ત્યારે રૂપેરી સ્લેટ તેની બગલમાં આપી; અને તે પથ્થર પાટીને મથાળે સોનેરી અક્ષરો કાતરાબ્યા કે;

“ બાપની મેહર કરતાં ઉસ્તાદનો કેહર બલો ! ”

❀ સાદી જીંદગીની શૌક—

✎ ફેશનની ફિસિયારી. ❀

આ પુસ્તક હાલની નવી જીંદગી મેળવતી દુનિયાના વહેવાર માટે બેહુક જરૂરનું છે. સાદી જીંદગીની જરૂર વીશે આજની વિદ્યા કબુલ કરે એવો દાખલા દલીલોથી, વાર્તાઓ વિગેરેથી ગમત સાથે જ્ઞાન મળે એવું પુસ્તક તૈયાર કરેલું છે. તેમજ

~~~~~ સલુકની માતા. ~~~~~

એટલે, “ માયનો માયો, સંસારનો છાંયો, ને જગતનો પાયો ” એ નામનું પુસ્તક, માતા થવાનો હુન્નર શિખવનારું તૈયાર કર્યું છે, અને તેના કેટલાક ભાગો “ હિંદી ગ્રાફીક ” માં છપાઈ ચુક્યા છે. દરેક માતાએ પોતાના બચ્ચાંને કેમ ઉધારવાં ઉછેરવાં, અને કેવી તરખ્યત તથા કેળવણી આપવાથી સંસાર ને જગતને ફાયદો થાય તે આ ચોપડીમાં સુંદર શિક્ષણોથી, દલીલો અને પૂરાવાથી વાર્તારૂપે બતાવ્યું છે.

❀ ઉપજાં બન્ને પુસ્તકોને ઉત્તેજન મળે એવી ભઠ્ઠી ધારણીથી જો કોઈ સખી બાનુ યા ગ્રહસ્થ પોતાનાં આશો બહાલાંની યાદમાં અર્પણ કરાવવાની નેમથી મઠઠ આપશે, અને પ્રભુ ઇચ્છા હશે, તો હું બન્ને પુસ્તકો છપાવવાને શક્તિવાન થઈશ. પારનો પાડતાર તો પ્રભુજ છે.

રેશન રોડ,
નવસારી તા ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૦. }

કર્તા.

❀ દુઃખીને દિલાસો ❀

(રચનાર:—શો. મ. દેશાઈ.)

કિંમત ફક્ત ૪ આના

“દુઃખીને દિલાસો” એ નામના પુસ્તકોના ૪૭ ભાગો બહાર પડી ચુક્યા છે. એ પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવાથી ભવિષ્યમાં તે એક ઉત્તમ શિક્ષાગુરુ અને માટે દિલાસો દેનાર ઉસ્તાદ તરીકે ઘણો કામ લાગશે. હાલની તેમજ આવની આલાદને દિલાસો મળશે. એટલું જ નથી, પરંતુ આગલી પાછલી બધી બાબતોનું જ્ઞાન મળશે. દરેક જાતની ગમ્મત મળશે. સંસારી જ્ઞાન ઉપરાંત આત્મજ્ઞાન મળશે. નાટક વાંચવા ગમતો હોય, વાર્તા કથા વાંચવી પસંદ હોય, ઇતિહાસ, નવી નવાઈની નોંધો અને ચાનકના શિક્ષણો મેળવવાં હોય, ગાયનો કહેવતો કે દુહાનો સંગ્રહ જોઈતો હોય તો તે સર્વે આ ભાગોમાંથી મળશે. આઠ આનાની કિંમતનું પુસ્તક ગમે એવી કાગળ કે છપામણીની મોંઘવારી છતાં આજે માત્ર ૪ આનાની કિંમતે મળશે પણ વખત જતાં ૪ રૂપ્યે પણ એકેક ભાગ મળવો કઠણ છે. આજે એની કિંમત કાંઈ નહીં જણાશે, પણ કાલ ઉઠીને તેનીજ કિંમત કરી શકાશે. બહાલાં ગુજરેલાંઓની યાદગારીમાં અર્પણ કરવા કરાવવાનું આ એક સહેલું ને સસતું સાધન છે. પૈસા કે કીર્તિ કમાવાની ઇચ્છા વગર માત્ર દુઃખી લોકોને દિલાસો મળે, અને ધંધાદારી રોકાણોમાં થોડી પુર-સદે તમામ જગતનું જ્ઞાન ને વાંચન લોકોને મળી શકે, એજ નિર્મળ હુતુથી આ પુસ્તકના આશરે ૬૦ ભાગો પ્રગટ કરવા ધાર્યા છે; પારનો પાડનાર તો પરમેશ્વર છે.

❀ પુસ્તક મળવાના ઠેકાણાં. ❀

૧—એરવદ સાહેબ રૂઝતમલ બેજનલ રાનલ.

હુલસ રોડ—ચોપાટી—મુંબઈ.

૨—મેસર્સ જેહાંગીર બેજનલ કરાંણીના છોકરાઓ.

પારસી બજાર—કોટ—મુંબઈ.

૩—મીં બેરામલ મનચેલ દેશાઈ બીં એં

